

МИРЈАНА РАДОЛИЧИЋ

ИНТЕРЕСИ И МОРАЛ
У МЕЂУНАРОДНОЈ
ПОЛИТИЦИ

СЛУЧАЈ РАСПАДА/РАЗБИЈАЊА
СФР ЈУГОСЛАВИЈЕ

Насловна сѝрана
Фотографије из фотодокументације *Новосѝи*

ПРОСВЕТА • БЕОГРАД
2013.

*Истини и правди у међународним односима,
српском и свим осталим народима
за које их није било*

РЕЧ УНАПРЕД

Примењена етика на просторима Западног Балкана заузима сасвим незнатан део укупног дисциплинарног поља социјално-истраживачких професионалних интересовања. Етика *међународне историје*, односно међународних односа, још је ређе истраживачки третирана грана тог релативно занемареног стабла примењено-етичких сазнајних прегнућа. Из тих разлога, сваки нови истраживачки продор у ту дисциплинарну област, колики год био, у локалној научној заједници би требало да има знатно већи сазнајни значај од оног који би стекао у неким, географски ширим и дисциплинарно разуђенијим академским оквирима. Чињеница да је реч о делу света чија је колективна историја у протекле две деценије (распад/разбијање “друге”, СФР Југославије, серија ратова за њено територијално наслеђе, агресија НАТО-пакта на “трећу”, СР Југославију, покушај евроатлантског интегрисања на рушевинама и једне и друге новонасталих регионалних држава...) представљала један од крупнијих изазова међународној политици и међународним односима од окончања II светског рата наовамо, списак подстицаја за једно на овај начин тематски усмерено истраживање, чинила је још дужим. Дода ли се свему претходном и околност да је такав изазов, односно својеврстан тест, међународној политици и међународним односи-

ма *ex-југословенски случај* понудио управо у време њихове, бар на реторичком нивоу евидентне, снажне (*ре*)морализације, сет мотива који су усмеравали моја интересовања у правцу назначеном насловом овог рада, био је употпуњен.

Предмет истраживања чије резултате стављам на увид јавности је, дакле, било испитивање односа интереса и морала у међународној политици у светлу распада/разбијања СФР Југославије и пројекта евроатлантских интеграција једног дела некадашње државе, средином прве деценије наступајућег века и међународно-правно субјективизованог под именом Република Србија. Издвајајући из тог релативно дугог временског континуума неколико најзначајнијих догађајних *ripstum*-а и истражујући међународно-етичке аспекте њима започињаних крупних спољних – дипломатско-принудних, оружаних, међународно-правосудних, мировно-мисионарских...– интервенција у токове једне дуготрајне државно-дисулудијске кризе, настојала сам да детектујем *ауџенитичну*, метареторичку природу међународне политике и међународних односа какви су се, између осталог, и вишегодишњим третманом комплексног *ex-југословенског* случаја, успостављали и настојали стабилизovati по окончању Хладног рата. Посебним истраживачким тематизовањем друге, “евроинтеграционистичке” фазе распада/разбијања СФРЈ, односно – од 26. маја 2006. године и тада спроведеног црногорског референдума којим је разграђена и друга по реду њена државолика наследница – Републике Србије, покушала сам да укажем на континуитет евро-америчке, интересима, а не идеалима усмераване политике према овој некадашњој југословенској федералној

јединици и њеном већинском народу. Сврха истраживачког тематизовања неких других, *ex-југословенског* случају упоредних примера из новије међународно-политичке историје (у првом реду америчко-британског рата и окупације Ирака) била је да се идентификују одређене, већ крајем протеклог века јасно уочљиве константе међународне (“глобалне”) политике каква се, на више географских тачака света, интензивно уобличавала од пада Берлинског зида наовамо. Смисао аналитичког екскурса у антрополошке аспекте ове сложене хуманистичко-научне проблематике био је садржан у намери да се истражи антрополошка заснованост постхладноратовске наде у свет као “глобално село”, уређено на принципима безинтересне и бесконфликтне сарадње, равноправности и солидарности међу народима, које би требало да обезбеди монопол војне и политичке моћи једине преостале велесиле на планети.

Као такво, с нагласком на примењеној етици, истраживање које се налази у основи студије која следи одвијало се на стецишту више научних дисциплина – науке о политици, социологије међународне политике и међународних односа, комунологије и антропологије, што је условило одређени методски еклектицизам којем сам прибегавала у његовом спровођењу. У целини узев замишљен као својеврсна *сџугија случаја*, рад је, наиме, због свог, у основи интердисциплинарног карактера¹,

¹ И иначе, интердисциплинарност, подсећају Клаус Кнор (Knorr) и Џејмс Розенау (Rosenau), твори *основу* приступа проблемима међународне политике и међународних односа. Упоредити њихов текст “Tradition and Science in the Study of International Politics” у: Knorr, Klaus and Rosenau, James, N., (eds.), *Contending Approaches to International Politics*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1970, pp. 3-20.

захтевао посезање за низом других истраживачких метода – *анализом садржаја, херменеутиком, компаративно-историјским методом...* Посебну методску тежину (“*посмајрања са учесивовањем*”) имала је чињеница сазнајне (нипошто не и егзистенцијалне!) привилегованости истраживача скорије западнобалканске прошлости који су у време њеног трагичног одвијања били не само професионално, већ и егзистенцијално везани за просторе некадашње, заједничке им и у крви распале/разбијене “велике” државе региона.

Очекивала сам да ћу овим истраживањем бар донекле унапредити социјално- и политичко-научно сагледавање *ex-југословенског* случаја, третирајући га из једног истраживачког угла из којег он до сада није, бар не у неком систематичнијем виду третиран, посебно с обзиром на високу рангираност у скупу узрока тог случаја управо оног узрока који се из тог угла и са дисциплинарно-аналитичким инструментаријем који је одабран за тумачење добијених налаза, могао најозбиљније истражити. На читаоцу је да процени да ли сам и, ако јесам, у коликој мери у томе успела. За тај евентуални успех заслужно је *мноштво* појединаца из мог професионалног и приватног окружења, које само због тога овом приликом нећу поименично спомињати. Одговорност за све недостатке овог текстуалног производа једне скромне истраживачке радионице је, како се сличним поводима, не без ваљаних разлога наглашава, искључиво на његовој ауторки.

Мирјана Радојичић
У Београду, новембра 2012. године

УВОД

“Ог свих савремених раса, англосаксонска и англоамеричка раса располажу најмоћнијим националним карактером, који их на најбољи могући начин уређује за владање светом.”²

Филип Шаф

“Бој није створио англосаксонске и шведске народе за изразно и залудно самопосмајрање и самодивљење. (...) Он је створио амерички народ као најмоћнију човечанску силу свих времена, (...) као сам цвет цивилизације, како би њоме управљао.”³

Алберт Беверидџ

Ако је последња деценија XX столећа, односно њена, јасперсовски речено – духовна ситуација, била и по чему изузетна, била је то у првом реду по свести о сопственој изузетности, свести каква се формирала у једном, просторно мањем

² Cf. Schaff, Philip, *America: A Scetch of its Political, Social and Religious Character*, Cambridge: Cambridge University Press, 1962, p. 21. Овај, као и сви наредни преводи у раду, су ауторкини.

³ Cf. Beveridge, Albert, J., „In Support of an American Empire”, 56th Cong., 1st Sess., Congressional Record, p. 704-712, наведено према: Cotham, Perry, C., *Politics, Americanism and Christianity*, Grand Rapids: Baker Book House, 1976, p. 53.

и популационо сиромашнијем, али у протеклих двадесетак година историјски афирмисаном као недвосмислено победнички, односно лидерски део савременог света. Један од кључних елемената те свести било је уверење (или, бар, оно што се на реторичком нивоу настојало успоставити као такво) да је окончањем Хладног рата, односно политичким и економским колапсом реал/самоуправно-социјалистичких друштава, а тиме и епохалним крахом комунизма као њиховог идеолошког постаментa, историја људског рода ушла у једну нову етапу коју ће на нивоу међународне политике и међународних односа обележити потпуна редефиниција/реконструкција свих традиционалних политичких концепата, метода, циљева и напона, али не и најмање важно, напротив – средстава политичког деловања. Интерес, моћ, доминација, рат, категорије су, тврдило се од тада наовамо, једног бившег модела међународно-политичког активизма, који је дефинитивно похрањен у старинарници историје, а његово место заузео један нови, утемељен на афирмацији мира и сарадње међу народима, планетарном солидаризму и хуманизму, речју – визији света као бољег места за живот његових становника него што је икада био.

Када је реч о унутрашњеполитичком плану, наступајуће доба је реторички пројектовано као доба посвудашње интериоризације, па тиме и универзализације вредности које су до тада представљале аксиолошки супстрат једног партикуларног политичко-економско-културног идентитета – идентитета друштва/држава европског Запада и Америке. Западна Европа и САД се, дакле, препознају као географске локализације одређеног сета

политичких, економских и културних вредности (демократија, људска права, слободно тржиште, мултикултурализам...)⁴, који је након победе над својим источним конкурентом, требало да послужи као узорни модел реконституције деформираних колективних, али ништа мање и индивидуалних идентитета друштава идеолошки пораженог европског и, бар засада нешто мање, евроазијског и азијског истока, односно да буде глобално нормативизован.⁵ Речју, “Коминтерна је мртва. Долази време Деминтерне (демократске интернационале, М.Р).”⁶

Историја је тиме, тврдио је Френсис Фукујама (Fukuyama)⁷ достигла свој крај, дуго тражени сопствени *telos*, у смислу докидања могућности да се било који други, потенцијално конкурентски модел друштвеног организовања икада више

⁴ Овде је, разуме се, реч пре о симболичкој и нормативној него о физичкој географији, оној чији су вредносни концепти (“демократски”, “либерални”, “прогресивни”, “хуманистички”, ... Запад *versus* “ауторитарни”, “тоталитарни”, “заостали”, “варварски”... Исток) настајали углавном као плод некритичког, односно селективног читања како сопствене (Западне), тако и туђе (не-Западне) политичко-културне традиције.

⁵ Овакво виђење постхладноратовске светске ситуације се концептуализовало (“глобализација”) као, речима Вере Вратуше Жуњић, “самоевидентна научна формулација природног закона”. Ауторка, додуше, ову синтагму користи у покушају да прегнантно (и не без ироније) дефинише у првом реду неолиберални концепт *економске* “глобализације”, мада би се она, како ћемо утврдити већ у следећем пасусу овог поглавља, могла ваљано употребити и у сврху дескрипције несекономских – политичких, па и културних аспеката тада пројектованог “посвудашњења” света. Cf. Vratuša, Žunjić, Vera, “Tumačenja globalizacije i interesi društvenih aktera”, u: *Globalizacija i tranzicija*, Beograd: IDN, 2001, стр. 41-50.

⁶ Cf. Huntington, Samuel, „After Twenty Years: The Future of the Third Wave”, у: *Journal of Democracy*, October 1997, Vol. 8, no. 4, p. 12.

⁷ Cf. Fukuyama, Francis, *The End of History and the Last Man*, New York: Free Press 1992, p. 17.

успостави као ваљана алтернатива овом победничком.⁸ Западни свет, у првом реду САД као његов предводник, или, речима Семјуела Хантингтона (Huntington), држава-језгро (“*core state*”) око којег се још увек окупља Западна цивилизација, доспела је тиме у посед обавезе да изврши ту историјско-прекретничку, или историју-докидајућу мисију, руководећи се првенствено добробити човечанства, то јест његовог, политички, економски и културно још увек нееманципованог, ван-Западног “остатка”. Јер, “готово према некој природној неминовности, у сваком веку се појављује земља са снагом, вољом и интелектуалним и моралним подстицајем да обликује међународни систем сагласно властитим вредностима.”⁹ Наиме, “Вудроу Вилсон је желео да учини свет сигурнијим за *демокрацију*.”

⁸ Претече ове Фукујамине идеје могуће је препознати у ставовима представника, шездесетих година протеклог века веома популарне тзв. *теорије конвергенције* два ривалска друштвено-политичка система [Херман Кан (Kahn), Волт Ростов (Rostow)], као и њених доцнијих изведеница – теорије о постиндустријском друштву [Ален Турен (Tourgen)], односно крају идеологије [Сејмур Мартин Липсет (Lipset) и Данијел Бел (Bell)] схваћеном као дезидеологизација високоразвијених капиталистичких друштава од сваке, а пре свих других либералног капитализму потенцијално конкурентске идеологије. Оно што предстоји, писао је већ средином прошлог века Сејмур Мартин Липсет, јесте планетарна универзализација идеологије друштва изобиља, која ће се спроводити средствима страсне и још увек, дакако, идеолошке борбе: “Идеологије и страсти више нису потребне за одржавање класне борбе у стабилним и богатим демократијама, али су несумњиво потребне на *међународном плану* и покушајима да се развију слободне политичке и економске институције у осталом свету. Идеолошка класна борба окончава се једино на Западу.” *Cf.* Липсет, Сејмур, Мартин, *Политички човек*, Београд: Рад, 1958, стр. 504, курзив М.Р.

⁹ *Cf.* Kissinger, Henry, *Diplomacy*, New York: Simon-Schuster, 1994, p. 19.

Желео је да га учини сигурнијим за оне народе који су били демократски. Буш је отишао корак даље. Он је желео да учини свет сигурним *кроз демократију*, да га учини светом демократијом”, разјашњавао је Јозеф Јофе (Joffe).¹⁰ Или, речима самог Џорџа Буша (Bush), “циљ нашег државничког умећа је да помогне настајању света демократских, добро вођених држава, способних да се суоче са потребама својих грађана и да одговорно управљају собом у међународном систему.”¹¹ Стога, америчка руководећа улога у свету, по мишљењу Семјуела Бергера (Berger), саветника за националну безбедност у влади Била Клинтон (Clinton), никада није била потребнија, и никада није била траженија него тих, деведесетих година минулог столећа.¹²

Тако се, сматра Кишоре Махбубани (Mahbubani), по други пут у XX веку Америка нашла на врхунцу глобалне моћи и на прагу грандиозне могућности да преобликује и уреди свет, или бар његов већи део, чинећи га бољим местом за живот, као што је то једном већ покушала да учини након 1945. године.¹³ Апсолутна војна и економска надмоћ над остатком човечанства¹⁴ у овом

¹⁰ *Cf.* Joffe, Josef, *Überpower: The Imperial Temptation of America*, New York-London: W.W. Norton & Company, 2006, p. 78.

¹¹ *Cf.* Bush, Georg, W., „Overview of America’s National Security Strategy”, интернет документ без пагинације доступан на: www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/, приступљено 5.8.2009.

¹² Упоредити његов говор у америчком Савету за спољне односе, одржан 21. октобра 1999. године, а доступан на: www.foreignrelations.org/public/pubs/SBerger, приступљено 11. 3. 2010.

¹³ *Cf.* Mahbubani, Kishore, *Beyond the Age of Innocence: Rebuilding Trust Between America and the World*, New York: Perseus Books Group (Public Affairs), 2005, p.65.

¹⁴ Војни трошкови САД крајем деведесетих година прошлог века надмашили су збирне трошкове 12 следећих, у погледу војне моћи ниже рангираних земаља. Нагли раст војних трошкова

контексту се тумаче искључиво у кључу могућности за реализацију ове епохалне мисије, између осталих, и средствима економских притисака, односно санкција, цивилних и војних мировних мисија и најзад, оружаних, тзв. *хуманитарних интервенција* (термин “рат” је готово потиснут из јавне употребе). Моћ се, дакле, на нивоу међународне политике по први пут самодефинише као “моћ да” а не “моћ над” и тиме посредно редефинише и појам политичког као таквог, појам чији носећи садржински елеменат у свеколиком ново-вековљу је представљала управо моћ као надмоћ, односно “моћ над”. Међународно право и на њему утемељене међународне организације се, у том смислу, третирају као добродошао, али нипошто не и нужан јуридикчко-институционални оквир демонстрације тако конципиране моћи. Или, речи-

започет у време Корејског рата, без прекида је настављен током Хладног рата. До 1990-их више од 300 000 америчких компанија било је укључено у војну производњу, док је приближно 3 725 000 радних места било везано за војну индустрију. Поред тога, 70 одсто новца који се издвајао за истраживање и развој улагао се у одбрамбени сектор. У време Клинтонове администрације годишњи војни буџет достигао је 270 милијарди \$ и био је приближно једнак трошковима за време Хладног рата (изузев током корејског и вијетнамског сукоба). Само у 2008. години Клинтонов наследник на месту председника тражио је од Конгреса 515 милијарди \$ за војне потребе, а аналитичари су исправно предвидели да би наредне године такав захтев могао достићи цифру од 675 милијарди \$ – у зависности од тога колико трупа буде задржано у Ираку – што је значило 4,4 одсто БНД Сједињених Држава. Поређења ради, иако пропорционално много више него било која земља континенталне Европе, Велика Британија на трошкове одбране издваја око 25 милијарди фунти (50 милијарди \$) годишње, што чини око 2,5 одсто њеног БНД. Cf. Gray, Chris Hables, *Post Modern War*, London: Routledge, 1997, Drucker, Peter F., *Post-Capitalist Society*, Oxford: Butterworth-Heinemann, 1993. i Bacevich, Andrew, J., *The New American Militarism: How Americans Are Seduced by War*, Oxford: Oxford University Press, 2005.

ма Медлин Олбрајт (Albright), државне секретарке у администрацији Била Клинтонa, “САД делују мултилатерално кад год могу, а унилатерално кад год морају.”¹⁵ Ако би се у оваквој концепцији нове америчке спољне политке и могли препознати рецидивни њене традиционалне, хегемонистичким интересима усмераване претходнице, може се, сугерисао је Збигњев Бжежински (Brzezinski),¹⁶ без двоумљења устврдити да се интереси САД за успостављањем глобалне хегемоније и интереси света, односно појединих његових делова за демократизацијом (друштва) и либерализацијом (тржишта/економије) сасвим случајно преклапају. Реч је, појашњава Дејвид Чендлер (Chandler), о једном новом, просвећеном (*vis-à-vis* хладноратовском непросвећеном) интересу једине преостале велесиле; деловати у складу са њим и деловати морално значи једно те исто.¹⁷ Другим, речима Стивена Стајнберга (Stainberg), “судбина Новог Света и ’америчка мисија’ постали су узајамно заменљиви и узајамно се допуњујући елементи *Pax americana*.”¹⁸

Овако би у најкраћем гласила дескрипција глобалног “стања ствари” какво се, бар на нивоу реторике кључних актера међународно-политичке ди-

¹⁵ Cf. Roy, Arundhati, „Рат је мир – мир је рат”, у: *Сенка Рима наг Вашиингтоном*, Београд: “Филип Вишњић”, 2002, стр. 208.

¹⁶ Cf. Brzezinski, Zbignev, K., *The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives*, New York: Basic Books, 1997, p. 23.

¹⁷ Cf. Chandler, David, *Empire in Denial*, London: Pluto Press, 2006, p. 74.

¹⁸ Cf. Stainberg, Stephen, *The Ethnic Myth: Race, Ethnicity and Class in America*, New York: Atheneum, 1981, p. 77. Упоредити и: Радојичић, Мирјана, “*Pax americana* – поредак вредности или хаос интереса?” у: *Filozofija i društvo*, Vol. XXII/ 2003, стр. 117-136.

намике, успостављало и настојало стабилизovati по окончању Хладног рата. Но, веродостојност једном политичком пројекту/процесу обезбеђује само самерљивост политичких “речи” и “дела” његових протагониста. Да ли се на плану међународне, то јест глобалне политике чији смо савременици, она могла препознати, односно да ли је крај XX и почетак XXI века у том смислу означио успостављање истинског, *мејарейторичкој повита* у њеним нововековним, перманентно конфликтним односима са моралом, *повита* који би, као такав, извесно је, био од епохалног значаја? Како се, дакле, западно-европска и америчка спољна политика карактером својих спроведених пракси, самоодредила, односно самоидентификовала у једном од, бесумње, преломних момената новије светске историје?

У покушају да се одговори на то питање, у централном делу овог рада биће, како сам већ наговестила, размотрене кључне међународно-етичке импликације Западног, у првом реду америчког, третмана *ex-југословенској случаја*, који је, по мишљењу многих аналитичара, уз кризу у Персијском заливу, у политичко-безбедносном погледу обележио последњу деценију XX века у светско-историјским размерама. Југословенска криза чинила ми се у претходно назначеном смислу егземпларном из више разлога. Први и најкрупнији међу њима садржан је у чињеници да је размерама своје мултиетничности односно мултикултуралности (са одређеним елементима квалитативно вишег – интеркултуралног прожимања,¹⁹ проистеклог из

¹⁹ Под њим би, сугеришу теоретичари, требало подразумевати не пуко паралелно постојање, пасивну коезистенцију мноштва етничких култура смештених на географски блиским и политички интегрисаним просторима, већ њихово активно и

чињенице етничке хетерогености већег дела њене територије), бивша СФРЈ, много пре него бивша Чехословачка као државна заједница само два, уз то територијално јасно разграничена народа или, пак, евроазијски Савез Совјетских Социјалистичких Република (од којих су многе насилно припојене тој комунистичкој империји) представљала, бар на нивоу својих незанемарљивих интеграцијских потенцијала – европску “Америку у малом”. Подстицањем интегративних, односно декуражирањем, блокирањем и санкционисањем недвосмислено најављиваних, а убрзо потом и реализованих дезинтегративних/сецесионистичких аката на њеним просторима, како, иначе, третирају њима сличне у неким другим деловима света (рецимо, “савезничкој” Турској), речју, искреним настојањима на њеном државном очувању, САД су могле пружити најверодостојнији могући доказ *ауџенџичне* привржености принципима мултикултуралности на којој и саме у највећој мери почивају и коју реторички афирмишу као једну од носећих у скупу вредности - водиља свог спољно-политичког активизма у протеклој деценији. Пружиле би тиме и, подједнако важну, потврду могућности да је и на европским просторима, одувек недостатним у погледу капацитета за реализацију тог нормативног идеала мултинационалних друштава, могућ

вишесмерно укрштање/прожимање, на шта, коначно, префикс “интер” у термину-сложеници о којој је реч, и упућује. У тој тачки се препознаје и кључна садржинска разлика између овог и сродног му појма мултикултуралности који се метафорички представља “чинијом за салату”, наспрам оног првог, у пољу метафора препознатог као “лонац за топљење” (*melting pot*), а у свету живота као једини модел истинске интегрисаности (оне на нивоу друштва) једне мултиетничке политичке заједнице.

опстанак, стабилност и напредовање једне “Америке у малом”.²⁰ Коначно, али не и најмање важно, напротив, таквим ставом (на који су је, уосталом, и обавезивали сви позитивни међународно-правни акти, настали као плод вековних напора човечанства да правно регулише односе међу државама и тиме унапреди стабилност и мир у свету²¹), једина

²⁰ Упркос све снажнијим тенденцијама истицања партикуларних националних, религијских или расних идентитета великих групација становништва које их насељавају, САД су још увек, првенствено због начина на који су настале, јединствен историјски пример релативно дугог постојања и континуираног напредовања једне *mega* државе, у националном, конфесионалном и расном погледу “човечанства у малом”, интегрисаног на принципима најблиским онима које постулира идеал-типски модел интеркултуралности. Више о томе у: Degler, Carl, “Multiculturalism as a Challenge”, in: *New Perspectives Quarterly*, New York: The Center for the Study of Democratic Institutions, 1991, pp. 22-31.

²¹ У том смислу, уводне реченице Повеље Уједињених нација, усвојене давне 1945. године у Сан Франциску, и данас звуче као једнако опомињући *memento*: „Ми, народи Уједињених нација, решени да спасемо будућа поколења ужаса рата, који је двапут у току нашег живота нанео човечанству неописиве патње; да поново потврдимо веру у основна права човека, у достојанство и вредност људске личности, у равноправност мушкараца и жена, нација великих и малих; да обезбедимо услове под којима ће моћи да се очувају правда и поштовање обавеза које проистичу из уговора и других извора међународног права; да радимо на социјалном напретку и побољшању животних услова у већој слободи и у том циљу да будемо трпељиви и да заједно живимо у миру једни с другима као добри суседи; да ујединимо своје снаге ради одржавања међународног мира и безбедности, и да обезбедимо, прихватањем начела и установљењем метода, да се оружана сила не употребљава изузев у општем интересу; да користимо међународни механизам у сврху унапређења економског и социјалног напретка свих народа, одлучили смо да удружимо своје напоре ради остварења ових циљева. Сагласно томе, наше односне владе, посредством својих представника окупљених у граду Сан Франциску, који су поднели своја пуномоћја у исправном и прописаном облику, усвајају ову Повељу Уједињених нација и оснивају међународну организацију која ће се звати Уједињене нације. “*Сф. Повеља Уједињених нација*,

преостала супер-сила је могла деловати декуражирајуће и на све друге, потенцијалне и актуалне, сецесионистичке покрете етничких заједница дијем света, које нису жртве колонијалне власти, апартхејда или стране окупације,²² и тиме истински допринети светском миру као највишој вредности заједничког бивствовања на планети. Независно од исхода (успешног или неуспешног) на тим мотивима заснованог америчког ангажмана у *ex*-југословенској кризи, он би, већ чињеницом да је као такав исказан и препознат, обезбедио САД репутацију јединствене велесиле у људској историји, која је у тренутку када је била и једина, одолела изазову тријумфализма, односно демонстрирања и потврђивања новостечене апсолутне моћи, и исказала спремност да своје препознате државне и националне интересе онда када су они, ипак, само или превасходно њени, подреди интересима човечанства, или, бар, његових великих делова, вољних да живе у миру, односно избегну сукобе који са великом вероватноћом воде његовом озбиљном и трајном нарушавању.

Но, “друга” Југославија је, ипак, испоставило се са америчког становишта, *била* сувише неконфоран државни оквир за мултиетничност тих размера, али то *није*, односно не би смела бити вишегодишњим међуетничким ратом подељена БиХ, та некадашња “Југославија у малом”, у чији унитарно-државни опстанак САД инвестирају огромне дипломатске напоре.²³ Дакле, право на уни-

Београд: Службени лист ДФЈ, по. 69/4, репринт: Информациони центар УН у Београду, 1984.

²² Право на сецесију се, наиме, према важећим међународно-правним актима, сматра легитимним само у тим случајевима.

²³ Босна је призната и примљена у УН по изузетној процедури

латералну сецесију *ex*-југословенских *република* од остатка њене државне композиције из америчке перспективе *јесће* било неспорно демократско право (какво, иначе, не познаје ниједан позитивни међународно-правни акт), али такво *није* било право, рецимо, српског *народа* (а једино таква признају поменути акти) на сецесију од новоуспостављених држава Хрватске и Босне и Херцеговине, какво, с друге стране, *јесће* право албанске националне мањине на сецесију од државе Србије, некадашње републике саставнице дезинтегрисане “друге” Југославије. Српски прогнаници са простора некадашње Републике Српске Крајине, из америчке визуре *нису* били жртве етничког чишћења, једног од најфлагрантнијих облика угрожавања људских права, те стожерне вредности пројекта политичке “глобализације”²⁴, али то сасвим неспорно *јесу* биле албанске избеглице с косметских простора у време правно нелегалне

(Резолуција 755, мај 1992), „иако никад није била независна држава нити је испуњавала услове за признање суверенитета (није имала ефикасну и легитимну владу признату од стране сва три народа), нити је контролисала територију. С друге стране, остатак Југославије није признат као држава, иако су њене две федералне јединице (Србија и Црна Гора) државност стекле у прошлом веку и задовољавале све услове за признање. Југославија контролише своју територију, има устав и државне симболе и владу која је дошла на власт вишестраначким изборима. И не само да није призната, већ је практично избачена (Резолуција 777, септембар 1992) из УН, иако је једна од држава њених оснивача.” *Сф.* Печујлић, Мирослав и Накарада, Радмила, „Слом Југославије и конституисање новог светског поретка”, у: Nakarada, Radmila (ed.) *Evropa i raspad Jugoslavije*, Beograd: Institut za evropske studije, 1995, стр. 50.

²⁴ Штавише, САД су оружаним снагама Хрватске пружале несебичну војну помоћ током акције „Олуја”, којом је готово целокупно хрватско становништво српске националности протерано са њених простора, а Хрватска произведена у једну од етнички најхомогенијих држава у међународном систему.

агресије, односно “хуманитарне интервенције” НАТО-а на СРЈ, какви, опет, *нису* били српски и сви остали не-албански прогнаници с Косова и Метохије након окончања агресије и доласка у ову српску покрајину мировних трупа КFOR-а. Снажном оружаном подршком албанским побуњеницима испровоциране и против њих усмерене акције југословенских федералних власти, које су и биле непосредан повод за агресију, према америчком нахођењу, *јесу* биле у домену прекомерне и морално нетолерабилне (“геноцидне”) употребе силе и као такве достатне планетарне одмазде, а њихове жртве – планетарне солидарности, какве, иначе, *нису*, рецимо, и жртве/силници вишедеценијског и неупоредиво бруталнијег обрачуна америчког кључног блискоисточног НАТО савезника, Републике Турске, са њеном, сецесионистички више деценија снажно оријентисаном, курдском националном мањином.²⁵ Ни истински геноцидне епизоде из сопствене историје (истребљење домовачког становништва) САД никада *нису* биле спремне да сагледају ни кроз призму индивидуалне, а немоли колективне кривице, али су упркос томе готово целу деценију истрајавале на суровим економским, политичким и културним санкцијама према СРЈ, односно Србији, које су, како се тврдило, биле усмерене према њеном (“геноцидном”) режиму, а погађале углавном њено обично (уз то мултиетничко) становништво. Као такве оне су

²⁵ Руковођене истим, „савезничким” мотивима, САД упорно одбијају да турски покољ близу милион и по Јермена с почетка XX века оквалификују као геноцид, како су га иначе досада оквалификовале готово све европске земље. Турска се, наиме, томе оштро противи и прети изласком из НАТО-а уколико САД то учине.

биле својеврстан вид колективног кажњавања за, иначе проскрибовану и негирану као *ишакву* – колективну кривицу, које (дакле, непостојеће), треба, испоставља се, растеретити превасходно српски народ Хашким судским процесима за злочине почињене током вишегодишњих међуетничких ратова на просторима некада јединствене СФРЈ...

Пре него што се у поглављима рада која следе неким од најкрупнијих, претходно сумарно назначених спољних, у првом реду америчких интервенција у *ex*-југословенску кризу и подробније позабавим, изложићу садржинска одређења и краћу историју појмова *интереса*, *морала* и *међународне политишке*, појмова чији однос, испитиван на примеру вишегодишњег међународно-политичког третмана *ex*-југословенског случаја, стриктно узев, чини предмет овог рада.

1. Појам *интереса*

Појам *интереса* (од латинског *interesse*: учествовати, тицати се) за своје базично значење има инстинктивно или свесно усмеравање пажње и напора према ономе што одговара сопственим потребама, тежњама, склоностима, настојањима, навикама; што се сматра корисним. Односно: “Интерес је занимање субјекта за објекат, због неких својстава која тај објекат има, а којима субјекат придаје значај и тежи да их прибави и сачува за себе.”²⁶ Према подручју на које је пажња усмерена, интерес може бити: научни, уметнички, економски, политички, а према кориснику, односно

²⁶ *Cf.* Трипковић, Милан, Одредница “Интерес” у: *Социолошки речник*, Београд: Завод за уџбенике, 2007.

заинтересованом субјекту – лични, породични, класни, друштвени, државни...²⁷

Када је реч о политици као једном од референтних подручја интереса и њеним теоријским рефлексијама, треба истаћи да, иако нису познавале појам интереса у његовом савременом смислу, ни античка и средњовековна филозофско-политиколошка мисао нису могле одредити ни највише добро за заједницу, ни правду (врлину) за појединца, без појма *корисности*, који представља важну димензију садржаја и – у доцнијој политичкој филозофији не само етаблираног, већ и, према широко распрострањеном становишту, за њу темељног – појма интереса. Појам интереса припада групи *релационих* појмова, оних, дакле, којима се изражава одређени однос (између два или више појединаца, појединца и друштвене групе, друштвених група унутар једног – националног, државног, надржавног – колективитета, више колективитета као таквих...). “Интереси су пупчаном врпцом везани за политику, као што је и политика до грла у интересима”, пише Вукашин Павловић.²⁸ Политичка пракса се у том смислу може дефинисати као процес перманентне експресије, идентификације, артикулације, агрегације, сучељавања и синтезе многобројних и разноврсних интереса, који су у основи међуљудског одношења на различитим и већ наведеним нивоима. “Кроз њих (интересе,

²⁷ *Cf.* одредницу “Interes” у: *Enciklopedija jugoslovenskog leksikografskog zavoda*, Zagreb, 1967, knjiga no. 3, стр.176. Такође и одредницу „Interest and Interest Groups and Lobbying” у: *The Social Science Encyclopedia*, (ed. by Adam Cuper and Jessica Cuper), London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul, 1985, p. 406.

²⁸ *Cf.* Pavlović, Vukašin, Одредница “Interes” у: *Enciklopedija političke kulture*, Savremena administracija, Beograd, 1993.

М.Р.) се изражавају све објективне противречности сложених сплетова друштвених односа у којима егзистирају појединци, друштвене групе и целе друштвене заједнице. По бескрајно сложеном паралелограму сила, који на тај начин настаје, интереси различите трајности и интензитета укрштају се и сударају под најразличитијим угловима: неки се међусобно искључују и поништавају, неки производе резултанту која њиховом заједничком дејству даје нов правац, неки се, као комплементарни, уливају једни у друге, или, као истосмерни, интегришу производећи кумулативно дејство.”²⁹ Интерес је, другим речима, *spiritus movens* и најзначајнији мотивациони фактор политичког активизма. Без њега као таквог, ни теорија политике, унутрашње или међународне, не би, сугерише Ханс Моргентау (Morgenthau), била могућна, стога што не бисмо могли да разликујемо политичке од неполитичких чињеница, нити да имамо меру за системски ред у политичкој сфери.³⁰

Антрополошку основу оваквог становишта најексплицитније су дефинисали просветитељи Хелвечије (Helvétius) и Холбах (Holbach). Према мишљењу првога “интерес је свемоћни чаробњак који у очима свих бића мења изглед сваког предмета.”³¹ Полазећи од материјалистички интонираног става да се историја креће према природним законима, просветитељи налазе у интересима онај принцип друштвених промена који је аналоган механичким законима кретања мате-

²⁹ Cf. Пашић, Најдан, *Интереси и политички процес*, Београд: Комунист, 1983, стр.163.

³⁰ Cf. Morgenthau, Hans, J., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, New York: McGraw-Hill, Inc., 1985, p. 5

³¹ Cf. Helvétius, Claude-Adrien, *О гуху*, Загреб: Напријед, 1978, стр. 71.

рије. “Оно што физичари називају гравитацијом, то моралисти зову самољубљем”, експлицитан је Холбах.³² Односно: “Људи би оспоравали и геометријске аксиоме ако би ови задирали у њихове интересе” [Хобс (Hobbes)].

2. Појам морала

Морал (од лат. *mos* – обичај, *mores*, владање, *moralis* – ћудоредан, моралан; грч. *ethikos*) је специфични облик, односно начин човековог индивидуалног и колективног бивствовања, који се примарно тиче његовог делатног, практичног одношења према осталим члановима неке заједнице (племена, рода, полиса, друштва, човечанства), а онда и моралног (тј. људског, карактерног) *habitusa* (грч. *heksis*) индивидуума као таквог, пошто је већ формиран као свесно друштвено биће или биће заједнице (*zoon politikón* – Аристотел).³³ Он се манифестује у вредносном процењивању људских поступака и хтења као позитивно или негативно вредних (односно невредних), “при чему се први одобравају, желе, препоручују, заповедају, а други не одобравају, проказују, осуђују, забрањују.”³⁴ У питању је, дакле, “одређени облик и начин живота у постојећој заједници или друштву.”³⁵ Јер, “онај који не може да живи у заједници или коме ништа

³² Cf. Холбах, Паул, *Сисџем њрпороге*, Београд: Култура, 1950, стр. 29.

³³ Cf. Kangrga, Milan, *Odrednica “Moral” у: Enciklopedija političke kulture*, цит. издање, стр. 698. Упоредити такође и одредницу *Moral Development*, у: *The Social Science Encyclopedia*, цит. издање, р. 540.

³⁴ Cf. Pavićević, Vuko, *Osnovi etike*, Београд: BIGZ, 1974, стр. 11.

³⁵ Cf. Kangrga, Milan, *Odrednica “Moral” у: Enciklopedija političke kulture*, цит. издање, стр. 699.

није потребно, јер је сам себи довољан, није део државе, те је или звер или бог” (Аристотел). Моралност дакле, почиње онде где и онда када човек своју индивидуалност настоји да усклади са захтевима заједничког живота. Јер, особе воде своје личне животе на много различитих начина. Међу различитим циљевима, правилима, навикама, идеалима и установама које мање или више експлицитно учествују у управљању њиховим животима, “морал има јединствен положај. Јер, он претендује да пред свачије понашање постави захтеве који су важнији од свих других облика руковођења људским поступцима, укључујућу ту и лични интерес особа.”³⁶

Објекат моралног суђења, то јест оцене одређених људских поступака, држања или понашања као *добрих* или *злих*, односно морално *исправних* или *неисправних* су не само односи између индивидуа, већ и односи између друштвених група, колективитета (националних, државних, наддржавних...). Политички морал, доктринарно узев, реферира на ту врсту међугрупног одношења, на тај, *политички* живот заједнице, почев од локалних заједница преко градова, држава па до међународне заједнице. Иако има корен у личном моралу, он се од њега разликује како у погледу природе својих норми, тако и у погледу сфере унутар које се те норме примењују. “Док лични морал управља поступцима појединаца, политички морал се примењује на јавне одлуке политичких или владиних званичника”, разјашњава Марк Амстуч (Amstuc).³⁷ У норми политичког морала убрајају се оне о јед-

³⁶ Cf. Gewirth, Alan, *Reason and Morality*, Chicago: The University of Chicago Press, 1978, p. 1.

³⁷ Cf. Amstuc, Mark, *Međunarodna etika*, Beograd: Službeni glasnik, 2008, стр. 26

накости људи, слободи савести, једнакости пред законом, праву на самоодбрану и неинтервенцију...

3. Појам међународне *политике*

Под међународном политиком подразумева се она грана политичког активизма у којој се као субјекти политичког одношења појављују државе. Односно: “када данас говоримо о међународној политици, уобичајено подразумевамо систем територијалних држава и дефинишемо *међународну политику* као политику у одсуству заједничког суверена, политику међу ентитетима без владара над њима.”³⁸

У инструменте међународне, односно међудржавне политике убрајају се дипломатија, војна моћ, економска политика и спољнополитичка пропаганда. У новије време, уз наведене, важне елементе спољне политике држава, сматра се, представља и инострана помоћ, превасходно војна, слање (или примање) разних експерата и саветника, образовање војног персонала и слично.³⁹

Реч је о једној области политичког живота који, неподељено је мишљење, има своје изразите специфичности у односу на политички живот у оквирима једне државе или једног политичког система. Међу њима је у првом реду одсуство

³⁸ Cf. Нај, Џозеф, С., *Како разумевају међународне сукобе*, Београд: Стубови културе, 2006, стр. 18. Шире о одређењу појма међународне политике и међународних односа упоредити одредницу Р. А. Reynoldsa *International Relations у: Social Science Encyclopedia*, цит. изд. р. 409. Такође и одредницу „Међународни односи” у: *Политичка енциклопедија*, Београд: Савремена администрација, 1975.

³⁹ Cf. Tadić, Ljubomir, *Nauka o politici*, Beograd: BIGZ, 1996, стр. 197.

општеприхваћених институција са политичком извршном влашћу какву поседују државе. “Пошто свет (још) не представља политичку јединицу, не постоји *свјетско јавно добро*, па се због тога чврсто језгро поља међународних односа (у свим својим видовима) односи на усклађивање *јавних добара* између различитих политичких јединица”, разјашњава Тјери де Монбријал (Montbrial).⁴⁰ То, разуме се, не значи да нису учињени значајни покушаји да се према обрасцима примењеним на унутардржавне, успоставе институције које би регулисале и усмеравале и односе *међу* народима, односно државама. Први међу покушајима те врсте представљало је Друштво народа, настало након трауматичног искуства I светског рата, са задатком да спречи избијање нових међудржавних сукоба са сличним последицама. Успон нацифашизма је, међутим, осујетио таква настојања. Још трауматичније искуство II светског рата било је у основи формирања Организације уједињених нација, у чију пројектовану мисију су – потврђују то и већ наведене уводне реченице из њене оснивачке *Повеље* – инвестиране огромне наде човечанства.⁴¹ О потреби да се, попут унутардржавне,

⁴⁰ Cf. De Montbrial, Tjeri, *Delanje i sistem sveta*, Beograd: Clio, 2006, стр. 17.

⁴¹ Утолико, од тада навамо, а поготово задње две деценије, међународну политику, упозорава Џоел Розентал (Rosental), више није довољно разумевати само као функцију одношења међу државама, нити се појединац у њој може појављивати готово искључиво у улози државника. „Недржавни актери, као што су Уједињене нације са својим специјализованим агенцијама данас играју проминентну улогу у решавању бројних питања, у распону од хуманитарне помоћи, преко мировних операција, до проблема избеглица. Ту су и *Међународни монетарни фонд*, *Свјетска банка*, бројна међународна пословна удружења, невладине организације... Та чињеница је после-

ова област политичког живота и *јавно* регулише, сведоче настојања школе природног права која датирају још од XVII века, односно од времена јачања апсолутизма на политичким просторима Европе. Најзначајнији подухват у том правцу представљало је дело Хуга Гроцијуса (Grotius) *De jure belli et pacis* (*О јавној праву и мира*) објављено 1625. године. “Проблеми рата и мира, окупација и репресалија, проблеми слободне пловидбе морима у свеопштој експанзији и борби за моћ и превласт посебних националних држава, поставили су у средиште пажње могућност споразумевања, која би требало да прекорачи државне границе и националне разлике”, констатује Љубомир Тадић.⁴² *Међународно јавно јавно јавно* утемељено на концепту *суверене националне државе* тако је постало праоснов новије теорије међународне политике и међународних односа.

4. *Интереси и морал у међународној политици – крајња историја односа*

И више него све наведено, релације међу народима, односно државама, од оних унутардржавних разликује другачији однос интереса и морала у овој области политичког активизма. Тај однос је, наиме, према мишљењу већине аутора,

дица околности да појединци нису више виђени само као грађани својих засебних држава. Они су истовремено грађани, потрошачи и чланови различитих транснационалних удружења, од црквених група до професионалних асоцијација”, закључује Розентал. (Cf. Rosental, Joel, *What Constitutes an Ethical Approach to International Affairs?*, интернет документ без пагинације доступан на http://www.carnegiecouncil.org/education/002/course_on_ethics_and_international_/718.html, приступљено 8.2. 2010).

⁴² Cf. Tadić, Ljubomir, *Nauka o politici*, цит. издање, стр. 199.

уз спорадичне историјске изузетке и упркос званично прокламованом, готово увек протицао у знаку њихове потпуне и трагичне дивергенције. Другим речима, оно што је, како се тврди, *унућар-државној* политици својствено тек од раздобља рађања грађанског друштва (раскидање у античко доба успостављеног савезништва с моралом,⁴³ односно индиферентност према моралним категоријама, њено ситуирање, ничеански говорећи, с оне стране добра и зла), односе *међу државама* као јединицама политичког активизма, карактерише, историјски посматрано, одувек. У унутрашњој политици државâ, *etos* престаје бити критичко мерило за *kratos* тек од Макијавелија (Machiavelli) наовамо⁴⁴; у међународној политици његово место је, наглашава се, одвајкада заузимао, на различи-

⁴³ У практичној памети или разборитости (*phronesis*), том органу политике као практичне филозофије или филозофије о људским стварима, истина се, изриче Аристотел у својој *Никомаховој етици*, поклапа са *етици* исправним хтењем. Како је поред “добра” и “опште користи”, правда била трећи велики циљ политике, политика, етика и право према античким назорима сачињавали су јединствену целину. Тако схваћена, политика је код старих народа служила врлини, одгајању карактера. Она је у етици и педагогији у ширем смислу, имала своју норму. Опширније о томе у: Tadić, Ljubomir, *Ibid*, стр. 221.

⁴⁴ Место *etosa* у политичком животу заузима ренесансна *virtu*, срчаност и одважност, а место “практичне памети” такозвани “државни ум” (*ragione di stato*), или “државни разлог” који постаје врховни критеријум државне политике као политике моћи. Стицање и одржање моћи, дакле, постали су првенствени циљеви политике, а моћ као таква доминантна политичка вредност. Са Макијавелијем, дакле, стојимо на прагу модерног света. Жељени циљ је постигнут, закључује Касирер (Cassirer). “Оштрица Макијавелијеве мисли пресекла је све нити којима је у претходним поколењима држава била повезана у органску целину човековог постојања. Политика је изгубила везу не само са религијом и метафизиком, већ и са свим другим облицима човековог *етичкој* и *културној* живота. Она стоји сама, у празном простору.” Cf. Kasirer, Ernest, *Mit o državi*, Beograd: Nolit 1972, стр. 47, курзив М.Р.

те начине конципиран и именован, партикуларни државни *интерес* и тежња ка (над)моћи, за чију реализацију *морална* каквоћа употребљених средстава није била ниодкаквог већег, а немоли пресудног значаја. Јер, “влада је извршилац а не послодавац. Њена првенствена обавеза су интереси националног друштва које представља, (...) његова војна безбедност, интегритет његовог политичког живота и добробит његових грађана. Ове потребе немају морални квалитет. (...) То су неминовности самог постојања државе, те се стога не могу класификовати као ‘дobre’ или ‘лоше’. Оне могу бити пропитиване са незаинтересоване филозофске тачке гледишта. Али, влада једне суверене државе то не може да чини.”⁴⁵ Односно, “морални принципи имају своје место у срцу појединца и у обликовању његовог понашања, било као грађанина, било као државног функционера. (...) Али, када понашање појединца бива пропуштено кроз машинерију политичке организације и када се стопи са понашањем милиона других појединаца да би нашло свој израз у акцијама владе, тада оно доживљава темељни преображај и за њега више нису релевантни исти морални појмови.”⁴⁶

Однос великих сила и малих држава у, на овај начин конципираној и практикованој међународној политици, имао је трајно обележје међудржавне неравноправности, упркос начелно прокламованом реципроцитету у њиховом одношењу. На тај начин у међународној политици је етаблирано “право” јачега и то не само у војном већ и у економ-

⁴⁵ Cf. Kennan, George, „Morality and Foreign Policy”, *Foreign Affairs*, no. 64. (Winter, 1985/1986.), p. 206.

⁴⁶ Cf. Kennan, George, *Realities of American Foreign Policy*, New York: Norton, 1966, p.48, наведено према: Amstuc, Mark, *Međunarodna etika*, Beograd: Službeni glasnik, 2008, стр. 29.

ском и сваком другом смислу. Штавише, антагонистичка природа друштва и међуљудских односа нигде се није тако транспарентно исказивала као у односима међу државама, тим “хладним монструмима” (S. Hoffman). Искуство човечанства са чак два светска рата у једном, нетом протеклом веку, потврдило је да и на највишим ступњевима цивилизацијског и културног развоја још увек важи сентенца Томаса Хобса о “рату свих против свих” (*bellum omnium contra omnes*) као перзистирајући симбол “природног стања” у међудржавним односима, упркос вајкадашњим људским настојањима да се то стање превазиђе или макар ублажи. Ако би се за сукоб демократских држава с наци-фашизмом могло устврдити да је недвосмислено изнео на видело ту суморну чињеницу, сукоб између Истока и Запада након победе над заједничким непријатељем ју је додатно оснажио. Овај период дубоке, блоковске подељености света је установио још један елеменат политичког одношења између држава, односно народâ као његових саставних делова – *стањеију засираивања* као инструмент колективне послушности, националне или блоковске. У темељима ове стратегије било је похрањено уверење да усавршавањем ратних средстава може бити елиминисан отворени рат уколико сваком потенцијалном нападачу прети ефикасна одмазда. Испоставило се да су њени домети, ипак, много скромнији – политика застрашивања може смањити учесталост отворених ратних сукоба али није у стању да уклони скривену претњу ратом, већ је, штавише, антиципира. “Ова политика и нема озбиљну намеру да елиминише рат као чињеницу антагонистичког друштва. Она га, истина *implicite*, претпоставља као трајно стање”,

закључује Љубомир Тадић.⁴⁷ Посебно место међу појавним облицима стратегије застрашивања имале су тзв. “психостратегија” и стратегија сатанизовања непријатеља. Ова потоња се у свом идеал-типском виду манифестовала у грађанском рату у Вијетнаму. У савременим теоријама политика застрашивања идентификована је, не без ваљаних разлога, као “организовани немир”.

*5. Интереси и морал у међународној
политици по окончању Хладног рата –
случај распада/ разбијања СФР Југославије*

Година 1989-а и у њој догођено рушење Берлинског зида представљали су симболичку најаву краја једне политичко-историјске епохе, започете окончањем II светског рата, али, на реторичком нивоу спољне политике једине преостале светске велесиле и њених западноевропских савезника, како смо утврдили, и много више од тога – потпуну редефиницију тих, историјски традираних односа интереса и морала у међународној политици. Зашто ми се спољнополитички акти главних протагониста постхладноратовске међународне политике спрам *ex*-југословенске кризе у том смислу чине егземпларним, назначила сам у претходном делу овог поглавља. Каквима су се, дакле, САД и Западна Европа показале на том историјском тесту, односно да ли су се и ако јесу како – *безинтересно*, односно *морално* исправно руководиле начелима своје, на реторичком нивоу недвосмислено самодефинисане и самоартикулисане *идеал-политике* (са “људским правима”, “демократијом”, “мултикултурализмом” као носећим *topoima*), или су, пак, остале привржене својим државним

⁴⁷ Cf. Tadić, *Nauka o politici*, цит. издање, стр. 167.

интересима као кључној категорији своје традиционалне *реал-политике*, реторички камуфлиране дискурзивним фигурама једног, моралистички интонираног, политичког новоговора?

У покушају да одговорим на претходно питање, у делу рада који следи, издвојићу неколико најзначајнијих инструмената за којима су кључни актери постхладноратовске међународне политике посезали у свом вишегодишњем третирању *ex-jugoslovenskog* случаја и истражити њихове међународно-етичке импликације.

ПРВИ ДЕО

Ex-jugoslovenski случај у *међународно-етичкој перспективи*

I. Санкције ОУН против СРЈ – морални аспекти једног облика дипломатије принуде

“Ако било који члан Друштва народа прекрши или игнорише ова обећања,...) шта се дешава, рај? Не, не рај, нешто нешто много снажније од раја. Примениће овај економски, мирољубиви, тихи, смртоносни лек и неће бити разлога за силу. Бојкоћ замењује рај.”⁴⁸

Вудроу Вилсон

“Главна разлика између економских и војних оруђа дипломатске вештине не лежи у мери насилности или разорности већ у природи коришћених средстава: војна дипломатска вештина се ослања на оружану силу да би утицала на друге државе (наградама или казнама), док се економска дипломатска вештина ослања на економске инструменте.”⁴⁹

Марк Амстуч

Економске санкције ОУН против СР Југославије⁵⁰ биле су, хронолошки узев, прва у низу

⁴⁸ Наведено према: Hufbauer, Gary, Clyde, Schott, Jeffrey J. and Elliot, Kimberly Ann, *Economic Sanctions Reconsidered*, 2d ed., Washington D.C., 1990, Vol.1, p. 9.

⁴⁹ Cf. Amstuc, Mark, *Međunarodna etika*, Beograd: Službeni glasnik, 2008, стр. 312.

⁵⁰ У правној теорији санкцијама се називају како средства којима се утиче на поштовање друштвене норме (санкције у ширем смислу) тако и средства која се примењују у случају непоштовања норме (санкције у ужем смислу). Када се његово значење не спецификује, термин ‘санкције’ се употребљава у ужем смислу. У општој употреби у латинском језику под појмом санкција подразумевала се светост, објављивање светости, ос-

форми међународног интервенисања у *ex*-југословенску кризу. Као такве, оне су представљале израз континуитета у практиковању *дипломаџије њпринуде*, којој се прибегавало, с мањим или већим интензитетом, од оснивања Друштва народа на овамо. Ипак, изузимајући казнене мере против Ирака, уведене августа 1990. године, санкције против СР Југославије бројношћу и далекосежношћу својих казnenих последица превазилазе све што је до тада виђено, односно демонстрирано у дипломатској историји света. Уведене 31. маја 1992. године Резолуцијом 757 Савета безбедности, санкције су два пута доцније и додатно поштраване. Први пут је то учињено у новембру исте године Резолуцијом 787 овог органа УН, а потом и у априлу 1993. године његовом Резолуцијом 792, након што су Срби из Босне и Хецеговине одбили да потпишу Венс-Овенов план, иако су Србија и Црна Гора подржале овај акт и покушале да убеди своје сународнике из ове некадашње југословенске републике да га прихвате.⁵¹ Ни након потписивања Дејтонског мировног споразума, којим је окончан рат на њеним просторима, санкције нису укинуте већ продужене, односно уведен је “спољни зид” санкција, иако то није било пред-

већење, освештавање, свечано потврђивање (отуд и данашња њена употреба као синонима за потврђивање) неповредивост, неприкосновеност. У овом поглављу термин “санкције” биће, јасно је, коришћен у његовом ужем, неспецификованом смислу.

⁵¹ О томе више у: Lopez, George A. & Cortright, David, “Economic Sanctions in Contemporary Global Relations”, in: Lopez, George A. & Cortright, David (eds.) *Economic Sanctions: Panacea or Peacebuilding in a Post-Cold War World*, Boulder: Westview Press, 1995. Такође и у: Delević, Milica, “Economic Sanctions as a Foreign Policy Tool: The Case of Yugoslavia”, *The International Journal of Peace Studies*, Vol.3, no. 1, 199, http://www.gmin.edu/programs/icar/ijps/vol.3_1/cover3_1.htm, приступљено 8.9.2011.

виђено Споразумом, нити резолуцијама СБ и ЕУ. Одлуку о његовом увођењу донеле су САД, али је она недуго потом постала међународна обавеза. Листа услова за његово укидање проширена је у односу на првобитно постављену и на њој се нашла сарадња са Хашким трибуналом, решавање косметског проблема, успостављање добросуседских односа са земљама насталим распадом СФРЈ и општа демократизација друштва. Када се једанпут домогну тако моћног оружја као што су санкције, “доминирајуће земље настоје да га максимално искористе, не само за остварење првобитно постављених циљева, већ и других циљева и услова којих се накнадно присете”, уочава Коста Михаиловић.⁵²

Иначе, и када нису успевале да их наметну као међународну, односно мултилатералну обавезу, САД нису одустајале од наметања санкција као инструмента постизања својих спољно-политичких циљева. Тако је само од 1993-1996. године Америка завела унилатералне санкције према 25 земаља. Те земље насељавају укупно 2,3 милијарде становника, односно 42 одсто светског становништва, а на њиховом тржишту се промеће око 790 милијарди долара годишње, што чини 19 одсто укупног светског тржишта добара и услуга.⁵³ А унилатералне санкције САД према Куби,

⁵² *Cf.* Михаиловић, Коста, “Санкције – казна за учињено дело или средство политичког притиска”, у: *Санкције: узроци, лејџимитет, лејалијет и њослегице*, 1994, Београд: САНУ, стр. 3. О томе које све спољнополитичке циљеве су земље пошљаоци санкција покушавале њиховом применом да остваре видети у: Hufbauer, G.C., Schott, J.J., Eliot, K.A., *Economic Sanctions in Support of Foreign Policy Goals*, Washington, D.C.: Institute for International Economics, 1983.

⁵³ *Cf.* Unilateral Economic Sanctions, The President’s Export Council,

уведене давне 1961. године, су још увек на снази, упркос готово дводеценијским настојањима ОУН да издејствују њихову суспензију. Укидање санкција је “чин који представља до врхунца доведен волунтаризам, до њега се стиже путем који је често непознајан; као у некој великој забораваности, поједина друштва деценијама остају у гвозденом обручу санкција”, примећује Мирослав Печујлић.⁵⁴ Разлог због којег се оне наметнуте Либији 1992. године нису стриктно примењивале је само економски интерес Западних земаља, пре свих Италије и Француске, односно њихова енергетска зависност од испорука либијске нафте.⁵⁵ У

June 1997, наведено према: Teokarević, Jovan i Mijalković, Aleksandra, “Sankcije UN protiv SR Jugoslavije u uporednoj perspektivi”, u: Prokopijević, Miroslav i Teokarević, Jovan, *Ekonomске санкције UN: uporedna analiza i slučaji Jugoslavije*, Beograd: IES, 1998, стр. 61.

⁵⁴ Cf. Pečujlić, Miroslav, “Dva lika sankcija”, u: Prokopijević, Miroslav i Teokarević, Jovan, *Ekonomске санкције UN...*, цит. издање, Beograd: IES, 1998, стр. 165.

⁵⁵ Француска је упорно тражила и ублажавање санкција против Ирака, имајући у виду велики ирачки дуг према њој и интерес за даљим улагањем у ирачке изворе нафте. Због економске међузависности држава, примена економских санкција, очигледно, погађа у мањој, истој или чак и већој мери и њихове адресанте. Из тих разлога државе не желе да у овој врсти кажњавалачког међусобног одношења своју моћ у потпуности ставе на располагање међународним организацијама. Пракса је, заправо, показала да су се о доследну примену санкција против циљане државе највише оглушавале привредно најразвијеније земље, као и мале земље које су биле животно упућене на сарадњу са државом против које је требало да примењују санкције. Зато је у међународним односима много лакше постизана сагласност о политичкој осуди, војним и другим мерама које државе које им прибегавају ништа или веома мало коштају. Интереси, у овом случају економски, су дакле, углавном односили превагу над декларисаним међународно-моралним побудама за прибегавање овом облику принудно-дипломатских мера. Више о томе видети у: Милојевић, Момир, “Међународне санкције”, у

периоду од 1945. до 1990. године за санкцијама као средством дипломатије принуде на међународном плану се посегло 104 пута. САД су имале кључну улогу у две трећине тих случајева.

Када је реч о санкцијама према СРЈ, као главни разлог за њихово увођење у мају 1992. године, с обзиром на то да није могла бити доказана војна ангажованост СР Југославије у рату у БиХ (Резолуција 757 помиње само присуство снага ЈНА на њеној територији), препознато је, како је то један функционер Европске заједнице изјавио, не оно што Србија и Црна Гора чине, већ оно што не чини. Под тим се, прецизира Коста Михаиловић, подразумевало да Југославија “не користи свој, наводно велики утицај на Србе у Босни да обуставе оружану борбу.”⁵⁶ Прекоокеанска перцепција тадашњег стања на западнобалканским просторима и из ње проистекли мотиви за америчке иницијативе у Уједињеним нацијама које су резултирале увођењем санкција СРЈ, у америчким државним документима били су, пак, много јасније формулисани. Наиме, у председничком саопштењу које је тадашњи први човек САД, Џорџ Буш, потписао 30. маја 1992. године, дан уочи изгласавања односне резолуције СБ, стоји “да деловање и политика влада Србије и Црне Горе, које наступају под именом Социјалистичка Федеративна Република Југославија, својим мешањем и подршком групама које настоје да се домогну територије у Хрватској и Босни и Херцеговини силом и на-

Санкције: узроци, легијимитет и последице, цит. издање, стр. 28.

⁵⁶ Михаиловић, Коста, “Санкције – кажна за учињено дело или средство политичког притиска” у: *Санкције: узроци, легијимитет и последице*, цит. издање, стр. 4.

сиљем, служећи се делимично снагама такозване Југословенске народне армије, представљају неубичајену и изузетну претњу *националној безбедности, иностраној пољопривреди и привреди Сједињених Држава.*⁵⁷ Иако је истом резолуцијом којом је обзнанио увођење санкција СРЈ, Савет безбедности констатовао и присуство “елемената” хрватске војске у овој, суровим међуетничким ратом захваћеној *ex-југословенској* републици,⁵⁸ против државе Хрватске никада није уведен никакав облик економског кажњавања због њеног ратног партиципирања на теренима западнобалканске “Југославије у малом”. У питању, дакле, “није *шта* је учињено, већ *ко* је починио кажњиво дело, која страна у конфликту има, а која је лишена моћне заштите, сизеренства велике силе”, закључује Мирослав Печујлић.⁵⁹

Ни у многим случајевима драстичнијим од хрватскога, међународна заједница, односно њени најутицајнији чланови нису посезали за санкцијама као кажњавалачким дипломатским инструментом. Тако је, примера ради, у инвазији

⁵⁷ Cf. Председнички документ, Извршно наређење 12808 од 28. маја 1992. Блокада над својном југословенске владе и својинама влада Србије и Црне Горе, наведено према: Булајић, Милан, “Незаконитост и неоснованост санкција Савјета безбедности УН против СР Југославије и систем савремених међународних односа”, у: *Санкције: узроци, легијимитет, легијимитет и последице*, цит. издање, стр. 57, курзив М.Р. О томе којим елементима националне безбедности, иностране политике и привреде САД-а је рат у Босни и Херцеговини представљао претњу, биће речи у наредним поглављима ове студије.

⁵⁸ Упоредити тачку 2. Резолуције 757 доступне на интернет адреси: <http://www.nato.int/Ifor/un/u920530a.htm>, приступљено 10.10.2009.

⁵⁹ Cf. Пеџулић, Мирослав, “Dva lika sankcija”, у: Prokopijević, Miroslav i Teokarević, Jovan, *Ekonomске sankcije UN...*, цит. издање, Beograd: IES, 1998, стр. 165.

Индонезије на Источни Тимор у периоду од 1975. до 1979. године убијено преко 200 хиљада људи, што је представљало трећину становништва нападнуте државе. Ниједна чланица међународне заједнице није осудила тај покољ, нити су Уједињене нације иједном својом резолуцијом позвале лидере Индонезије на одговорност. Резолуција Генералне скупштине УН из 1982. године којом је тражено постизање свеобухватног споразума, није прихваћена, јер је 45 земаља, укључујући и САД које су, као и Аустралија, снабдевале Сухартов режим оружјем, гласало против. Упркос окупацији Источног Тимора, Западне државе су у периоду од 1987. до 1989. године путем донација и кредита доделиле Индонезији суму од преко 10 милијарди долара. Септембра 1999. године, након обелодањивања сазнања о интензивирању насиља индонежанског режима над сецесионистички оријентисаним становништвом, Клинтонова администрација је реаговала понављањем става да је “Источни Тимор у домену одговорности владе Индонезије и ми не желимо да их лишимо те одговорности.”⁶⁰ На ту дугу нит равнодушности, па чак и подршке овим грубим прекршиоцима одредаба међународног права, светло бацају, подсећа Радмила Накарада, неколико година доцније обзнањени подаци да се председничка кампања Била Клинтона, између осталог, финансирала и новцем индонежанских пословних људи.⁶¹

⁶⁰ Cf. Chomski, Noam, *Hegemony or Survival: America's Quest for Global Dominance*, London: Penguin Books, 2004, p. 54.

⁶¹ Cf. Nakarada, Radmila, “Sankcije – između vladavine prava i dominacije”, у: Prokopijević, Miroslav i Teokarević, Jovan, *Ekonomске sankcije UN...*, цит. издање, стр. 99. Ни режим апартејда у Јужној Африци дугих тридесет година није успевао да буде свр-

Када је реч о збивањима на просторима *ex*-Југославије, међународна заједница, у првом реду САД као њен најмоћнији члан, су реторички узев, демонстрирале знатно више хуманитарне сензибилности и спремности на кажњавања непоћудног режима. На нивоу декларативних, званично прокламованих циљева, у односу на могућну оружану интервенцију, санкције су биле мање насилно, мање нехумано средство међународно-политичког интервенисања у рат на подручју Босне и Херцеговине, односно инструмент принуде српског режима да својим актима допринесе окончању ратних окршаја и успостављању мира у овој некадашњој југословенској републици. Као такве, оне су, према сугестијама неких аналитичара,⁶² требало да испоставе нову, вишу цену, циљаној влади за продужавање са понашањем које је увођењем санкција оцењено неприхватљивим.

гнут од стране међународне заједнице. Увођене у етапама од почетка седамдесетих до средине осамдесетих, санкције према њему никада нису ригорозно примењиване. Њихове економске кажњавалачке мере су директно бојкотоване од стране Западних земаља, а у време док је на снази био ембарго на увоз оружја у Јужну Африку, САД су је тајно помагале у њеним борбама против земаља „прве линије” и у одбрани апартејда. Уз то су од Међународног монетарног фонда 1982. године издејствовале Јужној Африци зајам у висини од милијарду долара. „Борба Афричког националног конгреса, унутрашњи отпор, чињеница да су околне земље извојевале независност (на пример, Родезија, сада Зимбабве) више су допринели укидању апартејда, него притисак међународне осуде и примена санкција. Другим речима, међународна заједница се приклонила унутрашњем току и исходу, уместо да је инструментаријем којим располаже доследно и ефикасно онемогућила настанак и опстанак расистичког режима.” *Cf.* Накарада, Радмила, *Ibid*, стр. 100.

⁶² *Cf.* Kerr, W.A. & Gaisford, J.B. (1994) *A Note on Increasing the Effectiveness of Sanctions*, *Journal of World Trade*, Vol. 28, no. 6, p. 170, наведено према: Prokopijević, Miroslav „Економске санкције УН и међународни поредак”, у: Prokopijević, Miroslav i Teokarević, Jovan, *Економске санкције УН...*, цит. издање, стр. 13.

Једнолични али неумољиви језик бројки, најречитије сведочи о висини те цене, односно о томе у коликој мери су санкције уистину биле “мање нехумано” средство међународно-политичког интервенисања у збивања на просторима ратом захваћеног Западног Балкана.

1. Блокада у оілегалу сїаїїїсїїїке

Према званичним статистичким подацима, индустријска производња у СРЈ је 1993. године пала на ниво од 25 одсто оне из 1989. године, а бруто национални доходак по становнику опадао по стопи од 10 – 25 одсто годишње и 1993. године је износио само 40 одсто оног из 1989. године (910 \$). То је био ефекат знатно мањи од онога који су произвеле санкције против Ирака, али и знатно већи од ефекта било којих других санкција у историји, који никада није прешао цифру од 16 одсто БНД.⁶³ Спољни дуг је достига ниво од око 9 милијарди долара, а стопа незапослености се попела на 25 – 30 процентних поена, не рачунајући око 800 хиљада радника на принудном одмору, што је 1993. године чинило око 40 одсто активне радне снаге. Просечна зарада је у другом полугодшту 1993. године пала на 20 долара, а хиперинфлација званичне државне валуте са месечним

⁶³ *Cf.* Hufbauer, G., a.o. (eds), *Economic Sanctions Reconsidered: Supplemental Case Histories*, Washington: Institut of International Economics, 1990, наведено према: Prokopijević, Miroslav, „Економске санкције УН и међународни поредак”, у: Prokopijević, Miroslav & Teokarević, Jovan, *Економске санкције УН...*, цит. издање, стр. 37. Када је реч о економским ефектима ове казнене мере спроведене према Ираку, процењује се да су они знатно већи од ефекта непосредних ратних разарања које је произвео Заливски рат.

растом од 50 до преко 100 одсто (у децембру 1993. године 200 000 процената који су превазишли до-тадашњи рекорд Вајмарске републике) проузроковала потпуно урушавање банкарског система и регресијом на примитивне, предробноновчане облике натуралне размене драматично деградирала давно освојени ниво културе финансијског пословања.

Општа оскудица, хиперинфлација и блокада тржишта створиле су погодно тло за развој сиве економије, која је, девалвирајући *etos* рада као јединог друштвено толерабилног начина стицања богатства, елементарном снагом продрла у све области привреде, а највећу експанзију достигла у трговинској сфери и сфери новчаних трансакција. Тако је у 1992. години овај, нелегални облик економског пословања, у укупној вредности регистрованог друштвеног производа учествовао са целих 29 процентних поена, а у збирном (регистрованом и нерегистрованом) друштвеном производу СРЈ са преко 42 одсто. На социјалном плану је проузроковао огромне имовинске прерасподеле међу становништвом, односно драстично раслојавање и друштвено-групно антагонизовање малобројне класе прокаженом режиму блиских *nouveaux riches* (око 5 одсто) на једној, и огромне масе пауперизованог становништва (око 95 одсто), на другој страни, чиме су озбиљно угрожени социјално-психолошки услови за успостављање друштвеног консензуса, неопходног за крупне и болне друштвене промене које су у том тренутку стајале пред земљом “у транзицији”.⁶⁴

⁶⁴ Више о томе у: Чобелић, Никола, “Ванредни услови привређивања захтевају ванредне економско-политичке мере”, у: *Привреда Југославије у условима блокаде*, Београд, Српска

За изразито кратко време од друштва са релативно високим степеном личне и имовинске сигурности, СРЈ је постала друштво са изразито високим степеном имовинске и личне несигурности. Једно социолошко истраживање спроведено на територији Београда у априлу 1994. године показало је да је 10 одсто испитаника у претходних неколико година било жртва криминала, да је 15 одсто њих набавило оружје, а да чак 43 одсто осећа страх и несигурност због размера криминализовања друштва.⁶⁵

Нагла редукација могућности пословних путовања у иностранство повећала је миграционе намере и стимулисала одлив високостручне радне снаге, одосно људског капитала (*brain drain*), што је проузроковало крупне проблеме у функционисању виталних друштвених установа (здравствених, образовних, научних...), али и драстично редуковало друштвене потенцијале за предстојеће промене, чији су носиоци у свим друштвима млади, образовани и иницијативни појединци. Тако је током 1992. године земљу напустило 200, а у 1993. години још 170 научних истраживача. При томе, у иностранство је отишло највише младих истраживача из области физике, математике, електронике и хемије, од којих је око 60 одсто било млађе од 40 година, а око 40 одсто њих је у земљи стекло академску титулу доктора и магистра наука. О размери губитка оствареног по основу њиховог

академија наука и уметности, 1994, стр. 28-41. и Sekelj, Laslo, „Učinak sankcija Saveta bezbednosti”, у: Prokopijević, Miroslav & Teokarević, Jovan, *Ekonomске sankcije UN...*, цит. издање., стр. 153-163.

⁶⁵ Сф. Анкета о новим појавама у свакодневном животу Србије, ИСИ Филозофског факултета у Београду

школовања довољно говори податак да је држава за сваког од њих у те сврхе одвајала 50-100 хиљада долара. У периоду од 1991. до 1993. године само из једне српске научне установе (Институт “Михајло Пупин”) отишло је толико истраживача да би могли да формирају цео један институт ван земље, “можда и бољи од овога овде” (В. Гречић).

Санкције су поспешиле и снажно демографско опадање становништва, то јест драстичан пад стопе наталитета и исто такво повећање стопе морталитета. Волумен природног прираштаја који је почетком осамдесетих износио око 25 000 лица, нагло се топио, да би у 1992. и 1993. број умрлих надмашио број живорођених са по неколико стотина лица. “Наступило је демографско раздобље које је, у одсуству активне политике, било предвиђено и очекивано, али не тако нагло и не тако скоро”, констатовао је Милош Мацура.⁶⁶

Ефекти економске блокаде земље фрапантно су се реперкутовали и на квалитет медицинских услуга, тешко угрожавајући физичко и ментално здравље кажњене популације. Тако је, првих година санкција на кардиолошком одељењу једне београдске дечје болнице, најмање 250-300 деце са урођеним, а операбилним срчаним манама, годишње остајало неоперисано због материјалних разлога условљених дејством санкција. Импликације те околности по њих су бивале фаталне – врло брзо би прелазила у оперативно високоризичну групу, затим постајала инооперабилна и на крају умирала. Укупно здравствено стање деце по низу параметара погоршано је за 10 одсто, са сто-

⁶⁶ Сф. Мацура, Милош, „Демографске импликације сецесије и економске блокаде”, у: *Санкције: узроци, лејијимитијей, лејалијей и йоследице*, цит. издање, стр. 130.

пом погоршања од 4 одсто годишње. За две године санкција (1991-1993) укупна стопа смртности деце је повећана за 176,3 одсто.⁶⁷

У медицинским аналима некадашње Југославије, период санкција остаће забележен као време масовне глади, неухрањености и појаве давно искорењених болести. Тако је у раздобљу од 1989. до 1993. године удео новооткривених и рецидивирајућих болесника од туберкулозе у укупном броју хоспитализованих, са 0,60 (1989) порастао на 1,34 одсто (1993), док је број инфективних оболења у целини узев у том периоду повећан за 141 процентни поен. Просечан узраст у којем се догађа инфаркт миокарда са 61 пао је на 57 година, стопа смртности код особа старијих од 65 година је порасла за 13 одсто, број нетачних клиничких дијагноза, установљених на Институту за патологију Медицинског факултета у Београду, са 25 (1989) попео се на 31 одсто (1993)... Директор једне специјализоване психијатријске установе у Београду извештава да су крајем 1993. године “немоћни, искусни, висококвалификовани лекари могли само да седе крај својих промрзлих болесника, гладних и везаних, са шугом и вашкама.”⁶⁸

Ако се овако висока социјална цена економских санкција узме у обзир, закључују Јован Теокаревић и Александра Мијалковић, “има пуно основа за тврдњу да санкције као ‘мирољубива алтернатива војној интервенцији’ у суштини нису хуманије средство од примене оружја, већ су само

⁶⁷ Сф. Кањух, Владимир, “Деловање санкција на здравље становништва”, у: *Санкције: узроци, лејијимитијей, лејалијей и йоследице*, цит. издање, стр. 154.

⁶⁸ Сф. Кањух, Владимир, *Ibid*, стр. 157 *et passim*.

мање бучне и јефтине. “⁶⁹ Штавише, уочава Ханс Келер (Köchler), испоставља се да се виши стандарди хуманости примењују на сам рат “него на такозване не-тоталитарне мере принуде које, као и рат, могу водити лишавањима, патњама и смрти огромних маса становништва.”⁷⁰

2. Санкције – инструменти одмазде или васпостављања нарушене мира?

Режим овако дизајнираних санкција имао је, као што смо утврдили, за свој декларативни циљ провоцирање одређених политичких аката таргетираног режима, то јест његово присиљавање да се повинује политичким захтевима пошиљаоца санкција. Средство за остварење тог циља је било доношење бола становништву, од којег се очекивало да проузрокује жељено стање ствари – циљно повиновање односног режима. Јер, “моћ да се нанесе повреда је моћ у преговарању. Експлоатација ове моћи је дипломатија, подла дипломатија, али дипломатија”⁷¹ Елементи те колективне повреде су били: колективна изолација, економска и не само економска депривација, и као колатерални ефекат социјална девалуација (прокаженост циљане групе, односно народа). Свака од тих метода циља

⁶⁹ Cf. Teokarević, Jovan i Mijalković, Aleksandra, “Санкције UN protiv SR Југославије у упоредној перспективи”, у: Prokopijević, Miroslav i Teokarević, Jovan, *Економске санкције UN...*, цит. издање стр. 76.

⁷⁰ Cf. Köchler, Hans, „The United Nations Sanctions Policy and International Law,” in: Köchler, Hans, *Democracy and the International Rule of Law. Propositions for an Alternative World Order*, Vienna and New York: Springer, 1995, p. 132.

⁷¹ Cf. Schelling, Thomas, C., *Arms and Influence*, New Haven and London: Yale University Press, 1996, p.2.

на угрожавање неке од базичних људских потреба (физичко преживљавање, потреба за сигурношћу и припадањем, за самопоштовањем, итд.) иза чега, “по претпоставци (а по логици ефекта Папеновог лонца), следи опште социјално незадовољство, снижавање степена подршке владајућој елити и њеној политици и јачање социјалног и политичког притиска (или чак стварање социјалних и политичких покрета) у циљу остваривања већег утицаја на доношење политичких одлука, промене текуће политике, или чак свргавања владајуће гарнитуре.”⁷²

Мере принуде какве су биле економске санкције против СРЈ, представљају, дакле, облик колективног кажњавања и као такве су инкомпатибилне етичком принципу индивидуалне одговорности, односно приписивости одговорности појединцу за његово понашање. Кажњавање грађана који нису одговорни за политичке одлуке својих елита, категорични су МекМахан (McMahan) и Ким (Kim), најсличније је терористичким мерама; циљ тих мера је да утичу на правац деловања одређеног режима смишљеним угрожавањем цивилне популације.⁷³ Циљано кажњавање недужних је, међутим, аморалан акт *per se*, један од оних који се не могу правдати никаквом аргументативном конструкцијом утилитаристичке етике, етике добрих намера којима се, у крајњем исходу, максимализује добробит групе. Чак и да су поје-

⁷² Cf. Vasović, Mirjana, „Оправданост санкција”, у: Prokopijević, Miroslav i Teokarević, Jovan, *Економске санкције UN...*, цит. издање стр. 143.

⁷³ Cf. McMahan, Jeff & Kim, Robert, “The Just War and the Gulf War”, in: *Canadian Journal of Philosophy*, Vol. 23, no. 4, December 1993, p. 536.

динци који су подвргнути одређеним мерама принуде жртве добрих намера адресатâ тих мера, а не њиховог смишљеног, циљног настојања да им нанесу патњу, ефекат тих мера по њихове примаоце је истоветан. Но, у случају економских санкција као мере принуде та разлика (између добрих намера и њихових лоших и нежељених ефеката) коју на утилитаристичко-етичком трагу настоји да артикулише такозвана “доктрина двоструког ефекта”,⁷⁴ није ни од каквог значаја јер је, напросто, неустановљива. Лишавања и патње цивилног становништва изложеног економским санкцијама нису, наиме, њихови споредни и случајни, већ *главни* и *намеравани* ефекти. Санкције су стога много сличније ономе што Квин назива терористичким, него стратешком бомбардовању. У случају овог другог, могућност да цивилна популација буде изложена патњама је само толерисана; у случају оног првог она је максимално и плански експлоатисана у циљу принуде режима да промени курс деловања. Свеобухватне економске санкције, какве су биле оне наметнуте Србији и Црној Гори, имају стога етички квалитет терористичког бомбардовања: цивилна популација је, са становишта “безбедносне” стратегије традиционалне политике моћи кључног актера данашњих међународних односа, експлицитно третирана као талац у сопственој земљи. Самоевидентно је, закључује Келер, да тај начин политичке инструментализације људског бића као грађанина одређене државе која је субјекат међународнога права, није компатибилан са његовим статусом аутономног субјекта,

⁷⁴ Cf. Quinn, Warren, „Actions, Intentions and Consequences: The Doctrine of the Double Effect”, in: *Philosophy and Public Affairs*, Vol. XI (1989), pp. 334-351.

односно са људским достојанством. Људи, како би рекао Квин (Quinn), имају природно право да не буду опресирани, односно излагани кршењу њихових основних људских права зарад интереса неких других људи, чији представници се појављују у улози прекршитеља. У домену етике, такозвана “доктрина двоструког ефекта” обезбеђује сваком појединцу право на *veto* “на одређену врсту покушаја да се свет учини бољим местом за живот, на његов рачун.”⁷⁵ То право атакује на чисто утилитаристички приступ (максимализација корисности) који, у случају санкција, може захтевати жртвовање здравља и просперитета целог једног народа спољно-политичким циљевима држава чланица Савета Безбедности или неке друге коалиције држава, спремне да им у одређеном тренутку прибегну као инструменту принуде. Јер, “не може се циљано обогалити једна економија без циљаног погађања људи чији радни и потрошачки живот чине конститутивни део те економије.”⁷⁶ А бића чије се постојање, “додуше, не заснива на нашој вољи већ на природи, ипак имају, ако су бића без ума, само неку релативну вредност, као средства, и зато се зову *сйвари*; насупрот њима, умна бића зову се *личности*, јер их већ њихова природа одликује тиме што их истиче као сврхе саме по себи, то јест као нешто што не сме да се употребљава само као средство, па утолико ограничава сваку самовољу (и представља један предмет поштовања).”⁷⁷

⁷⁵ Cf. Quinn, Warren, *Ibid*, p. 351.

⁷⁶ Cf. McMahan, Jeff & Kim, Robert, “The Just War and the Gulf War”, in: *Canadian Journal of Philosophy*, Vol. 23, no. 4, December 1993, p. 540.

⁷⁷ Cf. Кант, Имануел, *Заснивање метафизике морала*, Београд: БИГЗ, 1981, стр. 73.

У том смислу, у односу на санкције, “употреба војне интервенције има предност, јер је мање средство колективне одмазде, а више у функцији утицаја на политичку елиту, или, у најгорем случају, у функцији кажњавања оних који имају стварног утицаја на доношење политичких одлука.”⁷⁸ Наиме, да би биле морално прихватљиве, економске санкције би, упозорава Дејвид Кортрајт (Cortright),⁷⁹ у погледу својих ефеката морале бити у оштрој супротности спрам оружаних средстава принуде, чијом мање разорном алтернативом их њихови испоручиоци представљају. Овакве какве су, санкције су, испоставља се, “оруђе које је заправо облик насиља – ништа мање од пушака и бомби – и етички је императив да их као такве видимо.”⁸⁰ Односно, заговарати санкције као инструмент дипломатије значи заговарати један “радикално недискриминативни чин рата са предвидљиво тешким последицама.”⁸¹ Јер, опсада (што економске санкције *in ultima ratio* јесу) је, у крајњем, један ратни чин, тактички рационалан “јер обећава максимум профита из минимума улагања: ако хоћете некога да уништите, а да не уложите пуно, а поготово ако нећете да се то непосредно види, нити да преузмете одговорност за њега (што би у некој отвореној окупацији

⁷⁸ Cf. Vasović, Mirjana, *Ibid*, стр. 151

⁷⁹ Cf. Cortright, David, “Humanitarian Sanctions? The Moral and Political Issues”, интернет документ без пагинације доступан на <http://www.wcl.american.edu/hrbrief/v3i1/cortri31.htm>, приступљено 8.9.2009.

⁸⁰ Cf. Joy, Gordon, „Reply to George A. Lopez’s ‘More Ethical than Not’”, u: *Ethics and International Affairs*, no. 13 (1999), p. 150.

⁸¹ Cf. Walzer, Michael, „Justice and Injustice in Gulf War”, u: De Cosse, David (ed.) *But Was It Just? Reflections on the Morality of the Persian Gulf War*, New York: Doubleday, 1992, p. 3

ипак морало на неки начин да се уради) онда је најбоље да га разорите изнутра, а затварање се чини чак и нужним условом за такав циљ.”⁸² И рат се заправо, појашњава Бабић, као један облик људске праксе и као друштвени феномен, дефинише преко суспензије значајног дела позитивних закона, како оних који важе за односе према вани, тако и оних који регулишу унутардржавне односе. Прибегавајући једном инструменту дипломатије принуде са еквивалентним ефектима, бенефицијери *новог/старог* светског поретка, сматра Ханс Келер, одредбе повеље УН које се тичу колективне сигурности третирају као тесне пролазе старој политици моћи, а средњевековне методе опсаде и ратних тактика које укључују увођење тоталне блокаде државе која у економском смислу није самодовољна,⁸³ оправдавају васпостављањем нарушеног међународног мира, односно принудом циљаног режима да престане са акцијама које су до тог нарушавања довеле. Члан 41 Повеље Уједињених нација, наиме, одобрава употребу економских и других не-војних мера у те сврхе, не користећи термин ‘санкције’ за њихово именовање. Повеља, подсећа Келер, додељује Савету Безбедности монопол над дефиницијама у овом домену; он одлучује по свом нахођењу

⁸² Cf. Babić, Jovan, „Sankcije – jedna етичка анализа”, u: Prokopijević, Miroslav i Teokarević, Jovan, *Економске санкције УН...*, цит. издање стр. 198.

⁸³ Специфични економски услови у земљи објекту санкција су, уз њихову обухватност (парцијалне или свеобухватне), фактор који одлучујуће утиче на њихово морално вредновање. У економски мање аутархичним, односно више зависним државама, њихов утицај на услове живота циљане популације је много већи, па су и етичке импликације њихове примене много озбиљније.

да ли је претња миру, нарушавање мира или акт агресије на делу. Претпостављајући ове мотиве за наметање економских мера принуде, принципима заштите и унапређења основних људских права, на које се, иначе, у неким другим својим документима позива,⁸⁴ Повеља остаје класичан инструмент старе политике моћи у рукама актера тзв. *новој светској поретку*. А људска права, схваћена у социјално-економском смислу, дакле, као она која реферирају на *индивидуалну* пре него на колективну правну личност, упозорава Келер на једном другом месту, морају бити третирана “као најопштији (*general*) нормативни систем из којег се деривирају како појединачни национални, тако и међународно- правни систем (и никако *vice versa*).”⁸⁵ Ова фундаментална људска права, међу која спадају и основна економска и социјална пра-

⁸⁴ Тако, у параграфу 1. Првог члана Декларације о праву на развој, усвојене Резолуцијом Генералне скупштине УН (XLI) 4. децембра 1986. године стоји да Декларација утврђује неотуђиво људско индивидуално и колективно право на развој. То право је усмерено против принудних економских мера које, као што пракса показује, често воде енормним људским лишавањима и патњама. Према том члану: „право на развој је неотуђиво људско право сваког људског бића и свих народа да партиципирају, доприносе и уживају у плодовима економског, социјалног, културног и политичког благостања, које је претпоставка потпуне реализације свих осталих људских права и слобода.” Наведено према: Köchler, Hans, „The United Nations Sanctions Policy and International Law,” in: Köchler, Hans, *Democracy and the International Rule of Law...*, цит. издање, п.146.

⁸⁵ Cf. Köchler, Hans, “The Principles of International Law and Human Rights”, in: Köchler, Hans, *Democracy and the International Rule of Law...*, цит. издање, р. 72. Међу људским правима, подсећа Келер, постоји одређени хијерархијски поредак. Унутар тог поретка, право на живот је од примарног значаја. И међународни, односно светски мир се, подвлачи овај аутор, у документима Уједињених нација дефинише са становишта овако грађаних људских права.

ва су, подвлачи Келер, предуслов валидности темељних права и слобода у класичном европском смислу речи (грађанска и политичка права). Отуда она прва не могу бити жртвована у име ових других. Јер, умна природа – и на то је својевремено упозоравао Имануел Кант (Kant) – егзистира као сврха сама по себи. “Тако човек нужним начином замишља своје сопствено постојање; утолико, дакле оно јесте *субјективан* принцип људских радњи. Али, тако и свако друго умно биће замишља своје постојање сходно управо оном истом умском основу који важи такође за мене; дакле, оно у исто време јесте *објективан* принцип, из којег се као једног највишег основа морају моћи да изведу сви закони воље. Према томе, практични императив гласиће: *Посиуйај иако да човештво у својој личности, као и у личности свакој другој човека увек уједињено у исто време као сврху, а никада само као средство*.”⁸⁶ Другим речима, када човек уместо циља постане средство за максимализацију добра, онаквог каквим га, бар декларативно узев, конципира одређена група актера, “моралност испада из слике, и онда је не-морални идеал на делу.”⁸⁷

Третирајући своје адресате као средства, а не циљеве својих “добрих” учинака, санкције против СРЈ нису биле, како се тврдило, инструмент васпостављања, актима инкриминисаног режима нарушеног међународног мира, већ полуга кажњавања које је својом неадекватношћу (у погледу избора циљне групе на коју је казна усме-

⁸⁶ Cf. Кант, Имануел, *Заснивање метафизике морала*, цит. издање, стр. 74, курзив његов.

⁸⁷ Cf. Kymlicka, Will, *Contemporary Political Philosophy*, London: Clarendon Press, 1990, p. 34.

рена, диференцираности примене, примерености почињеном делу...) попримило форму *одмазде*,⁸⁸ спровођене у сврхе произвођења жељеног стања ствари на политичко-интересном, уместо декларисаног међународно-етичког “терена”. Као такве, оне нису значиле само *збојом разуму* (Е. Јеремих), већ и *збојом најовешњеном међународном моралу*.

⁸⁸ Политика циљане земље у овом, као ни у две трећине других случајева мултилатералних и унилатералних санкција од Првог светског рата до 1990-их није промењена, оне карактеристике колективне свести које, на дуги рок посматрано, доприносе репродуковању проблема због којих су санкције, декларативно узев, и уведене су, према истраживачким налазима, у време њихове примене појачане или одржане на веома високом нивоу. Лек, дакле, „нема дејство или се оно јавља тек после деценију или две, лек остаје немоћан уколико се не примени и хируршка операција (војна интервенција). Лек разара цео организам, док злоћудан орган због кога се терапија примењује остаје нетакнут, ојачан. Но, закључак је: са терапијом треба наставити”, запажа Мирослав Печујлић. (Cf. Pečujlić, Miroslav, “Dva lika sankcija”, у: Prokopijević, Miroslav i Teokarević, Jovan, *Ekonomске sankcije UN...*, цит. издање, стр. 165.)

II. Агресија НАТО-а на СР Југославију – “рај на граници права и морала”?

“Више вреди на њу земљу изручићи доларе него бомбе које, ојети, израже доларе. Нејојодности овој решења је у њоме што нећемо више моћи себи да кажемо да смо победници над апсолутним злом, над ђаволом, чудовишћима с људским лицем, што нећемо више моћи да се дичимо њиме како смо истовремено овајлоћење права и силе. Али, морали бисмо моћи на њо да се навикнемо.”⁸⁹

Цветан Тодоров

Агресија НАТО-а на СР Југославију започела је 24. марта, а окончана 9. јуна 1999. године Кумановским споразумом, који су потписали представници Војске Југославије и изасланици Уједињених нација. Била је то а) прва оружана акција те врсте изведена на тлу Европе након II светског рата, б) прва у којој су у том периоду учествовали немачки војници и в) прва која је извршена без одобрења Савета безбедности ОУН. Сви ти, као и бројни други правни преседани почињени овом војном акцијом, образлагани су и оправдавани потребом заштите, како се тврдило, угрожених људских права косметских Албанаца и заустављања хуманитарне катастрофе којој су, наглашавано је, били изложени. Јер, “немешање није апсолутно морално правило. Понекад се деша-

⁸⁹ Cf. Todorov, Cvetan, „Cilj i sredstva”, у: *Nova srpska politička misao*, посебно издање, no. 2/1999, str. 86.

вања не могу толерисати. (...) Хуманитарне интервенције нису оправдане ради заштите демократије или слободног предузетништва, економске правде или добровољног удруживања, нити било којег другог друштвеног поступка или уређења. (...) Њихов је циљ по карактеру крајње негативан: да окончају акције које, да употребим овешталу фразу, 'вређају савест човечанства'.⁹⁰ Утолико је, сматра Медлин Олбрајт, "Косово било прилика да се искупимо за грешку (закаснелог реаговања, М.Р.) коју смо починили у Босни". Стога је случај Косова "једноставно, најважнија ствар коју смо учинили у свету."⁹¹

Као таква, агресија је била доминантно америчко прегнуће. САД су извеле више од 80 одсто полетања борбених авиона, починиле више од 80 одсто напада вођеним ракетама и лансирале више од 95 одсто крстарећих ракета. Европске земље чланице НАТО – а "имале су само помоћну улогу у непосредном војном ангажовању, а командне структуре и процес доношења одлука о избору циљева ваздушних напада и о окончању ваздушног рата били су у америчким рукама."⁹² САД су, подсећа Бронвин Медокс (Maddox), инсистирале да буду ангажоване у овом подухвату под сопственим условима, а ако је то био империјалистички гест, био је, сматра она, гест невољног империјализма. Европа "која се није одредила према Косову ни на

⁹⁰ Cf. Volzer, Majkl, "Politika izbavljenja", *Theoria* 1/1998, стр. 92-3.

⁹¹ Наведено према: Muravchik, Joshua, "The Road to Kosovo", *Commentary Magazine*, June 1999, интернет документ без пагинације доступан на <http://www.commentarymagazin.com/viewarticle.cfm/the-road-to-kosovo-9035>, приступљено 10.10.2008.

⁹² Cf. Cordesman, Anthony, H., *The Lessons and Non-Lessons of the NATO Air and Missile Campaign in Kosovo*, Washington, DC: Center for Strategic and International Studies, 1999, p. 72.

који други начин осим сопственом непредузимљивошћу, требало би да буде срећна што је Бил Клинтон изабрао да се умеша на ма који начин."⁹³

Сагледана са становишта класичног међународног права ова војна акција, тврди Хабермас (Habermas),⁹⁴ представља, бесумње, мешање у унутрашње послове суверене државе и кршење забране интервенисања. Са становишта политике људских права, међутим, то мешање се има схватити као оружана мисија, ауторизована од стране међународне заједнице (додуше, признаје Хабермас, прећутно – без мандата ОУН) предузета с циљем да се успостави мир. Према тој, Западној интерпретацији, разјашњава аутор, рат на Косову означава скок с пута класичног међународног права на пут космополитског права заједнице грађана

⁹³ Cf. Madox, Bronwen, *In Defence of America*, NewYork: Duckworth publishers, 2008, p. 83. Као таква, агресија је била још једна у дугом низу двадесетовековних америчких оружаних интервенција широм света: Филипини (1899-1903), Русија (1918-1921), Никарагва (1912 и 1926-1933), Куба (1989-1992), Мексико (1914-1916), Хондурас (шест пута између 1911. и 1925.), Панама (1903-1914) и Хаити (1915-1934). Након Другог Светског рата: Вијетнам, Доминиканска Република, Северна Кореја, Лаос, Камбоџа, Либан, Гренада, Панама, Либија, Ирак, Сомалија, Босна и Херцеговина... Списак земаља у којима су САД "индиректно" интервенисале – помагале насилне промене власти подржавајући побуњенике и пучисте или директно рушиле легитимне владе, још је дужи. Од 1945. године наопако САД и Велика Британија су употребиле своје трупе негде на земаљској кугли најмање једном годишње, углавном без медијског светла. Више о томе у: Chomsky, Noam, *What Uncle Sam Really Wants*, Berkeley: Odonian Press 1992, Parenti, Michael, *Against Empire*, San Francisco: City Lights Publishers, 1995. i Peak, Steve, „Britain’s Military Adventures”, *Pacifist*, Vol. 20, no. 10

⁹⁴ Cf. Habermas, Jürgen, Bestialität und Humanität: Eine Krieg an der Grenze zwischen Recht und Moral", у: *Die Zeit*, 18 (April 2), 1999, S. 1.

света, која своје чланове – грађане појединачних држава, штити од тираније сопствене власти. Демократске уставне државе – Хабермас то не спори – постигле су огромне цивилизаторске ефекте, који врхуне у правном обуздавању међународно-политичке самовоље позивањем на принцип суверености субјеката међународног права. Песимистичка природа човека и непрозрачни смисао “политичкога” фон су за ону доктрину која настоји да сачува у неограниченом облику тај међународно-правни принцип, принцип немешања у унутрашње послове других земаља. С те тачке гледишта, прецизира он, на интернационалном нерегулисаном друму независне националне државе дужне су да се несметано крећу, руководећи се сопственим интересима, јер безбедност и живот читавог колектива нема смисла доводити у питање са становишта њему неприпадајућих индивидуа. Уз то, императив целисходног самоодређења, сматра се, боље него било који други регулише односе у свету схваћеном као колектив суверених националних држава.

Међутим, против политичког реализма ове врсте сведочи, сматра Хабермас, у првом реду чињеница да су субјекти међународне политике и међународних односа, који су оставили за собом крваве трагове у катастрофичној историји XX века, свели на апсурд претпоставку “невиности” класичног међународног права. Оснивање ОУН, доношење Декларације о правима човека и других аката, учињено је, подсећа он, као одговор на, у моралном погледу најкрупнији изазов двадесетог столећа – тоталитарну политику и холокауст. Но, и прекор упућен морализацији политике, сагласан је овај аутор, није сасвим неоснован јер почива на

евидентној појмовној нејасности. Наиме, захтевано утврђивање и заснивање космополитског поретка, тврди он, означавало би да се нарушавање људских права не осуђује и не кажњава са моралне тачке гледишта, већ се гони као криминални преступ у оквирима глобалног *јравној* поретка. Јер људска права, сматра Хабермас, без обзира на свој несумњиви морални садржај, имају структурне карактеристике субјективних *јрава*, карактеристике које захтевају њихов позитивни статус у принудном *јравном* поретку. “Тек након што људска права нађу своје место у свесветском демократском *јравном* поретку, онакво какво имају наша основна права у нашим националним уставима, постићи ћемо да на глобалном нивоу адресати тих права узмогну схватати их као и њихови аутори.”⁹⁵ До тада, упозорава он, норме, ма колико моралне биле, остају насилно наметнута ограничења.

Институционализација процедура разрешења конфликта, сматра Хабермас, заштитила би *јуридички* одређен домен нарушавања људских права од моралној “исправљања” правних норми. Такво стање би било могуће и без монопола силе једне државе и без светске владе. Овде се, прецизира он, захтева у првом реду функционалан Савет безбедности, потом обавезан судски поступак пред једним међународним судом и, напokon, реформа ОУН, односно допуна скупштине представника влада “другим домом” представника грађана света.

У свету суверених држава и дисфункционалне ОУН, САД су преузеле на себе задатак успостављања једног новог међународног поретка који, Хабермас то не спори, извршавају с позиције

⁹⁵ Cf. *Ibid*, S. 6

силе. “Смеша хуманистичког самопожртвовања и империјалистичке логике силе, традиционална је за САД”, сматра он.⁹⁶ С тачке гледишта те, сасвим америчке, што ће рећи нормативно оријентисане политке силе, вероватно ће, предвиђао је, без обзира на све тешкоће, рат у Југославији бити наставаљен, чак и ако буде потребна копнена инвазија. Та црта америчке спољне политике има, по његовом мишљењу, у крајњем, својство доследности. Но, ”деветнаест несумњиво демократских држава, чак и ако имају право на интервенцију, остају, ипак, само група. Оне су искористиле право на интерпретацију конфликта и доношење решења, компетенцију, која би, чак и ако је данас ваљана, требало, ипак, да се нађе на располагању независних института. Самоуправљање НАТО-а, не може постати правилом”, закључује Хабермас.⁹⁷

Под претпоставком (коју, упркос спорадичној амбиваленцији, овај аутор третира као углавном неспорну) да је она истинска, аутентична мотивација агресора на СРЈ била доиста моралне природе, његови закључци се доимају као сасвим исправни, односно тешко оспориви. У делу овог поглавља који следи ја ћу, међутим, покушати да докажем да је управо та полазна претпоставка неплаузибилна, односно недоказива, тј. да Хабермас целу своју, иначе заводљиву текстуалну конструкцију, гради на непостојећим темељима. Другим речима, кључни, декларативно морални аргумент којим се оправдавао овај рат – заштита угрожених људских права косметских Албанаца и спречавање хуманитарне катастрофе којој су, како се

⁹⁶ Cf. *Ibid*, S. 7.

⁹⁷ Cf. *Ibid*, S. 7.

тврдило, били изложени – неодржив је, односно неодобрањив као *морални* аргумент.

Но, пре тога нешто о карактеру овог рата⁹⁸ из техничко-технолошког угла, онако како га Хабермас одређује и о моралним импликацијама тог одређења.

1. Принципиј њошїеде цивилној сїановнишїва и теорија двосїрукої учинка

Напад НАТО-а на СРЈ је, несумњиво, био рат, сагласан је Хабермас. Но, “ваздушни удари Алијансе се, очигледно, разликују од традиционалног рата. Фактички ‘хируршка прецизност’ бомбардовања и принцип поштеде цивилног становништва имају високо легитимирајуће значење. Све то означава одустајање од тоталног вођења рата, које је одређивало физиономију столећа које је на измаку.”⁹⁹ На овом месту би се могло приметити да није јасно на којој емпиријској евиденцији Хабермас темељи свој став о “хируршкој прецизности” бомбардовања и “принципу поштеде цивилног становништва” као карактеристикама

⁹⁸ Његовим именовањем “хуманитарном интервенцијом” настојало се да му се пред домаћом и међународном јавношћу обезбеди неопходни морални и политички легитимитет. Јер, “хуманитарна интервенција је *a priori* морално оїравдан раїї. Тако се *їочейним* означавањем ствари већ врши њихово вредновање”, костатује Јован Бабић. Cf. Бабић, Јован, *Морал и наше време*, Београд: Просвета, 1998, стр. 146. Овако означен догађај постаје *бенина сїварносї* која се огледа једино још у сликама хируршки прецизног поготка, као таква изузета из домена релеванције међународних уговора и конвенција које третирају овај судбински важан феномен међудржавног одношења.

⁹⁹ Cf. Habermas, Jürgen, *Bestialität und Humanität: Eine Krieg an der Grenze zwischen Recht und Moral*, у: *Die Zeit*, 18 (April 2), 1999, S. 1.

овога рата од неопходног му “високог легитимирајућег значаја”.¹⁰⁰ Неколико хиљада убијених цивила, готово у потпуности разорена привредна и саобраћајна инфраструктура земље, стотине оштећених или у потпуности уништених школа, болница, споменика културе, екосистемска деградација целог региона са дугорочним последицама чије размере ни до данас нису прецизно израчунате...¹⁰¹ Сви ти подаци узети збирно (али

¹⁰⁰ Хабермасу, јасно је, није непозната чињеница да већ након 1918. године владе више држава дају подршку иницијативама за стављање рата “ван закона” и стварање не *jus ad bellum* већ *jus contra bellum*. Тако је већ у уговору Друштва народа, потом у Париском пакту из 1928. године и најзад у Повељи Уједињених нација, осуђено отпочињање рата из било којих разлога. Потписници Келог-Бриановог пакта “осуђују прибегавање рату ради разрешавања међународних контроверзи” и одбацују га као инструмент спољне политике у међудржавним односима. Концепт *jus contra bellum* који се установљује овим пактом, био је једна од основа за подизање оптужнице у нирнбершком процесу 1946. године за “злочине против мира”. У Повељи УН избегава се чак и употреба речи “рат”. Говори се само о “чиновима агресије”, “кршењу мира” и “претњама миру”; сви потписници се у члану 2, параграф 4, обавезују на уздржавање од претњи силом или употребе силе против територијалног интегритета или политичке независности било које државе. Више о томе у: Nicholas, G., H., *The United Nation as a Political Institution*, Oxford: Oxford University Press, 1967. Повратак концепта праведног рата у ново, постхладноратовско окружење „*рехабилићује*” рат као средство спољне политике. Табу неупотребљавања силе брзо је уклоњен под притиском ‘хуманитарне реалполитике’ (тј. реалполитике у хуманитарном оделу). Уместо њега, табу је постало истраживање употребе силе именоване хуманитарном, или сумња у њену легитимност.“*Cf. Köchler, Hans, Humanitarian Intervention in the Context of Modern Power Politics: Is the Revival of the Doctrine of the “Just War” Compatible with the International Rule of Law*, Vienna: IPO, 2001, p. 40.

¹⁰¹ Три од пет циљева НАТО бомбардера на СРЈ били су цивилни. Такво уништавање југословенске привреде проузроковало је губитак укупног друштвеног производа од 40 одсто и пад индустријске производње за 44 процента. Бомбардовањем

ништа мање и појединачно) тешко би могли потврдити став о “хируршкој прецизности бомбардовања” и “принципу поштеде цивилног становништва”, који би интервенцији обезбедили неспоран морални легитимитет. Јер, да би била морално оправдана хуманитарна интервенција, упозорава Георг Мегле (Meggle), не би смела да укључује исте оне ствари против којих би требало да се бори и из којих проистиче целокупан њен *raison d'être*.¹⁰² Но, једним делом овог свог аргумента, Хабермас јесте у праву – агресија на Југославију, доиста, није била тотални рат, али првенствено из разлога максималног редуковања ризика губљења људских живота на страни агресора, што се могло обезбедити искључиво ограниченом, не-тоталном – ваздушном акцијом, уз то извођеном са висине од неколико хиљада метара, што је, с једне стране, додатно ограничавало њену прецизност и могућност “поштеде цивилног становништва, а с друге, додатно увећавало њену не-ризичност по животе агресора.¹⁰³ Циљ овако конципиране агресије је,

српске инфраструктуре, НАТО је прекршио члан 14. Протокола Женевских Конвенција из 1949. године, који забрањује нападе на “објекте неопходне за преживљавање цивилне популације”. *Cf. Međunarodno javno pravo: zbirka dokumenata*, (pripr. Vidan Hadži-Vidanović i Marko Milanović), Beograd: Beogradski centar za ljudska prava, 2005, str. 239.

¹⁰² *Cf. Megle, George, “Da li je ovaj rat dobar? Etički komentar”*, u: *Filozofski godišnjak*, no. 13/2000, стр.204.

¹⁰³ “Будући да сада можемо убијати непријатеље без потребе да их уопште видимо, опала је вероватноћа да ће се апстрактна мржња икада сударити са доживљајем директног судара”, примећује Џин Бетке Елштајн. *Cf. Betke Elštajn, Džin, “Razmišljanja o ratu i političkom diskursu: realizam, pravedni rat i feminizam u nuklearnom dobu”*, u: *Evropski diskurs rata*, Beograd: Beogradski krug, 1995, стр. 547. Но, “супраконвенционално оружје претпоставља супраконвенционалног човека. Оно га не претпоставља само као постулат далеке будућности; оно га, напротив,

дакле, био максимализовање губитака на страни жртве и њихово минимализовање на сопственој. А хуманитарно ратовање које избегава сваки ризик, тврдио је Пол Кан (Kahn), је самопротивречно, зато што је морал циљева који се представљају као универзални, несагласан са моралом средстава која привилегују једну групу актера.¹⁰⁴ Рат никада није лако оправдати, али без обзира на то постоји опипљива разлика између борбе која се одвија искључиво бомбардовањем и учешћа у копненом рату. Рат који се води на копну ”је увек окрутан у мери која превазилази моћ схватања, али у њему постоје повремени примери хероизма и жртвовања, а пошто оба противника губе младе људе, онда уз све остало, постоји и осећај подељене туге на обе стране. Током година и деценија, то чак може да омогући помирење. Бомбардовање је, међутим, опресија, угњетавање. Уколико се бомбардује са идејом да неће доћи до проливања наше крви, онда је оно и опсцено. Већина људи изложених бомбардовању никада неће опростити агресору.”¹⁰⁵

Присталице тзв. *теорије двострукој учинка* каквих је било највише међу апологетама овог

намеће као већ присутну стварност.” Cf. Šmit, Karl, “Teorija partizana: uzgredna paromena o pojmu političkog”, у: *Evropski diskurs rata*, цит. издање, стр. 89. Упоредити такође и: Grey, Glen John, *The Warriors: Reflections on Man in Battle*, New York: Harper Colophon, 1970, te Luttwak, Edward, N., “Towards Post-Heroic Warfare”, *Foreign Affairs*, 74, 3 (May/June) 1995.

¹⁰⁴ Cf. Kahn, Paul W., “War and Sacrifice in Kosovo”, *Report from the Institute for Philosophy and Public Policy*, Spring/Summer 1999, p. 4.

¹⁰⁵ Cf. Мајлер, Норман, “Национална срамота и психолошки геноцид”, у: *Нова српска политичка мисао*, посебно издање, no. 2/1999, стр. 46.

рата, тврде, подсетимо, да, уколико је намеравани циљ исправан, онда се и делатности на његовом достизању имају сматрати морално исправним, макар оне нужно производеле и неке друге, *коллатералне* последице, последице које су мање штетне, односно више корисне од оних које би проистекле из непредузимања предузетог.¹⁰⁶ Са тог становишта, цивилне жртве и материјална разарања цивилних објеката могу се третирати као *предвидљиве* и *предвиђене*, али ненамераване последице таквих делатности. Присталице ове теорије морале би се, међутим, суочити са чињеницом да та разлика не мора бити од круцијалног значаја за успостављање одговорности починилаца дела која су произвела поменуте последице. Њихова *предвидљивост* је, наиме, оно њихово својство које се притом не може искључити. На пример, командант који наређује да се бомбардује и уништи неко село, зато што има поуздану информацију да се у њему крије група терориста за које је одлучено да се униште, не може се, тврди Јован Бабић, извучити из одговорности за убијање становника тог села указивањем на чињеницу да је његова информација била тачна и да је његов циљ био други. Ако би се чињеница предвидљивости и предвиђености последица могла учинити ирелевантном, ”то би свакако отворило многе могућности за делатности које могу бити 'предвиђене' и у једном директнијем смислу, а да ипак *ипак* не буду 'намераване' и поготово не жељене. На пример, може се вршити делатност за коју се зна да ће изазвати репресалије не зато да би се оне

¹⁰⁶ Опширније о томе у: Lichtenberg, Judith, “War, Innocence and the Doctrine of Double Effect”, у: *Philosophical Studies*, Vol. 74, no. 3/1994, pp. 347-368.

изазвале, већ да би се на тај начин постигао један даљи учинак – на пример, индуковање отпора према вршиоцима репресалија. И ту има 'два учинка', од којих је један намеравањем а други само предвиђен. И онда нема краја – може се пуцати на своје људе, не зато да би били убијени (што ће се десити), већ да би се стекао разлог за 'одмазду' или приказивање себе као 'жртве'. Ова теорија отвара могућност за разне видове онога што бисмо могли назвати '*и'рљава и'пра*'. Она има изразито манипулацијски карактер. Забране које захтевају начела сразмере и разликовања, губе у теорији двоструког учинка свој смисао”, закључује Бабић.¹⁰⁷

2. Угроженост људских њрава или њреѡензије на конѡролу ѡтериторије као основа сукоба?

Вратимо се сада нашем основном циљу у овом поглављу – разматрању аргумента о заштити угрожених људских права косметских Албанаца и спречавању хуманитарне катастрофе којој су, како се тврдило, били изложени, као интенционално *моралном* аргументу којим се оправдавало само отпочињање агресије. Прво што се у том смислу може запазити анализом Хабермасовог наведеног текста јесте да овај, као ни други аутори који речени аргумент третирају као ваљан, не прецизира о којим угроженим људским правима као легитимној основи албанских сецесионистичких аспирација је, заправо, реч. Знаменити “франкфуртовац”, истина, на једном месту тврди да је то право на равноправан суживот Албанаца

¹⁰⁷ Cf. Бабић, Јован, *Морал и наше време*, цит. издање, стр. 15, курсив М.Р.

у југословенској федерацији, али не успева, прецизније говорећи – ни не покушава да докаже угроженост тог права било којим уставно-правним решењем положаја албанске националне мањине у заједничкој држави, нити начином на који се он практично реализовао. Ваљаност тог доказа имала би, наиме, за претпоставку искључиво *компаративни* приступ којим би се уставно-правни положај неке мањине у једној, теоријски узев *било којој* земљи, и *мера њејове ѡпрактичне реализације*, процењивали на основу за то успостављених стандарда у другим, бар према саморазумевању и самопрезентацији – демократским државама света. Таквим приступом би се, међутим, тешко могла установити угроженост поменутог права косметских Албанаца, па му, по свему судећи, аположете агресије који ту недоказиву претпоставку користе као аргумент за своје становиште, из тих разлога ни не прибегавају. Горњу тврдњу подржава и чињеница да ни сами албански побуњеници, односно њихови политички лидери никада нису претендовали на реафирмацију и обезбеђење тог, наводно угроженог права, јер такве претензије имају за претпоставку пристанак на живот *уојшѡе* у заједници којој се спочитава угрожавање права на *равнојраван живоѡи*. А управо то је оно што је албанска мањина одлучно избегавала упорном самоизолацијом из свих форми политичке партиципације у политичком животу Србије односно СРЈ од краја осамдесетих година наовамо, чиме је извршила својеврсну *самосуѡензију* значајног дела колективних права која су јој, иначе, уставним решењима положаја националних мањина у заједничкој држави била обезбеђена, односно за-

гарантована.¹⁰⁸ Тим актом косметски Албанци су демонстрирали непрестајање на живот *уојшиће* у административним границама државе на чијој територији су живели. Ексклузивни циљ ове побуњене мањине био је независно Косово, односно једно време Косово – трећа република – чланица југословенске федерације као транзиторно уставно-правно решење до коначног циља, чија реализација би *de facto* значила сецесију једног дела државне територије као најтежи облик узурпације политичког ауторитета.

Дакле, једино право косметских Албанаца које би се, евентуално, могло идентификовати као угрожено јесте право на сецесију дела државне територије тадашње СРЈ. Реализација тог права, па ни пружање подршке албанској мањини у тим политичким настојањима, не би се, међутим, могли утемељити ни на једном ваљаном легалном аргументу, будући да оно не спада, бар за сада, у, хабермасовском терминологијом речено – јуридички одређен опсег људских права која се, без додатних критеријума, могу сматрати угроженим. Наиме, према до сада важећим међународно-правним нормама (које би Хабермас, бесумње, прогласио реликтима класичног, *ergo* превазиђеног међународно-правног поретка, којег се, додуше – аутор то одбија да призна – свих 19 земаља

¹⁰⁸ На позив Демократског савеза Косова (ДСК), тих година најутицајнијег политичког представника косметских Албанаца, бојкотован је попис становништва, а затим и учествовање на изборима. Албански студенти и ученици нису похађали наставу, исказујући на тај начин грађанску непослушност. “Врхунац игнорисања Србије и Југославије представљало је организовање ‘сопствених избора’, доношење ‘сопственог Устава’ и проглашење независности.” *Cf.* Лутовац, Зоран, *КЕБС и њена национална мањина са посебним освртом на СР Југославију*, необјављена магистарска теза, Београд: ФПН, 1994. стр. 66

агресора на СРЈ још увек чврсто придржавају у третирању сопствених сецесионистичких покрета) право о коме је реч се, поновимо, сматра легитимним само у три случаја – када је у питању отпор страном окупацији, колонијалној власти или апартхејду. Дакле, ни по једном од критеријума које нуди ова међународно-правна клаузула, косметски Албанци не би могли *јавно основано*, односно легитимно претендовати на активирање и реализацију тог права. Право на сецесију у њиховом случају, дакле, *није* легитимно људско, односно мањинско право.¹⁰⁹ У основи, сукоб Албанаца и Срба на Космету водио се “око политичке контроле над том територијом, а не око кршења људских права, политичке репресије, или неправедне, дискриминаторске политике. Сигурно је да је сукоб довео до погоршања стања људских права, али основне тензије су потицале од тежњи два народа да управљају Косовом”, закључује Марк Амстуц.¹¹⁰ Зато се, предочава Јован Бабић, стиче утисак да је интервенција често поступак којим се у ситуацији слабих држава са слабом влашћу, проблем “решава” на један начин који предста-

¹⁰⁹ Право на сецесију као право на самоодбрану, подвлачи и Александар Павковић, може бити одобрено мањинским или већинским групама у некој земљи у одређеним околностима, али се још увек захтева да оно буде искоришћено само када ниједно друго средство самоодбране више није на располагању. “Који год од лекова за такве ситуације неко сматрао најбољим, јасно је да сецесија мањинске популације нити је једини, нити нужно најбољи од њих.” *Cf.* Pavković, Aleksandar, “Against a General Right to Secession: an Argument from Equal Rights”, у: *Filozofski godišnjak*, no. 14/2001, p.189. О томе упоредити и: Buchanan, Alen, *Secession: The Morality of Political Divorce from Sumter to Lithuania and Quebec*, Boulder, Colorado: Westview, 1991.

¹¹⁰ *Cf.* Amstuc, Mark, *Међународна етика*, цит. издање, стр. 47.

вља ”не само мешање у унутрашње ствари, већ и драстично негирање домицилне законитости, оне исте коју интервенционисти у својим властитим државама доследно поштују, при чему онда исте ствари које се у својој кући држе за законит однос према побуни и/или криминалу, у туђој бивају третиране као повреда људских права.”¹¹¹

Морално тежиште аргумента који разматрамо је, ипак, лоцирано на његовом другом делу који говори о потреби спречавања, односно заустављања хуманитарне катастрофе на Космету коју су, како се тврдило, федералне власти произвеле прекомерном и морално нетолерабилном употребом силе у борби против албанских побуњеника. Овај део аргумента о којем је реч могао би се оспорити у два корака. У првом би се његовим заговорницима могла пребацити нејасност критеријума демаркације непрекомерне, односно морално толерабилне од морално нетолерабилне употребе силе у сличним случајевима, без обзирања на карактер *метода борбе* мањинских побуњеника, односно *размере насиља* којем они у тој борби прибегавају. Начин на који се, рецимо, федералне власти Турске обрачунавају са курдским побуњеницима, односно количина силе коју у том циљу користе, тешко би се могла оквалификовати као одмеренија, то јест морално толерабилнија, упркос чињеници да су методе борбе којој ова побуњена мањина прибегава много мање насилне од оних за којима су посегли сецесионистички оријентисани Албанци с Косова и Метохије. Та чињеница, међутим, још увек не пружа довољну моралну инспирацију америчким

¹¹¹ Cf. Babić, Jovan, “Strana vojna intervencija: između opravdane pomoći i nezakonitog nasilja”, u: *Filozofski godišnjak*, no. 13/2000, стр. 376.

интервенционистима за оружану акцију против Турске, односно заштити угрожених људских права њене курдске националне мањине. Генерално узев, не постоји ниједна, у *моралном* смислу релевантна разлика између наведеног и косметског случаја, која би могла оправдати примену различитих стандарда – за интервенисање у једном, односно неинтервенисање у другом случају. Разлике које су биле посредни су, очигледно, *политичке* природе и састојале су се у различитим политичким *интересима* САД да интервенишу у српско-албанском спору (и тиме након, имајући виду однос војних снага – сасвим извесне победе, обезбеде стационарање НАТО трупа на бар једном делу тадашње југословенске територије, ако већ не на њеној целини, како је предвиђао ултиматум из Рамбујеа), односно не интервенишу у турско-курдском спору (и тиме очувају добре односе са Турском као чланицом НАТО-а и државом од великог значаја за реализацију америчких геополитичких интереса у том делу света).¹¹² Међутим, већ и сама замисао релативизма у моралу, и са њом повезана произвољност

¹¹² Штавише, Америка је Турској низ година испоручивала оружје за борбу против сецесионистички настројених Курда, а у време најжешћих обрачуна њених федералних власти са курдским побуњеницима, 1992. године, портпарол Стејт департамента је поручивао: “САД неће обуставити помоћ Турској. Оне немају ништа против да нека савезничка и пријатељска земља користи америчко оружје да би успоставила унутрашњи ред или одговорила на нападе који угрожавају њен територијални интегритет.” Наведено према: Влајки, Емил, *Демонизација Срба*, Београд: ИП “Никола Пашић”, 2001, стр. 236. На сличан начин Америка се одређивала спрема готово истоветног третмана тадашњег ирачког режима тамошње, такође курдске националне мањине (случај „хемијски Али“), све док овај није постао Америци, односно њеним енергетским интересима у том делу света нелојални, *ergo* „ђаволов” савезник. Више о томе – у наредним поглављима овог рада.

у моралном суђењу, идентична је, тврдио је Кант, замисли о моралној капитулацији, и имплицира не само одбацивање већ и немогућност било каквог морала. Дистинктност аутентично моралног становишта, оно по чему се исто разликује од осталих вредносних становишта, садржано је, наиме, управо у његовој претензији на *универзалност*, односно *једнакости* практиковања у свим, у моралном погледу сличним ситуацијама. Та претензија се, као што смо видели, не може идентификовати у америчком, декларативно моралном становишту, из чега нужно следи да је оно у *бићном* смислу другачије, у овом случају – *йолитичке* природе. “Не можемо реговати на сваку трагедију у сваком кутку света, али то не значи да не треба да учинимо ништа ни за кога”, покушавао је у свом обраћању нацији током агресије на СРЈ тадашњи први човек Америке да оправда овај “морални” релативизам њене интервенционистичке спољне политике.¹¹³ Председник Клинтон, примећује Ноам Чомски (Chomsky), “као и многобројни коментатори који су поновили поенту његовог излагања, пропустио је да дода да је то ‘нешто за некога’ сасвим одређено. Принцип важи за ‘хуманитарне кризе’ у техничком смислу: када су интереси моћних угрожени.”¹¹⁴ У том смислу, “дипломатски неуспех” у покушају политичког разрешавања таквих случајева, какав је био онај издејствован у Рамбујеу, испоставља се као “рационално изабран пут који води у предвидљиву победу за ‘вредности’ које су од важности, док је судбина популације успутна брига, као што је стално била

¹¹³ Cf. *New York Times*, April 2, 1999, p. 3, курзив М.Р.

¹¹⁴ Cf. Čomski, Noam, *Novi militaristički humanizam: lekcije sa Kosova*, Beograd: Plato, 2000, стр. 86-7.

у прошлости која је забрањена за спомињање.”¹¹⁵ Из тих разлога САД, по свему судећи, никада неће иницирати ону институционализацију процедура разрешења конфликта на којој инсистира Хабермас, која би, како каже овај аутор, заштитила јуридички одређен домен нарушавања људских права од моралног “исправљања” правних норми. Институционализоване, те процедуре би, наиме, стекле снагу опште обавезивости, односно обавезивости примене у свим, у битним аспектима сличним случајевима. Уместо тога, САД желе да очувају могућност њихове селективне примене у којој ће се ова супер-сила руководити оним истим, на декларативном нивоу дифамираним – реалполитичким, односно државним и националним, пре него идеалистичким – моралним разлозима. Ови други ће, прецизније говорећи – служити за реторичку камуфлажу оних првих, а за те сврхе могућност моралног “исправљања” међународно-правних норми је од круцијалног значаја. Из истих разлога, ни реформу ОУН, коју заговара Хабермас, није, како и сам уочава (не улазећи, додуше, у разлоге за то) ре-

¹¹⁵ Cf. Чомски, Ноам, *Ibid*, стр. 140. О томе упоредити и: Оберг, Јан, “Зашто Срби нису могли да потпишу споразум о Косову”, у: *Nova srpska politička misao*, специјално издање no. 2/1999, стр. 11-16. Тактици на коју указују наведени аутори Америка је прибегавала и очи рата против Ирака 1991. године, успешно сузбијајући сва мировна прегнућа, од захтева земаља Магреба да се сукоб интереса разреши за столом арапских преговора, до низа предлога за сазивање мировне конференције о Блиском истоку. Британски званичници су исти задатак обављали на тлу Европе. Тако је очу првог похода америчко-британске армаде на Персијски залив, у уводнику којим је 1990. године честитао читаоцима Божићне празнике, директор *Daily Mirror* -а признао: “Осећам огромно задовољство пред чињеницом да је наш министар иностраних послова успео да упропасти све покушаје успостављања дипломатског дијалога између Европе и Ирака.” Cf. *Daily Mirror*, December 2, 1990, p. 2.

ално очекивати у скорије време. Управо таква, како каже Хабермас – дисфункционална ОУН, односно њен Савет безбедности, којег таквим чини право *veto* пет држава чланица,¹¹⁶ и одговара тренутним интересима САД, што поједини њени званичници отворено и признају. Тако, у време док је службовао у Реган-Бушовом Стејт департменту Френсис Фукујама обзнањује да, оваква каква је, “ОУН савршено служи као инструмент америчког унилатерализма и можда је, заправо, главни механизам преко којег ће се тај унилатерализам у будућности спроводити.”¹¹⁷ Јер, само док ова међународна организација (лоше) функционише на старим принципима, САД могу оправдавати њено заобилажење у доношењу политичких одлука о интервенисању у неки конфликт ургентношћу његовог решавања, позивајући се притом на неки принцип чија морална “тежина”, каже се, надилази значај уважавања ионако дисфункционалних међународних институција и организација. И дословно: “ОУН не делује као организација која доприноси миру. Она то чини само у ретким случајевима, када сталним чланицама Савета безбедности одговара да не ис-

¹¹⁶ Од 1960-тих наовамо САД су највише пута стављале *veto* на резолуције Савета безбедности УН на различита питања текуће међународне политике. Велика Британија је у том погледу на другом месту а Француска на трећем са далеко мањим бројем *veto*. Више о томе у: Chomsky, Noam, *Detering Democracy*, London: Verso, 1991, chapter 6.

¹¹⁷ Cf. Chomsky, Noam, *Hegemony or Survival: America's Quest for Global Dominance*, London: Penguin Books, 2004, p.32. Мултилатерализам би, упозорава Чарлс Краутхамер, “значио потапање америчке воље у кашу колективног одлучивања – осуђујете себе на реаговање на догађаје или пребацивање одговорности на вишејезичке комитете са помодним акронимима.” Cf. Krauthammer, Charles, “The New Unilateralism”, *Washington Post*, June 8, 2001, p. A29.

користе своје право *veto*. У садашњем тренутку ми стојимо пред избором: или једноставно дозволити Милошевићу да изврши геноцид или покушати да се његове жртве спасу изван компетенције ОУН-а. Мени се не свиђа када се пренебрегава ОУН, али у датом случају то изгледа као мање зло.”¹¹⁸ Џон Болтон (Bolton), амбасадор САД при Уједињеним нацијама, иде и корак даље тврдећи да “не постоји такво што као што су Уједињене нације. Постоји само међународна заједница коју може предводити једина преостала суперсила, а то су Сједињене Америчке Државе.”¹¹⁹

У другом кораку, аналитичар би присталицу аргумента о спречавању хуманитарне катастрофе – једном од оних принципа велике моралне “тежине”, морао суочити са чињеницом да су њене размере (под, као што смо видели, врло спорном претпоставком да су хуманитарни проблеми на Космету *ипре њочейка аїресције*, доиста, имали карактер катастрофе¹²⁰) отпочињањем и током агре-

¹¹⁸ Cf. Рорти, Ричард, “Корак у добром правцу” у: *Нова српска њолиџичка мисао*, посебно издање по. 2/1999, стр. 35..

¹¹⁹ Cf. Bolton, John, “Speech to a 1994 Global Structures Convocation”, hosted by the World Federalist Association (now Citizens) for Global Solutions, наведено према: Madox, Bronwen, *In Defence of America*, цит. издање, р. 83. Уједињене нације, ипак, још увек постоје, а одредбе њене *Повеље*, да парафразирамо Ханса Келера, и даље служе као тесни, али проходни пролази традиционалној политици моћи кључног актера данашњих међународних односа.

¹²⁰ Међународни институт за истраживање мира из Стокхолма објавио је да је број погинулих у борбама на Косову 1998. године био између 1000 и 2000 лица обе националности. Генерални секретар НАТО-а Џорџ Робертсон (Robertson) је, коментаришући ту бројку приметио да је то за једну малу земљу “веома знатан број убијених”. И некадашња главна тужитељка Међународног кивичног трибунала за бившу Југославију, Карла дел Понте (del Ponte) је, према *Los Angeles Times*-у, изја-

сије прогресивно увећаване а не смањиване, како је предвиђао прокламовани циљ агресора. Под претпоставком да је спречавање, односно заустављање хуманитарних страдања било истински мотив за агресију на СРЈ, утврђивањем чињенице (која је релативно брзо након њеног отпочињања постала евидентна) да је управо агресија учинила њихове размере још већим, морало би агресора навести на одлуку да је обустави и тиме укине *основни узрок* страдања својих штићеника, макар он био (а углавном и јесте био) тумачен искључиво као *посредни узрок* (што је, такође, тешко доказива претпоставка) у смислу да је само пружио алиби федералним војним и паравојним формацијама за одмазду према албанском становништву које је идентификовано као колективни виновник бруталног кажњавања Србије. Уместо тога, агресија је настављена и то појачаним интензитетом, а све веће страдање албанског становништва, медијски увелико експлоатисано и предимензионирано, искоришћено је за додатно морално легитимирање ове оружане акције покренуте са, очигледно, сасвим другачијом мотивацијом. Ту чињеницу

вила да “није важан број жртава него то како су убијени и ко их је убио”. Дан Евертс (Everts), шеф мисије ОБЕБС-а на Косову, такође, тврди да коначна цифра није нарочито релевантна с моралне тачке гледишта, и истиче да су убијени и малтретирани били изложени свим снагама организоване државе. Но, чак и да су хуманитарна страдања на Космету пре почетка агресије *несјорно* имала размере катастрофе “ко хоће да извуче исправну нормативну консеквенцу из приближавања држава које је створено међузависношћу, и које подразумева саодговорност суседа, тај мора почети са деловањем и пре него што сукоб избије. Примерена стратешка поука произишла из међузависности гласи: спречити насиље, а не казнити насиљем.” *Cf.* Čemprijel, Ernst-Oto, “Međuzavisnost i intervencija”, у: *Filozofski godišnjak*, no. 13/2000, стр. 247.

Хабермас, као што смо видели, тумачи у кључу доследности као позитивног својства америчке, како каже, нормативно оријентисане политике силе. О доследности овде, доиста, и јесте реч, али не у ономе што Хабермас има на уму, већ у нечем другом – реализацији препознатих државних и националних интереса¹²¹ без обзира на цену коју ће за то платити други, макар они били и савезници, односно номинални штићеници. “Као и у другим случајевима, оптужбе да постоје дупли ‘стандарди’ су сасвим погрешне: ‘наше вредности’ се примењују са немалом доследношћу”, примењује с иронијом Ноам Чомски.¹²² Ова америчка спољно-политичка стратегија садржи, као што видимо, све елементе оне, у моралном смислу “прљаве игре”, о којој је било речи у претходним деловима овог поглавља.

И још понешто о спречавању хуманитарне катастрофе као декларативном мотиву НАТО ин-

¹²¹ „Интереси присутни у косовском конфликту били су бројни и упадљиви. Кретали су се од НАТО-ве очајничке потраге за властитом пост-хладноратовском улогом и за очигледним непријатељем, до Клинтонове одлучности да у својој пост-Левински фази, покаже *urbi et orbi*, како је, после свега, он један морално одговоран државник. Од жеље Сједињених Држава да поново потврде свој положај у трансатлантским односима након Амстердамског уговора и успостављања ЕМУ, до жеље држава ЕУ да спрече прилив милиона избеглица са Косова. Од самостворене слике војске као врсте трансационалне елите (...), до интереса војне индустрије и технологије...” *Cf.* Медведев, Сергеј, “Косово-европски *fin-de-siècle*”, у: *Nova srpska politička misao*, posebno izdanje, no. 2/1999, стр. 113.

¹²² *Cf.* Čomski, Noam, *Novi militaristički humanizam...* цит. издање, стр. 75. Упоредити и: Савић, Миле „Хуманитарна интервенција – анатомија једне обмане”, интернет документ без пагинације доступан на: www.nspm.rs/savremeni-svet/humanitarna-intervencija-anatomija-jedne-obmane.html, приступљено 1.7.2010.

тервенциониста против СРЈ. Након окончања агресије, размере хуманитарних страдања на подручју Космета нису у значајнијој мери смањене. Њихове жртве су, међутим, уласком трупа KFOR-а на територију ове српске покрајине постали Срби, односно сво не-албанско становништво, а масован и организован терор над њим од стране албанских оружаних формација (мучења, убиства, депортације) вршен је уз имплицитну подршку пасивних и према овим поступцима мање или више толерантних трупа мировних мисионара УН-а. Тако је према подацима *Борбе* од 19. августа 1999. године, за мање од два месеца по окончању агресије више од 200 000 Срба, Црногораца и другог не-албанског становништва истерано из Покрајине, више од 200 их је убијено а преко 400 рањено. Око 400 000 приватних кућа и станова и више од 40 православних цркава и средњовековних манастира, од којих су многи проглашени за део европског културног наслеђа, опљачкано је, демолирано или спаљено. Чак 80 000 Срба и других неалбанаца застрашено је и присиљено да напусти посао.¹²³ Да је доиста био моралне природе, аргумент о спречавању хуманитарне катастрофе би морао, снагом своје *универзалне* применљивости, обавезивати НАТО интервенционисте на акцију против *свих* оних који на просторима Космета крше конвенције међународног хуманитарног права, односно проузрокују хуманитарна страдања великих размера. Селекцијом етничких заједница – починилаца хуманитарних престапа према којима ће се вршити сурова одмазда, НАТО, односно САД, међутим, још јед-

¹²³ Cf. Scott, Glover, "Anti-Serb Crime Patterns Point to 'Ethnic Cleansing'", *Los Angeles Times*, August, 1, 1999, p. 3

ном потврђују не-морални карактер овог, у свеколикој својој прошлости спољној политици интензивно експлоатисаног аргумента. Њиме САД, заправо, реторички камуфлирају своју политичку одлучност да, претходно је прогласивши, а добрим делом и учинивши хуманитарно угроженом све до размера хуманитарне катастрофе, војно интервенишу у корист оне етничке заједнице чији интереси (у овом случају за сецесијом, која бива припремљена на тај начин издејствованим међународним протекторатом као прелазним политичким решењем) *конвертирају* државним интересима САД (између осталих, за на овај начин обезбеђеним стационарањем НАТО трупа на још једном делу дотад "непокривене" територије, односно осигуравањем континуитета његове територијалне експанзије према Истоку, што се образлаже наводном потребом осигурања будућег успостављеног мира и повратка избеглица на "ослобођену" (!) територију).¹²⁴ Или, како каже Зоран Обреновић, интереси малих у оквиру новог поретка, упркос његовом реторичком самоприказу, могу добити своје право само *паразитирањем* на интересима великих.¹²⁵ Исти случај, међутим, потврђује још једну, раније учешну чињеницу – за једину актуалну суперсилу света не постоје *ајсолућини* савезници. Наиме, када

¹²⁴ „Ако погледамо шта је све стављено на карту, тада су САД као призната водећа држава Пакта позване да заузму курс безусловне воље за победом. Америчка команда дужна је да демонстрира принципијелну мушкост, не руководећи се никаквим 'политичким компасом'", недвосмислен је Бжежински. Cf. Бжежински, Збигнев, "На Косову је стављено на карту много тога", у: *Нова српска политичка мисао*, посебно издање по. 2/1999, стр. 87.

¹²⁵ Cf. Обреновић, Зоран, *Србија и нови њоредак*, Ниш: Градина, 1992, стр. 210.

ови неким непромишљеним политичким актом озбиљније запрете угрожавањем неког од важних националних интереса САД, ове не презају од сурове одмазде према њима, попут оне која је у току агресије сустигла две колоне албанских избеглица повратника на Космет, који су се на тај чин одлучиле још у току агресије и тиме запретиле агресору укидањем алибија за њено настављање до реализације оног истинског, а недекларисаног циља. У стратегији америчког “униполарног глобализма” (А. Finkelstein), још једном је потврђено, “противници задобијају статус непријатеља који никад не мирују, савезници – корисних инструмената за реализацију америчких спољнополитичких циљева, а остале државе – обичних ‘карата’ у глобалној игри Вашингтона.”¹²⁶

Иначе, невољност да се интервенише “када је интервенција оправдана”, навела би, упозорава Ричард Хас (Наас), “америчку јавност на питање исплати ли се финансирати и одржавати толике данашње оружане снаге.”¹²⁷ Јер, бомба има своју употребну вредност, “способност уништавања: за њену производњу потребни су и одговарајући ресурси – радници, научници, лабораторије, фабрике. Међутим, бомба се не износи на тржиште. Постоји други облик оцењивања и вредновања оружја. То је рат.”¹²⁸ Или, речима Карла

¹²⁶ Cf. Finkelstein, A. “Remises en Cause en Europe”, *Monde diplomatique*, Jan. 1982, p. 17-29., наведено према: Гаджиев, К.С., „Критика идеологије и философије национал-американизма”, у: *Филозофске основице...*, цит. издање, с. 37.

¹²⁷ Cf. Haas, Richard, N., *Intervention: The Use of American Military Force in the Post-Cold War World*, Washington: Brookings Institution Press, 1999, p.2.

¹²⁸ Cf. Kaldor, Meri “Warfare and Capitalism”, у: *Extermination and Cold War*, New Left Review (ed), London: Verso, 1981, p. 261.

фон Клаузевица (Clausevic), битка или “одлука оружјем” јесте “за све операције у рату, мале или велике, оно што плаћање представља у новчаној трансакцији.”¹²⁹ У прилог наведеним запажањима сведочи и податак да су од почетка агресије НАТО-а на СРЈ вредности деоница компаније *Rockwell International* (произвођача бомбардера Б-1) порасле за 48 одсто, *Boeing Aircraft*-а (бомбардер Б-52) за 30 одсто, *Raytheon Systems*-а (Томахавак и Харм крстареће ракете) за 37 одсто, а *Lockheed Martin*-а (ловци Ф-16 и Ф-17) и *Northrop Grumman*-а (бомбардер Б-2) за 18, односно 16 процената.¹³⁰

3. САД и политичка технологија произвођења агресора

На овом месту упутно је присетити се још једног скупа чињеница које доводе у сумњу аутентичност моралне мотивације починилаца агресије на СРЈ. Речене чињенице се односе на начин управљања косметском кризом до тренутка отпочињања агресије. Уместо онога што Ернст-Ото Чемпијел сугерише – спречавање, односно сузбијање већ започетог насиља, САД су притом, наимае, још једном демонстрирале, током вишедеценијске историје свог војног интервенционизма већ разрађену, политичку технологију његовог произвођења,¹³¹ или бар *йогсџиу-*

¹²⁹ Cf. Clausevic, Carl, fon, *On War*, London: Verso, 1968, p. 133.

¹³⁰ Cf. Talbot, Caren, „Backing up Globalization with Military Might”, *Covert Action Quarterly*, Issue 6, Fall 1999, електронска верзија без пагинације доступна на <http://www.globalissues.org/article/448/backing-up-globalization-with-military-might#1>, приступљено 1.2. 2011.

¹³¹ Више о томе у: Chomsky, Noam, *What Uncle Sam Really Wants*, цит. издање, р. 42. *et passim*.

цања, односно довођења на онај ниво интензитета на којем оно, доиста, захтева спољну интервенцију. То се чинило испробаним механизмима пружања свих врста подршке (политичке, финансијске, војне, медијске...) мањинским побуњеницима, уз истовремену и истоврсну опресију према већинској нацији, односно њеним органима власти, чиме су ови подстицани на све масовније ангажовање свог репресивног апарата (војске и полиције) у борби против сепаратистички оријентисаних побуњеника, што је у крајњем резултату имало ескалирање кризе уз масован губитак људских живота на обе стране и хуманитарно страдање позамашних размера. На овај начин су се, дакле, створили *узроци* интервенције, односно рата¹³² против једне од страна у сукобу и тиме починио *злочин против мира* као ратни злочин *par excellence*, односно једини *специфично ратни* злочин.¹³³ Ако мислиш да си свемоћан, сматра Јован

¹³² Не може се увек избећи рат, тврди Јован Бабић, али оно што се свакако може то је рад на уклањању *узрока* рата. Јер, код рата, неморалност је заложена већ у његовим узроцима. “И мада може изгледати као таутологија, исказ да не треба поступати неморално (што он, у ствари није), рећи да је неморално вршити радње које за последицу могу имати рат, заправо је тек блага квалификација. Узроке рата треба *ошклањати*, а то значи да оне друштвене и међународне конфликте који могу доћи, и имају тенденцију да дођу, до тачке усијања иза које се решења налазе само у рату, треба спречавати.” *Сф.* Бабић, Јован, *Морал и наше време*, цит. издање, стр. 195.

¹³³ Ниједан од злочина који се уобичајено сматра ратним, не садржи, *стипиктно узев*, никакво дистинктивно својство у односу на друге, “мирнодопске” злочине, својство које би захтевало његово сврставање у посебну категорију. Одредба “ратни”, на име, не додаје нити одузима ништа, у моралном смислу битно, поступку о којем је реч. Она само одређује ситуацију или прилику у којој је тај поступак извршен. Једини *специфично* ратни злочин је стварање *узрока* рата, односно ситуације у којој ће ти поступци бити *моћни* и *вероватни* и то у *масовним* размерама. Опширније о томе у: Бабић, Јован, “Ратни злочин као злочин

Бабић, “можеш мислити и да можеш да прогласиш за агресора онога за кога ти хоћеш да буде тако означен. А можеш и да *производиш* ‘агресоре’ од свих оних који покушавају да те спрече да их савладаш, освојиш, поробиш или растуриш, тј. који се усуђују да се бране. *Лојка силе* би ту наизглед била доведена до перфекције: наговориш некога да се побуни, помогнеш му да победи, и онда из позиције победе кажеш да се бранио. Онда они који су се бранили постају ‘агресори’. Па и ‘ратни злочинци’. Али таква механичка примена *лојке резултата* је насилна и насилничка. Јер, да би се постало *злочинцем против мира* није довољно бити поражен”, закључује Бабић.¹³⁴ Испровоциране акције федералних власти према мањинским побуњеницима пре и у току агресије, након њеног окончања искоришћене су као аргумент за подршку сецесионистичким захтевима побуњеника, који су, тврдило се, на овај начин стекли *морални* (ако већ нису имали *јравни*) легитимитет за своје аспирације. Наиме, живот у заједничкој држави је, речено је, након оваквих акција *немоћан*, што је водило корак ближе и формалној сецесији, односно нормализовању и легализовању стања фактички већ извршене сецесије дела државне територије земље жртве агресије. И дословно: “Формула за аутономију Косова, пронађена у Рамбујеу, дефинитивно је мртва. Она је убијена Милошевићевим злочинима против човечности. У међувремену од наредних неколико година, формални статус Косова остаће недефинисаним и биће неопходно да се оно за то време налази под директном заштитом НАТО-а. (...) Отворено признање САД и Европске

пораза”, у: *Морал и наше време*, цит. издање, стр. 165-179.

¹³⁴ *Сф.* Бабић, Јован, *Ibid*, стр. 172.

заједнице да им је циљ обнова провинције и повратак свих албанских избеглица у своје домове, увећало би ауторитет бомбардовању и *одузело Београду сваку наду да че сачувају Косово, чак и један једини његов гео.*¹³⁵

Након окончања рата, упорним инсистирањем једног, углавном америчким новцем финансираног дела локалних медија, на његовим последицама (економским, социјалним, државно-територијалним...) за које је одговорност требало да преузме тадашњи политички режим у Србији, настојало се, сада *изнујера* издејствовати његово делегитимирање, односно кажњавање за непристајање на ултимативне захтеве за чињење политичких аката којима би се задовољили интереси агресора и пре, односно без оружане интервенције, као и за претпостављену некооперативност у том погледу и у његовој евентуалној политичкој будућности. Јер смисао притиска, уочава Зоран Обреновић, није само у томе да се објекат притиска физички сломи, него да он прихвати принципе, циљеве и интересе онога који проводи санкције. Односно, “успела агресија је само она која доведе до тога да процес деградације на себе преузме сама жртва агресије”.¹³⁶

¹³⁵ *Сф.* Бжежински, Збигнев, “На Косову је стављено на карту много тога”, у: *Nova srpska politička misao*, посебно издање по. 2/1999, стр. 86, курзив М. Р.

¹³⁶ *Сф.* Обреновић, Зоран, *Србија и нови ѱоредак*, Ниш: Градина, 1992, стр. 220. Исти увид други аутор изражава следећим речима: “(...) *лицемерје*, које је једно од конститутивних начела тзв. Западне цивилизације, постало је у другој половини (двадесетог) века механизам општег оправдавања по коме се све, па и најнеисправније и по опсегу најневероватније ствари, могу чинити ако се само притом позовемо на начела високог интензитета оправдавања као што су “слободни свет”, “развитак демократије” или “људска права”; оно као да је постало *вид испљивања моћи*: неће, нпр., само да те опљачка, понизи,

Агресија НАТО-а на Југославију, дакле, није била, како тврди Хабермас, рат на граници права и морала, већ с ону страну *и* права *и* морала, ситуирана дубоко у домен интересно мотивисаних оружаних аката америчке спољне политике, као такве практиковане током свеколиког XX века, па и његове трагичне западно-балканске завршнице.¹³⁷

убије итд., већ *захтева од њебе да се и сам ошљачкаш, ѱонизиш, убијеш ишг*. Тиме се злу које представља насиље само, додаје још једно зло – као да је прогрес у техници, доводећи до ефекта смањивања света, довео и до *прогреса у злу*”. *Сф.* Бабић, Јован, *Морал и наше време*, цит. издање, стр. 107, курзив М. Р.

¹³⁷ У том (и само у том) смислу, спремност да се тематизује питање моралне димензије хуманитарних интервенција тест је онога што је Џоел Розентал дефинисао дисциплинарном зрелошћу етике међународне политике и међународних односа. *Сф.* Rosental, Joel, H. “From Andrew Carnegie to Hans Morgenthau: A Lesson in Ethics and International Affairs”, интернет документ без пагинације доступан на <http://www.carnegiecouncil.org/resources/publications/inprint/4385.html>, приступљено 3.8.2010.

III. Међународни кривични трибунал за бившу Југославију – између кажњивости и исљављивости рајној злочина

“Највише што свако од нас може да учини јесте да учи од историчара и историчара друштва који проучавају узроке оружаних конфликта и оно што њима води; да покушава да идентификује културалне и политичке околности које минимализују пре него максимализују ризике њиховој избијања и зла које остављају за собом; следствено томе, да у својој и дослућним му државама промовише и подржава политике усмерене креирању таквих околности; и да буде приправан да понесе терет непопуларности међу онима који су за 'одлучније' и 'енеричније' присиљене.”¹³⁸

Џефри Бест

Међународни кривични трибунал за бившу Југославију (“Хашки трибунал”) је 1993. године основао Савет безбедности УН резолуцијама бр. 808 и 827. Стварна надлежност МКТБЈ-а односи се на тешка кршења Женевских конвенција за заштиту жртава рата из 1949. године, кршење закона и обичаја ратовања, геноцид и злочине против човечности. Његова временска надлежност није била ограничена, јер су у тренутку оснивања Трибунала сукоби на подручју бивше Југославије још били у току. Суд је настао са декларативном намером да међународној јавности “испоручи нешто другачије од правде победника” [Фил Кларк

¹³⁸ Cf. Best, Geoffrey, *War & Law since 1945*, Oxford: Clarendon Press, 2002, pp. 9-10.

(Clark)], односно, да својим одлукама допринесе поштовању људских права, миру и међународној правди.¹³⁹ Или, речима Бриса Кронина (Cronin), да буде институција усмерена ка заједничком добру, како регионалних актера *ex*-југословенског сукоба, тако и међународне заједнице у целини.¹⁴⁰

Као такав, МКТБЈ је био још један у кратком низу институционализованих напора човечанства да хуманизује рат као *per definitionem* убилачку људску делатност, напора старих готово два века. Њихов смисао је био да се смање непотребна и војно нецелисходна страдања превасходно цивилног становништва, забрани нечовечно поступање према заробљеницима, обуздају прекомерна разарања материјалних добара, речју, дефинише одређена, макар и минималистички конципирана, *етишка* *рајдовања*, која би начелима човечности ограничила разорне потенцијале овог, најдеструктивнијег међу свим облицима међуљудског одношења. У хобсовској ситуацији *par excellence*, када се државе “ухваћене у коштац рата превијају по поду опстанка, добро је подсетити државнике да циљеви не оправдавају сва средства, да се треба обуздавати чак и у огорченом рату, да човечност на неки начин треба да буде сачувана.”¹⁴¹ Јер,

¹³⁹ Cf. Clark, Phil, приказ књиге Виктора Пескина *International Justice in Rwanda and the Balkans: Virtual Trials and the Struggle for State Cooperation* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008) објављен у: *Ethics and International Affairs*, Vol. 22, no. 4 (Winter, 2008), p. 103.

¹⁴⁰ Cf. Cronin, Bruce, *Institutions for the Common Good: International Protections Regimes in International Society*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, p. 6.

¹⁴¹ Cf. Hoffman, Stanley, *Duties Beyond Borders: On the Limits and Possibilities of Ethical International Politics*, Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press, 1981, p. 81.

забрањен као правна институција, рат наставља да постоји као феномен и стога, сматра се, захтева да буде законски регулисан “ради хуманости и достојанства човека” (Hersch Lauterpacht).¹⁴² Другим речима, да ратна дејства буду подведена под контролу и стављена у функцију рационалног остваривања војне потребе у строго ограниченим оквирима. Рат, наиме воде људи који праве свесне изборе и потчињени су хијерархијским командама. Наређења “могу налагати разарања или поштеду. Без обзира на жељени циљ или коришћена оружја, захтеви војничке нужности морају се усагласити са друга два захтева која потичу из човекове природе као моралног и друштвеног бића. Први захтев поставља етичко правило: човек не престаје да буде морално биће тиме што узима оружје у руке, чак ни онда када га захтеви војничке нужности нагоне да почини нешто неморално – постоје други судови пред којима се може одговарати. Други захтев поставља правило разборитости: према непријатељу се не треба понашати на начин који би касније измирење учинио немогућим. Рат је инструменталан а не елементаран: његов једини легитимни циљ може бити неки бољи мир,” прецизира Мајкл Хауард (Howard).¹⁴³

Међународно-хуманитарно-правни рефлекс ових увида представљају бројни међународни уговори (тзв. *Женевске конвенције*, *Хашки пра-*

¹⁴² Упоредити такође и: Kotzsch, Lothar, *The Concept of War in Contemporary History and International Law*, Genève: Études d’Histoire Économique, Politique et Sociale., 1956, p. 294.

¹⁴³ Cf. Hauard, Majkl, “Temperamenta Belli: Da li se rat može kontrolisati?”, у: *Evropski diskurs rata*, цит. издање, стр. 258. Упоредити такође и: Howard, Michael, Andreopolous, George J., and Shulman, Mark R. (eds.) *Constraints on Warfare in Western World: The Laws of War*, New Haven and London: Yale University Press, 1994.

вилник, *Пејроградска декларација*, итд.) и многи некодификовани “закони и обичаји ратовања”, а њихов међународно-кривично-правни израз су тзв. Међународни (војни) трибунали у Нирнбергу и Токију за злочине почињене током II светског рата. Етичко оправдање за њихово формирање пронађено је у потреби кривичног санкционисања тешких кршења одредаба међународног хуманитарног права, законâ и обичајâ ратовања и дестимулисању потенцијалних починилаца таквих дела у неком наредном рату. Морални институт *ејземиларној кажњавања* је, дакле, препознат као етички темељ ових судова. Као такви, они су представљали покушај међународно-кривично-правног институционализовања оног минималног моралног консензуса да током оружаног конфликта не би требало све појединце третирати на исти начин, односно да неки од њих ни у ратним околностима не би требало да буду објекти насиља.¹⁴⁴ Другим речима, да “милосрђе, обуздавање и поштеда треба да имају своје место у рату.”¹⁴⁵ У историјском смислу, ови трибунали су били коначно оваплоћење идеје о оснивању једног судског органа који би на међународном нивоу процесуирао тешка кршења закона и обичаја ратовања када национално правосуђе одбија да то учини, а која датира још из друге половине XIX века. Персонално узев, веже се за име Швајцарца Гистава Мојниера (Moynier), који је под снажним утисцима ратне окрутности испољене у немачко-француском рату 1870/71. године, као тадашњи

¹⁴⁴ О томе више у: Downes, Alexander, B., *Targeting Civilians in War*, Ithaca, N.Y: Cornell University Press, 2008.

¹⁴⁵ Cf. Slim, Hugo, *Killing Civilians: Method, Madness and Morality in War*, New York: Columbia University Press, 2008, p. 1

председник Међународног црвеног крста предложио оснивање једног међународног суда који би се њоме кривично-правно позабавио. Био је то пионирски покушај да се “право примени на област ратовања – тог крајњег израза бесправља” (“*the ultimate expression of lawlessness*” – P. Deyer). Иако у то време само приватна иницијатива, ова идеја је доживела и међународно признање на светској политичкој позорници када је након завршетка I светског рата посебно међународно повереништво чланица Антанте сачинило извештај који је, између осталог, предвиђао и оснивање високог суда међународног карактера (*High Tribunal*) и дефинисао основна начела пред њим планираног поступка.¹⁴⁶ Занимљива је околност да предлог није био прихваћен због противљења САД и Јапана, који су као разлоге за такав став навели непостојање таквог преседана у дотадашњој историји, те непосредно угрожавање суверенитета земаља које би се нашле под његовом јурисдикцијом. Из тог разлога кажњавање ратних злочинаца, предвиђено одредбама Версајског уговора, дато је у надлежност војним судовима држава заинтересованих за кривично гоњење окривљених.¹⁴⁷ И Лига

¹⁴⁶ Више о томе у: Bassiouni, Sherif, “From Versailles to Ruanda in Seventy-Five Years: The Need to Establish a Permanent International Criminal Court” у: *Harvard Human Rights Journal*, Vol. X, Spring 1997, pp. 11-62.

¹⁴⁷ Немачка влада је, међутим, на то реаговала упозорењем да би та одлука могла угрозити њен опстанак. Савезници из нетом окончаног рата су заузимањем тадашњег премијера Велике Британије Лојда Џорџа (George) пристали на то да она сама преузме кривично гоњење окривљених лица. Тако је 13. децембра 1919. године Немачка усвојила закон који је војном суду у Лајпцигу ставио у надлежност да образује кривично веће ради суђења оптуженим немачким држављанима. Од 901 оптуженог осуђено је тек њих 13 и то на блаже казне. У исто-

народа, основана након окончања првог оружаног сукоба светских размера, покушала је, такође, да формира међународни казнени суд за починиоце злочина који су извршени током његовог трајања. Ни тај покушај није уродио плодом, са образложењем да је за такав подухват још увек прерано, а разлог су била и питања која су и данас актуална у међународном казненом праву: надлежност суда, његова комплементарност или конкурентност националним судовима, као и могућност политизације поступака који пред њим буду покренути.¹⁴⁸

Почетак нове етапе у међународном кривичном праву означио је крај Другог светског рата, који је размерама и каквоћом у њему демонстриране нехуманости – напад на противнике без објаве рата, прекорачење употребе силе у складу с војном потребом, бомбардовање отворених градова, непримерено понашање према ратним заробљеницима, окротно поступање према цивилном становништву, етничка чишћења, геноцид над Јеврејима, Србима и Ромима... – превазишао све виђено и искушано у дотадашњој историји ратовања. То констернирајуће искуство овога пута је, сагласили су се сви важнији актери, *морало* наћи свој конкретан правосудни израз. Тако је августа 1945. године као резултат преговора САД, СССР-а, Француске и Велике Британије који су се водили у Лондону од 26. јуна до 8. августа, основан Међународни војни суд са седиштем у Нирнбергу, меродаван за прогон и кажњавање високоран-

рији међународног кривичног права овај случај је остао забележен као фарса међународног кривичног правосуђа.

¹⁴⁸ О историји ратних злочина и међународних покушаја да се они правно обуздају упоредити: Deyer, Peter, *A History of War Crimes*, интернет документ без пагинације доступан на: <http://www.scoop.co.nz/stories/HLO903/500161.html>, приступљено 8.1.2010.

гираних ратних злочинаца из Сила осовине. Према Лондонском споразуму, победници су, дакле, судили само пораженима. Од 22 оптужена пред овим судом тројица су ослобођена, дванаесторица осуђена на смрт, седморица на казне лишења слободе дугог трајања (тројица и доживотно). Херман Геринг (Göring) је на крају главног претреса извршио самоубиство, а Мартин Борман (Bormann) је осуђен у одсуству. Сви процеси су окончани за мање од годину дана. Злочини савезника почињени бомбардовањем Дрездена, Београда, Ђенове, онај почињен у Катинској шуми, као и бројни други, остали су изван видокруга нирнбершког суда. Дакле, “уколико уђете у рат, од пресудног је значаја да га добијете. Изгубите ли, могли бисте се наћи у знатним неприликама”, запазио је тим поводом Винстон Черчил (Churchill).¹⁴⁹ Као такав, суд у Нирнбергу је био правосудни рефлекс *Московске декларације* (1943) којом су постављене међународно-правне основе будућег кажњавања ратних злочинаца. Јануара 1946. године основан је и Међународни војни суд за Далеки исток са седиштем у Токију. Због низа процедуралних мањкавости са озбиљним међународно-правним и не мањим међународно-моралним импликацијама, суђења пред њим су окончана потпуним неслагањем индијског судије, делимичним неслагањем холандског и француског судије и издвајањем мишљења од стране филипинског судије.¹⁵⁰

¹⁴⁹ Наведено према: Sellers, Kirsten, “The Tyranny of Human Rights”, *The Spectator*, August 28, 1999. Упоредити такође и: Clark, Ramsey and others, *War Crimes: A Report on United States War Crimes Against Iraq*, Washington D.C.: Maisonneuve Press, 1992, p. 36.

¹⁵⁰ О томе више у: Sob, P. “The Dynamics of International Criminal Tribunals”, in: *Nordic Journal of International Law*, Vol. 67,

Трећи по реду у релативно кратком низу институционализованих покушаја ове врсте био је Међународни кривични трибунал за злочине почињене на просторима претходне Југославије (“Хашки трибунал”). У његовом званичном називу на енглеском језику, ваља одмах приметити, говори се о “лицима *одговорним* за тешке повреде међународног хуманитарног права...” (“persons *responsible* for serious violations of international humanitarian law...”), а у називу Трибунала на француском, другом оригиналном језику његовог оснивачког документа, о “лицима *за која се претпоставља* да су одговорна за повреде...” (“les personnes *presumées responsables de violations*...”), што имплицира претпоставку невиности оптужених и више одговара духу *Стайтута и Правила* Трибунала, али доста говори и о правном карактеру пред њим у том тренутку планираних поступака, нарочито против неких од појединаца који су се у својству оптужених нашли у његовим судницама.¹⁵¹

При оснивању МКТБЈ-а се, како се јавно тврдило, полазило од становишта да дипломатски напори, економске санкције, хуманитарне интервен-

по. 2, 1988, pp.139-163. И Уједињене нације су, убрзо након оснивања такође покушале да допринесу хуманизовању рата, односно развоју ратног и хуманитарног права. Међу многобројним конвенцијама које су усвојиле треба истаћи четири Женевске конвенције о хуманизацији рата из 1949. године, Конвенцију о спречавању и кажњавању злочина геноцида из 1948. године, те Конвенцију о спречавању и кажњавању злочина апартхејда из 1973. године

¹⁵¹ О томе сведочи и доцнији начин извештавања америчких и британских медија о раду Трибунала. Тако се у *The Times*-у од 2. марта 1996. године за оптуженог (али још увек не и осуђеног) српског генерала Ђорђа Ђукића, каже да је други „од 53 оптужена *криминалца*” који се држе у притвору Трибунала. (курзив М.Р.)

ције и мировни споразуми, заустављају рат, али не доводе до помирења зараћених страна, нити до успостављања праведног и трајног мира. Јер и једно и друго су, додаје се, процес, а не чин или декларација. У том процесу посебно место и улога је додељена Хашком трибуналу и његовим очекиваним, или, прецизније речено, прокламованим ефектима. Јер праведан и трајан мир, како каже Хуан Мендез (Mendez), мора се раздвојити од некажњивости остварене уценама.¹⁵² У *Годишњаку* самог Трибунала (*Yearbook*) за 1994. годину, његова сврха се одређује на следећи начин: “да спроводи правду, спречи даље злочине и допринесе обнављању и очувању мира.” Ту се, такође, каже и ово: “Једина цивилизована алтернатива жељи за осветом јесте привођење правди: вођење правичног суђења пред уистину независним и непристрасним трибуналом и кажњавање оних чија се кривица утврди. Уколико се поштено суђење не одржи, осећања мржње и огорчености, која тињају под површином, пре или касније избијају и воде у обнављање насиља.”¹⁵³

Независност и непристрасност Трибунала својом финансијском потпором требало је највећим делом да обезбеди влада државе најскептичније према идеји међународног кривичног правосуђа као таквој,¹⁵⁴ те приватне фондације

¹⁵² Cf. Méndez, Juan, “National Reconciliation, Transnational Justice and the International Criminal Court”, интернет документ без пагинације доступан на <http://www.ijl.org/courses/documents/MendezArticle.pdf>, приступљено 10.7.2012. године

¹⁵³ Наведено према: Скоцо, Мирјана и Вудџер, Вилијам, „Ратни злочини”, у: Хемонд, Филип и Херман, Едвард, *Деградирана моћ: медији и косовска криза*, Београд: Plato, 2001, стр. 58.

¹⁵⁴ САД су, наиме, једна од малобројних држава које су гласале против Римског статута, којим су, као неку врсту „пер-

и корпорације које делују на њеној територији, што је, иначе, у супротности са чланом 32. његове Повеље. Тако су само у 1994/1995. години САД упутиле трибуналу 700 хиљада долара у новцу и 2 300 хиљада долара у опреми. Исте године *Open Society Institute* Џорџа Сороса помогао је рад Трибунала са 150 000 долара, а *Rockefeller Foundation* са 50 000 долара. Значајне суме на исту адресу упутиле су и америчке корпорације *Time Warner* и *Discovery Products*. Међу донаторима Трибунала су и амерички Институт за мир (US Institute for Peace), те Коалиција за међународну правду (Coalition for International Justice), настала с циљем да интензивира подршку јавног мњења Трибуналу. Основали су је и финансирају је Соросев *Open Society Institute*, и *Central and East European Law Institut*, формиран од стране Америчког удружења правника (American Bar Association) и правника блиских америчкој влади, у циљу поспешивања “правне транзиције” некадашњих реал- и самоуправно-социјалистичких друштава. Органска веза између Трибунала и НАТО пакта јасна је још

манентног Нирнберга” [Р. Ф. Дринан (Drinan)] 17. јула 1998. године Уједињене нације основале Међународни кривични суд (International Criminal Court – ICC). Након тога су прибегле низу других, конкретних мера са циљем да саботирају његов рад или бар избегну његову надлежност. Јер, речима Лија Кејсиа (Casey), саветника у Бушевој администрацији „када би Сједињене Државе ратификовале Римски статут, било би то по први пут након 4. јула 1776. године да су признале надређени ауторитет институције коју није изабрао амерички народ, нити му иста одговара за своје акције.” Cf. Casey, Lee, A., “The Case Against the International Criminal Court”, *Fordham International Law Journal*, no. 2, 2002, p. 841. Упоредити и: Dyer, Peter, “War Crimes and American Rejectionism”, интернет документ без пагинације доступан на <http://new.consortiumnews.com/2009/031309a.html>, приступљено 8.4. 2010. Више о томе – у поглављу рада које следи.

од 9. маја 1996. године, када је потписан Меморандум о разумевању, којим је НАТО овлашћен да преузме улогу полиције Трибунала.

На овом месту навешћу само неколико карактеристика функционисања овог суда, које озбиљно компромитују његов међународно-кривично-правни статус али и декларисану, међународно-моралну мотивацију његових оснивача и финансијера: а) акузаторни систем суђења који у сложенијим случајевима доводи до неразумно дугих поступака и покреће питање колизије неограниченог трајања притвора с начелом претпоставке невиности, б) депривилегован положај одбране у погледу истражно-техничких и временских могућности, у односу на оне којима располаже Тужилаштво, в) околност да судије не присуствују нагодбама Тужилаштва са оптуженима, које често завршавају споразумима о признању кривице, чиме се подрива вера да интерес правде у таквим случајевима јесте, односно да може бити задовољен, г) вишегодишње трајање, односно циљно пролонгирање појединих истрага, које је омогућило да неки од највисочије ранжираних актера ратног слома *ex-Југославије* на слободи дочекају крај свог биолошког века, д) одабир тренутка подизања појединих оптужница који пружа основ сумњи у преваленцију политичких над моралним мотивима за њихово подизање, љ) несразмерност казни за иста инкриминисана дела, чиме се девалвира принцип непристрасности, односно објективности као један од конститутивних принципа правде и правичности, е) произвољно коришћење квалификативних термина и фраза најтеже могуће кривично-правне и моралне тежине (“геноцид”, “удружени злочиначки подухват”), ж)

пристрасан избор и коришћење расположивих докумената, з) инструирање и коришћење лажних сведока.¹⁵⁵

Из знатног броја пред Трибуналом процесуираних случајева чији најзначанији елементи добро илуструју ове карактеристике његовог функционисања, за потребе овог поглавља издвојићу неколико најкарактеристичнијих.

1. Случај *ојшуженој Слободана Милошевића*

Слободан Милошевић је обављао дужност председника Србије у периоду од 1990. до 2000. године. Испоручен је МКТБЈ-у 28. јуна 2001. године, и био је први председник једне суверене државе који је завршио пред правосудном институцијом ове врсте. Током суђења окривљени је више пута достављао Трибуналу податке о неадекватном медицинском третману који му је, као озбиљно оболелој особи, обезбеђиван у затворској јединици, што је овај упорно игнорисао. Умро је под неразјашњеним околностима 11. марта 2006. године, у затвору Трибунала, педесетак сати пре истека времена предвиђеног за извођење сведока одбране. Суђење најзнаменитијем хашком заточенику трајало је безмало пет година, чиме је почињено, по оптуженог фатално, кршење његовог права на правично и фер суђење у разумном року.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Више о томе у: *Osnovi međunarodnog javnog prava* (prir. grupa autora), Beograd: Beogradski centar za ljudska prava, 2005, стр. 224.

¹⁵⁶ Чланом 9 ставом 3 *Међународној пакти о грађанским и политичким правима* изричито је утврђено да ће се сваком ко је ухапшен или затворен због кривичног дела у „разумном року судити”, а да „стављање у притвор лица која очекују да им се суди не сме бити опште правило”, док се чланом 14 ставом 3ц

Током суђења Милошевићу главном судницом Трибунала прошло је много лажних сведока, као и оних који су држани у статусу заштићених до пред само суочавање са окривљеним, што је овога онемогућавало да се ваљано припреми за њихово испитивање, а није се презало ни од покушаја коришћења “пресретнутих” и фалсификованих телефонских разговора, који су требало да потврде наводе тужилаштва.¹⁵⁷ Његова оптужница је, иначе, објављена тек 27. маја 1999. године, током НАТО агресије на СРЈ, што је наводило на закључак да је била у функцији *a posteriori* прибављања легитимитета истој. Оптужница је укључивала само злочине почињене на Косову 1998. и 1999. године, иако су неки масакри, почињени на просторима Хрватске и Босне и Херцеговине (рецимо онај у близини Вуковара – 1991. и у Сребреници – 1995.) постали озлоглашени убрзо након што су се десили. Иста је накнадно проширена оптужбама за кршење обичаја рата и Женевске конвенције у Хрватској и Босни и Херцеговини и за геноцид у Босни и Херцеговини, али је редослед који се одржао на суђењу остао нехронолошки, што је додатно снажило сумње у аутентичне мотиве за њено подизање. Сваки покушај оптуженог да то-

прецизира да ће им бити суђено „без непотребног одуговлачења”. На скоро истоветан начин члан 5 став 3 *Европске конвенције за заштити људских права и основних слобода* прописује да „свако ко је ухапшен или притворен (...) има право на суђење у разумном року”. А чланом 7 ставом 1д још једном се потврђује да сваки појединац има право да му се у разумном року суди, односно да започето суђење у разумном року буде окончано. *Cf. Međunarodno javno pravo: zbirka dokumenata*, (prir. Vidan Hadži-Vidanović i Marko Milanović), Beograd: Beogradski centar za ljudska prava, 2005, стр. 108. и 129.

¹⁵⁷ Више о томе у: Зарић, Мирослав, *Милошевић, године суђења*, Београд: Књижевна омладина Србије, 2007, стр. 32 *et passim*

ком процеса укаже на ове чињенице завршавао се опоменом председавајућег судије и одлуком да му се одузме реч, што је речене сумње чинило још основанијим. Суочење са хашком правдом није дочекао ниједан Милошевићев парњак са простора некадашње Југославије (Фрањо Туђман, Алија Изетбеговић...), иако је дуго пре њиховог биолошког скончања Трибунал обелоданио да су покренуте истражне радње које су требало да доведу до подизања оптужница. Пролонгирањем прикупљања доказа којима су исте требало да буде поткрепљене, већ формирану представу о уникатности српског злочинства у минулим западнобалканским ратовима, злочинства ситуираног међу саме врхове српске државе, требало је одржавати све до окончања рада Трибунала.

2. *Случај оптуженог Радислава Крстића*

У време ратних збивања у Босни и Херцеговини, генерал Радислав Крстић се налазио на дужности команданта Дринског корпуса Војске Републике Српске. МКТБЈ му је судио по основу оптужнице за ратне злочине и злочине против човечности, које су припадници ВРС починили у источно-босанском градићу Сребреници. По окончању другостепеног процеса 2000. године, генерал Крстић је осуђен на казну од 35 година затвора за “помагање у извршењу геноцида” (“*aiding and abetting*”).¹⁵⁸ Правна квалификација злочина за који се Крстић теретио, по принципу “пресуђене чињенице” преузета је и у низу других предмета пред

¹⁵⁸ Више о томе на: <http://www.icty.org/action/cases/4>, приступљено 8.8.2010.

МКТБЈ који су се тицали догађаја у и око Сребренице јула 1995. године, а њу је преузео и Међународни суд правде у случају “Босна и Херцеговина против Савезне Републике Југославије”. Упркос мноштву контраинтуитивних чињеница (пребацавање из Поточара на сигурно хиљада муслиманских жена, деце и старих особа, организовање лечења десетина рањених муслиманских бораца који су тих јулских дана 1995. године у српским болницама у Братунцу и Сребреници добијали медицинску негу...)¹⁵⁹ МКТБЈ је прихватио као неспорно постојање геноцидне намере, а наводе Тужилаштва о 8000 муслиманских жртава усвојило без довољно поуздане форензичке анализе. У параграфу 82. првостепене пресуде, претресно веће у предмету Радислава Крстића констатује да “од времена заузимања Сребренице знатно више од 7000 лица недостаје” и да се из сплета околности да закључити “да је већина несталих лица било стрељано и сахрањено у масовним гробницама.”¹⁶⁰ И параграф 573. пре-

¹⁵⁹ Више о томе у: Каргановић, Стефан, “Пропагандна архитектура сребреничког мита”, интернет документ без пагинације доступан на: www.nspm.rs/istina-i-pomirenje-na-ex-ju-prostorima/propagandna-arhitektura-srebrenickog-mita.html, приступљено 9.10.2011.

¹⁶⁰ Cf. <http://www.icty.org/action/cases/4> Да се на демонстрирани начин третирају само бројеви жртава одређене етничке припадности, говори податак да је на питање оптуженог Слободана Милошевића, упућено Цери Лејбер (Laber), једној од оснивача и првом директору *Helsinki Watch*-а, која се пред Трибуналом појавила у својству сведока тужилаштва: “Схватате ли Ви колика је разлика између речи ‘хиљаде’ (која стоји у једном од извештаја њене организације, М.Р.) и ‘стотине и стотине хиљада’, колико их је побијено у Јасеновцу?”, иста одговорила: „Увек користимо *минималне* цифре, да што мање погрешимо, а истовремено избегавамо и сензационализам.” Cf. Зарић, Мирослав, *Милошевић, године суђења...*, цит. издање, стр. 107, курзив М.Р.

суде убедљиво илуструје начин на који Претресно веће МКТБЈ доноси закључке, односно количину доказа којима исти морају бити поткрепљени: “Претресно веће није у могућности да утврди тачан датум када је била донета одлука да се војно способни мушкарци побију. Услед тога, оно *не може да тврди* да су убиства која су се догодила у Поточарима 12. и 13 јула 1995. године била саставни део плана да се убију сви мушкарци војничког узраста. Упркос томе Претресно веће је *убеђено* да су масовна стрељања и друга убиства почињена од 12. јула па надаље, била саставни део таквог плана.”¹⁶¹ “Како у једној озбиљној пресуди, бар што се тиче њених најважнијих сегмената, ‘убеђење’ може да замени доказе”, пита се с правом Стефан Каргановић.¹⁶² Ту тактику 1) смишљеног пропуштања да се се припише одговорност за геноцид у случајевима када постоји мноштво доказа да је почињен и 2) приписивања “геноцида” недовољно јасним случајевима без разматрања доступне и убедљиве оповргавајуће евиденције и аргументације, Александар Јокић именује “геноцидализмом”. Први разлог за прибегивање истој овај аутор налази у ономе што назива ‘становиштем идеолошке ароганције’; други “има у виду потребу да текућа редистрибуција светске моћи буде објашњена и оправдана. Оно прво може бити у функцији овог другог. Жеља да се оправдају аспирације на хегемонију и да се објасне партикуларне пројекције путева моћи могу снажно водити идеолошкој ароганцији која је ту да

¹⁶¹ Cf. <http://www.icty.org/action/cases/4>, курзив М.Р.

¹⁶² Cf. Каргановић, Стефан, Пропагандна архитектура сребреничког мита”, интернет документ без пагинације доступан на: www.nspm.rs/istina-i-pomirenje-na-ex-ju-prostorima/propagandna-arhitektura-srebrenickog-mita.html, приступљено 9.10. 2011.

олакша посао.”¹⁶³ То је веома успешна техника одбране, закључује Јокић. “Стварањем атмосфере самоевидентности фокус се помера са тешког задатка оправдања и објашњења ка једном много лакшем: задатку нападања и исмевања сумњалâ.”¹⁶⁴

У вокабулару Хашког трибунала, иначе, злочин у Сребреници за који је генерал Крстић осуђен се дефинише као “највећи масакр у *Европи* након *II свейској рати*”. Географско и временско ограничавање референтног оквира у који се овај трагични догађај смешта, као такво, има снажну расистичку (европоцентричку, ваневропске просторе искључујућу) и све злочине почињене пре *II* светског рата аболирајућу димензију.¹⁶⁵

¹⁶³ Cf. Jokić, Aleksandar, “Genocidalism”, u: *The Journal of Ethics*, no. 8/2004, p. 294

¹⁶⁴ Cf. Jokić, Aleksandar, *Ibid*, стр. 294. Једно од тих „сумњала” подсеха: “Првобитно, он (термин ‘геноцид’) је био створен као термин за злочине који су починили нацисти и требало је да се односи на огромне покоље који су за циљ имали уништење народа. Такав је случај био у Руанди, као што сам напоменуо, и он се може назвати геноцидом. Можда се и покољ у Источном Тимору може назвати геноцидом, али се то не ради јер је за те злочине одговоран Запад. Има још доста таквих примера. Једноставно, ако ће се термин ‘геноцид’ користити за убијање великих размера која врши непријатељ (...), можемо се договорити да га тако користимо. Али, онда он нема никакво морално значење ни тежину”, упозорава Ноам Чомски. Cf. Чомски, Ноам, Интервју за ТВБХ1, 7. јануар 2006, наведено према: www.nspm.rs/istina-i-pomirenje-na-ex-ju-prostorima/u-srebrenici-se-nije-dogodio-genocid.html, приступљено 8.2.2006.

¹⁶⁵ Како тај амерички расизам и европоцентризам, у овом случају руковођени интересом за изузимање себе и својих савезника из скупа злочиначких актера актуалних ратних окршаја у различитим деловима света, изгледа на делу, сведоче и недавно обелодањени подаци да је, након масовног убиства више хиљада талибана ратних заробљеника, од стране снага генерала Достума (Dostum), америчког коалиционог партнера у рату у Авганистану, Бушова влада у више наврата улагала напор да се истрага те, по америчку моралну репутацију веома ком-

3. Случај сведока Дражена Ердемовића

Кључни Трибуналов сведок за подршку тврдњи да су вође босанских Срба наредиле погубљење у Сребреници био је босански Хрват Дражен Ердемовић, према сопственом признању плаћени борац на све три стране у рату у Босни и Херцеговини. Иако од стране психијатријских експерата препознат као особа са тешким пост-трауматским сметњама и као такав проглашен неспособним за давање исказа и саслушање, Ердемовић се пред Трибуналом појавио у својству крунског сведока у “случају Сребреница”. И самог оптуженог, њега су као сведока оптужбе саслушале исте оне судије – Клод Џорда (Jorda), Елизабет Одио Бенито (Benito) и Фуад Ријад (Riad) – које су га пре кратког времена на основу стручног мишљења прогласиле неспособним за давање исказа и саслушање. Као сведока оптужбе, суду су га представили исти они тужиоци – Ерик Едберг (Edberg) и Марк Хармон (Harmon) – који су већ

промитујуће епизоде, на сваки начин спречи. Дотични генерал је десетак година након почињеног злочина који се догодио у новембру 2001. године, несметано учествовао у политичком животу своје земље, односно тек недавно удаљен са политичке сцене и послат у изгнанство у Турску, из разлога који нису ни у каквој вези са злочином који је својевремено починио. Потпуна ексхумација тела погубљених никада није извршена, а организације за заштиту људских права које су се тим случајем бавиле подозревају да би докази о почињеном злоделу могли бити уништени. Једна група медицинских форензичара која је под окриљем Уједињених нација на случају радила 2008. године, дошла је до закључка да је од времена извршења злочина па до тада, масовна гробница у коју су жртве биле покопане врло вероватно више пута прекопавана и премштана. Cf: Risen, James, “US Inaction Seen After Taliban POW’s Died” *New York Times*, July 1, 2009, <http://www.nytimes.com/2009/07/11/world/asia/11afghan.html>, приступљено 12.12.2009.

били подигли оптужницу против њега самог.¹⁶⁶ Упркос томе што је, уочава Жерминал Чивиков, непоузданост и неутемељеност његовог сведочења повремено добијала гротескне размере, Трибунал је Ердемовићев исказ усвојио као “најважнији директни доказ за сам догађај који се карактерише као геноцид над босанским муслиманима.”¹⁶⁷ У више наврата током претреса Ердемовић је именовано седам супочинитеља злочина у Сребреници чије извршење је пред судом признао. На једном од претеса судија је упитао тужиоца да ли ће ови људи бити ухапшени и одговорено му је потврдно. Али, канцеларија тужиоца не само да никада није ни покушала да лиши слободе, приведе и испита именоване, него један од њих (командир јединице – Милорад Пелемиш) као слободан човек живи у Београду у чијим медијима се појављивао у својству интервјуисаног, док други, Марко Бошкић, од 2000. године несметано борави у САД, такође под својим правим именом и презименом, а недуго након имигрирања под њим је добио и возачку дозволу. Ердемовићева верзија дешавања у и око Сребренице је, јасно је, за Трибунал исувише драгоцене да би смела бити доведена у питање евентуалним сведочењем осталих, иначе лако доступних, учесника инкриминисаних догађаја.

Трибунал је Ердемовића за оно што је признао (убиство око стотину од 1200 муслиманских цивила чију ликвидацију је посведочио) због кооперативности, односно добре сарадње са тужиоцем, осудио на само пет година затвора (због “кршења закона и обичаја рата”, али не и због “злочина

¹⁶⁶ Више о томе у: Чивиков, Жерминал, *Сребреница. Крунски сведок*, Београд: Албатрос Плус, 2009.

¹⁶⁷ Cf. *Ibid*, стр. 43.

против човечности”) ослободио након три и по године, омогућио му промену идентитета и исељење у једну неименовану западну земљу из које га повремено позива у Хаг у улози “кључног сведока” у свим процесима везаним за Сребреницу.

У случају “сведока Л”, односно Драгана Опачића, босанског Србина ангажованог у процесу против Душка Тадића, Трибунал је сасвим другачије поступио. Након низа његових тврдњи за које је Тадићева одбрана доказала да су лажне, сведок је признао да је као заробљеник, у муслиманском затвору био принуђен да лажно сведочи и да је за то темељно инструктиран. Као такав, проглашен је непоузданим сведоком, а на његов захтев да му буде обезбеђен азил у Холандији, Трибунал је негативно одговорио. Опачић је враћен босанској влади, која га је осудила на десетогодишњу казну за “геноцид”, која му је одређена искључиво на основу његовог властитог признања, за које је утврђено да је изнуђено физичком тортуром. Питање једног холандског новинара које се тицало Опачићевог случаја, остало је, разуме се, без одговора портпаролке Трибунала – он би, јасно је, помогао да се утврди да ли су и други сведоци у овом случају били препарирани да почине кривоклетство. Одбрана Душка Тадића се са таквим захтевом обратила Апелационом већу Трибунала, поводом сведочења другог сведока тужилаштва у Тадићевом случају, али је веће одбило њен захтев са образложењем да су “околности” у вези са двојицом сведока “различите”. Једина “диференцијална предност” овог другог је била садржана у чињеници да је реч о муслиману, Нихаду Сеферовићу којег, примећује Роберт Хејден (Hayden) “можда није било потребно убеђивати да лаже по

заповести муслиманске владе, као што је било потребно у Опачићевом случају.”¹⁶⁸

4. *Случај ојџужене Биљане Плавшић*

Биљана Плавшић се као члан ратног председништва Републике Српске, заједно са Момчилом Крајишником нашла пред Хашким трибуналом по основу оптужбе за “удружени злочиначки подухват”. Пре почетка суђења, међутим, иста се одлучује за нагодбу са тужилаштвом (*guilty-plea*), па до суђења не долази, а њена кривица никада не бива формално утврђена. Она, заправо, признаје кривицу по једној, договореној тачки оптужнице, а заузврат не бива изложена суђењу, нити одговара по њеним преосталим тачкама. У фебруару 2003. године Плавшићева признаје “кривицу” за “прогон на политичкој, расној и верској основи.” Све остале тачке њене оптужнице, Тужилаштво је заузврат повукло. Шта значи појам “нагодбе” у Хашком трибуналу разјашњава Стефан Каргановић: “То практично значи да оптужена особа која не жели да се излаже тегобама и малтретирању суђења и која преферира мање-више предвидљиву казну, пристаје на кривицу по некој тачки оптужнице, која је прихватљива Тужилаштву. Тужилаштво јој затим пише тенденциозно састављену изјаву о утврђеним чињеницама и прихватању одговорности, коју оптужена особа, након дужег или краћег преговарања, са мањим изменама потписује.”¹⁶⁹ Реч је, дакле, о скраћеном

¹⁶⁸ Cf. Hejden, Robert, M., “Pristrasna 'pravda': ljudski pravizam i Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju”, u: *Filozofski godišnjak*, no. 13/2000, стр. 296.

¹⁶⁹ Cf. Каргановић, Стефан, „Биљана Плавшић: једна трагична

кривичном поступку у којем отпада уобичајено изношење доказа. У ствари, “нема ни стварног унакрсног испитивања у којем би признање било преиспитано и подвргнуто низу питања о позадини ствари”, примећује Жерминал Чивиков.¹⁷⁰ Поступак добија на својој правно и морално сумњивој тежини када тако “утврђена истина” постаје основ за процесуирање других, односно када се оптужени појави као сведок у процесу против неког другог, и то пре него што му се у његовом властитом процесу утврди казна и изрекне пресуда. “Искусство учи да овакав редослед догађаја несумњиво утиче на спремност оптуженог да својим исказима у другом кривичном поступку иде наруку оној истини која одговара оптужби”, закључује Чивиков.¹⁷¹ Иначе, цео тај поступак почиње питањем председавајућег упућеним оптуженом да ли је одлука да се нагоди стварно одраз његове или њене слободне воље и да ли исказ о преузимању кривице одовара чињеничном стању. “Оптужена особа ентузијастично потврђује да јесте. Суд то усваја и прелази се на изрицање казне.”¹⁷² Психолошку основу једне овакве одлуке оптуженог чини уверење да је свака помисао на организовање делотворне одбране илузорна. Вишегодишње, па и вишедеценијске временске казне које

српска прича, интернет документ без пагинације доступан на <http://www.srpskadijaspora/info/vest.asp?id=1259>, приступљено 17.11.2011.

¹⁷⁰ Cf. Чивиков, Жерминал, *Сребреница. Крунски сведок*, цит. издање стр. 36.

¹⁷¹ Cf. *Ibid*, стр.56.

¹⁷² Cf. Каргановић, Стефан, Биљана Плавшић: једна трагична српска прича, интернет документ без пагинације доступан на <http://www.srpskadijaspora/info/vest.asp?id=1259>, приступљено 17.11.2011.

већа Трибунала редовно изричу оптуженицима српске националности,¹⁷³ шаљу убедљиву и лако читљиву поруку да је доказивање безнадежно, а нагодба са Тужилаштвом једина изгледна шанса за скраћивање предстојећег периода тамновања. Стога оптуженици бивају снажно мотивисани да озбиљно размотре нагодбене понуде Тужилаштва. Али из истих разлога такве нагодбе немају апсолутно никакав ни фактички ни морални значај.¹⁷⁴ Од њих оптужени српске националности, такође – и о томе случај Биљане Плавшић недвосмислено сведочи – немају углавном никакве практичне користи. Тако је иста и поред поодмакле животне доби и маргиналне позиционiranости у констела-

¹⁷³ Закључно са мајем 2009. године, пред Трибуналом оптужени припадници српске националности били су осуђени на укупно 904 године, хрватске на 171, бошњачке на 39, а албанске на 19 година затвора. Међу оптуженима две трећине чине припадници српске, а једну трећину припадници хрватске, муслиманске и албанске националности збирно узев. Овим циљано произведеним бројкама жели се сугерисати закључак да су злочини почињени од стране припадника српског народа и злочинци из његових редова не само бројнији од злочина и злочинаца осталих етничких актера рата за *ex*-југословенско територијално наслеђе, већ да је мера те бројчане надмоћности *и* колико велика да ни о каквој симетрији, односно упоредивости испољеног злочинства једних (Срба) и свих других, чак ни збирно узетих, не може бити речи. У жалбеним поступцима пред МКТБЈ-ом свим Србима се по правилу (случај Веселина Шљиванчанина је изузетак који га, као таквог потврђује) казне повећавају, а Муслиманима и Хрватима смањују или чак бивају ослобађани.

¹⁷⁴ Седам година доцније, из шведског затвора у којем је служила казну, Плавшићева је у интервјуу за шведски магазин *Ви* повукла своје признање кривице. Према писању магазина, о мотивима који су је навели да га уопште и исказе, Плавшићева је казала: “Признала сам кривицу за злочине против човјечности да бих могла преговарати о осталим оптужбама. Да ни сам, суђење је могло потрајати три, три и по године. С обзиром на моју животну доб, то није била прихватљива опција.”

цији персоналне моћи у ратом захваћеној Босни и Херцеговини, те усменог обећања тада још увек утицајне Медлин Олбрајт, добила високу казну од 11 година затвора, коју је одслужила у једном шведском затвору

На сличан начин Трибунал је “наградио” и ко-оперативност некадашњег председника Републике Српске Крајине. Иако је бивши зубар из Книна 27. јануара следеће године, јавно признао кривицу за прогоне на политичкој, расној и верској основи, изразио дубоко кајање и срамоту, те “замолио браћу Хрвате да опросте браћи Србима”, Кривично веће Трибунала изрекло му је 13 година затвора. Договор са тужилаштвом био је да њен максимум буде 11 година, али с обзиром на дотадашње Бабићеве заслуге за Трибунал и услуге које су тужиоци и судије могле од њега убудуће да очекују, бивши српски лидер из Крајине с правом је очекивао далеко више, односно много нижу временску казну. Годину дана касније, у писменој изјави Четвртом општинском суду у Земуну, његова удовица (Бабић је затворској јединици трибунала починио самоубиство) је детаљно описала тешку судбину мужа и своје породице док су били под ‘заштитом’ МКТ-БЈ-а и притиске и уцене Тужилаштва, којима је овај заштићени сведок оптужбе био изложен чим је одбио да, после Милошевића, сведочи и против других Срба хашких оптуженика.¹⁷⁵

5. *Случај оптуженог Веселина Шљиванчанина*

Веселин Шљиванчанин, бивши официр ЈНА, првобитно је осуђен у септембру 2007. године на

¹⁷⁵ Више о томе у: Зарић, Мирослав, *Милошевић, године суђења...*, цит. издање, стр. 102.

пет година затвора “за помагање и подржавање убиства” око 200 заробљених Хрвата, углавном припадника хрватских оружаних формација, ликвидираних од стране припадника локалне територијалне одбране и паравојних снага надомак Вуковара, у селу Овчари. У време изрицања пресуде Шљиванчанин је у хашком притвору већ био провео више од четири године. Пуштен је крајем 2007. године до окончања жалбеног поступка. Жалбено веће Хашког трибунала преиначило је првобитну пресуду и њоме одређену казну повећало са пет на седамнаест година, то јест више него утростручило је, истовремено одбацијући све жалбе окривљеног и генерала Милета Мркшића, оптуженог у истом случају. Одлука Жалбеног већа није била заснована ни на каквим новим чињеницама, ни на каквим, у међувремену прибављеним доказима који би довели у питање првобитну пресуду. Судије Жалбеног већа и саме су приметиле “да пресуда из 2007. године није оманула у погледу чињеничних налаза”. Упркос томе, већина њих (троје од петоро) сложила се са тужиоцем “да је казна од пет година неразумна и да не одражава адекватно степен тежине злочина који му се стављају на терет.”¹⁷⁶ Њено вишеструко повећање Суд је оправдао двама разлозима. Прво, сматрао је да је Шљиванчанин у првостепеној пресуди погрешно ослобођен оптужбе за помагање и подржавање убиства. На основу ничег другог до записника свог сопственог суђења којим га је ослободило ове оптужбе, Хашки суд га

¹⁷⁶ Cf. Хемонд, Филип, “Хаг: оружје ‘легалне одмазде’, интернет документ без пагинације доступан на www.nspm.rs/istina-i-pomirenje-na-ex-ju-prostorima/hag-oruzje-legalne-odmazde.html?alphabet=1, приступљено 3.3.2011.

је, примећује Филип Хемонд (Hammond),¹⁷⁷ сада прогласио кривим. Друго, речено је да је казна од пет година затвора која му је досуђена 2007. године – за помагање и подржавање мучења – морала бити преиначена зато што није било јасно да ли су судије, одређујући јој висину, у довољној мери узеле у обзир патње жртава и њихових породица.

Ни Веселин Шљиванчанин ни Миле Мркшић, утврђено је, нису наредили, учествовали, нити уопште били присутни приликом убијања затвореника у Овчари. Оптужба за помагање и подржавање убиства – од које је Шљиванчанин ослобођен 2007. године, а за шта Хаг сада и њега и Мркшића сматра кривим – заснива се на чињеници да је Мркшић наредио повлачење из Овчаре снага ЈНА које су требало да штите заробљене Хрвате, а да се Шљиванчанин није оглушио о ту наредбу. Приликом саопштавања одлуке о продужењу казне Шљиванчанину, Жалбено веће је истакло да “иако он више није имао *de jure* надлежност над војном полицијом распоређеном у Овчари, могао је да их обавести да је Мркшићево наређење у супротности са обавезујућим законима и обичајима рата да се ратни заробљеници морају штитити.”¹⁷⁸ Јер, за нас су жртве најважније”, обзнанио је 1996. године главни тужилац МКТБЈ Ричард Голдстон (Goldstone). “Жртве југословенског рата желе правну одмазду.”¹⁷⁹

6. Случај *оитуженої Насера Орића*

Насер Орић је током већег дела рата у Босни и Херцеговини био командант Осме оперативне

¹⁷⁷ Cf. *Ibid*

¹⁷⁸ Cf. Appeals Chamber Judgement Summary, May 5, 2009 (pdf)

¹⁷⁹ Cf. Johnstone, Diana, *Fool's Crusade*, London: Pluto Press, 2002, p. 96.

групе Армије БиХ и директно је командовао походима на села сребреничке, братуначке, скеланске и зворничке општине. Ова јединица је 1. јануара 1995. године прерасла у 28 дивизију Армије БиХ, а Орић је остао њен командант. У овом делу Подриња од 1992. до 1995. године убијено је, углавном клањем, 3260 Срба, а још 59 њих се воде као нестали. До темеља је спаљено 136 српских села. Орићу је осуђено по оптужници која га је теретила за смрт заробљених Срба у сребреничкој полицијској станици, окрутно поступање према притвореницима и безобзирно уништавање 12 српских села од лета 1992. до краја 1993. године. Тужилаштво је тражило да буде осуђен на 18 година затвора, а одбрана да буде ослобођен. Првостепеном пресудом, изреченом у лето 2006. године, Орић је проглашен кривим што није спречио злочине над Србима, на основу чега је био осуђен на две године затвора. Правоснажном пресудом неколико месеци доцније Апелационо веће Трибунала је ослободило Орића свих оптужби и донело одлуку о његовом пуштању на слободу. Веће је притом закључило да су првостепене судије погрешиле када су Орића прогласили кривим, а претходно нису утврдили ко је тачно починио злочине, да ли су починиоци били потчињени Орићу и да ли је он знао за злочине. Саопштавајући пресуду, судија Волфганг Шомбург (Schomburg) је рекао да је утврђено да су тешки злочини над Србима у Сребреници несумњиво починени, али да није било доказа на основу којих би се Орић могао осудити. Миливоје Иванишевић, директор *Центра за истраживање злочина над српским народом* сведочи да је Трибуналу достављено пет килограма материјала са најквалитетнијим могућним доказима у прилог

оптужнице против Орића, које је Трибунал, очигледно, игнорисао. Жртве у овом случају нису, као у Шљиванчаниновом и Мркшићевом, биле, голдстоновски речено, “најважније”, нити се сматрало да “заслужују правну омазду”.

7. *Случај ошћуженој Рамуша Харадинаја*

Пре добровољне предаје МКТБЈ-у 9. марта 2005. године Рамуш Харадинај је обављао дужност премијера самопрокламоване Републике Косово, а у време ратних дешавања на Косову једног од команданата ОВК, задуженог за “зону Дукађин” која је обухватала општине Пећ, Дечани, Ђаковица и део општина Исток и Клина. Према речима тужиоца, сви злочини у тој зони током 1998. године догодили су се због заједничке злочиначке намере. Оптужница у 37 тачака теретила је Харадинаја и двојицу његових сарадника за злочине против човечности и кршење закона и обичаја ратовања почињено у периоду од 1. марта до 30. септембра 1998. године. У завршној речи Харадинајева одбрана је тврдила да нема поузданих доказа ни за један злочин за који је Харадинај оптужен. Бранилац Бен Емерсон (Emmerson) је рекао да се оптужница састоји од низа неповезаних злочина, који су се догодили на различитим местима, у различито време, те да починиоци нису идентификовани, што говори да нема доказа да је постојао удружени злочиначки подухват. Тадашња главна тужитељка МКТБЈ-а Карла дел Понте је у више наврата јавно говорила и у својим извештајима упозоравала на велике проблеме са којима се Тужилаштво суочавало у обезбеђивању сведока оптужбе стога што су били суочавани са

директним претњама и притисцима, а више њих је у време трајања поступка ликвидирано. Почетком априла 2008. године Судско веће Трибунала је ослободило Харадинаја, оценивши да није крив ни по једној тачки оптужнице за прогоне на политичкој, верској и расној основи, уништавање имовине, окрутност поступање, силовања и убиства. Према пресуди коју је саопштио председавајући судија Алфонс Ори, тужиоци током суђења нису доказали да су Харадинај, Баљај и Брахимај били учесницу у заједничком злочиначком подухвату, чије је циљ био уклањање српског и другог неалбанског становништва са подручја око Дечана како би на њему била учвршћена контрола ОВК. Српске власти су оптужницу против Харадинаја подупрле са 400 000 доказа за 67 убистава, наређивање 267 убистава и за више од 400 отмица српских цивила, међу којима и 65 деце. Јуна 2005. године одлуком Претресног већа МКТБЈ – а Харадинај је пуштен на слободу до почетка суђења и дозвољено му је “да се јавно појављује и ангажује у политичким активностима у мери у којој UNMIK буде сматрао да је то значајно за позитиван развој политичке и безбедносне ситуације на Косову.” И у овом случају “важност” жртава за Трибунал и његову спремност да им обезбеди “правну одмазду” је одредила њихова, српска национална припадност.

*

На овакав начин радно профилисан, Трибунал, извесно је, неће допринети афирмацији идеје међународне правде, већ ће пре учврстити уверење у њену релативност, односно субмисивност интересима моћних, који су се у једном тренутку

преклопили са интересима неких од бројних актера једног комплексног балканског државно-територијалног разграничења. Ратни злочини тих, *савезничких* актера крвавог распада/разбијања II Југославије, из перспективе савременика Хашке “правде” ће се, чини се, испоставити *политички исплаћивим* пре него *морално кажњивим* актима ратне нехуманости, а очекивано помирење и васпостављање поверења међу донедавно зараћеним странама узмаћи пред много изгледнијим учвршћивањем постојећег неповерења и обнављањем сукоба у блиској или даљој будућности.¹⁸⁰

¹⁸⁰ У прилогу томе речито говоре и подаци из Галуповог истраживања спроведеног 2010. године према којима Србе својим непријатељима и даље сматра 83 одсто косметских Албанаца, 51 одсто Хрвата, сваки други босански муслиман, а оваква осећања међу етничким Србима су реципрочна. Велики број испитаних је изразио уверење да ће доживети бар још један рат. *Cf. Vreme*, br. 999, 25 februar 2010.

IV. Мировне мисије ОУН на њпросјорима ех-Јујославије – између слова и духа међународних мировних сјоразума

“Када се у древним временима ѡерсонификовала држава, она се обично ѡредстављала фигуром која у једној руци држи мач, а у другој кесу, ѡо јестѡ блајажну. Тиме се симболично сјављало до знања да држава мора да има бар два бијна својсјва – силу и новац скупљен од ѡореза. Босна нема ни једно ни друго. Сила која је одржава туђа је сила, као шјо је и новац којим издржава своје центјралне орјане, туђи новац.”¹⁸¹

Коста Чавошки

Мировне мисије ОУН су инструмент међународне политике за којим се најчешће посезало у спољном третирању ех-југословенске кризе у свим њеним фазама – од хрватске, преко босанско-херцеговачке, па до косовско-метохијске. Оне представљају *sui generis* творевину Уједињених нација, насталу услед потребе практичног деловања ове светске организације у ситуацијама озбиљне угрожености мира и безбедности у свету. Њихов међународно-етички смисао садржан је, дакле, у очувању и унапређењу мира, односно минимализовању могућности обнављања сукоба који су претходили његовом успостављању. Прецизније узев, у систему УН под мировним

¹⁸¹ *Cf.* Чавошки, Коста, *Од слова до духа Дејјона*, Српско Сарајево: Српско ослобођење, 1999, стр. 90, курзив, на овом месту нормал – његов.

мисијама се подразумевају “операције ангажовања преваходно војног особља, без мандата да користе принудне мере, предузете од стране УН да помогну успостављању мира и безбедности у конфликтним подручјима.”¹⁸² У свом деловању мировне мисије би, прескриптивно узев, требало да се руководе принципима непристрасности, легалитета у оснивању и спровођењу, пристанка страна у сукобу и употребе силе искључиво у самоодбрани. Формирању овог облика међународног интервенисања у бројна кризна жаришта у свету, прибегавало се због немогућности формирања сталних војних снага УН у смислу главе VII њихове Повеље, дакле преко појединачних уговора са сваком државом чланицом. Тако су “коалиције држава замениле план за сталну армију Уједињених нација.”¹⁸³ Њихова улога и употреба, вреди поновити, није била репресивна и ограничавала се на помоћ странама у сукобу да изнађу трајно, *пополитичко* решење спора. Мировне мисије су временом постале један од главних инструментата политике Уједињених нација у погледу решавања сукоба између држава. Тако је, сматра се “колективна безбедност у систему УН била усавршавана и флексибилно обликована у складу с потребама и околностима. Прилагодљивост колективне безбедности, изражена формирањем мировних мисија као одговора на сукобе у свету, јесте једно од њених важних и инхерентних обележја”, закључује Бојан Милисављевић.¹⁸⁴ Ни

¹⁸² Cf. Mackinlay, John, *A Guide to Peace Support Operation*, Providence: Institut for International Studies, 1996, p. 11.

¹⁸³ Cf. Gray, Christine, *The Use of Force and the International Legal Order*, Oxford: Oxford University Press, 2000, p. 22.

¹⁸⁴ Cf. Милисављевић, Бојан, *Нове мировне мисије Организације уједињених нација*, Београд: Службени гласник, 2007, стр.17.

таква, интензивна активност УН није, међутим, успела да спречи “да дође до преко стотину сукоба после 1945. године и да у њима страда преко двадесет милиона људи.”¹⁸⁵

У том смислу, мировне мисије нису успеле да остваре поштовање принципа недељивости мира, који је у самој основи идеје колективне безбедности. Оне су, као такве, представљале решење за поједине сукобе у свету, док су многи од њих трајно остајали изван видокруга Уједињених нација. Из тог ракурса, тврди се, треба посматрати улогу и домаћај нових мировних мисија. Својим новим облицима: изградњом мира¹⁸⁶ и привременом управом над територијом, оне “претендују да остваре јединство, недељивост мира у свету. Дакле, у идеалним условима, ниједан сукоб у свету не би смео да остане изван реакције Уједињених нација.

Традиционалне мировне мисије, као што смо утврдили, обухватале су ангажовање претежно војног особља у невојне сврхе. Њихов циљ је био да се третирају сукоби замрзну, а сукобљене стране наведу на често дуготрајне и неизвесне преговоре о коначном решењу спора. Тако три мировне мисије на Блиском истоку, једна у Кашмиру и једна на Кипру – свака започета у време Хладног рата – и данас делују, а конфликти које је требало да разреше остали су у стању замрзнутости. На тај

¹⁸⁵ Cf. Gray, Cristine, *The Use of Force...*, цит. издање, p. 589.

¹⁸⁶ Мере за изградњу мира, доктринарно узев, обухватају следеће активности: разоружавање свих страна које су учествовале у сукобу, уништавање оружја, рад на повратку избеглих и прогнаних, активности на постизању стабилности, организовање, надзор и спровођење избора, успостављање и јачање улоге институција власти, надзор над поштовањем људских права, помоћ у изградњи инфраструктуре и враћање на мирнодопске активности.

начин демонстрирана неефикасност била је у основи негативног вредновања и снажног критичког става према овом облику међународног мировног посредовања. Са новим мировним мисијама ситуација је у том погледу, декларативно узев, знатно другачија. Оне се углавном упућују када је споразум о окончању непријатељстава између сукобљених страна постигнут. Мировне мисије би у тим околностима требало да се старају о његовој потпуној примени. Из тих разлога, њима је придодата цивилна и полицијска компонента, која је постала веома важан део њиховог састава.¹⁸⁷

Већ током постојања и деловања класичних, односно традиционалних мировних мисија, различитих у погледу карактера додељеног им мандата, искристалисале су се, сматра се, њихове заједничке одлике: неопходност мандата који додељује и прописује Савет безбедности или Генерална скупштина УН као гарант међународно-правне и међународно-моралне валидности њиховог деловања, неопходна сагласност државе или сукобљених страна будући да се мере предузимају углавном према глави VI Повеље УН, операционализација резолуције Савета безбедности или Генералне скупштине у план акције, јасна правила за команду и контролу, вишенационалност (међународни статус трупa), употреба силе искључиво у самоодбрани, потреба да се мандат спроводи непристрасно и неутрално према свим сукобљеним странама. Ова потоња прописана карактеристика деловања мировних мисија сма-

¹⁸⁷ Cf. *UN Peacekeeping Training Assistance Teams: Advisor's Guidebook*, United Nations Department of Peacekeeping Operations, New York, 1996, наведено према: Милисављевић, Бојан, *Ibid*, стр. 53.

тра се веома важном јер представља *differentiu specijfici* између њихових и операција које Организација УН изводи према глави VII Повеље, а које су принудног карактера.¹⁸⁸ Питање непристрасности позиције и деловања мировне мисије комплексно је и има најмање два елемента – један који се тиче активне чинидбе особља мисије, и други који претпоставља уздржавање од чињења. Први прописује обавезу да мировна мисија у целини делује објективно и непристрасно, а други – да су све сукобљене стране дужне да обезбеде такву позицију мировне мисије. Од особља мисије се, дакле, очекује непристрасност у спровођењу поверених му активности, а његово понашање је “константно посматрано, како од становништва државе у којој су ангажовани, тако и од међународне заједнице, посебно у високоризичним операцијама.”¹⁸⁹ Данас преовлађујуће становиште је да право оружаних сукоба обавезује снаге Уједињених нација, било да оне делују као мировне мисије, или кроз принудне операције. Поред одговорности мировне мисије за поштовање права оружаних сукоба, признаје се и њена одговорност за сваку врсту штете која може настати приликом спровођења операције. Дакле, могући облици одговорности мировних мисија УН су *кривична* и *грађанска* одговорност. У пракси, међутим, уколико постоји основана сумња да је припадник мировне мисије учинио неко кривично дело, у већини случајева би био послат назад у своју државу,

¹⁸⁸ Више о томе у: Милисављевић, Бојан, *Нове мировне мисије...*, цит. издање, стр. 35.

¹⁸⁹ Cf. *UN Peacekeeping Training Assistance Teams: Advisor's Guidebook*, United Nations Department of Peacekeeping Operations, New York, 1996, наведено према: *Ibid*, стр. 155.

где би био подвргнут суђењу према националном праву. Будући изузети из јурисдикције државе у коју су упућени, припадници мировних мисија су, дакле, препуштени могућном процесуирању у државама чији су држављани. У случају евентуалне кривичне одговорности припадника мисије нема, дакле, међународне јурисдикције над њима. Таква пракса израз је једне крупне међународно-правне и не мање међународно-моралне аномалије у читавом концепту мировних мисија УН која је већ дала своје, по исте у моралном смислу веома компромитујуће резултате – многа кривична дела почињена од стране њихових припадника због невољности држава из којих су дошли да их процесуирају, остала су све до данас – некажњена.

*1. Мировне мисије ОУН и *сџајтис* америчкој особља у њима*

Кроз праксу спровођења традиционалних мировних мисија формирано је уверење да је због нужности непристрасног деловања особља али и мисије у целини, потребно искључити сталне чланице Савета безбедности из учешћа у њима. Сама пракса њиховог спровођења, међутим, одвијала се контрарно том уверењу, односно уз веома често бројно присуство особља држава сталних чланица СБ у њима. Са становишта Повеље, оправдање за ту чињеницу налажено је у томе што су исте одговорнице за мир и безбедност у свету јер имају привилеговано место у систему Уједињених нација, па у складу с тим и веће обавезе. Када је реч о САД као једној од сталних чланица СБ, свој став о сопственом учешћу у овој форми међународног мировног посредовања оне су обелоданиле

Председничком наредбом број 25 од 5. маја 1994. године у којој се наводи “да су САД спремне да учествују у операцијама за очување мира или у принудним операцијама само уколико је њихово учешће у њима у складу са америчким националним интересима.”¹⁹⁰ У истој наредби је изражен и став да убудуће неће бити ангажовања војних контингената САД уколико не буде омогућена потпуна команда ове државе над сопственим трупама, чиме се посредно, односно имплицитно одбија могућност будућег ангажовања њених снага у мировним операцијама под командом Организације УН. Она, одлучне су САД, може евентуално добити надлежност контроле спровођења резолуција, уколико долази до њеног садејствовања са НАТО-ом, али никако не и целокупну команду над НАТО снагама. Наредне мировне операције потврдиле су став из поменуте Председничке наредбе, па је ова држава самостално, у коалицији са другим државама или преко НАТО-а, заиста деловала у складу са својим националним интересима, “што је умногоме деградирало улогу ОУН и дерогирало обавезе које произилазе из Повеље за све чланице”, закључује Бојан Милисављевић.¹⁹¹ Пристајање УН на овакву позицију САД у систему међународног мировног посредовања, још једном је потврдило исправност већ поменутог Фукујаминог становишта да је управо ова

¹⁹⁰ Cf. Cassese, Antonio, *International Law*, Oxford: Oxford University Press, 2001, p. 294, курзив М.П. Овај амерички спољно-политички манир *The Economist* дефинише као „паралелни унилатералizam – спремност да се поштују међународни стандарди, али само док они одговарају Америци, која је спремна да води политику и ван њихових ограничења.” Cf. “Working Out the World”, *The Economist*, March 3, 2001, p. 24.

¹⁹¹ Cf. Милисављевић, Бојан, *Ibid*, стр. 105.

међународна организација кључни инструмент америчког унилатерализма, који ће се преко ње и у будућности, по свему судећи, несметано спроводити. САД такође, још увек одбијају да своје држављане који су чланови међународних мировних мисија подвргну евентуалној надлежности сталног Међународног кривичног суда, насталог као институционални израз потребе да се над таквим лицима успостави међународна јурисдикција, односно организовани облик *међународној* суђења.¹⁹² Јер, речима америчког сенатора Џона Ешкрофта (Ashcroft) “ако постоји иједна критична компонента суверенитета, онда је то ауторитет да се дефинише злочин и казна. Одузимајући ту фундаменталну моћ појединачним државама и предајући их у руке међународним бирократама, овај суд удара у само срце суверенитета.”¹⁹³ И не само да су одбиле да ратификују оснивачки статут овог трибунала, већ су 2001. године, када је требало продужити мандат УН-ове мировне мисије у БиХ, који се обнављао сваке године још од 1996, те је било за очекивати да ће бити продужен и те године, САД предложиле Савету безбедности да се њиховим војницима у том новом мандату обезбеде имунитет од надлежности ИСС-а. Након што је Савет безбедности одбио да удовољи америчким захтевима, САД су запретиле да ће повући своје војнике из свих мировних мисија, укључујући и

¹⁹² Прецизније узев, ИСС је требало „да учини кредибилним становиште да одређене врсте криминалних аката нарушавају универзалне норме, а не партикуларно национално право које одражава стандарде понашања различите од државе до државе.” Cf. Miller, Lynn, H., *Global Order: Values and Power in International Politics*, Boulder: Westview Press, 1998, p. 210.

¹⁹³ Cf. Wind, Marlene, „Challenging Sovereignty? The USA and the establishment of the International Criminal Court”, in: *Ethics and Global Politics*, Vol.2, no. 2/2009, p. 84.

ону у Босни, а недуго потом су то у егземпларне сврхе и урадиле са три своја војника посматрача у мировној мисији у Источном Тимору. Дванаестог јула 2002, Савет безбедности је усвојио резолуцију 1422 у којој је искористио своја овлашћења из члана 16. Статута, према којима је америчким војницима обезбеђен тражени имунитет.¹⁹⁴ Став који САД имају према ИСС-у најпрегнантније је изражен следећим речима: “*prosecute nationally or risk international prosecution*”. Једино поузданим, односно по америчке националне и државне интересе неризичним се дакле, сматрају национални судови, то јест пред њима спроведена суђења.¹⁹⁵ А из међународно-етичке визуре посматрано “није праведно да за онога који чува (особље мировних мисија) важе другачији стандарди од оних који важе за оне који су чувани (држављане државе у којој се мировна мисија спроводи).”¹⁹⁶

Којих се међународно-етичких стандарда претежно америчко особље мировних мисија на под-

¹⁹⁴ О мерама које су САД у том правцу предузеле на унутрашњеполитичком плану, обезбеђујући њима правну могућност чак и за напад на Холандију у случају да њени држављани доспеју пред ИСС чије седиште је у Хагу (подругљиво: “*The Hague Invasion Act*”) односно о њиховим међународним одјецима упоредити: Marphy, Sean D., “Contemporary Practice of the United States Relating to International Law”, in: *The American Journal of International Law*, no. 1/2003, pp. 179-208.

¹⁹⁵ Више о томе у: Nill, David A., “National Sovereignty: Must it be Sacrificed to the International Criminal Court?”, *Brigham Young University Journal of Public Law*, no. 14/1999, pp. 118-134. О ставу САД према још једној међународној правосудној институцији, Међународном суду правде у Хагу више у: Meyer, Howard, N., *The World Court in Action: Judging Among the Nations*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2002.

¹⁹⁶ Cf. Zwanenburg, Marten, „The Statute for an International Criminal Court and the United States – Peacekeepers under Fire” in: *European Journal of International Law*, no. 1/1999, p. 142.

ручју *ex*-Југославије придржавало током спровођења овог вида интервенисања у *ex*-југословенску кризу, у делу овог поглавља који следи истражићу управо на примеру већ поменутих мировних мисија која је деловала на подручју централне републике некадашње заједничке јужнословенске државе.

2. Мировна мисија ОУН у Босни и Херцеговини – у служби имплементације или ревизије мировног споразума?

Мировна мисија у Босни и Херцеговини (UNPROFOR) започела је свој мандат као традиционална мировна мисија, да би у току спровођења снажно еволуирала у правцу привремене управе над територијом са елементима операције за принудну акцију, укључив и употребу силе. Тако је већ 1994. године процењено да се указала потреба да се у састав UNPROFOR-а укључе снаге за брзо реаговање, а под командом НАТО-а. Задатак новоформираних снага је обухватао успоставу ембарга на све летове изузев хуманитарних, заштиту особља мировне мисије, заштитну зону сигурности. Такав облик сарадње је затражио тадашњи генерални секретар УН Бутрос Гали (Ghali) од генералног секретара НАТО-а Манфреда Ворнера (Worner), а овај је у име Савеза изразио спремност “да подржи примену резолуција Савета безбедности.” У том смислу од посебног значаја је била она под бројем 836 којом је Савет безбедности проширио мандат снагама УН, овлаштивши их да предузимају “све неопходне мере, укључујући и ваздушну подршку” да би се реализовао мандат UNPROFOR-а и заштитило

особље мисије. Овај случај, којим је установљена подела надлежности мировних мисија на одлучивање о миру и одлучивање о безбедности (“дупли кључ”) представљао је прво ангажовање НАТО-а у његовој историји ван територије државе чланице, али и опасан преседан којим се крше неки основни принципи *Повеље*, која утврђује искључиву надлежност Савета безбедности за оба та аспекта мировних мисија УН.¹⁹⁷ По дефинитивном окончању сукоба у овој некадашњој југословенској републици, UNPROFOR је уступио место снагама за безбедност које су бројале 60 хиљада војника и под командом НАТО-а, а под називом IFOR деловале на том подручју до 1997. године. Своју мисију су започеле 16. децембра 1995. године операцијом под називом “Joint Endeavour” (*Заједничко настојање*). У складу с мировним споразумима који су сукобљене стране постигле у Дејтону 21. новембра 1995. године (Општи оквирни и дванаест додатних споразума – анекса),¹⁹⁸ односно њи-

¹⁹⁷ Више о томе у: Račić, Obrad, „Međunarodnopravni osnov zajedničkog delovanja NATO i UN u Bosni – pouke za evropsku bezbednost”, u: Nakarada Radmila i Račić, Obrad, *Raspad Jugoslavije-izazov evropskoj bezbednosti*, Beograd: Institut za evropske studije, 1998, стр. 69-133.

¹⁹⁸ *Споразум* је, примећује Радмила Накарада, потврдио апсолутну доминацију САД – од припреме и постизања *Споразума* до његове имплементације, броја њених војника у IFOR-у, командних позиција, политичких ресурса које држе. „Учешће УН сведено је на хуманитарну димензију, а што се ОЕБС-а тиче, он је посредством мера поверења укључен у мировни процес (надгледање избора у Босни), али је на челу и те мисије Американац.” Cf. Nakarada, Radmila, „Raspad Jugoslavije i novi bezbednosni lik Evrope” u: Nakarada, Radmila i Račić, Obrad, *Raspad Jugoslavije – Izazov evropskoj bezbednosti*, Beograd: Institut za evropske studije, 1998, стр. 38. Упоредити такође и: Chandler, David, *Empire in Denial*, цит. издање, р. 28. Од подређене и секундарне, каква је била пре 2000 године, улога

ховим Споразумом о војним аспектима мировног решења, IFOR је предузео следеће војне задатке: обезбеђивање даљег поштовања прекида ватре; обезбеђивање повлачења снага из договорене зоне прекида ватре и њихово раздвајање; обезбеђивање сакупљања тешког наоружања у војне објекте и касарне, те демобилизација преосталих снага; стварање услова за безбедан повратак становништва, контрола ваздушног простора изнад БиХ.¹⁹⁹ Чланом XII Споразума о војним аспектима мировног решења утврђено је да ће командант IFOR-а бити коначни ауторитет за његово тумачење. Уз то је чланом VI ставом 4. Споразума било предвиђено да се будућим упутствима Северноатлантског савета (НАС) могу установити допунске дужности и надлежности IFOR-а у спровођењу овог споразума, што је омогућило даље проширивање надлежности IFOR-а и без пристанка, односно консултација страна уговорница. Током 1997. године IFOR је замењен стабилизационим снагама по имену SFOR, које су бројале близу 31 000 војника распоређених на подручју БиХ, такође под командом НАТО-а. Тако је НАТО од ограничене улоге подршке снагама за одржавање мира УН у току

Европске уније у збивањима у Босни и Херцеговини је након те године бивала све израженија, да би, примећује Чендлер, без икакве формалне консултације са њеним становништвом, Дејтонски споразум, односно његова имплементација, временом постајала подређена захтевима за чланством БиХ у Европској унији. *Cf. Ibid*, p. 135-6.

¹⁹⁹ *Cf. NATO Handbook*, NATO Office of Information and Press, 2001, p. 200. Целокупан дејтонски преговарачки процес, уочава Дејвид Чендлер, био је заснован на арбитрарној и *ad hoc* употреби међународне моћи како би се успоставио јединствен режим постконфликтне спољашње регулације, без сличног претходног историјског преседана. *Cf. Chandler, David, Empire in Denial*, цит. издање, p. 129.

унутрашњег сукоба, “преузео улогу потпуне контроле сложених мировних операција, у које укључује снаге бројних партнера, као и других земаља које нису чланице НАТО-а, већ углавном делују у оквиру Партнерства за мир.”²⁰⁰

Пошто је мандат IFOR-а а потом и SFOR-а у Босни и Херцеговини сматран специфичном мировном мисијом УН “правила учествовања у спору за SFOR су била иста као за IFOR, што значи да им је била допуштена снажна употреба силе уколико је она била потребна за обављање мисије и за личну заштиту.”²⁰¹ То овлашћење припадници ових мировних мисија су често и експлоатисали, притом углавном чинећи груба прекорачења мандата повереног им од стране УН. Тако су британско командоси у саставу SFOR-а 10 јула 1997. године извршили препад на Симу Дрљачу, против којег је тужилац МКТБЈ био подигао тајну оптужницу. Том приликом било је употребљено чак пет борбених хеликоптера и неколико оклопних транспортера. С обзиром да је, према саопштењу команде НАТО-а у Сарајеву, оптужени Дрљача наводно отворио ватру на припаднике SFOR-а када су му пришли с намером да га лише слободе, британски командоси су га убили “у самоодбрани”. “Како је, пак, по казивању његовог сина и шурака, који су се затекли на месту препада, Симо Дрљача убијен с леђа, никада неће бити отклоњена сумња да је нужна одбрана *прекорачена*, ако већ није посредни смисљено убиство”, сматра Коста Чавошки.²⁰² Након тога су британски командоси умес-

²⁰⁰ *Cf. Solana, Navijer*, „Uloga NATO u Bosni”, *Međunarodna politika*, no. 1043/1996.

²⁰¹ *Cf. Ibid*, p. 117.

²⁰² *Cf. Чавошки, Коста, Ог слова до духа Дејтона*, цит. издање, стр. 45.

то убијеног Дрљаче, ухапсили његовог седамнаестогодишњег сина Синишу и шурака Шпиру Милановића и одвели их у Хаг, починивши тиме озбиљно кривично дело киднаповања.

Друго тешко кривично дело које су мисионари мира у Босни и Херцеговини починили било је киднаповање браће Мирослава и Милана Вучковића 22. јуна 1998. у Приједору. Исти су били ухапшени, претучени и тешко злостављани зато што су припадници SFOR-а у њима препознали хашке оптуженике, близанце Ненада и Предрага Бановића. Злосрећне људе припадници SFOR-а потом су зверски тукли, све док ови нису потписали изнуђено признање да су Ненад и Предраг Бановић. Тако су мировњаци УН извршили хапшење и злостављање недужних лица, починивши притом три тешка кривична дела: 1) лишавање слободе без икаквог правног основа; 2) наносење тешких телесних повреда и психичких траума премлаћивањем и злостављањем и 3) изнуђивање лажног признања.

Још тежи злочин припадници SFOR-а су починили 9. јануара 1999. године на подручју општине Србиње када су убиле Драгана Гаговића, тајно оптуженог пред Хашким судом, у тренутку када је својим комбијем превозио децу коју је тренирао. “Како је Гаговић убијен у колима рафалном палбом из аутоматског оружја (на аутомобилу пронађено 16 рупа од испалених метака, прим. М.Р.), деца коју је превозио доживела су тешке трауме, са вероватним последицама до краја живота.”²⁰³

²⁰³ Cf. Чавошки, Коста, *Од слова до духа Дејџона*, цит. издање, стр. 45. Дечје торбе са спортском опремом притом су изрешетане мецима, а једној од девојчица меци су прошли кроз одећу и окрзнули јој руку. Након почињеног убиства, припадници

Најзад, у време агресије НАТО-а на СРЈ, 3. априла 1999. године припадници SFOR-а минирали су део пруге Београд-Бар у селу Штрпци и том приликом убили железничког радника Видоја Томића.

Међународна правда ни у једном од наведених случајева несумњивих и тешких кривичних дела није добила задовољење, односно ниједан од њихових починилаца никада није кривично процесуиран пред националним судом државе која га је упутила у мировну мисију, нити су њихови поступци до данас правно или морално разматрани пред било којом инстанцом међународне јавности.

Уз све наведено, мировњаци УН су учестало упадали у команде јединица Војске Републике Српске и том приликом пленили документе, наоружање и другу имовину. Тако су 27. и 28. фебруара 1997. године снаге SFOR-а са истражитељима Хашког суда упале у команду Првог корпуса, заплениле и однеле већи број докумената. Годину дана касније, 2. и 3. марта 1998. године припадници SFOR-а су насилно извршили контролу помоћног командног места у Црној Реци у потрази за документацијом Главног штаба Војске Републике Српске “и том приликом запленили податке о свим фреквенцијама радио уређаја.”²⁰⁴ Неколико месеци доцније, уочи објављивања арбитражне одлуке о линији разграничења у подручју Брчког,

ци SFORA су децу потрпали у свој аутомобил и одвели их у оближњу базу, где су их више часова испитивали и све време држали на нишану. Више о томе у: Комленовић, Урош, „Afera Gagović: likvidacija pod maskama”, *Vreme* бр. 430, 16. јануар 1999.

²⁰⁴ Cf. Чавошки, Коста, *Од слова до духа Дејџона*, цит. издање, стр. 46.

SFOR је одузео сву имовину и наоружање 311 пешадијске бригаде у Брчком и наложио њено расформирање. Слични подухвати насилне контроле и заплене извршени су током првог квартала 1999. године у још десетак јединица, команди и база Војске Републике Српске.

Ни припадници цивилног дела мировне мисије УН у Босни нису заостајали за својим војним парњацима у грубим прекорачењима у Дејтону им додељених овлашћења. Иако је искључива улога Високог преставника, именованог на основу Члана I став 2. Споразума о цивилном спровођењу мировног решења, била да “олакшава властите напоре страна уговорница (*“facilitate the parties’ own efforts”*), “покреће и, по потреби, координира активности” (*“mobilize and, as appropriate, coordinate the activities”*) његово деловање на терену је увелико надилазило домен поверених му активности. Први крупнији случај у којем је дошло до битне ревизије Дејтонских споразума њиховим потоњим “креативним” тумачењем, подржаним надмоћном силом, било је потискивање Радована Караџића из јавног живота. Правно упориште за тај акт нађено је у члану IX наметнутог Устава Босне и Херцеговине, којим се утврђује да ниједно лице које је под оптужбом МКТБЈ, а које се није одазвало позиву тог Суда “не може да буде кандидовано, нити може да има било какву именовану, изборну или другу јавну функцију (*“public office”*) на територији Босне и Херцеговине.” Ова одредба је, иначе, противна начелу *ајсолујине слободе кандидовања*, установљеном чланом 7. Тачком 5. Документа са Другог састанка о људској димензији Конференције о европској безбедности и сарадњи у Копенхагену 1990. године, која налаже “пошто-

вање права грађана да се, *без дискриминисања*, кандидују за политички или јавни положај, лично или као представници политичких странака или организација.²⁰⁵ И поред тога, страни чиновници у БиХ су похитали да једну такву одредбу примене у случају политички неподобног високог званичника Републике Српске. Тако су већ на скупу у Лиону (Lyon Summit), одржаном крајем јуна 1996. године стране учеснице закључиле: “Присуство на јавном положају (*“public office”*) оптужених ратних злочинаца (Р. Караџић је у том тренутку био за злочине још увек неосуђено лице, М.Р.), представља очигледну повреду Мировног споразума. Инсистирамо да господин Караџић одмах и заувек напусти све јавне положаје и не учествује у доношењу државних одлука.”²⁰⁶

И изборна материја је била домен крупних и Дејтонским споразумима непредвиђених интервенција високог представника у БиХ. Након самовласног продужења мандата ОЕБС-а, његове Мисије и Привремене изборне комисије,²⁰⁷ уочи општинских избора септембра 1997. године извршена је битна промена изборних правила утврђе-

²⁰⁵ Наведено према: *Ibid*, стр. 14.

²⁰⁶ *Cf. Ibid*, стр. 14. И трећег по реду председника РС, Николу Поплашена тадашњи Високи представник у БиХ је марта 1999. године уклонио с положаја „у намери да заштити положај председника Републике Српске као установе и легитимне интересе народа Републике Српске.” Тако је, примећује Коста Чавошки, „испало да Вестендорп, кога нико у Босни није бирао, штити народ Републике Српске од његовог председника, кога је сам тај народ изабрао.” *Ibid*, стр. 82

²⁰⁷ ОЕБС је позван да образује ову комисију уочи првих постратних избора у БиХ, одржаних септембра 1996. године и иста је имала строго ограничен мандат да надзире спровођење избора, утврђује правила за уписивање бирача и обезбеђује поштовање изборних правила утврђених у Дејтону.

них дејтонским Споразумом о изборима. Једна од најкрупнијих међу њима била је укидање могућности гласања у месту по властитом избору. Смиао те забране је био да се у првом реду српске избеглице у СРЈ принуде да, уколико уопште желе, гласају у местима у којима су пребивали пре почетка оружаних борби у БиХ, а која су након њих припала муслиманско-хрватској федерацији. “То је био смишљен начин да се гласови српских избеглица безнадежно распу без икаквог учинка, а да се гласовима муслиманских избеглица, нарочито оних у иностранству, освоји власт у Сребреници и Брчком и битно смањи број српских одборника и посланичких мандата и тиме онемогући образовање чврсте и постојане већине у Народној скупштини Републике Српске и у скупштинама српских општина”, разјашњава Коста Чавошки.²⁰⁸

Поред привремене изборне комисије ОЕБС-а, надлежне за спровођење свих избора, Споразумом о изборима установљена је и Изборна апелациона поткомисија са овлашћењем да решава изборне жалбе и изриче казне. Тако је, према члану 4.20б Споразума, у случају да дође “до кршења начела успостављених у Општем оквирном споразуму за мир у Босни и Херцеговини или одредаба Правила и прописа Привремене изборне комисије, Изборна апелациона комисија овлашћена да:

- 1) забрани политичкој странци или коалицији да се кандидује на изборима;
- 2) опозове потврду политичке странке или коалиције која је већ уписана на гласачком листићу; те
- 3) скине име кандидата са кандидатске листе

²⁰⁸ Cf. Чавошки, Коста, *Од слова до духа Дејтона*, цит. издање, стр. 19.

или име независног кандидата са гласачког листића и забрани следећем кандидату са листе да замени скинутог кандидата.²⁰⁹

Поред забране кандидовања *без икаквој временској ојраничења*, чланом 4.20е и 4.20ф Споразума уведена је у цивилизованом свету непозната казна одузимања на изборима већ добијеног мандата “из оправданих разлога”, а да уопште није утврђено у чему се ти “оправдани разлози” састоје. Па и више од тога – када се неком лицу одузме мандат добијен на изборима или га Високи представник уклони са положаја, то лице се више не може кандидовати ни на једним изборима *без икаквој временској ојраничења ове забране*. (члан 7.10).

Састављачима ових правила ни то није било довољно, примећује Коста Чавошки, већ су Привремено изборну комисију овластили да поједине кандидате проглашава *нејогоднима*, а да уопште није дужна да наведе разлоге због којих то чини и пружи оштећеном лицу могућност *судске заштити* његовог ускраћеног права. “Нема никакве сумње да су прописивањем оваквих изборних правила страни господари у Босни узурпирали улогу законодавца не само у материји избора, него и у области политичког удруживања и грађанских и политичких права”, закључује Чавошки.²¹⁰ Најзад, нису одолели да изреком покажу да су и уставотворци. Наиме, у члану 9.94 Споразума о изборима стоји:

“Да би се политичким странкама, коалицијам и независним кандидатима обезбедио једнак приступ електронским медијима за време изборне кампање, статут за јавне услуге емисионих

²⁰⁹ Наведено према: *Ibid*, стр. 23.

²¹⁰ Cf. *Ibid*, стр. 25.

мрежа који се односи на Српску радио телевизију (СРТ) и који је одобрила влада Републике Српске 8. априла 1998. године, имаће предност над свим постојећим законима Ентитета који регулишу рад СРТ-а, у случајевима где постојећи Закон није у складу са Статутом”.

Овом нејасно сроченом одредбом, разјашњава Чавошки, ставља се у ствари до знања “да је статут који су странци прописали, а влада Републике Српске накнадно одобрила, више правне снаге од закона Републике Српске. А онај ко *йогзаконским акѿиом* може да дерогира сам закон тај је истински уставотворац.”²¹¹

И област масовног комуницирања у Босни и Херцеговини била је домен опсежног, Дејтонским споразумима непредвиђеног интервенисања Високог представника. Тако је већ на лондонској Конференцији за примену мира, одржаној крајем 1996. године, демонстрирана намера да се у потпуности овлада јавним гласилима ове ратом разорене државе, како би се обезбедиле “њихова независност и непристрасност”. За почетак је наглашено да сви закони и прописи који уређују рад медија треба да буду “у потпуном складу са одговарајућим међународним споразумима и уважавањем права на слободу изражавања, а да се не примењују на начин који дискриминише”. У том смислу, Конференција “поздравља ојачану улогу уреда Високог представника у координирању помоћи независним медијима.”²¹²

²¹¹ Cf. *Ibid*, стр. 25.

²¹² Cf. Peace implementation Conference. Bosnia and Herzegovina 1997: Marking Peace Work, London, Lancaster House, 4-5 December 1996, наведено према: Чавошки, Коста, *Ог слова го духа Дејѿона*, цит. издање, стр. 27. И неколико следећих навода

Управни одбор Конференције за примену мира одржане у Синтри наредне године отишао је неколико крупних корака даље у проширивању надлежности цивилног дела мировне мисије у Босни у области регулисања деловања медија у овој некадашњој југословенској републици. Тако је Управни одбор конференције “прогласио да Високи представник има право да забрани или суспендује било коју медијску мрежу или програм чија је творевина у постојаној и бучној супротности било слову или духу Мировног споразума.” Тадашњи Високи представник у Босни Карлос Вестендорп (Westendorp) није оклевао да то своје ново овлашћење одмах и употреби, па је од краја августа до 18. децембра 1997. оклопним јединицама SFOR-а заузео све српске телевизијске предајнике и тако онемогућио рад Српској радио-телевизији “због емитовања строго контролисаних и хушкашких прилога.”²¹³ Министри спољних послова земаља чланица Контактне групе поздравили су ове његове потезе изјавом да “препоручују појачавајуће оштре мере против оних који ометају напредак у примени Дејтонских споразума и Декларације из Синтре.” Истовремено су “осудили непрестано коришћење медија

из извештаја или декларација међународних конференција за примену мира у Босни и Херцеговини биће учињени према овом извору.

²¹³ Cf. *Наша Борба*, 6. август 1997. године. Трансформација улоге међународних надзорника над Босном и Херцеговином није, уочава Дејвид Чендлер, произилазила из покушаја да се у процес доношења политичких одлука укључи и ангажује њено становништво, већ из праксе која је настојала да очува привид деловања кроз институције Босне и Херцеговине пре него против њих и тиме покуша да прикрије директно и брутално практиковање спољашње силе. Cf. Chandler, David, *Empire in Denial*, цит. издање, р. 135.

за пропагирање с предумишљајем дезинформација и запаљивих порука које подривају подршку Мировном споразуму.” Стога су “као Контактна група снажно подржали делатност Високог представника у овој области и изнова потврдили његово право да забрањује или суспендује било коју медијску мрежу или програм чије су творевине у постојаној и бучној супротности било слову или духу Мировног споразума, како је то утврђено Декларацијом из Синтре.”²¹⁴ Охрабрен подршком, Вестендорп је наредне године испоставио захтев да се промени управа Српске радио-телевизије, како би се на њеном челу нашао управник којег би он поставио, а да се потом изврши “чистка” међу новинарима како би на тој дужности остали само они које он процени као подобне за обављање тог одговорног посла. Сви ови потези су образлагани изнуђеном потребом саображавања рада непокорних српских новинара са највишим европским демократским стандардима медијског пословања.

Ни деловање јавних гласила на подручју Федерације БиХ није остало поштеђено крупних интервенција УН-овог изасланства у западнобалканској “Југославији у малом”. Тако се Конференција за примену мира одржана децембра 1998. године у Мадриду заложила за “успостављање интегрисане телевизијске мреже Федерације која ће у потпуности дати политичка права свим заједницама и бити подржавана транспарентним финансирањем”, с тим да “Високи представник постави међународног надзорника који ће надгледати успостављање ове мреже”. На делу је, заправо, било настојање да се осујети деловање Хрватске радио-

²¹⁴ Cf. Чавошки, Коста, *Од слова до духа Дејтона*, цит. издање, стр. 28.

телевизије на територији Босне и Херцеговине како би Хрвати и муслимани имали *јединствену* федералну телевизију, којом би, како је то већ учињено са непоћудном Српском радио-телевизијом, управљао Вестендорпов надзорник. Са конференције је још једном упућено упозорење “потписницима Мировног споразума да Високи представник задржава власт да забрани или суспендује било које јавно гласило које угрожава примену Мировног споразума.” При томе се, закључује Коста Чавошки, изнова подразумева да Вестендорп неће унапред прописивати правила и мерила са којима босанска јавна гласила треба да се саобразе, која би и њега самог обавезивала, “него ће *post festum* и по властитом нахођењу сам утврђивати повреду правила, која нису ни прописана ни објављена, и изрицати забране или суспензије сходно властитој процени политичке целисходности.”²¹⁵ А са Конференције за примену мира одржане у Бону 10. децембра 1997. године упозорено је “да ће финансијска помоћ плуралистичким и независним медијима у Босни и Херцеговини зависити од строгог саображавања са стандардима Независне комисије за медијске стандарде и дозволе (IMSLC)” формиране на тој конференцији.

Иако није био предмет ниједног дејтонског споразума, и школски односно образовни подсистем босанскохерцеговачког друштва је био домен међународног цивилног мисионарства у овој постконфликтној западнобалканској држави у настајању. Тако, у закључцима Конференције за примену мира одржане у Бону децембра 1997. године, земље учеснице наглашавају “да образо-

²¹⁵ Cf. *Ibid*, стр. 31.

вање мора да унапређује разумевање и помирење између етничких, верских и културних група у Босни и Херцеговини, иако признају право родитеља да бирају природу образовања које њихова деца стичу. Земље учеснице са забринутошћу примећују да образовна политика и програми нису саображени овим основним начелима. Земље учеснице захтевају од надлежних власти да раде заједно зарад обезбеђења да се сва лица образују у складу са својим потребама и на начин који, такође, доприноси трпељивости и стабилности унутар мултиетничке Босне и Херцеговине, те да без одлагања развију образовне програме у складу са овим начелима.”

Закључци министарског састанка Управног одбора Савета за примену мира одржаног у Луксембургу 9. јуна 1998. године, били су у том погледу још недвосмисленији и дециднији. У њима се налаже преиспитивање уџбеника “који се користе у јавним школама да би се из њих пре почетка нове школске године избацио нападни материјал (“*offensive material*”). Напори за реформи школских програма у оба ентитета треба да се наставе уз помоћ одговарајућих организација, укључујући UNESCO и Савет Европе. Посебни напори треба да буду учињени зарад развијања заједничког програма за предавање скорашње историје Босне и Херцеговине, који подстиче помирење и не разбуктава етничке напетости.“

У закључцима наредне, бонске конференције за примену мира уочава се супротност између *права* родитеља да бирају природу образовања које њихова деца стичу и *пољитичке пошребе* да то образовање подстиче етничко и верско разумевање и помирење у Босни, да би на следећој,

Конференцији за примену мира у Мадриду од 16. децембра 1998. године право на избор образовања било у потпуности игнорисано, како би се дала апсолутна предност његовој политичкој сврси – потреби да оно подстиче етничку, верску и културну интеграцију и помирење и тиме поспешује повратак избеглица. Том приликом земље учеснице изразиле су уверење “да је систем образовања који уважава права све деце и унапређује трпељивост и помирење, суштински састојак стабилне мултиетничке Босне и Херцеговине, и од животне важности за повратак избеглица. Јавни школски систем у којем ће деца Босне и Херцеговине моћи да стичу образовање ослобођено предрасуда, насиља и дискриминације, охрабриће повратак мањинских породица са децом школског доба. Школе, учитељи, школски програми и уџбеници морају да подстичу интеграцију и уважавање за све људе у Босни и Херцеговини. Земље учеснице захтевају од босанскоерцеговачких власти да убрзају напоре да се из школских програма уклоне предрасуде и развије језгро школског програма које ће омогућити деци сваке заједнице да цене све културе Босне и Херцеговине.” У том смислу, Конференција препоручује развијање “језгра школског програма” (“*core curriculum*”), који би био обавезујући за све народе БиХ.²¹⁶

И остали друштвени и државни подсистеми ове, на рушевинама СФРЈ настале државе – њено

²¹⁶ „Бољи познаваоци прилика у бившој, другој Југославији присећају се да су то управо она ’заједничка језгра’ која је покушао да уведе у наставне програме свих република тадашњи министар образовања Стипе Шувар(...) Сада оно што није успело у другој Југославији и због чега се она распала, треба изнова покушати у Босни и Херцеговини.“*Cf. Ibid.*, стр. 41.

судство, полиција, војне снаге – били су поље интензивног и самовласног деловања снага међународног мировног посредовања. Тако је на Конференцији за примену мира одржаној у Мадриду 19. децембра 1998. године, односно у њеној Декларацији, претходно најављено “реструктурисање” (“*restructure*”) босанскохерцеговачке полиције, протумачено као “образовање мултиетничких професионалних полицијских снага”, “успостављање заједничке безбедносне полиције” и “образовање пограничне службе Босне и Херцеговине на државном нивоу са одговарајућим правним основом за контролу земаљских граница”. У анексу Декларације, насловљеном са “Програм примене мира”, прецизира се да “изградња професионалних мултиетничких снага у Босни” подразумева “увођење мањинског полицијског представништва”, у првом реду у Републици Српској, што би *de facto* значило да на њеној територији, поред већинске српске, постоји и мањинска муслиманска полиција. У те сврхе, поред већ постојеће Више школе унутрашњих послова у Бања Луци, требало је до краја марта 1999. године у овом босанскохерцеговачком ентитету основати још једну полицијску академију. Њен првенствени задатак требало је да буде “регрутовање, обучавање и интегрисање мањина” у састав редовних полицијских снага.

Са истоветним политичким циљем приступало се и реформи босанскохерцеговачког судства. Тако је на мадридској Конференцији за примену мира предложен “свеобухватни стратегијски план судске реформе” који, између осталог, обухвата:

- доношење до 31. јуна 1999. године законодавства којим, усредсређивањем на именовања судија

и тужилаца усклађена са мерилима европске демократске праксе, треба да се постигне независно и непристрасно судство, те унапреди његов мултиетнички састав широм Босне и Херцеговине;

- јачање улоге ентитетских тужилаца и њихово деполитизовање;

- јачање Уставног суда Босне и Херцеговине;

- непосредно уклањање двојног судског система у Кантону Херцеговина – Неретва путем пуне примене закона о успостављању интегрисаног судства у овом Кантону, укључујући и град Мостар.“

Мадридска Конференција за примену мира као и неколико претходних темељно је разматрала и дотадашњу “забрињавајућу” трипартитну, односно тронационалну структуру војних снага Босне и Херцеговине. Тако се у, на њој усвојеној Декларацији, земље учеснице обавезују да “потхрањују јачање заједничких војних институција” и оснаже “државну (босанско-херцеговачку) димензију одбране”, да би се у анексу Декларације упозорило како треба “учинити све што је могуће зарад свођења на најмању меру нестабилности која је инхерентна постојању двеју – у пракси трију – армија у једној земљи.” Уз то се наглашава да Стални комитет за војне послове, као кључни чинилац “државне димензије одбране” треба да буде ојачан. Најзад, изражава се забринутост због увећавајућих разлика у доктрини и обуци између војних снага ентитета и упућује захтев “да се у 1999. години развију планови за обуку и програм развоја заједнички за све армијске снаге Босне и Херцеговине.”

Овим, супстанцијално-идентитетским, као и низом других, на симболички идентитет ново-

настајуће државе усмерених мера (предлог њене химне, грба и заставе, јединственог међународног позивног броја, личних и путних исправа, регистарских таблица за моторна возила...) требало је, на рушевинама “велике” Југославије изградити њену, овога пута за живот способну (“*viable*”) и уједињену (“*united*”) државну реплику коју, као такву, не жели више од половине њеног становништва, односно два од три њена конститутивна народа.²¹⁷ А зашто се на опстанку ње и као такве инсистира, разјашњава један амерички конгресмен на *hearing*-у у Хелсиншкој комисији Конгреса 2. априла 2009. године: “(...) ради се о великом геостратешком питању успостављања нових односа с исламским светом и ово је кључно подручје *за њо*. Ако поново доживимо неуспех у осигуравању истинске домовине европске исламске заједнице, сматрам да би то имало конотације на *широј* глобалној скали, што нам не би било од помоћи у многим *групним* регионима.”²¹⁸

Тако је заговарајући афирмацију *духа* уместо *слова* Дејтона, међународна заједница са САД на

²¹⁷ Десет година неформалног старатељства, илити подељеног сувернитета унутар оквира установљеног Дејтонским споразумом, учиниле су, рекло би се, мало шта на изградњи капацитета босанске државе и на њеној легитимизацији у очима њеног становништва, закључује Дејвид Чендлер. *Cf.* Chandler, David, *Empire in Denial*, цит. издање, р. 142.

²¹⁸ „Није случајно – наставља исти – када ослушнемо пропаганду Al-Qaeda, да се скупа с Јерусалимом спомиње и Босна и Херцеговина. (...) Ако се побринемо за овај проблем, нарочито под лидерством Сједињених Држава, то ће послати поруку исламском свету да ми нисмо предатори ислама, већ да смо спремни трошити наш новац и ризикувати животе својих војника како би муслимани од тога имали користи. Сматрам да је то *изнимно* важно.” Наведено према: <http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/hearing%20u%20helsinki%20komisiji.doc>., приступљено 18.1.2010, курзив М.Р

челу вршила темељну ревизију уместо доследне имплементације његових споразума, а мировна мисија УН у том прегнућу одиграла улогу кључног и незаобилазног агенса.

Као таква, својим деловањем на подручју Босне и Херцеговине, она је пре била у функцији разрешавања кризе у корист једног од три њена кључна актера, чији интереси су се преклопили са интересима још увек најмоћнијег “играча” у арени међународне политике, него у служби њеног доследног и трајног пацификовања.²¹⁹ Ка том циљу јасно усмерена, међународна мировна мисија у БиХ је нарушила један од кључних међународноетичких принципа мировног посредовања као таквог – непристрасност, односно неутралност према свим сукобљеним странама, а уместо минимализовања могућности њиховог поновног конфронтирања, обезбедила му сигурне и снажне претпоставке.

²¹⁹ Смисао бројних анекса Дејтонског споразума био је, упозорава Дејвид Чендлер, садржан управо у томе – изградњи босанско-херцеговачке државе, односно „реконструкцији њеног друштва” (К.Билт), уместо окончавања непријатељстава, што је била традиционална улога мировних споразума као таквих. *Cf.* Chandler, David, *Empire in Denial*, цит. издање, р. 130. При том, подсећа Карл Билт (Bildt), нико није сматрао мудрим да се усвајање устава БиХ подвргне било којој врсти парламентарне или неке друге, њој сличне процедуре. “То је требало да буде устав наметнут међународним декретом.” *Cf.* Bildt, Carl, *Peace Journey: The Struggle for Peace in Bosnia*, London: Weidenfeld and Nicolson, 1998, р. 139.

*V. Спљољноспљољичка спротајанда
ех-јуословенској случаја и медији
масовних комуникација као њени
дисеминатори – од посредника у
општем до фактора исхода ратова*

“У балканском сукобу медији су постали покрећ, једна од зараћених страна, која се више није ни приказивала као неутрална и нејспљорасна.”²²⁰

Петер Брук

“Успљешна спљанизација Срба (...) један је од највећих спљријумфа спротајанде у нашем добу.”²²¹

Едвард Херман

Западноевропска и америчка пропаганда ех-ју-гословенског случаја током свих петнаестак година његовог трајања била је један од најзначајнијих инструмената његовог интензивног међународно-политичког третирања, а тамошњи медији масовних комуникација њени агилни и неуморни дисеминатори. Њихова ефикасност у претходно назначеном смислу не може, међутим, бити ваљано схваћена изузме ли се из ширег склопа етички веома спорних карактеристика медијског функционисања

²²⁰ Cf. Брук, Петер, “Хушкашко новинарство”, у: Ивановић, Живота (ур.) *Србија мора умрејти*, Београд: “Филип Вишњић”, 1995, стр. 14.

²²¹ Cf. Херман, Едвард, С., „Сатанизација Срба као пропагандни удар”, интернет документ без пагинације доступан на: <http://nspm.rs/istina-i-pomirenje-na-ex-ju-prostorima/satanizacija-srba-kaopropagandni-udar.html>. приступљено 11.11.2011.

Западних друштава у свеколиком модерном добу. Њихова медијска тржишта формирана на либералним принципима слободне конкуренције дуги низ протеклих деценија усмеравају медије у бесомучну потрагу за новинама, а површност и сензационализам испостављају као кључну пословну стратегију²²² која обезбеђује прођу код пробирљиве публике. Размена информација настала као израз потребе да се подстакне промет роба, попримила је сасвим неочекиван ток – вести су и саме постале *роба*. “Извештавање као професија подлеже стога истим законима тржишта, чијем настанку има да захвали за своје постојање уопште”, закључује Хабермас.²²³ Слобода говора – једна од кључних политичких вредности раног либерализма деградирана је на ниво компромитованог права, а тржиште се врло брзо испоставило као институционални аранжман који ограничава моћ журнализма да формира истинито обавештено и критичко грађанство, тај *conditio sine qua non* истински демократских друштава као политичког идеала модерности.²²⁴

Упркос свему изреченом, свет је, из комуниколошке перспективе посматрано, још увек оно што

²²² Кинова (Keane) дескрипција елемената те стратегије гласи: “Свиди се уредничком деску; стигни на прву страну и остани испред свих других; опонашај предрасуде читалаца; стани на страну националистичке хистерје и разголићених фотографија с треће стране; бори се за “скандал око попа хомосексуалца” и сличне ексклузивне сензације са што је могуће мањим законским последицама; ни у чему се немој емотивно ангажовати...” Cf. Kin, Džon, *Mediji i demokratija*, Beograd: IP “Filip Višnjić”, 1995, стр. 77.

²²³ Cf. Хабермас, Лирген, *Јавно мњење*, Београд: Култура, 1969, стр. 31.

²²⁴ Опширније о томе у: O’Neill, John, “Journalism in the Market Place”, u: Belsey, Andrew & Chadwick, Ruth (eds.) *Ethical Issues in Journalism and the Media*, London: Routledge, 1995, pp. 15-32.

је током целе епохе модерности био – *vesit* и *vice versa* – вест је још увек све(т), а онај његов сегмент који не налази своје место у њој опстаје на самој ивици опасности да буде третиран као непостојећи, о чему недвосмислено сведочи и орвеловски интониран аксиом постмодерног колико и модерног журнализма – оно о чему медији нису известили није се ни догодило!²²⁵ Ако је предмодерно доба карактерисала *оскудица* информација, модерна и постмодерна епоха постају препознатљиве по њиховој *хијерархоу* информацији. Живимо у “информационим друштвима велике густине” (Р. Мелучи). Тако се “после прве, *аџомске бомбе* која је способна да раствори материју радиоактивном енергијом, на крају овог миленијума појављује авет друге бомбе, *информатичка бомба* која је кадра да раствори мир нација интерактивношћу информација.”²²⁶

На социјално-психолошком плану ти процеси се реперкутују презасићеношћу медијске публи-

²²⁵ “Све је подвојено кроз симулацију. Предели кроз фотографију, жене кроз сексуални сценарио, мисли кроз писање, тероризам кроз моду и медије, догађаји кроз телевизију. Као да ствари постоје само кроз ту необичну намену. Можемо се запитати да ли и сам свет постоји само у функцији рекламе која се о њему може направити у неком другом свету”, опомиње Жан Бодријар (Baudrillard). Cf. Baudrillard, Jean, *America*, London & New York: Verso, 1988, p. 23. Бодријар, очигледно, жели да акцентира снажну медијску тенденцију *гереализовања*, толико снажну, сматра Светозар Стојановић, да би, проширујући наш речник, требало говорити: „о *имицистичком* а не само информатичком друштву; *имицистичким* мас-медијима, а не напросто мас-медијима; јавном *имици* а не само јавном мњењу; *имициологији* а не само идеологији; *имицилатирији* а не само идеологији; *имициологијем* а не само идеологему; више о борби, чак и рату *имици*, него о борби и рату идеја; *имицихоушкачима*, а не само ратнохоушкачима...” Cf. Stojanović, Svetozar, *Na srpskom delu Titonika*, Beograd: IP “Filip Višnjić”&CSI, 2000, стр. 138.

²²⁶ Cf. Вирилио, Пол, *Информатичка бомба*, Нови Сад: Светови, 2000, стр. 65.

ке хиперпродукованим информацијама,²²⁷ њеним десензибилизовањем за њихов, бар интенционално примаран – чињенички садржај и усмеравањем у потрагу за оном њиховом споредном и секундарном (уколико је уопште има) – лудичком димензијом.²²⁸ Теоретичар медија је данас у депривилегованој позицији сведока чињенице да свет све више постаје медијска позорница, позорница медијског спектакла, чак и у оним својим најмање спектакуларним – трагичким аспектима (масовна људска страдања, природне катастрофе, болести, ратови). Новинарски успех све чешће значи “катастрофалан пожар у којем је изгорела његова жртва” (А. Х. Libling). Редак по природи, “несрећан случај биће од сада део свакодневнице. Још боље, као у случају авиона Пола Морана, могао би се претворити у предмет визуалног уживања који би се могао поново понудити по вољи и према коме би се широка публика ускоро показала незаситом”, упозорава Пол Вирилио (Virillio).²²⁹ Логика

²²⁷ “Публицитет данас више личи на грудвање с мећавом, или пуштање мехура од сапунице у топли летњи ваздух”, увиђа Џон Кин. *Cf.* Kin, Džon, *Mediji i demokratija*, цит. издање, стр. 134.

²²⁸ „Сва своја новинарска предавања почињем сентенцом: Новинари су људи који *сћварају* догађаје”, признаје Џеј Роузен (Rosen). „Користим је како бих контрирао идеји коју моји студенти преузимају од других својих професора, која гласи да су журналисти људи који *проналазе* догађаје – који их просто препознају свуда око себе, који прикупљају чињенице, откривају новости, уочавају приче и слично.” *Cf.* Rosen, Jay & Michnik, Adam, “The Media and Democracy: A Dialogue” in: *Journal of Democracy*, October 1997, Volume 8, no. 4, p. 90.

²²⁹ *Cf.* Вирилио, Пол, *Информатичка бомба*, цит. издање, стр. 89. О томе и низу других етичких проблема са којима је суочена пракса савременог Западног журнализма упоредити: Belsey, Andrew & Chadwick, Ruth(eds.) *Ethical Issues in Journalism and the Media*, London: Routledge, 1995, посебно поглавље “Ethics and Politics of the Media”. Такође и: Жакет, Дејл, *Новинарска*

информисања и логика игре у потпуности су се измириле, а историјски процес промене функције грађанске јавности о којем говори Хабермас, чини се, приведен крају. Њена некадашња критичка функција регредирала је до функције пасивне, деполитизоване рецептивности. Тај процес Хабермас назива рефеудализацијом грађанске јавности. Јавност више не настаје критичким просуђивањем, она се вештачки “ствара”.

Ове социо-културне чињенице на које су комуниколози указивали још у време када се ова научна дисциплина заједно са својим предметом тек помаљала, могуће је разумети само ако се имају у виду неке глобалне промене у сфери масовне културе до којих је средином века дошло појавом телевизије. Јер “видео технике, интерактивна телевизија и све што долази потом само су њене усавршене варијанте. Револуција се већ одиграла, (...) телевизија је изменила наш чулни живот и наше менталне процесе.”²³⁰ Трансцендирајући

еџика-морална одговорност у медијима, Београд: Службени гласник, 2007, те: Радојичић, Мирјана, „Mediji, etika, politika – hod ka globalnom selu ili ususret apokalipsi”, *Filozofija i društvo*, Vol. XIV/1998, str. 63-85.

²³⁰ *Cf.* Makluan, Maršal, *Poznavanje opštita-čovekovih proizvedenata*, Beograd: Prosveta, 1971, стр. 401. Упоредити такође и: Радојковић, Милољуб, одредница „Informacija” у: *Enciklopedija političke kulture*, цит. издање стр. 412. Према Роперовом (Roper) истраживању спроведеном раних осамдесетих година протеклог века, 77 одсто испитаника одговара да је, рецимо, највише информација о кризи америчких талаца у Ирану, добавило посредством телевизије, наспрам само 26 процената оних који наводе новине као главни извор. У сличном Роперовом истраживању спроведеном у не-кризним условима око 65 одсто испитаника наводи да највећи део информација 'о ономе што се дешава у свету' добија од телевизије, наспрам 47 процената оних који као извор информисања наводе новине. *Cf.* Roper, Burns W. “Trends in Attitudes toward Television and

историјске баријере језика и мобилности, “она је постала примарни заједнички извор свакодневне културе иначе веома хетерогене популације.”²³¹ Њеним продором у медијску “галаксију” савремених друштава драматизација је постала преовлађујућа форма аргументације или презентације чињеница. “Театралност је заузела место рационалне анализе.”²³² Кућа-дом постаје поново “место огромних психо-афективних улагања, личне микро-економије, место где модерна јединка покушава да опет пусти корен. (...) Кућа је затворена, зачаурена, али се отвара према свету захваљујући *шелевизији*, која успоставља нову везу са њим, стварну и имагинарну: од сада се насиље и агресија преобраћају у *ипрегсџаву*”, обзнањује Едгар Морен (Morin).²³³

1. Сложена ех-југословенска криза и зајадно-медијске сџрајџије њеној џоједносџављења

Ове генералне карактеристике функционирања медија масовних комуникација у Западним друштвима, интензивно су експлоатисане током

Other Media: A Twenty-Two Year Review.” Report for the Television Information Office, New York, April 1981, наведено према: Graber, Doris, (ed.) *Media Power in Politics*, Washington: Congressional Quarterly Press, 1990, p. 302.

²³¹ Cf. Gerbner, G. and others, „Charting the Mainstream: Television’s Contributions to Political Orientations”, у: Graber, Doris, (ed.), *Media Power in Politics*, цит. издање, p. 137. О томе такође и у: Seymour-Ure, Colin, *The Political Impact of Mass Media*, Beverly Hills, California: Sage Publications, 1974, посебно поглавље „The Political Context of Mass Media Effects”.

²³² Cf. Еслин, Мартин, „The Exploding Stage” Ideas, CBC Radio, October 1980, University of Toronto, наведено према: Lorimer, Rolan, *Masovne komunikacije*, Beograd: Clio, 1998, стр. 92.

²³³ Cf. Moren, Edgar, *Duh vremena*, Beograd: BIGZ, 1979, стр. 133-134, курзив М.Р.

вишегодишњег трајања ех-југословенске кризе. У својој, медијски непосредованој реалности она је, примећује Дајана Џонстон (Johnstone),²³⁴ обесхрабрујуће сложена, морално неодређена, њен чињенички сплет је тешко пратити, оптерећена је сложеним историјским наслеђем, реалним страховима и преварама на свим странама. У већини Западних масовних медија тако компликоване вести немају “прођу”, нити се њима може обезбедити подршка њихових адресата за моделирање речене кризе по интересној мери само неких од њених бројних унутрашњих и спољних актера. “Као војник у Босни – сведочи један ‘мировњак’ Уједињених нација – био сам замољен од стране једне америчке телевизијске екипе да је одведем до једног спаљеног муслиманског села. Након што су снимили спаљене зграде, (...) ми смо им пунудили да их одведемо до српског спаљеног села. То је немогуће, одговорили су. То би збунило наше гледаоце.”²³⁵ Једини начин да се медијски “прода” таква, “збуњујућа” ратна прича, био је да се сведе на морални наратив, са кривцем који ће се демонизовати и жртвом која ће изазивати сажаљење. Тржиште, “помогнуто од фирми специјализованих за односе са јавношћу и лобија активних у Вашингтону, ускоро се определило за то да Србија буде једини кривац, а сви остали жртве. Тако је створен једноставан, стандардни медијски

²³⁴ Cf. Džonston, Dajana, „NATO i novi svetski poredak: ideali i lični interes”, у: Hemond, Filip i Herman, Edvard, *Degradirana moć...*, цит. издање, стр. 31.

²³⁵ Cf. Georghiu, Costel, „Media and Civil War”, NATO Parliamentary Assembly, Civilians Affairs Committee, November 1998, наведено према: Vlajki, Emil, *Demonizacija Srba...*, цит. издање, стр. 249.

приступ коме су повремено противречили детаљи у извештајима са лица места, али је снажно подржан на страницама листова резервисаним за коменатре”, разјашњава Џонстонова.²³⁶ У прилог овом запажању сведочи и интервју француског новинара Жака Мерлиноа (Merlino) са Ј. Харфом (Harff), директором америчке агенције за односе са јавношћу *Ruder Finn*. Ова агенција је начинила договор са Изетбеговићевом администрацијом у Сарајеву да током рата служи као медијски саветник владе Босне и Херцеговине. Према договору, циљ им је био “да образују званичнике америчке владе, укључујући и чланове Клинтоновог Прелазног тима (Transition Team), медијске репортере, уреднике и продуценте о континуираној трагедији која се одвија у Босни.” Почетком августа 1992. године “*New York Newsday* је обелоданио аферу о (српским) концентрационим логорима. Одмах смо искористили прилику, (...) једним потезом, били смо у могућности да презентујемо једноставну причу о добрим и лошим момцима, која ће се касније наставити сама од себе”, признаје Харф. “Али кад сте све то урадили, нисте имали никаквих доказа да је то што говорите истина. Имали сте само чланак у *Newsday*–у”, упозорава Мерлино. “Наш посао није да проверавамо информације. Нисмо ми за то опремљени. Наш је посао да убрзамо оптицај информација које су повољне за нас, да циљамо пажљиво одабране мете. Ми не потврђујемо постојање логора смрти у Босни, само објављујемо да је *Newsday* то објавио”, одговара Харф. “Да ли сте свесни тежине

²³⁶ Cf. Džonston, Dajana, „NATO i novi svetski poredak: ideali i lični interes”, u: Hemond, Filip i Herman, Edvard, *Degradirana moć...*, cit. издање, стр. 32.

одговорности коју сте тиме преузели”, наставља Мерлино. “Ми смо професионалци”, одговара Харф. “Имали смо да урадимо посао и ми смо га урадили. Нисмо плаћени да будемо морални.”²³⁷

Од стране оваквих *public relations* “професионалаца” препарирано, Западно медијско тржиште није имало никаквих потешкоћа да се сагласи с тим да је Србија, како је Бил Клинтон тврдио, а *The New York Times* од 23. маја 1999. године пренео, “срце европског мрака, регион бомбардованих цамија, убијених мушкараца и деце, силованих девојака.” Срби, тврдио је један од знаменитијих станаара Беле куће, “нису изазвали само Први светски рат, не, без њих не би било ни холокауста.”²³⁸ За бившег секретара иностраних послова САД, Ворена Кристофера (Cristopher – CBS, марта 1994) Срби су “неморална раса” а за америчког сенатора Џозефа Бајдена (Biden – CNN августа 1993) “убице беба”.²³⁹ Према увидима Жака Ширака (Schirach – ТВ *Euro News*, јуни 1995) исти су “народ без закона и без вере. То је народ разбојника и терориста.”

²³⁷ Наведено према: Vlajki, Emil, *Demonizacija Srba...*, cit. издање, стр. 249. Када је реч о америчком тржишту, предочава Дајана Џонстон, “слободна продаја идеја – било којих идеја – није исто што и слобода трагања за истином. Ту могу постојати збиља велике разлике. На ‘слободном тржишту идеја’, тривијалне или лажне представе могу имати бољу прођу од озбиљних и важних чињеница, посебно када ‘слободним тржиштем’ доминирају конгломерати и монополи којима консензусом управља класа окренута стицању добити. Cf. Džonston, Dajana, „NATO i novi svetski poredak: ideali i lični interes”, u: Hemond, Filip i Herman, Edvard, *Degradirana moć...*, cit. издање, стр. 30.

²³⁸ Cf. Хофбауер, Ханс, *Балкански рај: Разарање Југославије 1991-1999*, Београд: ИП “Филип Вишњић”, 200, стр. 136.

²³⁹ Cf. Kon, Merdžori, “(2000) „Ne-humanitarna oružana intervencija Sjedinjenih država i NATO-a kao prekršaj međunarodnog prava”, u: *Filozofski godišnjak*, br. 1, стр. 326.

Der Spiegel (24. април 1995) налази да су Срби “кољачи, бандити смрти, убице Сарајева”. За *The European* они су “раса парија, труле јабуке у бурету Европе”. *The Washington Post* (20. септембар 1992) држи да су Срби “пси пуштени с ланца”, а *Atlanta Constitution* (24. децембар 1992) извештава да је “то људска животиња у најгорем издању. Ако јој се не супротстави и не заустави је цивилизовано друштво, звер ће тумарати. Она већ осматра Косово, настањено етничким Албанцима.” За *Defense nationale* (јуни 1997) Срби су “данас један болестан народ, већ одавно затрован, запао у опасну колективну параноју”. Према интернет сајту *TWatch* “они су масовне убице, силеције, разбојници, отимачи земље, етнички чистачи, освајачи, ратни криминалци, такозвани народ с такозваним парламентима”. Исти су, заправо, “дводимензионални народ са жудњом за простотом и идеологијом тако базичном да се може разумети без напора. Њима су потребни непријатељи, а не пријатељи, да би фокусирали своје дводимензионалне идеје. Живот је за њих једноставна мелодија, никада оркестрација, или барем пријатна хармонија. Животиње користе своје ресурсе знатно срећније него ови наопаки створови, чија је припадност људској раси у великом закашњењу.” (Питер Јустинов – колумна у недељнику *The European*, 10.6.1993) Као такви, а према *The Times*-у од 7. августа 1992. године, Срби су “хранили псе Муслиманима”, а према истом листу од 1. јануара 1993. године, “наређивали су босанским Муслиманима да силују животиње. *Dayly Mirror* (4.1.1993), пак, сазнаје да ”српски доктори спроводе огавне експерименте на женама затвореницама. Једна жена је, говори се, умрла после покушаја да роди пса”. Репортер

француске државне телевизије *France 2* 10. маја 1999 године, опет, извештава да су “Срби извадили једној трудници дете из утробе, пред њеним супругом. Њен муж је, у шоку, покушао да врати бебу у њену утробу”. *World Service BBC-a* (август 1992) је у поседу и додатних сазнања да “снајперисти српских паравојних формација добијају по 300 фунти за свако дете које убију. Намерно циљају у децу, због новца и због тога што је децу лакше убити. Пошто су мања, метак начини већу штету. Овако је убијено 400 деце, а 1100 рањено.”²⁴⁰

Миша Глени (Glenny), аутор књиге *Паг Југославије* који је у време рата у Босни радио за *BBC*-јев Светски сервис запазио је да у одсуству сваке озбиљне медијске дискусије на тему зашто се Срби боре “општи утисак јесте да је то отуд што су потпуни, махнити, сулуди, опаки, подли гадови.”²⁴¹ Западни медији су се, увиђа и Раџа То-

²⁴⁰ Осврћући се на писање немачке штампе о збивањима на простору некадашње Југославије у посматраном периоду, новинар *Die Zeit*-а Михаел Туман (Tuman) закључује: “Шта све ту не читамо: Срби као ‘пљачкашки народ који воли да влада’, као ‘потомци Џингис Кана, ‘ученици Садама Хусеина’ или ‘етнофундаменталисти’. Када треба, њихово име се претвара у ‘србобољшевице’ или ‘радикалосрбе’. Карикатуристи цртају Србе као свиње које се ваљају, мутиране бикове, крволочне вукове, змије с два језика, стрвождере, гладне хијене и питбуле. Запад, дакле, није имао везе с људима, већ с монструмима.” *Cf.* Хартман, Ралф, *Часни мешетари*, Нови Сад: Прометеј, 1999, стр. 142. Најисцрпнији приказ текстуалне продукције Западних медија у време *ex*-југословенске дисолуцијске кризе нуди књига Слободана Вуковића *Еџика Западних медија – антихрјска пројајанда деведесетих година XX века*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2009. Информативан је и зборник Зорана Петровића Пироћанца *Избрисајте српски вирус-мала енциклопедија расизма и шовинизма на крају миленијума*, Београд: Југоисток, 1999. Оба ова извора су интензивно коришћена током настајања овог поглавља.

²⁴¹ Интервју за документарни програм *Channel Four*-а “Journalists

мас (Thomas), “претворили у међународну хорду која треба некога да линчује, понашајући се према Србима као да су осуђени од стране преког суда, без прилике да говоре или да се бране.”²⁴²

Жељени ефекат стигматизације српске стране у *ex*-југословенским грађанским ратовима је, ипак, најчешће произвођен аналогijом са емотивно импрегнираним савременим историјским симболима: Хитлером, Аушвицом и холокаустом. Ове речи циљају на модерне моралне апсолуте, можда једине преостале који још важе у нашим релативистичким временима, примећује Мик Хјум (Hume). Најефикаснији начин да се неко данас демонизује “јесте да се некако доведе у везу са искуством нацизма. (...) Модерна друштва, у целини, не верују у постојање ђавола. Чак су и традиционалне Западне цркве морале да ревидирају своје виђење пакла и проклетства у нашем секуларном времену. Оно, међутим, у шта ми верујемо јесу нацисти, као представа модерних изасланика пакла на земљи.”²⁴³ Усусрет тим веровањима, *Daily Mail* у свом издању од 29. марта 1999. године на насловној страни, испод слике на којој су била приказана албанска деца са Косова у камиону, под насловом “Бекство од геноцида” упозорава: ”Њихова преплашена и збуњена лица враћају успоме не на холокауст”. А *Daily Mirror*, лист у којем се,

at War”, август 1993. године, наведено према: Hјum, Mik, “Nacifikovanje Srba, od Bosne do Kosova,, u: Hemond, Filip i Herman, Edvard, *Degradirana moć...*, цит. издање, стр. 126.

²⁴² Cf. Томас, Ц, К. Раџа, “Балкански сукоб и међународна реакција: америчке и српске опције”, у: *Српска љолићичка мисао*, Vol. 1, no. 1-4, 1994, стр. 152.

²⁴³ Cf. Hјum, Mik, „Nacifikovanje Srba, od Bosne do Kosova”, u: Hemond, Filip i Herman, Edvard, *Degradirana moć...*, цит. издање, стр. 117.

иначе, фотографије штампају у *colour* техници, 1. априла 1999. године објављује слику избеглица са мајком и дететом, снимљену у црно-белој техници, попут филма *Шиндлерова листа*, који третира проблематику холокауста. Под насловом “1939. или 1999”, лист је известио да је “терор у нацистичком стилу јуче виђен на Косову као језиви ехо ратног холокауста”. Истога дана и недељник *The Sun* је свој извештај о Косову насловио недвосмисленим “Нацисти 1999. – српска окрутност је језовито подсећање на холокауст”.

Овај процес манипулативног ‘нацификавања’, упозоравају Хемонд и Херман²⁴⁴, није само водио искривљавању приказа сукоба у Босни и на Косову, већ је и девалвирао нацистички холокауст, превдећи га у морални еквивалент ових регионалних грађанских ратова. “Поредећи косовски сукоб са искуством нацизма, ми не само што поричемо ужасну јединственост холокауста, него и затварамо себе у сферу апсурдног поређења. (...) То је рђава историја и она доприноси креирању рђаве политике”, закључује Фергел Кин (Keane – *The Independent*, 17. април 1999). И Ели Визел (Wiesel), некадашњи заточеник нацистичког логора, подсећа да је холокауст био замишљен тако “да уништи и последњег Јеврејина на планети. Да ли неко верује да су Милошевић и његови саучесници озбиљно намерили да истребе све Босанце, све Албанце, све муслимане на свету?” (*Newsweek*, 12. април) Није у питању то “да ја верујем како Јевреји имају монопол на патњу”, огласила се тим поводом и Џулија Горин (Gorin). “Али нека поређења са холокаустом прева-

²⁴⁴ Cf. Hemond, Filip i Herman, Edvard “Uvod” u: Hemond, Filip i Herman, Edvard, *Degradirana moć...*, цит. издање, стр. 12.

зилазе увредљивост – посебно када су искоришћене да би се манипулацијом добила јавна подршка за рат који је, колико апсурдан, толико и неправедан.” (*Jewish World Review*, 29. април 1999)²⁴⁵ Они који су покушали да упореде Хитлерову Немачку са Милошевићевом Србијом на овај начин “упустили су се у ризик губљења осећаја за перспективу и пропорцију. Хитлерова Немачка је била економски и војно доминантна држава у Европи, суперсила свог доба која је сву своју моћ користила за остварење империјалистичких циљева колонијалних освајања и расне супериорности. Милошевићева Југославија, насупрот томе, неефикасна је и економски немоћна држава која очајнички покушава да задржи оно што јој је остало од знатно смањене територије, након деценије рата и санкција”, разабера Мик Хјум.²⁴⁶

То што наведени аутори именују “девалвирањем нацистичког холокауста”, “залажењем у сферу апсурдних поређења” и “губљењем осећаја за перспективу и пропорцију” били су, заправо, елементи једне циљно одабране пропагандне стратегије којој се прибегавало понављено у време напада НАТО-а на СРЈ с намером да се жртви агресије обезбеди несумњив статус врховног злочинца. “Пође ли то за руком, свака расправа постаје излишна, што ће рећи

²⁴⁵ ”Ако су Милошевићеве акције ‘потпуно упоредиве’ са Хитлеровим и Стаљиновим, онда мора да смо погрешили стављајући те монструме тако високо на скали злотвора у овом страшном веку. Невероватан закључак који јасно следи из уведене доктрине примењене на Србију, иако би било поучно видети је експлицитно постављену”, сугерише Ноам Чомски. *Cf.* Čomski, Noam, *Novi militaristički humanizam...*, цит. издање, стр. 123.

²⁴⁶ *Cf.* Hjum, Mik, „Nacifikovanje Srba, od Bosne do Kosova”, u: Nemon, Filip i Herman, Edvard, *Degradirana moć...*, цит. издање, стр. 120-121.

да се најбоље оправдање обезбеђује у тачки у којој се оно готово ни не тражи, и када су руке одрешене за деловање”, разјашњава Милан Брдар.²⁴⁷ Наиме, ако је Хитлер међу нама, реконструише Брдар овај правац медијски наметнутог дијалога пошиљаоца и примаоца политичке поруке, како можете да будете мирни, и морални у сопственим очима? То је, сматра овај аутор, доказано најефектнији начин интернационализације оружане побуне једне сецесионистички оријентисане етничке мањине. Јер, када се један унутрашњи сукоб, сличан многим који се дешавају у свету, дескрибује коришћењем метафора највеће могуће моралне тежине (“Хитлер”, “холокауст”), описана ствар не може да буде оно што би, иначе, била и што углавном јесте у већини других држава – терористичка активност која се решава мерама државе, односно полиције – него постаје “наша ствар” у моралном смислу. Као људско и морално биће, свако је, дакле, позван да се укључи и “допринесе решавању проблема.”²⁴⁸ Као таква, ова стратегија је требало старим и знаковитим речима “да помогне новом злу да остане непримеђено у својој малигности. (...) Зато је употреба речи као што су 'Хитлер' или 'фашизам' опасна: ново зло може се не само заташкати, већ и 'произвести' опредељивањем против старог зла: означавајући лажно или непотребно неке поступке, по правилу оне који му стоје на путу, тим старим терминима.”²⁴⁹

²⁴⁷ *Cf.* Brdar, Milan, “Humanitarna intervencija i teza o (de)nacifikaciji kao funkcionalni simulakrum”, u: *Filozofski godišnjak*, no. 13/2000. Beograd: Institut za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, стр.315

²⁴⁸ *Cf.* *Ibid*, стр. 315

²⁴⁹ *Cf.* Бабић, Јован, *Морал и наше време*, цит. издање, стр. 57.

2. *Западно-медијско третирање
ex-југословенске кризе као “хушкашко
новинарство најгоре врсте” (В. Пиркер)*

Тип медијског дискурса којем су америчка и западноевропска масовна општа прибегавала у комуникационом третирању ex-југословенске кризе није, како смо утврдили, био израз некреативности његових практиканата, већ пројектована медијска стратегија чији је циљ био да стигматизујућим (дис)квалитативима политичког противника лиши људских карактеристика, дехуманизује га и тиме, на посредан начин, ослободи етичке одговорности оне који су приправни да се са њим и физички обрачунају, штавише, да их мотивише и мобилизује на такве акте. Стога су његови медијски производи били најфреквентнији у периодима који су непосредно претходили некој од војно-казнених мера према српском народу (бомбардовање српских положаја у Босни и Херцеговини, протеривање српског становништва са хрватских подручја²⁵⁰, агресија НАТО-а на СРЈ...), када је њиховом интензивном продукцијом (“семантичким погромом” – М. Брдар), уз низ других медијских манипулација (телевизијском сликом, новинском фотографијом...) требало обезбедити сагласност тамошњег јавног мњења за планиране акције или им ретроактивно обезбедити морални легитимитет. Јер, и спољна политика се, нарочито

²⁵⁰ “Председник Туђман је изабрао тренутак кад су Срби на најнижој точци у међународној јавности, да би некажњено подузео акцију за реинтеграцију окупираних подручја – исправно увиђа *Le Journal de Geneve*”, *Cf.* “Hrvatska odlučna: mirna reintegracija odmah!, *Večernji list*, 4.8.1995, стр. 2.

ако и када је насилничка “такође мора продавати на тржишту. Постоји 'горњи сегмент тржишта', на коме су професионални геостратези, 'спољнополитичка заједница' са својим трустовима мозгова, елитним клубовима и озбиљним публикацијама. И постоји 'доњи сегмент тржишта' који се спушта толико ниско да захвата и британске таблоиде. Успешна политика је она која има прођу како на горњем тржишту, пошто је у складу са доминантним интересима, тако и на доњем, јер је уклопива у постојеће стереотипе и побуђује задовољавајуће емоције”, разјашњава Дајана Џонстон.²⁵¹ Имајући то у виду, Мартин Вулкот (Woolecott), новинар лондонског *The Guardian*-а, сугерише да убиство више од 2000 и изгон преко 200 000 Срба са хрватских подручја на којима су вековима живели “треба поздравити” (*The Guardian*, 5. август 1999), док аутор уводника у *The Independent*-у признаје да због речених догађаја “пада у искушење да постане еуфоричан” (7. август 1995). Према па-

²⁵¹ Исту идеју Чомски изражава следећим речима: “Доктринарни систем који производи оно што у разговору о нашим непријатељима називамо ‘пропагандом’ је усмерен према два различита дела становништва. Један део, који се понекад назива и ‘политичком класом’, чини отприлике 20 одсто становништва, релативно образованог, мање-више говорно вештог, који учествује и у доношењу неких одлука. Њихово прихватање доктрине је кључно, пошто они могу да креирају и спроводе политику. Други део је осталих 80 процената становништва. Они су Липманови ‘посматрачи збивања’, које он назива и ‘збуњеним стадом’. Они треба да извршавају наређења и да се не мешају у послове важних људи.” *Cf.* Chomsky, Noam, *What Uncle Sam Really Wants*, цит. издање, р. 72. На другом месту Чомски их назива метом “неопходних заблуда” у које их политички пропагандисти медијском стратегијом о којој је реч доводе, изнуђујући на тај начин њихов несвесни пристанак и подршку за планиране политичке акције. *Cf.* Chomsky, Noam, *Necessary Illusions: Thought Control in Democratic Societies*. Oxford: Oxford University Press, 1989.

риском *Le Mondu* то је било “самотивисано етничко чишћење (6. август 1995). А неколико недеља по отпочињању агресије НАТО-а на СРЈ, амерички новинари су захтевали од својих политичких вођа “мање конверзацијску врсту рата”, жалећи што је до тада убијено премало цивила зато што “ми практично телефонирамо Србима како бисмо их обавестили да напади почињу, тако да они могу на време да евакуишу све цивиле који су се затекли у циљаним објектима”.²⁵² И колумниста *The Washington Post*-а, Чарлс Краутхаммер (Краутхаммер), критикује “неподношљиво селективне” ваздушне нападе НАТО-а и поздравља чињеницу да “они коначно гађају циљеве – електране, складишта горива, мостове, аеродроме, телевизијске предајнике – где стварно могу убити непријатеља и цивиле у близини.” (8. април)²⁵³ А неколико месеци по окончању агресије, 12. новембра 1999. године канадски *The Toronto Star* се пита где су остала, још непронађена од 11 334 укупно пријављених мртвих албанских тела, и одговара: ”Закопана у неозначеним гробовима. Растопљена у киселини. Заорана дубоко у земљиште. Срби имају искуства у уништавању лешева.”²⁵⁴ Стога пљачку српске имовине на Косову које су вршили етнички Албанци након окончања агресије један дописник *BBC*-ја назива “суровом правдом” која се “могла очекивати” (15. јуни); други

²⁵² Cf. Hemmond, Philip “The Rise of the Laptop Bombardier”, интернет документ без пагинације доступан на <http://www.spiked-online.com/index.php?site/article/6386>, приступљено 11.10.2010.

²⁵³ Cf. Ekeran, Set i Norekas, Džim, “Prema scenariju Vašingtona: američki mediji i Kosovo”, у Hemond, Filip i Herman, Edvard, *Degradirana moć...*, цит. издање, стр. 171.

²⁵⁴ Cf. Vlajki, Emil, *Demonizacija Srba...*, цит. издање, стр. 327.

описује косовске Србе као “људе сада склоне хаотичном нередом и самоуништењу” (17. јуни); трећи прецизира да одлазе “стиснутих усана, носећи са собом мрачне тајне етничке мржње” (16. јуни); у *The Sunday Telegraph*-у (13. јуни) Филип Шервел (Sherwell) тврди да су Срби и овога пута “изабрали да се ‘очисте’”, именујући их “вероватно у свету најмање жаљења вредним избеглицама”.²⁵⁵ У односу према Србима погођеним ратом, било је, закључује Филип Хемонд, дословно мање симпатија него према псима. Британски *Mail* је, подсећа овај аутор, 20. августа 1999. године, посветио чак две странице ‘ратним псима’: псима-луталицама по просторима Косова, наводно ‘жртвама мржње’ коју су изазвали Срби. “Лист изражава свесрдну наду да ће Косово сада имати ‘псиће мира’, а такву пажњу и сажаљење никада није изразио за српске жртве сукоба.”²⁵⁶

Пристајање на овакву концепцију и праксу медијског третирања *ex*-југословенске кризе, обезбеђивало је Западном новинару сигурно и трајно присуство у медијима, а неретко и утира-

²⁵⁵ Тони Блер је, подсећа Харолд Пинтер (Pinter), рекао да је ‘Милошевић опустошио сопствену земљу’. “Ова изјава ме је подсетила на причу о енглеској глумици и јапанском глумцу. Јапански глумац није могао да схвати зашто је енглеска глумица тако одбојна према њему, тако нељубазна. Пожалио се, на крају, редитељу. Рекао је ‘Ми треба сутра да снимамо љубавну сцену, а она неће ни да ми се насмеши, она просто на мене ни не гледа, не обраћа ми се. Како ми можемо да одиграмо љубавну сцену? Редитељ је запитао глумицу ‘Па, у чему је проблем, драга? Кобо је збиља изизетно фини човек.’ Глумица је погледала у јапанског глумца и рекла ‘Он можда јесте – али неки од нас нису заборавили Хирошиму.’” Cf. Pinter, Harold, “Predgovor” за: Hemond, Filip i Herman, Edvard, *Degradirana moć...*, цит. издање, стр. 7.

²⁵⁶ Cf. Hemond, Filip, “Rat trećeg puta: novi laburisti, britanski mediji i Kosovo”, у: *Degradirana moć...*, цит. издање, стр. 209-10.

ло пут ка највишим еснафским признањима. Тако су медијски урадци Роја Гатмана (Gutman) и Џона Барнса (Burns), засновани на грубим чињеничким неистинама о ономе што се дешавало на просторима ратом погођеног Западног Балкана, 1993. године награђени највишим новинарским признањем – Пулицеровом наградом за новинарство. Гатман је пред почетак преговора у Лондону, на основу разговора са муслиманским избеглицама, обављеним у Загребу, објавио репортажу у којој у својству очевидца тврди “да српски освајачи у Босни држе два концентрациона логора у којима је погубљено или умрло од глади више од хиљаду цивила; да наоружани српски стражари воде сваког дана заробљенике на погубљење у групама од 10 до 15; да је 1350 људи побијено и мучено у околини Брчког између 15. маја и средине јуна; да је већина преклана; да се лешеве спаљују у крематоријумима и претварају у сточну храну” итд.²⁵⁷ Џон Барнс је најпрестижније новинарско признање заслужио интервјуом са Бориславом Ераком, ментално оболелим Србином којег је представио као прототип “крволочног Србина”.²⁵⁸ Говорити истину сили “достойно је дивљења. Међутим, говорити сили оно што она жели да чује доноси много опипљивије награде”, закључује Роберт Хејден.²⁵⁹ Штавише, то истинољубље достојно дивљења, онима који су му били привржени током извештавања о југословенској кризи, уместо награда до-

²⁵⁷ Cf. *New York Newsday*, August 2, 1992, p. 4

²⁵⁸ Cf. Џонстон, Дајана, *Сулуги крсташки*, Београд: Атеље М, 2005, стр. 141

²⁵⁹ Cf. Hejden Robert, „Pristrasna 'pravda': Ljudski pravizam i Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju”, *Filozofski godišnjak*, br. 13/2000, стр. 302.

носило је само непријатности, лишавања и одмазду надређених. Тако, након текста о процени америчке обавештајне службе да је Слободан Милошевић једина личност која би могла да допринесе разрешењу политичке ситуације на Балкану, Дејвиду Бајндеру (Binder) *The New York Times*, лист у којем је био запослен, није објавио више ниједан чланак, а шефу свог дописништва у Бону, Стивену Кинцеру (Kinzer), исти лист је одбио да објави два чланка у којима је извештавао о страхотама које су током рата у Босни претрпели Срби. Жак Мерлино, помоћник шефа редакције *Telefranc 2*, био је смењен због објављивања истине о масакру који су починили муслимани у улици Васе Мискина у Сарајеву и његова каријера “је била уништена” (P. Varig). Најзад, италијанска новинарка Милена Габанели (Gabanelli) је након објављивања интервјуа са хрватском заробљеницом која је признала да је са својим вереником убила десеторо Срба зато што ју је њен парох током мисе подстицао да то чини чим избије рат, доживела бројне непријатности на послу, њен случај је доспео до директора и председника RAI-а, а након тога био разматран и пред управом регионалног еснафа италијанских новинара.²⁶⁰

²⁶⁰ Више о овим случајевима у: Вуковић, Слободан, *Еџика Западних медија*, цит. издање, стр. 60-63. У случајевима мање драстичних покушаја да се оспори “званична верзија” ex-југословенског медијског наратива, потенцијалним контрибуторима, какви су, рецимо, били група немачких интелектуалаца вољних да полемишу са Хабермасовим ставовима о агресији НАТО-а на СРЈ, обзнањеним његовим текстом “Bestialität und Humanität...” је, како сведочи Георг Мегле, одговарано да за њихове прилоге нема места у наредним бројевима *Die Zeit*-а. Cf. Брдар, Милан, “Логика Западних медија као логика моћи: од студије случаја српске кривице до парадигме константног непријатеља”, у: *Комуникација, медији, култура*, Годишњак Фа-

Однос између медија и званичне ратне пропаганде прикривенији је у ‘отвореним’ него у ‘затвореним’ друштвима. За ове потоње, примећује Дајана Џонстон, “подразумева се да власт, она иста која води рат, контролише информације и утиче на штампу и друге медије како ће бирати, искривљавати и повремено измишљати вести и тиме допринети јачању подршке јавности и ентузијазма за ратне напоре. У таквим друштвима многи људи су свесни да је власт цензор вести и не верују ничему што говоре медији под контролом државе. Преовлађујућа ратно-пропагандна настројеност медија у западним земљама, у тзв. *отвореним* друштвима, не може се објаснити цензуром, контролом и застрашивањем спровођеним од стране власти”, закључује Џонстонова.²⁶¹ Оно чиме се може објаснити, додајем ја, је својевољно изабрана служба државним и националним интересима коју искренији међу њима, попут Дена Редера (Rather), новинара *CBS*, као такву ни не поричу: “Ја сам амерички извештач (...), ја сам Американац. Владу Сједињених држава сматрам својом владом. И зато, кад пилоти Сједињених Држава у авионима Сједињених Држава искључе некоме струју, за мене смо то учинили 'ми'. За то не намеравам да се извињавам.(...) И када је реч о сукобу у који су укључени Американци – (ви) можете да ме критикујете ако морате, осудите ме ако морате – али ја ћу се увек борити за нашу победу.” (аплауз

култета за културу и медије Мегатренд универзитета, 2009, стр. 157.

²⁶¹ Cf. Džonston, Dajana, „NATO i novi svetski poredak: ideali i lični interes”, u: Hemond, Filip i Herman, Edvard, *Degradirana moć...*, cit. издање, стр. 19.

из публице)²⁶²

Западноевропски и амерички медији масовних комуникација су – комуникологија *ex-југословенске* кризе је само на драстичан начин то потврдила – средства за остваривање политичких циљева држава на чијој територији делују; њихове владајуће елите, како каже Емил Влајки, “имају друга средства за точно информирање.”²⁶³ А својом, током *ex-југословенских* међународних ратова континуирано наметаном редукционистичком, умногоме фалсификаторском, и по српски народ не само у симболичком смислу поразном визуром из које је последња деценија протеклог века на просторима Западног Балкана имала бити сагледавана, евроатлантска масовна општила су прибавила себи статус једног од кључних агенаса *ипрактичној* разрешења *ex-југословенске* кризе у корист свих, изузев њених српских вишегодишњих актера.

²⁶² Cf. Ратхер, Дан, “Говор у Националном *Press* клубу у Вашингтону у време агресије НАТО-а на СРЈ, наведено према: Hejden, Robert, „Pristrasna 'pravda': ljudski pravizam i Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju”, *Filozofski godišnjak*, br. 13/2000, стр. 292.

²⁶³ Cf. Влајки, Емил, *Демонизација Срба*, cit. издање стр. 111.

VI. Невлагине организације у Србији као недржавни субјекти међународних односа и политика интервентирања скорије јужнословенске прошлости

“То је добро испланирана акција, један алтернативни модел владавине о коме се ошворено расправља. Ни чланови Конгреса, ни администрација председника САД, немају никаквих илузија о природи организација којима манипулишу. То су за њих дојунске полове у спровођењу политике, које они пошито и ошворено илаћају”.²⁶⁴

Смиља Аврамов

Упоредо с ратним окршајима, којима је стављана крвава тачка на више од седам деценија дуго државно заједништво западнобалканских народа, одвијала се, као што смо утврдили у претходним поглављима ове студије, још једна, не мање жестока – борба међу тумачењима *ex-југословенског* случаја: његових узрока, повода, кључних актера, реперкусија на регионалну и европску безбедност, те изгледа за опоравак и стабилизацију региона у раздобљу које му предстоји. Западноевропски и амерички медији масовних комуникација стекли су, засигурно, привилеговано место у том, нимало оскудном скупу бораца за његово тумачење. Дефинитивно и неопозиво позиционирање српског народа на место губитника у тој неоружаној, *борби за интервентирање ex-југословенског* случаја,

²⁶⁴ *Cf.* Аврамов, Смиља, *Алтернативни модел светске заједнице-цивилно друштво и невладин сектор*, Београд: Нова Европа, 2005, стр. 214.

и државно-територијално реализовање на њеним тековинама верификованих учинака претходеће јој – оружане борбе, било је, међутим, немогуће извршити без озбиљно осмишљеног, медијски снажно подржаног и финансијски добро опскрбљеног деловања *унућрашњих* актера српске парapolитичке сцене, формално-организацијски окупљене у локалном “трећем”, односно *невладином* “сектору”, прецизније речено – једном његовом, најактивнијем и у јавности најприсутнијем делу. Реч је, наиме, о неколико српских невладиних организација у ужем смислу, односно тзв. *алтернативних* невладиних организација, како су дефинисане у једној, умногоме арбитрарној и субјективној, али прилично широко усвојеној класификацији.²⁶⁵ Адјектив “алтернативне” у овој одредби не реферира на маргиналну друштвену позицију ових организација, већ на њихово усмерење на, како се тврди, промоцију вредносних алтернатива затеченом стању у друштву. У том смислу, оне су, прецизира Лери Дајмонд (Diamond), еманципаторске, прогресивне, демократизујуће и модернизујуће форме цивилног организовања, односно промоције цивилног друштва као “подручја организованог друштвеног живота које је добровољно, самогенерирајуће, самодовољно, аутономно од државе и повезано с легалним поретком или скупом заједничких правила.”²⁶⁶ На овакав начин конципирано, оно, према Гордо-

²⁶⁵ Cf. Петровић, Бранка & Пауновић, Жарко, *Невладине организације у СР Југославији*, Суботица: Отворени универзитет & Европски грађански центар за решавање конфликта, 1994.

²⁶⁶ Наведено према: Paunović, Žarko, „Razvojni ciklus nevladinih organizacija u SR Jugoslaviji”, u: *Granice – izazov multikulturalnosti*, (prir. B. Jakšić), Beograd: Forum za etničke odnose, 1997, стр. 437.

ну Вајту (White), представља један међупростор између државе и породице (“трећи сектор”) “испуњен организацијама које су одвојене од државе, уживају аутономију у односу на њу, формиране су добровољно од стране чланова друштва, у циљу заштите и промоције одређених интереса или вредности”.²⁶⁷ Њих карактерише, тврди се, “тежња за промјенама, брига за заједничко добро и усмјереност на политичке проблеме у друштву (‘нова врста политичности’ која није усмјерена према освајању власти, већ према центрима политичког одлучивања).”²⁶⁸ Њихове програме подстицања “добре владавине” “grassroots партиципације”, “снажења локалних заједница” и “промоције демократије” углавном организује и финансира влада САД-а, а лидери ових организација, учача Вилијем Робинсон (Robinson), бивају регрутовани из редова локалне елите, у првом реду транснационалних њених делова, као цивилно-друштвена контратежа националној елити моћи циљаног политичког друштва.²⁶⁹ У речнику међународног права оне се и дефинишу “као приватне организације које служе као механизми за сарадњу између приватних националних група у *међународним односима*.”²⁷⁰ Послушајмо, дакле, како је изгледа-

²⁶⁷ Cf. White, Gordon, “Civil Society, Democratization and Development: Clearing the Analytical Ground”, in: *Democratization*, Vol. 1, no. 3/1994, p. 379.

²⁶⁸ Cf. Paunović, Žarko, Razvojni ciklus nevladinih organizacija u SR Jugoslaviji”, u: *Granice...*,цит. издање, стр. 436.

²⁶⁹ Cf. Robinson, William, I., *Transnational Conflicts: Central America, Social Change and Globalization*, London, New York: Verso, 2003, p. 225.

²⁷⁰ Cf. Bledsoe, L. Robert & Borzek, Boleslaw, A. *The International Law Dictionary*, London: Oxford University Press, 1987, p. 77, курзив М.Р.

ла, односно како би требало да буде интерпретирана скорија прошлост јужнословенских народа према императивном нахођењу²⁷¹ једног дела тих локалних “приватних националних група” као веома значајног недржавног актера међународне политике третирања *ex*-југословенске кризе:

• Некадашња СФРЈ се *распала*, то јест нестала као државни ентитет с географске карте света деловањем *искључиво* унутрашњих актера, у првом реду политичким актима *српској* народа, односно његових политичких и интелектуалних елита, неспремних, како се тврди, да се суоче са изазовима децентрализације и демократске трансформације једне сложене државне творевине каква је била “друга” Југославија. На налоге новог времена Србија је одговорила “*на један репресиван начин: разбијањем Југославије, ратом, нашом дубоком друштвеном репресијом, нашим искључивањем из света са свим ирационалним и тешко поправљивим последицама*”, истиче чланица ХОЉП-а, Латинка Перовић.²⁷² Неучествовањем у драми њеног распадања ни на који начин изузев као невољни и немоћни, а иначе *добронамерни* посматрачи, и сами тешко оштећени њеним последицама (принуђеност да прихвате десетине хиљада избеглица са

²⁷¹ Реч је, наиме, о интерпретацији која „*мора бити намењена српском народу*”, категорична је председница Хелсиншкој одбора за људска права у Србији (у даљем тексту: ХОЉП), Соња Бисерко. *Cf.* Biserko, Sonja, “Ubrzanje samoizolacije”, *Helsinkička povelja* (у даљем тексту: *HP*), по. 97-8/2006, стр.3, болд М.Р. У „не-српским” народима, односно њиховој јавности, речену интерпретацију, делом истоветну, а понешто и радикалнију од оне која је истој већ била понуђена посредством тамошњих масовних општира, требало је упорно и неодустајно потврђивати.

²⁷² *Cf.* Perović, Latinka, Prilog za zbornik *Slučaj Ivana Stambolića*, Beograd: HOLJP, 2001, стр. 137, болд М.Р.

ex-југословенских простора, издвајање огромних финансијских средстава на име донација за њихов пост-ратни опоравак...) екстерни фактори *ex*-југословенске пропасти су, наглашава се, лишени моралне и кривичне одговорности за њене последице: “*Ништа ја не замерам Европи, ја сам последња која би кривицу изражила у било ком другом осим у овоме овде...*”²⁷³ А одређене грешке и несналажења Европе и САД у третирању југословенске кризе, ако их је у доцнијим њеним фазама и било, “*у највећој мери (су) биле узроковане неочекиваним степенем ирационалности Милошевићевог режима, уз иррационално на многих домаћих политичких снага и њиховој сиремности да без обзира на цену, постојећу текуће мејнстримове и крише елементарне норме међународној понашања*”, прецизира члан Центра за стразијске студије, Владимир Векарић.²⁷⁴

• Сваки покушај тумачења улоге међународне заједнице у *ex*-југословенској драми у другачијем кључу, израз је привржености *конспиролошким* (“теорије завере”) виђењима исте и као такав, прецизира се, представља индивидуалну експресију колективне српске склоности *параноји* и *самосажалењу*, који онемогућавају обавезно српско суочавање с недавном прошлосту, преузимање одговорности за њен ратни исход и колективно покајање пред жртвама. “*Ја мислим да смо ми*

²⁷³ *Cf.* Perović, Latinka, “Zustavljanje daha”, www.nedimsejdnovic.com/?p=41, приступљено 10.2. 2011, болд М.Р.

²⁷⁴ *Cf.* Vekarić, Vatroslav, “Prioritetni zadaci spoljne politike i diplomatije SR Jugoslavije u cilju otvaranja procesa integracija u Evropsku Uniju”, интернет документ без пагинације доступан на: www.geocities.com/CapitolHill/Parliament/6682/vekaren.html, приступљено 8.8.2011.

једно *проширено одељење психијатрије*”, рећи ће активиста Београдској круџи, Ратко Божовић.²⁷⁵ А чланица Социјалдемократској клуби, Загорка Голубовић, закључујући расправу на тему “Да ли смо одлепили?”, одржану у београдском Дому омладине октобра 1999. године, према наводима извештача, истиче да “народ болују од *масовне параноје и шизофреније*, ња је неопходно *шито хитније зајочети* лечење, јер ће ускоро и они здрави *постати болесни*.”²⁷⁶ Тај, антрополошки верификован, конспиролошки ментални код српског народа, сарадник Форума за међународне односе, Александар Ненадовић, реконструира на следећи начин: “Уместо обећане демократије, веће *правде* и *боље зараде*, *хранићемо своје велико срце зрневљем историјске величине; њре или касније, истина о нама њробиће блокаде и ојаметишти свети који нас не разуме и њојцењује. Још њоре: њура нам клинове у њочкове, кујући свакојаке завере њреко немачкој блока, Вајикана, Вајинијона, исламској фундаментиализма и друћих мрачних сила*.”²⁷⁷

• Уместо пристајања уз завереничке “теорије”, требало би, препоручивали су српски цивилно-друштвени интерпретатори скорије регионалне прошлости”, “*њомиришти се с чињеницом да у овим стњрашим дојаћајима нема никакве мњтафизич-*

²⁷⁵ Cf. Божовић, Ратко, Излагање на скупу “Етика у медијима – има ли места моралу”, интернет документ без пагинације доступан на: <http://www.antimediji.ndnv.org/tribina2.htm> приступљено 3.3.2010. болд М.Р.

²⁷⁶ Cf. „Народ зрео за лечење”, интернет документ без пагинације доступан на: www.p071.ezboard.com/Narod-zreo-za-lecenje/fbalkansfrm62.showmessage?topic/D=11.topic, приступљено 8.7.2008. болд М.Р.

²⁷⁷ Cf. Nenedović, Aleksandar, “Granice antiistorijske energije”, u: *Druga Srbija – 10 godina posle*, Beograd: HOLJP, 2002, стр. 102.

ке, да су *стњвари њриземне да њриземније не моју бити* и да је наше *колеktivно замајавање њњпарачким идејама оновом свњтском њорњтњку* који је *баш нас одабрао за жртњвено јајње, вишестњруко ојасно*.”²⁷⁸ А у ком смислу је опасно, разјашњава Соња Бисерко: “*Лаж коју шири највећи број медија деформише друштиво које живи у дубокој заблуди и конфузији. Промовисањем самосажалења и осјећања стњалне ујрожености збој наводне свњтске консњирације њрошњв Срба, стњречава се било какво осјећање ојњговорности и кајања*.”²⁷⁹ У том кључу једна од најагилнијих активисткиња локалног невладиног “сектора” тумачи и најтрауматичнију страницу скорије српске историје – геноцид над Србима, извршен током II светског рата на просторима тзв. Независне Државе Хрватске: “*Олаким квалификовањем рајних злочина над Србима њњрмином 'њеноцид', на делу је њокушај релатњвизације* (српских злочина у потоњим ратовима, М. Р.), *који је веома узео маха, ујлавном стњрајњшки осмишљен и њромовисан од стњране београдске елиње*.”²⁸⁰ Утолико је и најзначајнији географски топос и симбол тог страдања за Бисеркову тек: “*срњски мњт о Јасеновцу и следствено њњме, њеноцидношти хрвајскоја народа*”.²⁸¹ О српским жртвама из тог раздобља новије западно-балканске историје, има бити ек-

²⁷⁸ Cf. Miočinović, Mirjana, “U karantinu”, u: *Druga Srbija ...*, цит. издање, стр. 175, болд М.Р.

²⁷⁹ Cf. Biserko, Sonja, “Bilans promašenog projekta”, *HP*, no. 79-80/2005, стр. 3, болд М.Р.

²⁸⁰ Cf. Biserko, Sonja, “Sjećanje na Srebrenicu” u: *Srebrenica: sjećanje za budućnost*, Sarajevo: Fondacija “Heinrich Bell”, regionalni ured u Sarajevu, 2005, стр. 9, болд М.Р.

²⁸¹ Cf. Biserko, Sonja, “Prinudni izlazak iz krize”, *HP*, no. 60/2003, стр. 3, болд М.Р.

стензивније говорено искључиво у смислу вешто искоришћеног манипулативног потенцијала њихове (ре)актуализације, до које је, како се тврди, дошло на српској јавној сцени почетком деведесетих година протеклог века: “Историјари су објашњавали шта се десило, казујући **‘праву истину’** о догађајима који су до тада били **‘скривани и прећућивани’**; психоналишчари су објашњавали зашто се, захваљујући карактерним својствима појединих народа – морало десити то што се већ десило; истиници су додали то неку истину о стварању свој ионако **небеској народа** и – атмосфера **мржње** која ће постојати начин живота – била је створена”, закључује активисткиња Београдској круга, Милена Давидовић.²⁸²

• Српски национализам је, дакле, аутохтони и за распад II Југославије најзначајнији националистички покрет на њеним просторима. Национализми других ех-југословенских народа, уколико уопште доспеју у фокус интерпретаторске пажње, сматрају су *реактивним* и без суштинске одговорности за распад заједничке државе. Свако евентуално настојање да се укаже на много сложенију историјску динамику међунационалних односа на просторима ех-Југославије током њеног вишедеценијског трајања, има бити проscribeвано. Оно, сматра се, представља покушај релативизације *аисолуитне* српске одговорности за сва конфликтна дешавања на политичкој сцени некадашње заједничке државе, која су резултирала њеним распадом. Архитекти тог распада, имају, дакле, бити тражени *искључиво* у редовима српских по-

²⁸² Cf. Davidović, Milena, “Kraj carstva nužnosti?”, у: *Druga Srbija...*, цит. издање, стр. 239, болд М.Р.

литичких и интелектуалних елита: “Помислимо само на све оне **јуродиве** сликаре, **завичајне** истинике, **злоћуке** пророке, **пайнтиране** демистификаторе **планетарних завера** и **стиручњаке** за разобличавање **‘новој светској поретка’**, **еиноенетишчаре** и **параисторичаре** који **корене своја народа** проналазе у **недокучивим дубинама** праисторије, **бивше марксисте** који су **уишеху** збој **пројасити** своје идеологије **нашли** у **‘слајкој радосити** **припадања**’ **Нацији**, **неуморне црпаче** **теоолошких** **караша**, **журналисте** и **фелџонисте** који су **нашој незрелој чинчалачкој**, **а пре свега телевизијској** **публици** **устирајно** **подасирирали** **једну** **наопако** **постављену** **слику историје и света**”, подсећа члан Београдској круга, Аљоша Мимица.²⁸³ Кратко речено: “**Интелектуална елита**, или **бар добар део** **ње**, **подлејао** је **конзервативној**, **ретроградној** **идеологији**, и **почео** на **разне начине**, **кроз медије**, **савештовањима**, **мишинзима**, **да расејава кристеријуме** **из фонда** **једне** **пайријархално-ауторитарне**, **погрејане** **тусларске свесити**”, прецизира Мимичин саборац, Сретен Вујовић.²⁸⁴

• Повлашћено место у галерији креатора те “метафизике лудака” (В. Димитријевић, *Београдски центар за људска права*) заузимају аутори “*злојасној Меморандума САНУ* (С. Гредел, *Цен-*

²⁸³ Cf. Mimica, Aljoša, “Predgovor” за: *Intelektualci i rat*, објављено у: *Druga Srbija...*, цит. издање, стр. 214. болд М.Р. „Инсајдерским” ставовима из овог зборника, чији је Мимица један од уредника, у Западној јавности је током ратних деведесетих поткрепљивана доктрина о етничком чишћењу као суштини српске националне идеологије и матрици политичке праксе српског народа, односно његових политичких елита, кроз више протеклих векова.

²⁸⁴ Cf. Вујовић, Сретен, “Интервју” за *Политику*, 27. септембар, 1993, болд М.Р.

шар за мониторинг и евалуацију), тог “**манифеста српског национализма**, који је подстицао и оправдавао планове ‘Велике Србије’ и тиме стварао националне непријатељности међу народима бивше Југославије,” мишљења је сарадник Београдског круга, Миладин Животић.²⁸⁵ Другим речима, “*све што је до тада било шабу југословенске заједнице (на првом месту национализам као најизвеснији чинилац њеног распада) постало је пожељан став, све што је сиречавано и васпитаном и пројатандом и насиљем, да би се очувала заједница чији распад по националним линијама није могао да се изврши без много веће насиља, постало је ‘визија’.* И као што је ‘визионарство’ Меморандума еуфемизам за ‘национални програм’, иако су ‘демокрација’, ‘просперитет’ и ‘слобода’ еуфемизми за ‘етнос’, ‘територију’ и ‘етничку државу’”, истиче сарадница ХОЛП-а, Оливера Милосављевић. (2000, 3) Тим путем злочин је, тврди се, “*већ унапред био уписан у нове, погодне трендове српске свести. Био је уписан врло промишљено: прво морална верификација – Академија, Удружење писаца, слободни сирелци. Па тек онда долази преузимач и егзекутор и његов чувени оклич – На задатак! А задатак је био, зна се: **шајкаче, кокарде и каме**”*, без дилема је члан Београдског круга, Богдан Богдановић.²⁸⁶ Било је то, прецизира се, време “*када је агресивност једне сулуде пољитике довела до **коллективної лудила** једног несрећног народа коме су се митови и ојсене моли цинично подмештали као*

²⁸⁵ Cf. Životić, Miladin, “Disidenti i rat”, u: *Druga Srbija ...*, цит. издање, стр.344, болд М.Р.

²⁸⁶ Cf. Bogdanović, Bogdan, Prilog za zbornik *Slučaj Ivana Stambolića*, Beograd: HOLJP, 2001, стр. 232, болд М.Р.

небески појкази, који су морално и ментално оштетили духовно биће народа и одвојили га од света и времена” (М. Тепавац, Форум за међународне односе).²⁸⁷

• Одлучно порекнута наративи о међунационалним односима на просторима ех-Југославије, историјско-динамичка димензија се има интерпретативно одузети и међуетничким ратовима у којима је иста као држава скончавала. Издвајањем неколико тачака у времену њиховог вишегодишњег трајања, тачака у којима се и зачиње и окончава интерпретаторска пажња, сложена динамика мноштва, па и бројних злочиначких ратних аката свих зараћених страна, углавном се интерпретативно редукује на прост збир српских ратних злочина, који се представљају у континуираном низу, увек као иницијални и самосврховити акти српског агресора на ненаоружано становништво новонасталих западнобалканских држава. Наиме, ако пажљивије погледамо уназад, “*историја последње деценије прошлог века за нас је једноставно **историја злочина**. Чак не историја ратова, јер су се ти ратови у ствари још увек искључиво састојали од насиља ‘наших’ наоружаних професионалаца над цивилима*”, открива активиста Центра за антиратну акцију, Срђа Поповић. (2003, болд М.Р.) Злочини осталих актера ех-југословенске драме, уколико нису предмет интерпретаторског табуа, или, као у Поповићевом случају, у дословном смислу порекнути, сматрају се реактивним и одбрамбеним и као такви, тврди се, не подлежу кривичним и моралним санк-

²⁸⁷ Cf. Тепавац, Mirko, Prilog za zbornik *Slučaj Ivana Stambolića*, Beograd, HOLJP, 2001, стр. 113.

цијама истих размера, нити су вредни озбиљније интерпретаторске пажње, бар не пажње српских интерпретатора и моралних валоризатора недавне ратне прошлости јужнословенских народа. А *Њолићичку* одговорност за њих, ако их је ту и тамо и било, треба, прецизира се, да преузме *српски* народ као њихова жртва, односно његова некадашња политичка елита, која је својим про-ратним политичким актима принудила остале народе *ex-Југославије* да прибегну свим средствима одбране, па и злочиначким. Великосрпски национализам “*џо џреба једном већ рећи, није извукао историјске џоуке из џрошлосџи, и данас својом џолићичком дојриноси физичкој ликвидацији рубних Срба у расијању. (...) Треба коначно рећи и џо ко зајраво, исторучује Србе на кланицу. Знамо ко их убија и која они убијају, но, џреба знаџи ко их џура џамо да буду убијени!*”, захтевао је члан *Београдској круџа* Слободан Инић.²⁸⁸ Дакле: “*Србија је, факџички, очисџила Хрваџску од Срба.*”²⁸⁹ У том смислу, “*инсисџирање српских власџи да се ради о највећем еџничком чишћењу у функцији је неџирања леџџимносџи војне оџерације ‘Олуја’ и, сходно џоме, изједначавања одџоворносџи за раџи.*”²⁹⁰

²⁸⁸ Cf. Inić, Slobodan, „*Tako smo duboko pali*”, u: *Druga Srbija...*, cit. издање, стр. 207.

²⁸⁹ Cf. Тепавац, Мирко, “Срби у Хрватској: јучер, данас, сутра”, *НИН*, бр. 239, 25. 10. 1996, болд М.Р.

²⁹⁰ Cf. *Sigurnost građana u nedovršenoj državi*, godišnji izveštaj o stanju ljudskih prava u Srbiji u 2000. godini, Beograd: HOLJP, 2001, стр. 15, болд М.Р. Посредством тадашњег америчког амбасадора у Загребу, Питера Галбрајта (Galbraith) ова активисткиња локалног невладиног „сектора” је доставила Туђмановим властима анкетне листиће српских избеглица из Крајине са личним подацима анкетираних, иако је овима била обећана

• Чињеница спорадичног злочинства и не-српских актера протеклих ратова не мења, дакле, ништа битно на политичкој *бесџрекорносџи* њихове победе у настојањима на реализацији својих националних аспирација, које су, аподиктички се додаје, биле сасвим у складу с доминантним светским процесима. А моралном димензијом њихове одбрамбено-ратне обичајности би евентуално, односно уколико желе, могли (не и морали!) да се позабаве припадници њихових народа, иначе током целе протекле ратне деценије у том својству готово невидљиви, односно неприсутни на јавној сцени новостворених јужнословенских држава. Легитимност овој специфичној интерпретативној стратегији обезбеђује сарадник *ХОЉП-а*, Тодор Куљић, подсећајући да је, “*криџичкујући руски национализам, Лењин џисао да се комунисџи боре џроџив своџа, а шовинисџи џроџив џуђеџ национализма (и његових последица)*”.²⁹¹ Дакле, претензија на *универзалносџи*, то јест једнакост практиковања у свим, у моралном смислу сличним ситуацијама, није, иноваторски се утврђује, *differentia specifica* моралног становишта, или бар не моралног становишта узорног *комунисџе*. Оно се, напротив, има исцрпети у инсистирању на моралној

потпуна тајност анкете коју ју *ХОЉП* спровео међу њима. Подаци са ових листића су послужили као основ за покретање кривичних поступака против више хиљада избеглих Срба „за ратне злочине и злочине против човечности”, као и за суспензију низа њихових имовинских права на подручју Хрватске. Та акција је, иначе, изведен под плаштом кампање *Хођу куђи!*, којом је ова невладина организација, наводно, подржавала и помагала повратак српских прогнаника са хрватских подручја у њихове домове.

²⁹¹ Cf. Kuljić, Todor, “Критичка кultura сећања”, интернет документ без пагинације доступан на: www.pescanik.net/content/view/532/12, приступљено 11.5.2010, болд М. Р.

одговорности искључиво српског (“сопственог”) народа, без обзира на карактер и размере санкција којима би он тиме могао бити изложен, штавише, са свесном претензијом да се и оне преостале могуће, а истоме још ненаметнуте, испровоцирају. Јер, “релативизација и деејнификација сребреничке историје”, упозоравала је забринуто Соња Бисерко, “**ономоћила би плаћање ратне одштете (...) и помоћла у осиваривању сиврајешких циљева Београда да истражи историју Републике Српске у замену за Косово.**”²⁹² Утолико и покушај “**групе некомунистичких правника да пред једним другим, Међународним судом правде у Хагу, осигори тужбе Босне и Херцеговине и Хрватске за агресију и геноцид, делује аморално.**”²⁹³

• Имајући у виду све претходно изречено, пет година доцније окончани процес против Србије пред МСП по једној од речених тужби, наишао је на сасвим очекивану интерпретаторску реакцију овдашњег “трећег сектора”. Према мишљењу председнице *Фонда за хуманитарно право*, Наташе Кандић, његова пресуда да Србија није одговорна за геноцид почињен у Сребреници је несумњиво “**последица недостижка доказа, које је**

²⁹² Cf. Biserko, Sonja, “U potrazi za identitetom”, *HP*, no.56/2002, стр.3. Овакве ставове Бисерко је заступала и на скупу одржаном на Принстонском универзитету 1-2. априла 1998. године, у организацији Лихтенштајнског института за проучавање самоопредељења, који делује при Школи “Вудроу Вилсон”. Такви акти Србије би, прецизирала је Бисерко, произвели хаос у српском суседству, односно поновно исцртавање политичке карте југоисточне Европе, посебно Албаније, Босне и Херцеговине и Македоније. Cf. www.princeton.edu/lisd/events/meetings/Summary_Kosovo_98.pdf, приступљено 2.2.2012, болд М.Р.

²⁹³ Cf. Biserko, Sonja, “Eho prošlih vremena”, *HP*, no. 5/2002, стр. 3, болд М.Р.

за овај процес **тревало да обезбеди Србија.**”²⁹⁴ Председница *УУКОМ*-а, Биљана Ковачевић Вучо је, опет, непоколебљива у становишту да одлука МСП-а “**представља крај транзиционе правде и велики пораз Србије (...)** Та пресуда је дугорочно лоша за Србију и она представља победу политичке злочина Слободана Милошевића, победу Рајка Младића, Војислава Кошћунице и српских радикала.”²⁹⁵ Несигурне у исход својих иницијатива које су тим поводом покренуте на локалном, српском терену, Латинка Перовић, Соња Бисерко и Биљана Ковачевић Вучо су годину дана доцније ставиле своја имена на списак потписника *Јавног позива за преиспитивање ослобађајуће пресуде Србији за геноцид*. У *Позиву*, између осталог, стоји: “**У случају прошив Слободана Милошевића судије (МКТБЈ-а) су имале на располагању записнике (са седница Врховног савета одбране СРЈ) када су утврдиле да постоји довољно доказа да би се Милошевић оласио кривим за геноцид у Босни и Херцеговини – не само у Сребреници 1995. године, већ и у вези са злочинима почињеним од 1992. године. (...) С обзиром на ово, разумно је реиитавити да би, да су ови документи били доступни МСП-у, пресуда можда била другачија и да**

²⁹⁴ Cf. *Политика*, 27. 2. 2007, болд М.Р.

²⁹⁵ Cf. *Danas*, 27. 2. 2007, болд М.Р. Како би се анулирали ефекти те „победе”, Наташа Кандић је, заједно с једним службеником америчке амбасаде, 2007. године постала кључни актер афере кадровског “чишћења” неких београдских судова, односно њиховог уподобљавања предстојећим “монтираним” процесима, којима је требало “доказати” оно што није успело бити доказано пред МСП-ом – умешаност Србије у неке од најкрупнијих злочина почињених у ратовима за ех-југословенско територијално наслеђе. Cf. “Наташа Кандић јача од државе”, www.glas-javnosti.co.rs/clanak/glas-javnosti-29-09-2007/natasa-kandic-jaca-od-drzave, приступљено 2.1.2010.

би Србија можда била пролашена одговорном за геноцид. (...) Као представници академске заједнице, активисти за људска права и интелектуалци из свих делова света, захтевамо да се речени заједници у јојшћуној и нецензурисаној форми јавно објаве, како би улоја српске државе у геноциду у Босни и Херцеговини мола објективно да се оцени.²⁹⁶

• Иначе, ратни исход распада некадашње заједничке јужнословенске државе био је, тврди се, искључиво последица српске виолености као супстанцијалног и петрификованог етно-менталитетског својства српског народа, политички инструментализованог у сврхе великосрпског империјалног пројекта, и у том кључу има бити интерпретиран. Односно: “Континуишећ политичкој насиља које карактерише политичку културу Србије, кључ је за њено разумевање”, уверена је С. Бисерко.²⁹⁷ Јер, прецизира Стјепан Гредел: “Самодоуздан је човјек који за то има основе, док је код Срба прије ријеч о инату или, у овдашњем жаргону – **дрчности**. Дрчност је у суштини неаивна самоидентификација по моделу ‘ми смо

²⁹⁶ Cf. www.nspm.rs, приступљено 9.9.2010. Са намером да се предупреди слична пресуда по тужби Хрватске против некадашње СРЈ за агресију и геноцид, Наташа Кандић је, управо у тренутку када је Србија покушавала да оспори надлежност МСП-а по том питању, заједно с члановима *Угрује Вуковар 1991*. сачинила и поднела Тужилаштву за ратне злочине у Београду кривичну пријаву за злочине наводно почињене над хрватским ратним заробљеницима у више “концентрационих логора” на територији Србије током ратова на просторима бивше Југославије. Cf. <http://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/udruga-vukovar-1991-podnijela-kaznene-prijave-zbog-zlocina-u-logorima-u-srbiji.html>, приступљено 3.2.2009.

²⁹⁷ Cf. Biserko, Sonja, “Pobeda antievropske vertikale”, *HP*, no. 70/2003, стр. 3, болд М.Р.

јачи јер смо јачи’, а шћо, наравно, доводи до пројужења тензија, агресивности и најаве нових конфликта.²⁹⁸ Речју, “раи је шћао у једном менталишећу и букнуо из једног сћања духа.”²⁹⁹ А у том менталитету, односно заједници коју исти карактерише “најприсушња (је) **мржња** као антропологишка прешка и дефект осећајности. (...) Друи и друјачији доживљава се као непријатељ и туђинац. Од давнина, овде су чшаве генерације више едуковане за мржњу него за љубав. А једнодушност у мржњи неминовно прше десрукција и злочин. Шћо је најоре, мржња није присушна само у политичкој сфери, већ у целини друшћеној свакодневља”, упозорава Ратко Божовић.³⁰⁰

• Персоналне промене у политичком врху Србије крајем осамдесетих година, које су активирале та есенцијална својства српског менталитета, обележио је, наглашава се, и пораст антисемитизма, који кореспондира тада актуалним стереотипима о међународној завери против Србије као инструментима правдања дебакла Милошевићеве политике. “Репродуковањем митолошке свести са заверничким предзнаком, антисемитизам је у Србији инсирисан и веровањем да је српској несрећи допринела и у свету **наводно** ушћајна јеврејска заједница (појачано посебно након интервенције НАТО) и њени истакнути представници (Медлин Олбрајт, Ричард Холбрук, Весли

²⁹⁸ Cf. Гредел, Стјепан, “Изјава” за Хрватски сервис ВВС-а, www.bbc.co.uk/croatian/news/story/2005/10/051025_srb_shtml, приступљено 8.4.2009, болд М.Р.

²⁹⁹ Cf. Perović, Latinka, „Uz drugo izdanje” u: *Druga Srbija...*, цит. издање, стр. 13

³⁰⁰ Cf. Божовић, Ратко, “Избегли из нормалног живота”, *Етна*, no. 65/2007, стр. 12, болд М.Р

Кларк, Роберт Гелбарти).³⁰¹ Као такав, овај облик расизма није, међутим, представљао новину на овдашњој политичкој сцени, већ је пре, аподиктички се додаје, израз *конципиције* српске антисемитске политике, чији су темељи постављени низ деценија уназад. *“Јевреји су као израелско становништво све до Берлинског конгреса 1878. имали разлога да жале за Турском која је била верски толерантна.”*³⁰² У Краљевини Југославији, пак, антисемитизам је *“уздигнуо на ниво званичне политике и доживео је своју кулминацију кроз антијеврејске акције владе Цветковић-Мачек, са чијом применом је почело 5. октобра 1940.”*³⁰³ У том смислу, Стјепан Грдељ упозорава: *“Не треба заборавити, јер се и то тура под њих, да је након окупације у Србији у време Недићеве режима Србија остала прва земља у Европи, иако звана *Judenfrei*, то јест ослобођена од Јевреја, на овај или онај начин. Не треба заборавити да смо ми имали и наше мини Аушвице у Србији, иакође за Јевреје.”*³⁰⁴ Дакле, иако у Србији живи релативно мала јеврејска заједница, *“антисемитизам живи као део својеврсне друштвене феноменологије. У актуалним околностима ослоњен на идеолошке корене србијанских конзервативних десних оштрица, нарочито изражених уочи и током II светског рата (владика Николај Велимировић, Димитрије Љошић) који снагу у економској и социјалној фрустрацији пронашао из израза вели-*

³⁰¹ Cf. *Ljudska prava u tranziciji*, izveštaj o stanju ljudskih prava u Srbiji u 2001. godini, Beograd: HOLJP, 2002, стр. 37-8, болд М.Р.

³⁰² Cf. *Ibid*, стр. 156, болд М. Р.

³⁰³ Cf. *Ibid*, стр. 157, болд М.Р.

³⁰⁴ Cf. *Ljudska prava i kolektivni identitet*, цит. издање, стр. 37. болд М.Р.

*кодржавне идеје”, разјашњава аналитички тим ХОЉП-а.*³⁰⁵

• Утолико, ваздушна инвазија НАТО на СРЈ у пролеће 1999. није имала карактер агресије, већ изнуђеног покушаја међународне заједнице да детронизује злочиначки српски режим, односно, прецизира се, да оконча његову десетогодишњу *тоталитарну* политику, чије су жртве били, или су могли бити, сви остали народи Западног Балкана. Као таква, она се има сматрати не само нужном и легитимном, већ и увелико закаснелом: *“Та је интервенција у Београд дошла прекасно, ја сам о њој причао још 1991. године. Интервенција је тада била неопходна и ја никада нисам имао никакав морални проблем”,* признаје члан Центра за антирајну акцију, Срђа Поповић.³⁰⁶ Јер, *“њу (Конвенцију о спречавању геноцида, М.Р.) су потписале, иако рећи, све цивилизоване земље на свијету и остало је обавеза свих земаља потписница Конвенције да учине све што је у њиховој моћи да спречи геноцид”,* упозорава Поповић.³⁰⁷ И у реферату који је тих дана сачинио Оштор, а потписао га члан Извршног одбора ове невладине

³⁰⁵ Према: *Ljudska prava u tranziciji*, цит. издање, стр. 156. Са оваквим ставовима о третману Јевреја на српским просторима у новој историји, ХОЉП се у завршници преговора о коначном статусу јужне српске покрајине електронским путем обратила на 1 000 000 (и словима: *милион*) адреса у политичком, медијском и академском свету Западне Европе и САД. Овим лобистичким чином је требало деградирати позицију Србије у тим преговорима, односно још једним у дугом низу морално дисквалификујућих наратива о српском народу, предстојећи акт редуковања његове државне територије, представити историјски заслуженим, па тиме и морално легитимним.

³⁰⁶ Cf. *НИН*, бр. 271, стр. 37, болд М.Р.

³⁰⁷ Cf. Поповић Срда „Postoji srpska historijska krivica”, <http://www.bhdani.com/arhiva/194/t19406.html>, приступљено 1.2.2009.

организације, истакнуто је да се проблеми морају поставити “*на наш начин, (...) кривица садашњеј режима за ситуацију у Србији мора се посебно истаћи.*”³⁰⁸ “Интервенцију”, односно “ваздушну кампању”, или “активну војну операцију против Србије”, како је већ који од активиста овог дела локалног „трећег сектора“ еуфемистички номинализује,³⁰⁹ требало је, ауторитативно се процењује, окончати ангажовањем и копнених трупа, односно потпуним војним сламањем, окупацијом и демилитаризацијом Србије.³¹⁰

• Када је реч Међународном кривичном трибуналу за бившу Југославију, он се из интерпретаторске перспективе локалних цивилно-друштвених активиста из анализираних групација види не само као *објективна* и *ресептивна* институција,³¹¹ која утврђује индивидуалну одговорност за злочине почињене током међуетничких ратова на просторима некадашње заједничке државе и одређује кривичне санкције за њихово

³⁰⁸ Према: Аврамов, Смиља, *Алтернативни модел свейске заједнице...*, цит. издање, стр. 208, **болд** М.Р.

³⁰⁹ Ако је понекад и понегде и именују агресијом, исти то чине у недвосмислено подругљивом тону и уз неизоставне знакове навода.

³¹⁰ *Cf.* изјаву С. Бисерко цитирану у уредничком уводнику Блејна Хардена (Harden) за *The New York Times*, Мај 9, 1999. Упоредити и њено излагање пред *Хелсиншким комитетом за људска права* у Штокхолму, одржано, такође, док је агресија била у току, а под насловом „Crisis or Stability in the Balkans” доступно на: <http://www.usip.org/events/pre2002/bib99/biserko-address.html>. Невладина организација чијом српском испоставом иста председава, имала је кључну улогу и у лобирању за бомбардовање Републике Српске од стране НАТО-а 1995. године.

³¹¹ “Зашто би Хашки трибунал радио нешто што не би било у складу с правдом”, пита се председница *Центра за антирајну акцију*, Весна Пешић. *Cf.* Pešić, Vesna, “Serbia Needs a Total Turnaround” *NIJ*, no. 20, December 8, 2000.

извршење, већ и као место на којем се, категорички се тврди, исписују *једине* поуздане странице новије политичке историје региона, чему, према сопственом признању, немали допринос дају и активисти овог дела српских невладиних организација. Тако је, према речима директорке *Фонда за хуманитарно право*, ова организација приредила и доставила Хашком трибуналу више хиљада страница прикупљеног материјала, који је послужио као основ за подизање оптужница против великог броја *искључиво* српских актера ратова на просторима *ex*-Југославије. Невладине организације овог типа имале су, уз амерички Конгрес, пресудну улогу и у самом оснивању Трибунала, односно у лобистичким акцијама које су му претходиле, што је имплицитно потврђено и признањем које им је из тих разлога упутио и већ помињани, први главни тужилац Трибунала, Ричард Голдстон. Јер, образлаже Соња Бисерко, “*све је јасније да ће хашки процеси даћи сасвим нови кључ за читање историје Балкана XX века.*”³¹² Тај “кључ” Трибуналу су великим делом обезбеђивали локални цивилно-друштвени активисти из маркиране групације, чијим перима су, према недемантованим информацијама, писани и текстови признања кривице неких од највиших српских званичника заточених у Схевенингену (примерице Б. Плавшић) насталих, како смо утврдили, као резултат нагодбе истих с Трибуналом, признања којима је требало потврдити тумачење узрока ратова на просторима *ex*-Југославије о којем је реч на овом месту. И међународну заједницу, упозоравало се, треба подвргнути критици када поје-

³¹² *Cf.* Biserko, Sonja, “Reciklaža istorije”, *HP*, no. 53/2002, стр. 3.

диним својим потезима почне да показује назнаке деловања “изван историјској контекста који суд дефинише”.³¹³ Наиме, “управо оно што се дешава у Хагу ни сама међународна заједница не узима (довољно) у обзир, јер тамо се ише историја”, упозоравала је Бисерко.³¹⁴

• А темељна значајка те, новије историје западнобалканских простора која се пише у Хашком трибуналу је “реалности, односно кључна улога **Београда** у разбијању Југославије и збивањима од 1990. до 2000. године.”³¹⁵ Идентитет њених кључних актера, и у феноменалном и у персоналном смислу, за овдашњи “трећи сектор” је несумњив – српски национализам, његови креатори и операционализатори, пре свих Слободан Милошевић. Отуд, судски процес који му је уприличен у Хагу “исписује прецизну хронологију свих рајних догађања и открива његове циљеве, идеологију српској национализма и његове архивекције,” уверена је С. Бисерко.³¹⁶ А први међу тим архитектама је

³¹³ Cf. *Ibid*, стр. 3. Колика је била помоћ овдашњих невладиних организација у том “дефинисању”, сведочи податак да се тужилац МКТБЈ-а, Цефри Најс (Nice), више пута током унакрсног испитивања историчара Славенка Терзића, сведока који се пред истим појавио на позив првооптуженог Слободана Милошевића, позивао на ставове Соње Бисерко и Латинке Перовић, две најистакнутије фигуре овог дела српског „трећег сектора”. Њега је, као основни извор информација, Најс помињао у више својих интервјуа и након окончања његовог ангажмана у Трибуналу.

³¹⁴ Према: www.pescanik.net/old/index.php?&p=240&ni=3491nd=1, приступљено 2.2.2009.

³¹⁵ Cf. Biserko, Sonja, “Konsolidacija patriotskog bloka”, *HP*, no. 63/2003, стр. 3.

³¹⁶ Cf. Biserko, Sonja, „Bilans promašenog projekta”, *HP*, no. 79-80/2005, стр. 3. Оваква своја становишта С. Бисерко је образлагала на бројним својим гостовањима по Западном свету, између осталих и у америчком Институту за мир јула 2001. године.

“зликовац” (Б. Прпа, *Центар за културну деконструкцију*) који је “количином зла нанетој Србији и њеним народима, као и народима бивших југословенских република, без премоца у нашој историји и који је преко оних који су следили његову пољотику, био одговоран и за Ђинђићево убиство и, пре тога, Турувијино, Стамболићево и других жртава”, подвлачи Загорка Голобовић.³¹⁷ Милошевићу као таквоме, “смрт (је) пресудила за зла што их је за животова другим чинио. Иако није дочекао судску пресуду, то не значи да је отишао невин са овога света.”³¹⁸ За њега као таквог, заправо, и није постојала адекватна пресуда, укључујући и ону на смрт која је одавно искључена из европског правног простора. Ни она не би, сматра се, била “примерена злочиначким неделима Милошевићевој режими”.³¹⁹

• Архитекти не-српских националистичких покрета на просторима претходне Југославије, односно хашки третман њихових “удружених злочиначких подухвата”, за ову скупину активиста српског “трећег сектора” је објекат сасвим *дружачије* интерпретативне стратегије. Ево и какве: “Хоћу да кажем да ово није крај света и да на основу једне пресуде иде суд није успео да утврди, односно утврдио да тужилаштво није успело да докаже кривицу, не може да се тради став који пре свега иде **на штењу Србије**, и да се говори да је **Хашки суд уперен против Србије**”, категорична је Биљана Ковачевић Вучо поводом пресуде

³¹⁷ Према: www.tanjug.co.yu/Dogadjaji/Milosevic/default.aspx?str=analyze.htm, приступљено 5.8.2008.

³¹⁸ Cf. *Ibid*

³¹⁹ Cf. Savic, Obrad, “Militaristički cogito”, u: *Druga Srbija...*, цит. издање стр. 56.

Трибунала на две године затвора злогласном Насеру Орићу.³²⁰ Ни ослобађајућа пресуда Рамушу Харадинају није припаднике овог дела локалног “невладиног сектора” затекла интерпретаторски неспремне. Исту Соња Бисерко коментарише на следећи начин: “**Србија** није ни у једном моменту показала намеру да озбиљно и конструктивно учествује у раду Хашког трибунала и нема никакво морално право да данас прозива тај суд на начин на који то чини Војислав Кошћуница. То је стварно **дупли ситандард** који Србија примењује у свим ситуацијама, па наравно и сада када је у питању ова пресуда Харадинају.”³²¹ Коначно, предлагала је иста, “узмимо само пример ‘Вуковарске пројекте’ која је, да кажем, **капастрофалнији** случај него што је случај Харадинај.”³²²

• Ни неколико месеци доцније пристигла ослобађајућа првостепена пресуда Насеру Орићу по свим тачкама оптужнице, није променила смер у којем је перманентно окренут “истраживачки” објектив овдашњих “трећесекторских”, интерпретаторски ангажованих активиста: “Чини ми се да се овде Орић и Харадинај користе као **поштаклице**, а врло мало се говори о достављању доказа, улози српске владе”, изјавила је тим поводом Биљана Ковачевић Вучо, и додала да “**смо мало неправедни** када се ради о том случају”.³²³ Наташа Кандић је прецизирала “**да српска јавност има проблем да разликује политичку од правне логику,**

³²⁰ Према: www.voanews.com, приступљено 4.8. 2010, болд М.Р.

³²¹ Изјава за Радио Слободна Европа, дата 7. 4. 2008. године, www.slobodnaevropa.org, болд М.Р.

³²² Cf. *Ibid*, болд М.Р.

³²³ Cf: www.megafonija.com/vesti.php?hid=9&id=48485&category=vesti, приступљено 1.3.2011, болд М.Р.

и да Хашки трибунал утврђује кривицу на основу **несјорних** доказа.”³²⁴ Став овдашње јавности према Трибуналу као углавном узорној институцији међународне правде, односно “**оригиналном суду са историјским значајем**” (В. Водинелић, *Центар за унапређење правних студија*) је, заправо, тест њеног одношења према идеји кажњивости ратних злочина као таквој. А тај тест Србија, очигледно је, није положила. Из тих разлога, четири невладине организације из односне групације (ХОЉП, УУКОМ, Београдски круг и Фонд за остворено друштво) су априла 2007. године упутиле Писмо Европској Унији, у којем, уз захвалност на принципијелној политици, апелују на исту да онемогући наставак преговора са Србијом “о стабилизацији и придруживању” док ова не оконча сарадњу с Хашким трибуналом. У супротном, “**многи људи у Босни и Херцеговини би се молили осећати повређеним, нарочито након пресуде Међународног суда правде. (...) Такође, Хрватска и њено ситановништво би се поново молили осећати изданим од стране Европске Уније и међународне заједнице, имајући у виду да је Хрватска годинама била изложена многио већем међународном притиску да сарађује са Хашким трибуналом него Србија**”, процењују потписници писма.³²⁵

• Осврћући се на споразум између представника трију зараћених босанско-херцеговачких народа склопљен 1995. године у Дејтону, представници локалног “трећег сектора” запајају да је он легализовао етничку поделу ове бивше југословенске републике, насталу, тврди се, као резултат

³²⁴ Према: *Ibid*, болд М.Р.

³²⁵ Cf: www.helsinki.org.yu/serbian/saopstenja.02.html, приступљено 3.1.2011, курзив и болд М.Р.

српске агресије и политике етничког чишћења, односно пред непристрасним и кредибилним трибуналом у Хагу утврђеног *геноцида*. Сличан карактер имао је, додаје се, и вишегодишњи српски третман *лејџимних* политичких аспирација косметских Албанаца. Стога ће, тада још увек само планирани акти међународне заједнице у правцу ампутирања Косова и Метохије од остатка државног организма Србије, односно ревизије Дејтонског споразума у смислу поништавања државности Републике Српске њеним утапањем у државно тело унитарно конципиране Босне и Херцеговине, бити, поручивало се, *лејџимна* одмазда за једнодеценијску политику државног терора, бруталног кршења људских права и покушај геноцида над косметским Албанцима, односно за, у Хагу непобитно утврђени геноцид над босанским Муслиманима, на којем је, прецизира се, настала Република Српска, та “*трусна Караџићева државолика красџа, (...) Нелудско Немесџо, њерверзна њворевина без историјској, џеографској, демографској или било којег другој сувислој уџемељења, једна морбидна измишљотина овајлоћене машиџе Удружених Идиотџа, заумни Неверланд, (...) чије џи џосџојање не може бити друго до ли бол и срамотџа ако си релативно нормално људско чељаде, (...) ако ниси џек на задње шаџе осовљени курџак који ошџри очњаке и завија на месечини с друџим вуџима (...)*”, упозоравао је сарадник ХОЉП-а, Теофил Панчић.³²⁶ Стога је охрабрујућа чињеница да високи представник у БиХ – Педи Ешдаун, “*на Дејтонски споразум џледа као*

³²⁶ Cf. Pančić, Teofil, “Belzebubova zemlja”, интернет документ без пагинације доступан на: <http://www.pescanik.net>, приступљено 8.8.2010, курзив/нормал његов, болд М.Р.

на акџи који се 'мора џревазиџи да би се ушло у Евроџску Униџу', јер је сачињен да би се 'заустџавио раџи’”, потврђује и С. Бисерко.³²⁷

• Разлог за перманентну будност овдашњег невладиног сектора над босанско-херцеговачком целовитошћу произилази, наглашава се, из перзистентности и тоталитаристичких претензија данас само вешто притајеног, а иначе константно претећег српског *фашизма*. Наиме, “*у свим земљама антифашистичке коалиџије јављају се манифестџације фашизма, али се не дешава обнова идеолоџије фашизма и наџизма до нивоа џреџензија да он џосџане владајућа идеолоџија*”, упозоравала је Латинка Перовић.³²⁸ Утолико је од посебног значаја, тврди се, већ помињана упорна апсолутизација и етнизација свих српских злочина током грађанских ратова на просторима *ex-Југославије*, посебно сребреничког. Јер: “*Сребреница је џосве џосебан случај. То је више од џтраџедије. Истџребљење џоликој броја људи за чеџири дана* (према тврдњама ове активисткиње **више од 10 00**, прим. и болд М. Р.), *орџанизовано и систематски, џо није био никакав ексџес, већ сама сушџина – радикално зло. Метџоди коришћени у Сребреници надџили су све оно џџо се дешавало на џерџиџорији бивше Јуџославије. То се неће и не сме заборавити. За Србе је џо џешка хиџотџека која се као оџроман џерей осџавља будућим џенераџијама.*“³²⁹ За сарадника Беоџрадској круџа, Ненада Прокића, “*разлика између*

³²⁷ Cf. Biserko, Sonja, “Konsolidacija patriotskog bloka”, *HP*, no. 63/2003, стр. 3.

³²⁸ Према: www.pescanik.net/content/view/1169/70, приступљено 4.5.2010.

³²⁹ Cf. Biserko, Sonja, „Sjećanje na Srebrenicu”, u: *Srebrenica: Sjećanje na budućnost*, Sarajevo: Fondacija Heinrich Bell, regionalni ured u Sarajevu, 2005, стр. 7.

слика из Сребренице и Аушвица је само у колору, који је у овим њрвим њрисијуачан, јер је њехнолоџија најредовала. **Нема** никакве грује разлике, њеноцид је њеноцид, ђде ђод да се дођодио. Не можемо њо да називамо неким грујим именима”, категоричан је Прокић³³⁰

• Државна фрагментација простора Западног Балкана не би, сугерисали су дотични, требало на томе да се оконча. Црна Гора је из интерпретаторске перспективе активиста овог дела локалног невладиног "сектора" већ 2001. године била *de facto* независна, српског имџеријалистичкој и хџемонистичкој загрљаја ослобођена држава, коју је као такву требало и третирати. Наиме, погледа ли се мало пажљивије, “Црна Гора је већ остварила факџичку самостјалносџи и без џројлашења независносџи и сада би било најважније изнуџира је јачаџи, како би се џоџврдило да је њо једна истџински демокраџиска земља”, препоручивао је члан Форума за међународне односе, Живорад Ковачевић.³³¹ А недуго потом пристиглу и формалну реализацију својих жеља и настојања, активисти овог дела локалног “трећег сектора” су поздравили на сасвим очекиван начин: “Црна Гора је, грујим речима, **слободна** – и њо је једна од вредносџи њене слободе – од меморандумске елиџе која је у Србији џоново доминанџина сџруја, а чији су важни сеџменџи и монџањари асимиловани у Академији, “Полиџици”, **мафији** и оствалим џтрадиционалним усџановама срџској народа”.³³²

³³⁰ Према: <http://www.pescanik.net>, болд М.Р., приступљено 8.9.2009.

³³¹ Cf. Ковачевић, Живорад, Интервју за *Побјегу*, 6. 2. 2000.

³³² Cf. Samardžić, Nikola, “Epilog razvoda”, *HP*, no. 95-6/2006, стр. 3, болд М.Р.

Соња Бисерко ће, опет, сасвим искрено признати: “Заједно смо (она и њена саборкиња Олга Поповић Обрадовић, прим. М.Р.) на улицама Подђорице џоделиле **радосџи** осамосџаљивања Црне Горе, шџо је један од џоследњих удараца срџском национализму”.³³³

• Када је реч о вишедеценијском косметском проблему, овдашњи цивилно-друштвени, интерпретаторски уполсени делатници су се залагали за његово “решавање џо **убрзаном џосџујку**”, јер је јасно да је његова “независносџи (условна или џуна, свеједно) **оџџмално** решење.”³³⁴ Ни у погледу генезе тог проблема исти немају никаквих дилема: “Проблем Косова – не **’јужне срџске џокрајине’** – џосџоји од 1912. џодине, када смо Косово ослободили од Турака, а нисмо џримеџили да већ њада, или џрецизније, од 1921. џодине, на џрвом џојису, Албанци имају јасну веђину на Косову”, подсећа члан Фонда “Демокраџски центјар”, Десимир Тошић.³³⁵ Мирко Тепавац прецизира: “Наш џоџрешан џочетјак сџурно није још од Косовској боја (...) Биће џамеџније да се џресудни узроци џоџраже у џоџрешним џроценама и одлукама државне џолиџике џоком џоследњих неколико деценија. А ослобођени илузија и мџџова, моџли бисмо, макар сами себи, да кажемо: џа нека Косово буде колико џод хође независно, нека се зове како хође, само нека буде џолеранџно, оџворено, демокраџско и џријаџно за све који џамо желе да дођу, џослују

³³³ Cf. Biserko, Sonja “Naučni autoritet i aristokratska pojava”, *HP*, no. 99-100/2007, стр. 3, болд М.Р.

³³⁴ Cf. Biserko, Sonja, “Ubrzanje samoizolacije”, *HP*, no. 97-8/2006, стр. 3, болд М.Р.

³³⁵ Cf. Tošić, Desimir, “Intervju” за *Peščanik*, www.pescanik.net/content/view/1176/70, болд М.Р.

или *и*уда само *и*рођу. Разуме се да би и Србија морала да буде *истио* *и*аква, јер са *и*ерешом косовске *мишоманије* *и*ешко да *и*о икада може би*и*и.³³⁶

Уосталом, скреће пажњу, за разлику од српских албанским великодржавним амбицијама изразито наклоњена Латинка Перовић, “албански народ је *и*оследњи народ у националном буђењу на Балкану који је заиста *и*одијељен. Народ који је у експанзији, која није само биолошка, не*и*о и о*и*ш*и*а”.³³⁷ Па и руководећа политичка класа на Космету “је на *вишем* нивоу не*и*о *и*и*и*о је *и*росечна српска.”³³⁸

• У погледу мањинских и регионалних проблема “Србије без Косова”, који, зналачки се упозоравало, својом бројношћу и интензитетом већ озбиљно доводе у питање унутрашње уређење матице српског народа, треба, сугерише се, очекивати разрешење *слично* косметском: “Када је у *и*иш*и*ању унутрашње уређење Србије, *и*ос*и*авља се и *и*иш*и*ање **Војводине**, која је уједно и најважнији гео мањинско*и* *и*иш*и*ања. *О*ш*и*варају се и два ре*и*онална: **ју*и* Србије и Санџак**,” обелодањује Соња Бисерко.³³⁹ Јер, током рата у Босни “Санџак је био гео српско*и* ра*и*но*и* *и*ројек*и*а, *и*е су у *и*ом ре*и*ону **конст*и*ан*и*тно** кршена *и*рава Бошњака, а *и*о*и*ранична *и*одручја *е*и*и*нички очистићена. Ни *и*осле *и*е*и*о-о*к*и*и*обарских *и*ромена, нове демократске власт*и* нису *и*одс*и*ициале *и*оли*и*ичко конст*и*и*и*уисање бошњачке заједнице, већ су ‘*и*рале’ на кар*и*у њихо-

³³⁶ Теравас, Mirko, “Kraj lošeg početka”, u: *Republika*, no. 414-415/2007, стр. 12, болд М.Р.

³³⁷ Cf. Perović, Latinka, “Nema sumnje: u Bosni je izvršen genocid”, *Vhdani*, no. 277/2002, стр. 11, болд М.Р.

³³⁸ Cf. Тошић, Десимир, “Само остаје да чувамо Србе и везе са Косовом”, *Глас јавности*, 4.9.2007, стр. 6.

³³⁹ Cf. Biserko, Sonja, „Bilans promašenog projekta”, *HP*, no. 79-80/2005, стр. 3.

*ве и*оделе”, сазнања су Бисеркове.³⁴⁰ Што се тиче Војводине, која је, подсећа иста, као и Косово, у бившој Југославији уживала висок степен аутономије, потреба за њом се последњих петнаестак година перманентно доводи у питање, “а Војводина *е*и*и*нички *и*рисваја као ексклузивна српска *и*окрајина.”³⁴¹ Процес стварања *е*и*и*ничке државе полако се приводи крају, “а *и*о је, између ост*и*ало*и*, *и*одразумевало и **ослобађање** од мањина. Већ *де*се*и* *и*одина с*и*роводи се **и**и*и*хо *е*и*и*ничко **чишћење**, *и*р*и*мењују се **бру*и*талне** мере **ре*и*рес*и*је** над неким мањинама, *и*е *и*ринудна **асими*и*лаци*и*ји**”, открива Бисерко.³⁴² Уз те, додатан проблем, упозорава се, представља чињеница да Србија није на адекватан начин решила проблем српских избеглица са *е*х-југословенских простора, односно да је дозволила да се највећи део њих насели у Србији, “мно*и*е *из*бе*и*лице су добиле држав*и*анст*и*во, *и*и*и*о значи да се *и*реко њих *е*и*и*нички заокружује *и*ер*и*и*и*орија.”³⁴³ Притом се заборавља да упркос свим реченим процесима, Срби као најбројнија *е*и*и*ничка заједница у Србији, “у Санџаку (*су*), на *и*р*и*мер, **мањина** у односу на Бошњаке. Слична с*и*и*и*уација је и у неким о*и*ш*и*тинама у Војводини *и*де се Мађари, у односу на Србе, налазе у *и*озицији *е*и*и*ничке **већине**.”³⁴⁴ Стога је логика по којој се распадала

³⁴⁰ Cf. Biserko, Sonja, “Naučni autoritet i aristokratska pojava”, *HP*, no. 99-100/2007, стр. 3, болд М.Р.

³⁴¹ Cf. *Ljudska prava i kolektivni identitet*,, цит. издање, стр. 526.

³⁴² Cf. Бисерко, Соња, Излагање на округлом столу “Националне мањине у Србији”, према: *Individuallna i kolektivna prava manjina*, Beograd: HOLJP, 2001, стр. 22, болд М.Р.

³⁴³ Cf. *Ibid*, стр. 22.

³⁴⁴ Cf. *Ljudska prava i kolektivni identitet*, цит. издање, стр. 528, болд М.Р.

некадашња СФРЈ, данас, а и у непосредној будућности ће, тријумфално се констатује, бити “на делу и у самој Србији.”³⁴⁵ Ти процеси ће, подвлачи се, омогућити да Србија, коначно “буде **сведена на своју мјеру**.”³⁴⁶

• Ни у погледу политичког преврата у Србији који се догодио 5. октобра 2000. године, локални цивилно-друштвени интерпретатори скорије регионалне прошлости немају крупнијих дилема – он је, подвлачи се, представљао неискоришћену историјску шансу да се успостави персонални и идеолошки *дисконтинуитет* са дотадашњом националистичком и империјалистичком политиком официјелне Србије. Односно, “*неспоразум Срба са светом крајем XX века осјтао је и након 5. октобра, ујркос ојромној жељи света да се Србија прими наирај у окриље међународне заједнице. Ниједна земља у транзицији није добила тако повољне услове за пријем у Савети Европје, нији је добила ирејман какав је добила Србија. Евројска Унија је просјрла **црвени шетих** са нагом да ће нова демокрајска власт најравии истински дисконтинуитет са Милошевићевим режимом*”, резигнирана је С. Бисерко.³⁴⁷ Избором Милошевићевог наследника, сматра иста, уместо дисконтинуитета, омогућен је континуитет те политике, трагично потврђен убиством првог постмилошевићевског премијера Србије марта 2003. године. Јер, прецизира она, “*Војислав Кошћуница није ни у једном иренуику осудио Милошевићеву рајну полийику, нији се икада позийивно изјаснио о Хашком ири-*

³⁴⁵ Cf. Biserko, Sonja, „Bilans promašenog projekta”, *HP*, no. 79/8, 2005, стр. 3.

³⁴⁶ Cf. *Ibid*, стр.3, болд М.Р.

³⁴⁷ Cf. *Ibid*, стр.3, болд М.Р.

буналу. Такође, Војислав Кошћуница се никада није *дисанцирао од пројекта Велике Србије. Наиротив, он је користио сваку ирилику да Рејублику Срјску ирејира као друју срјску државу, која је иривремено раздвојена од Србије.*³⁴⁸ Отуд, “*иобеди ли у борби за власт сјруја иредседника Јујославије Војислава Кошћунице, на демокрајску Србију чекајемо још дујо*”, упозоравала је Загорка Голубовић.³⁴⁹ Време краткотрајне Ђинђићеве владави-не има се, дакле, сматрати неком врстом изузетка, реформистичког и про-западног *инцигенита* у континуираном историјском току српског конзервативизма и антизападњаштва.

• У евроатлантски свет Срби ће, дакле, бити добродошли тек након вишегодишњег, а можда, наглашава се, и вишедеценијског етно-карактерног дисциплиновања (“*денацификација*”) и политичко-културалног ресоцијализовања (“*кашарза*”) под протекторатом, односно једном врстом колонијалне управе међународне заједнице. А процес данацифик(с)ације у Србији почеће, прецизира Стјепан Гредељ “*оној иренуику када се на јавној/полийичкој/културној сцени појави неки срјски ‘Вили Браниј’, који ће да оде и да се поклони сенима Вуковара, Осјека, Загра, Сарајева, Мосара, Зворника, Бијељине, Фоче, Сребренице, Рачка, Ђаковице, Пришћине, ијд (да не набрајамо даље* – а могао би, јер је списак неисцрпан, прим. и болд М.Р.) и искрено се извини за злочине *тамо учињене у име народа којем и он/она иријага*”.³⁵⁰ Посматрани део овдашњег невла-

³⁴⁸ Cf. *Ibid*, стр. 3.

³⁴⁹ Cf. www.glas-javnosti.co.yu, приступљено 1.8.2007.

³⁵⁰ Cf. Gredelj, Stjepan, „Rat, zločini, krivica, sankcije”, u: *Revolucija i poredak*, Beograd: IFDT, 2001, стр. 256, болд М.Р.

диног “сектора”, дакле, нема никаквих дилема у погледу историјског модела који би Србија требало да следи у процесима који јој предстоје: “Немачко сџановништво је увидело, иако није јавно изјавило – **ми смо једини кривци**. Они су увидели катасстрофу коју је Адолф Хитлер приредио у њихово име”, упозоравао је Десимир Тошић. “Цело село доведу (у Аушвиц, прим. М. Р.) – нисте знали, ево сад знајте, ледајте и исцашајте”, подсећала је и Биљана Ковачевић Вучо.³⁵¹ Латинка Перовић, такође, признаје да често чини поређења данашње Србије и пост-хитлеровске Немачке: “Свака нова књижа тамо је била повод за расправе, подјеле, оштре полемике. То су мјерила колико су они са тим раскинули и Немачка је остала једна либерална, демократска држава.”³⁵² Отуд и

• Претпоставка да ће се временом Србија кретати по историјској инерцији, без спољашње принуде и подстицаја, наивна је и неприхватљива, категорични су српски цивилно-друштвени делатници из анализираних скупова: “Са својим унутрашњим конзервативним структурама она није политички и економски партнер у региону. Њена демократска трансформација је моћна само уз помоћ међународне заједнице и неку врсту ‘колонијације’ њених институција, посебно војске, полиције, правосудја и образовног система”, упућује Соња Бисерко.³⁵³ Јер, подучавао је аналитички тим ХОЛП-а: “Волфганг Шивелбуш у својој књизи ‘Култура пораза’ истиче да ‘док

³⁵¹ Према: <http://www.pescanik.net>, приступљено 12.12. 2008.

³⁵² Cf. Perović, Latinka, “Nema sumnje: u Bosni je izvršen genocid”, *Bhdani*, no. 277/2002, стр. 22.

³⁵³ Cf. Biserko, Sonja, “Borba za Đinđićevo nasleđe”, *HP*, no. 64/2003, стр. 3, болд М.Р.

од губитничка нација има команду над својим националним идентитетом, она ће тврдоглаво одбијати да се повинује захтевима победника за моралном и духовном предајом’.”³⁵⁴ Уз ту, неопходно је обезбедити и ону другу, једнако важну – војну предају Србије, што ће бити омогућено редефинисањем њеног безбедносног система: “Демилитаризација Србије, свођење армије на рационалну меру са новим безбедносним концепцијом (који подразумева борбу против природних непогода, тероризма, трафика, наркодилера) отвара могућност за њену стварну демократизацију”, указује Бисерко.³⁵⁵ Стога је за ову локалну цивилно-друштвену активисткињу право питање “**да ли је Србија уопште у стању да ‘однесе’ толику количину добрих намера оних који су вољни да јој помогну?**”³⁵⁶ Повлашћену улогу у том процесу спољашњег помагања Србији, требало би, сматра иста, да имају НАТО и Сједињене Америчке Државе, као, наглашавала је, једини неспорни политички ауторитети међу готово свим државама Западног Балкана, превасходно оним још увек оптерећеним неразрешеним етничким питањима.³⁵⁷

• Због свих претходних разлога, активисти овог дела локалног “трећег сектора” су особито сензибилизовани за, како се упозоравало, све транспарентније и националну пројект најављујуће окретање Србије православној и словен-

³⁵⁴ Cf. Samoizolacija: realnost i cilj – Srbija 2007, стр.29, болд М.Р.

³⁵⁵ Cf. Biserko, Sonja (1999). “Crisis or Stability in the Balkans” <http://www.usip.org/events/pre2002/bib99/biserko-address.html>

³⁵⁶ Cf. Biserko, Sonja, “Internacionalizacija unutrašnjih sporova”, *HP*, no. 52/2002, стр.3, болд М.Р.

³⁵⁷ Cf. *Ibid*, стр. 3.

ској Русији. “Као резултат овога сјајања (питања уласка Србије у ЕУ и статуса јужне српске покрајине, М.Р.) дошло је до стиранијешкој заокрепиа према Русији, односно оним њеним вредностима које Кошицуница сматра значајним за Србе. То нису вредности руске културе, књижевности, храбрих појединаца и цивилних трупа које се боре за људска права и пролив сваке оиресије. Оно што је била инспирација за овај заокреп јесте идеја поново усвојављене империјалне Русије, неирања вредности секуларизма путем интерференције цркве у државу и друштво (како се овде и сматра пожељним), повезаности и блискости ‘по крви’, језику и ауторитарним навикама”, разобличава смисао заокрета чланица Центра за унапређење правних студија, Весна Ракић Водинелић.³⁵⁸ Добри односи са Русијом су, додуше, “пожељни и потребни из више разлога, али не треба имати нереална очекивања и илузије о руском ‘покровитељству’. Као и сви остали, Русија искључиво следи своје интересе и сходно њима ће давати или ускраћивати подршку унутрашњим и спољнополитичким интересима Србије”, упозоравала је чланица Форума за међународне односе, Јелица Милић.³⁵⁹ Ни остала интерпретаторска пера овдашњег “трећег сектора” нису штедела списатељског напора да читање убеде у сву безизгледност међународно-политичке позиције Србије уколико се иста, уместо окретања Западу, одлучи за супротну му страну света. Тако је пред-

³⁵⁸ Cf. Ракић Водинелић, Весна, “Повратак у историју”, www.pescanik.net/content/view/322/12, болд М.Р.

³⁵⁹ Cf. Милић, Јелица, “Европски медени месец на одређено време”, интернет документ без пагинације доступан на: www.dnevnik.co.yu/modules.php?name=News&file=article&sid=24367

седник Балканској фонда за демократију, Иван Вејвода са сигурношћу тврдио да Руска Федерација неће уложити veto који је уложила када се у Савету безбедности одлучивало о признавању самопроглашене косметске независности: “Руси ће ипак како водити рачуна да своје односе са САД и ЕУ, иде су и огромни економски интереси у питању, не покреће, ие ће изражити неки средњи пут који ће довести до међусобно прихватљивог решења, а да се ствар не затеине до крајњих граница уопштебом veto.”³⁶⁰ Јер, “интереси моћника нису увек онакви какве их мање моћни очекују. Зато је увек опасно свако везивање за моћнике без резервног решења”, опомињао је активиста Оливера Чедомир Чупић.³⁶¹

• Излаза за заблуделу и залуталу Србију, ипак, има, а он је “у конкретним акцијама, конкретној мобилизацији на следећим изборима, на којима морамо помоћи људима да се јасно одреде између Европе и руске туберније. То је избор пред којим се налазимо и зато с несиприљењем очекујем да чујем шта ће данас и на којем језику, на руском можда, Кошицуница одговарати Европској Унији”.³⁶² На жељно ишчекиваним изборима, међутим, аритметичку већину поново су добили “извођачи Вуковара, Дубровника, Сребренице, 12. марта, убисива војника у касарнама, иалења зајадних амбасада, појона новинара и убијања

³⁶⁰ Cf. Вејвода, Иван, “Резолуција СБ о Косову ће бити донета”, интернет документ без пагинације доступан на: www.dnevnik.co.yu/modules.php?name=News&file=article&sid=2173, болд М.Р.

³⁶¹ Cf. Чупић, Чедомир, „Никад се не плашим својих речи”, *Политика*, 6. април 2008.

³⁶² Cf. Dereta, Miljenko (2007) “Intervju” за *Peščanik*, www.b92.net/info/emisije/pescanik.php?yuy=20078mm=098nav_id=2631, приступљено 1.2.2010, болд М.Р.

медија и универзитетима, изолационизма, хиперинфлације и турбо-фолк културе.“³⁶³ Но, вољом и настојањима “протектора” аритметичка већина је партијски структурирана другачије него што је било очекивано. А након тога и “извођачи Вуковара, Дубровника и Сребренице” бивају сагледани из битно модификоване визуре, чиме се чудесни круг једног дугог интерпретаторског путешествија, за недовољно упућене, на чудесан начин и затвара: “То важно ишћање (о авангардној уметности, М.Р.) иосћављам само сћуденћима који су сућериорни, јер ћо није ишћање за осредњи менталићей и осредње знање. То иосћављам оним сћуденћима који се боре за највишу оцѣну. (...) Мој сћуденћ Дачић (је) био бриљанћан и сћојим иза оноћ шћо је њећово знање док се школовао. За оно шћо је било иосле сћудија, **не знам.**“³⁶⁴

*

Тако је изгледала, односно тако би, према нахођењу оног дела српског невладиног “сектора” чија јавна делатност је била у фокусу моје пажње у овом поглављу, морала да буде тумачена недавна јужнословенска прошлост, у првом реду место и улога српског народа и његових политичких и интелектуалних елита у њој. Оваквом интерпретацијом тог места и улоге, евроатлантској пракси спољног третирања сложене ех-југословенске кризе једна групација овдашњих цивилно-друштвених делатника истрајно је обезбеђи-

³⁶³ Cf. Samardžić, Nikola, „Depilacija hijene”, www.pescanik.net/content/view/867/78/

³⁶⁴ Cf. Božović, Ratko, “Ponavlja se mentalitet devedesetih”, intervju za *Slobodnu Evropu*, navedeno prema: www.danas.org/content/ponavlja-se-mentalitet-devedesetih/1116283.htm, приступљено 3.3. 2009, болд М.Р.

вала јавномњењски јој неопходан морални легитимитет и политички нормалитет. Наиме, ако о већинском народу Србије, његовом политичком и интелектуалном вођству *ћако* говоре и пишу не само Западни медији масовних комуникација и српски противници у недавним југословенским ратовима, већ и сами етнички Срби, односно они који се тако представљају, то јест другачије не представљају а долазе са српских простора, често с највишим хуманистичко-научним звањима, онда је то – закључак је иностраног адресата ових порука – дискурс којем се *мора* веровати. А један *ћакав*, односно на такав начин самопредстављен народ – резонује надаље циљни не-српски реципијент ових интерпретаторских производа – и није завређивао никакав међународно-политички третман другачији од оног каквом је био изложен у протеклих петнаестак година – третман морално ретардираног, биолошког опстанка једва достојног и најминималније могућне државе за службујућег колективитета.

Тако је знаменити слоган под којим је настајао и у функционалном смислу се профилисао цивилно-друштвени покрет као такав: “Јако друштво, слаба држава”, на просторима Србије задобијао своју бизарну реформулацију: “Морално стигматизовани народ, територијално минимализована држава.” Оваквом својом интерпретаторском делатношћу у протеклих петнаестак година активности овог дела локалног “трећег сектора” су, према сопственом признању, били Евро-Атлантику самопонуђени “партнери за дијалог о узроцима распада југословенске државе.”³⁶⁵ Јер, “објашњење

³⁶⁵ Cf. Perović, Latinka, „Uz drugo izdanje”, у: *Druga Srbija*, цит. изање, стр. 11.

југословенског случаја (онакво какво су они понудили, М.Р.) је у *интересу Европе*.³⁶⁶ Да је исто било у још већем интересу прекоокеанских актера *ex-југословенске* кризе сведочи и списак признања и награда које су им исти доделили од почетка деведестих до данас.³⁶⁷ Не мање информативни су и подаци о висини новчаних средстава којима кључни актери актуалних међународних односа подупиру њихов рад. Тако су, примера ради, само за финансијску подршку локалном *Опшору* америчке установе у 2000. години издвојиле 508.398 долара.³⁶⁸ На Меморандуму о исплати једног дела раније финансијске помоћи овој организацији,

³⁶⁶ Cf. *Ibid*, стр. 11, курсив М.Р.

³⁶⁷ Више о томе у: Radojičić, Mirjana, *Istorija u krivom ogledalu: nevladine organizacije u Srbiji i politika interpretiranja skorije južnoslovenske prošlosti*, Beograd: Institut za političke studije, 2009.

³⁶⁸ Ово преумеравање помоћи од националних влада ка организацијама цивилног друштва, примењује Вилијем Робинсон, постаје есенцијално за консолидацију транснационалног покрета који више не може бити наметнут само старим методама искључивања и принуде. Cf. Robinson, William, *Transnational Conflicts...*, цит. издање, р.231. Само 1995. године у невладине организације у земљама „у транзицији”, које су укључене у глобалистичку мрежу, САД су инвестирале 6 милијарди долара. Новац се трансферисао углавном преко многобројних, у те сврхе основаних фондација чији је број од 32 00, колико их је било 1990. године, до 2000. нарастао на читавих 56 000. Најзначајније међу њима су, вреди напоменути, *National Endowment for Democracy*, *Heritage Foundation* и *The Open Society Fund*. При овој првој су чак установљена посебна одељења за Централну и Источну Европу, и за “нове независне државе”. Јер, разјашњава Робинсон, у периодима након ратова, невладине организације представљају нове форме политичке интервенције за рачун транснационалних снага, форме које захтевају интензиван ангажман цивилног друштва. Cf. *Ibid*, р. 231. Упоредити и: Абашидзе, А.Х. & Урсин, Д.А. *Нейправительственные организации. Международные аспекты*, Москва: РАН, 2000.

формираној под именом *Синдгениска иницијатива*, стајало је сасвим недвосмислено да је тај акт “у највишем интересу Владе САД”.³⁶⁹

Интереси најмоћнијих чланица међународне заједнице – овом приликом је то и сасвим јасно потврђено – инструментализовали су својим интервенисањем у *ex-југословенску* кризу још једног, овога пута унутарсрбијанског актера међународне политике, са декларативно снажном моралном мисијом – “трећи”, односно невладин “сектор”.

³⁶⁹ То што се, спорадично и веома ретко, а по “неписаном” закону оног паралелограма интересних сила, о којем говори Најдан Пашић, политички интереси друштва у којима цивилно-друштвени активисти овог типа делују преклапају са интересима оних актера међународних односа у чије име делују, пре је исход *континенције* него свесног и циљног настојања овог дела локалног “невладиног сектора” на политичкој добробити својих компатриота.

ДРУГИ ДЕО

*Једно компаративно историјско
искуство с размеђа миленијума*

I. САД, Ирак и теоријска политика нафте

“Ми Американци не волимо изразе какви су 'освајање' или 'империја', који не припадају нашем речнику. Уместо тога, ми говоримо о 'вођству', 'одбрани' и 'успостављању демократије'. Чак смо и владин 'Одсек за рат' претворили у 'Одсек за одбрану'. Америчке војне акције су од сада по дефиницији одбрамбене.

Није важно колико војника шаљемо ван земље. Није важно ни колико људи убијемо, напредним оружјем, у другим земљама.(...) Ми увек тврдимо како се, у ствари, бранимо. Зашто странци то не желе да разумеју?”³⁷⁰

Џозеф Собран

И географско подручје Блиског истока, односно Персијског залива, нашло се међу онима која су у постхладноратовском периоду искусила вишегодишње спољно-политичко интервенција једине преостале супер-силе и неколико њој најлојалнијих западно-европских држава савезница. Као и у *ex-југословенском* случају, вредности су чиниле дискурзивну матрицу реторичке стратегије образлагања и легитимизовања и ове њихове готово једноиподеценијске мисије, која је кулминирала 2003. године другим по реду у том раздобљу ратом (“оружаном интервенцијом”) против Ирака – успостављање поретка демократије и владавине људских права угњетеног ирачког народа,

³⁷⁰ Cf. Sobran, Joseph, „The (New) Ugly American”, u: *America's Intervention in The Balkans*, London: The Lord Byron Foundation for Balkan Studies, 1997, p. 98.

односно уклањање диктаторског режима, који је, наводно, и у поседу оружја за масовно уништавање и у блиским везама с терористичком мрежом Ал-Каида, оптуженом за терористичке нападе на Њујорк и Вашингтон септембра 2001. године. Ни агенти америчких и британских обавештајних служби, ни инспектори УН нису, међутим, могли пружити ниједан валидан доказ за поседовање проскрибованог оружја – кључну међу оптужбама упућеним режиму Садама Хусеина.³⁷¹ Штавише, као резултат санкција које су проузроковале смрт стотина хиљада људи, Ирак има најслабију привреду и најслабију војну силу у региону. Ирачки војни издаци су упола мањи од издатака Кувајта, у којем живи само 10 посто ирачког становништва, а много су мањи и у поређењу са осталим земљама Блиског истока.³⁷² Објективним посматрачима је, сагласан је и Ричард Фалк (Falk), јасно да су државе попут Ирака, Ирана и Северне Кореје далеко више изложене претњи него што прете и да су њихова настојања да стекну неку способност застрашивања у пуној сагласности са оним типом аргументације који се сматрао валидним за државе током читаве историје модерних међународних односа. “Да су се саме доминантне државе одрекле оружја за масовно уништавање или да су се

³⁷¹ Више о томе у: Risen James, „Iraq-Terror Acts by Baghdad Have Waned, U.S. Aides Say”, *The New York Times*, February 6, 2002, A 10. И иначе, од преко 8 000 регистрованих терористичких инцидената од 1968. године наомамо, мање од 60 њих указује на то да су терористи припремали нападе у којима би користили хемијске или биолошке агенсе, или да су намеравали да се домогну или израде сопствене нуклеарне направе. *Cf.* Хофман, Брус, *Тероризам изнујтра*, Београд: Народна књига, 2000, стр. 176.

³⁷² *Cf.* Чомски, Ноам, *Империјалне амбиције*, Нови Сад: Рубикон, 2007, стр. 27.

држале својих обећања и обавеза да теже разорујању, онда би оспоравање подређеним државама да поседују таква средства застрашивања било далеко кредибилније.”³⁷³ Уместо тога, пет сталних чланица Савета безбедности УН и даље производе нуклеарно оружје, “суочене са релативно слабом моралном осудом других народа. Нуклеарне амбиције малих држава, пак, извргавају их срамоћењу, а често и сасвим опипљивим казнама од стране других држава.”³⁷⁴ Отуд, Мохамеда Ел-Ба-

³⁷³ *Cf.* Falk, Ričard, *Veliki teroristički rat*, Београд: IP „Filip Višnjić”, 2003, стр. 44. О разлозима за неприступање Споразуму о неширењу нуклеарног оружја, које ове друге државе наводе, више у: Goldblat, Josef (ed.), *Non-proliferation: The Way and the Wherefore*, London and Philadelphia: Taylor & Francis, 1985. На ваљаност тих разлога указује и Пол Пилар (Pillar). Рат у Ираку, као и америчка политика према Северној Кореји, сматра овај аутор, подучавају да уколико размишљате о томе да почнете са нуклеарним наоружавањем, треба да почнете што пре како бисте обезбедили макар једну бомбу у свом подруму као средство одвраћања, пре него што САД или неко други употреби силу како би вас одстранио. “А актуална ситуација у Либији је лекција да се треба чврсто држати било којег нуклеарног оружја које сте већ успели да произведете.” *Cf.* Pillar, Paul, “Dictators Learn Their Lessons”, у: *The National Interest*, March 2, 2010. Упоредити и: Brown, Chris, „Self-Defence in an Imperfect World”, *Ethics and International Affairs*, Vol. 17, no. 1, Spring 2003, pp. 2-8.

³⁷⁴ *Cf.* Jo, D. J. & Gartzke, E. “Determinations of Nuclear Weapons Proliferation”, in: *Journal of Conflict Resolution*, no. 51 (1/2007), p.12. Када је реч о хемијском и биолошком оружју, тој “нуклеарној бомби сиротиње” треба имати у виду да је управо америчка политика истрајно онемогућавала међународни договор о потпуном уништењу арсенала “отровне хемије”. Упркос свечаним заклетвама председника Буша пред Скупштином ОУН, септембра 1989. године, да ће у року од десет година САД уништити све залихе својих бојних отрова, Пентагон је настао да гомила и усавршава хемијска оружја. У Женеви, за столом међународних преговора о забрани поседовања хемијских оружја, који трају безуспешно од 1972. године, представници САД су изнели предлог да армија САД задржи ‘два одсто’ хемијских оружја све док се и последња држава на свету не лиши

радеја (El-Baradei), шефа Међународне агенције за атомску енергију, Сједињене Државе подсећају на човека “који наставља да врти цигарету у ус-тима док свима око себе говори да не смеју да пуше.”³⁷⁵ Њена политика, закључује Стивен Волт (Walt), шаље јасну поруку да упркос ономе што њени лидери говоре, они истински верују да је поседовање што веће количине нуклеарног оружја веома пожељно. “Ако Америка сматра да је нуклеарно оружје есенцијално за њену сигурност, зашто бива изненађена када слабије и рањивије државе изведу истоветан закључак”, пита се Волт.³⁷⁶

Упркос свему томе, нападом на Ирак “свету је објављено да ће Вашингтон употребити силу по сопственом нахођењу; дебатни клуб их може ‘сустићи’ и придружити се подухвату, или сносити последице које обично снађу оне који ‘нису са нама’, па су стога ‘на страни терориста’, како је председник дефинисао могуће опције.”³⁷⁷ С друге стране, о поседовању оружја за масовно уништавање држава попут Турске и Израела, постоји богата и веродостојна доказна грађа. Ипак ни Турска ни Израел се нису нашли на америчком списку држава чланица “осовине зла”, које

последње залихе бојних отрова.” Више о томе у: Hart John & Clevestig, Peter, “Reducing Security Threats from Chemical and Biological Materials”, интернет документ без пагинације доступан на: <http://www.sipriyearbook.org/view/9780199581122-gill/sipri-9780199581122-div1-93.xml>, приступљено 11.12.2010.

³⁷⁵ Cf. El-Baradei, Mohamed, Transcript of Remarks at the Council on Foreign Relations, May 1, 2004, наведено према: Walt, Stephen, *Taming American Power*, New York and London: W.W. Norton and co., 2005, p. 238.

³⁷⁶ Cf. Walt, Stephen, *Taming American Power*, цит. издање, p. 239.

³⁷⁷ Cf. Chomsky, Noam, *Hegemony or Survival: America's Quest for Global Dominance*, London: Penguin Books, 2004, p. 32.

ће у предстојећем периоду бити мета америчке интервенционистичке (“превентивне”) спољне политике,³⁷⁸ списку формираном, очигледно, према критеријумима геополитичког опортунитета.³⁷⁹ А интерпретација сукоба у терминима “добра” и “зла”, приступ конфликту одређује из перспективе из које се, примећује Ричард Фалк, америчко понашање не може подвргнути критичком преиспитивању. Та терминологија, прецизира Фалк, подсећа на ону која је била у основи реторике којом се вербално третираше фашистичка коалиција у Другом светском рату (“силе осовине”), те на Реганово означавање Совјетског Савеза као “империје зла”. “Таква упозорења су упућена владама које, генерално гледано, не представљају претњу САД и које нису на значајнији или манифестан начин повезане са Алкаидином мрежом. Тиме што прети другим земљама на такав начин, председник Буш крши члан 2. поглавља 4. Повеле УН којим се државе обавезују на то да се суздржавају од ‘иреџије или употребе силе против територијално интегрисаних и политички независних држава’”, упозорава Фалк.³⁸⁰ И Марк Јиргенсмејер (Jürgensmeyer) се слаже да “религиозни концепти космичког рата измичу, у крајњој линији, ис-

³⁷⁸ Јер, “потврђивати моћ значи сваког могућег нападача предустрести, превентивни рат подићи до принципа политике.” Cf. Volkmann-Schluk, Karl Heinz, *Politička filozofija*, Zagreb: Naprijed, 1977, стр. 41.

³⁷⁹ О томе опширније у: Whomley, John, “Bush’s Axis of Enemies”, in: *The Humanist*, Vol. 62, no. 4/2002, pp.4-8. i Klusmeyer, Douglas & Suhrke, Astri, “Comprehending ‘Evil’: Challenges for Law and Policy”, in: *Ethics and International Affairs*, Vol. 16, no. 1, pp. 27-42.

³⁸⁰ Cf. Falk Ričard, *Veliki teroristički rat*, Beograd; IP, Filip Višnjić”, 2003, стр. 209.

торијској контроли, иако се они идентификују са овоземаљском борбом. Сатанизовани непријатељ не може бити преображен; он може бити само разорен.³⁸¹ Већ сама семантизација сукоба (“одметничке државе” *versus* “демократски свет”) дешифрује његову природу и правац његовог пројектованог разрешења. Својство ‘одметнички’, упозорава Жак Дерида (Derrida), увек је, заправо “и тумачење и позив на суд, јамачно увек нека дојава, тужба односно оптужба, притужба, процена и пресуда. Као такво, оно најављује, припрема и започиње оправдавање неке казне. Одметничка држава мора бити кажњена, обуздана, мора постати нешкодљива, по потреби силом права и правом силе.”³⁸²

1. САД – “иацијенџи на нафџиној дијализи”

Оно што је у јавном, моралистички интонираном дискурсу америчких званичника овом приликом, као и у случају агресије НАТО-а на СРЈ, остајало нетематизовано, односно реторички камуфлирано, бивало је, међутим, као *ауџенџични*

³⁸¹ Cf. Jürgensmeyer, Mark, *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence*, Berkeley CA: University of California Press, 2001, p. 217, наведено према: *Ibid*, стр. 101. Но, ако ратове треба водити само из „моралних” разлога, онда, упозоравао је Сејмур Мартин Липсет, супарници против којих се они воде морају бити морално зло, па се стога против њих мора водити тотални рат и од истих изнудити безусловна предаја. Cf. Seymour, Martin Lipset, „The Banality of Revolt”, *Saturday Review*, no. 53, July 18, 1970, p. 26. Реализам се, додао би Миршајмер, „тешко продаје”. Cf. Miršajmer, Džon, *Tragedija poliike velikih sila*, Beograd: Udruženje za studije SAD u Beogradu, 2009, стр. 49.

³⁸² Cf. Derrida, Žak, *Odmetničke države*, Beograd: Beogradski krug, 2007, стр.100.

мотив америчке политике према Ираку, сасвим транспарентно у дискурсу америчких геополитичких реалиста. А језик бројки презентованих у њиховим документима, говорио је следеће. Ирак је у поседу других по величини нафтних резерви у свету, процењених на 112 милијарди барела. Још неиспитане залихе процењују се на додатних 220 милијарди барела.³⁸³ Ирак, такође, има и утврђених 110 билиона и додатних, још неиспитаних, 150 билиона кубних метара природног гаса.³⁸⁴ Пре заливског рата 1991. године, ирачка производња износила је 3,5 милиона барела, а данас је 1,7 милиона барела дневно. *Центар за глобалне енерџетске студије* (CGES) је процењивао да, економски рехабилитован и ослобођен санкција, Ирак може да повећа своје енерџетске капацитете у року од 5-6 година на преко 8 милиона барела, па чак и да достигне 10 милиона барела, а теоретски и 12 милиона барела дневно и тако надмаши садашњу производњу у Саудијској Арабији. Огромно ирачко нафтно богатство Стејт Дипартмент је још 1945. године дефинисао као “запањујући извор стратешке моћи и једну од највећих материјалних вредности у историји света.”³⁸⁵ С друге

³⁸³ Америчким нафтним компанијама је одлуком Хусеиновог режима, низ година уназад био запречен приступ ирачкој нафти. Иако котирана испред Ирака у погледу нафтних резерви којима располаже, Саудијска Арабија је, због зависности од координације цена нафте у ОПЕС-овом картелу чији је члан, за САД још увек незанимљива као циљ “антитерористичке” кампање, иако је 15 од 19 терориста Ал-Каиде, који си извели напад на САД 11. септембра, као и сам Осама Бин Ладен, пореклом из ове блиско-источне државе.

³⁸⁴ Cf. *Us Energy Information Administration, Country Analyses Briefs, Iraq*, mart 2002, наведено према: Iveković, Ivan, “SAD, Irak i geopolitika nafte”, *Republika*, br. 308-309/2003, стр. 10-16

³⁸⁵ Cf. Čomski, Noam, *Intervencije*, Novi Sad: Rubikon, 2008, стр. 16.

стране, иако други по величини произвођач природног гаса и на трећем месту по производњи нафте, САД увозе око 10 милиона барела нафте дневно, односно 52 одсто своје укупне потрошње. За набавку овог енергента САД годишње троше око 56 милијарди долара и додатних 25 милијарди долара на оружану “одбрану” од средњеисточних земаља – извозница нафте.³⁸⁶ Американци “немају ништа против ирачког народа, али наш начин живота зависи од 20 милиона барела дневно, а пола ове количине мора да се увезе. Ми смо као пацијент на нафтној дијализи. То је питање живота или смрти. Паметни људи – у Вашингтону – сви то знају, али то се у принципу не реклами-

³⁸⁶ Иако унутар њених граница обитава само 5 одсто светске популације, Америка троши око 25 одсто укупних светских енергетских ресурса и више од половине свих сировинских материјала на планети. Према званичним подацима за 1990. годину, које је обелоданио *Worldwatch Institute*, само Стејт департмент је у административне и пропагандне сврхе утрошио 273 750 тона хартије за чију производњу је жртвовано 4 милиона и 700 хиљада стабала шумског богатства Земље. У посматраној години САД су по планети разбацале 290 милиона тона различитих отпадака. Уз све наведено, једна су од малобројних држава које нису ставиле свој потпис на *Протокол из Кјотоа* који је ступио на снагу почетком 2005. године, формулисан с циљем да ограничи емисију угљендиоксида и осталих гасова који у атмосфери производе ефекат „стаклене баште” а чији емитер у мери од целих 22 одсто (угљендиоксид), односно 26 процената (остали гасни продукти сагоревања) су управо САД. “Када политички лидери Америке говоре о потреби очувања светског поретка и стабилности, они реферирају на свет који почива на овој фундаменталној неједнакости. Стабилност за њих значи очување америчке привилегованости”, закључују Ајра Катцнелсон (Katznelson) и Марк Кезелмен (Kesselman). Cf. Katznelson, Ira & Kesselman, Mark, *The Politics of Power*, New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1987, p.326. Uporediti i: Tabb, William, K., *Progressive Globalism-The Amoral Elephant: Globalization and the Struggle for Social Justice in the Twenty-First Century*, New York: Montly Review Press, 2001, p. 186.

ра у оним емисијама које имају највише гледалаца”, признаје Федел Гајт (Geit), некадашњи технолог *Mobil* – а, а потом стручњак за инвестирање њујоршке брокерске фирме *Finstok and co.*³⁸⁷ Према предвиђањима Америчке администрације за информације о енергији (EIA) дневни увоз ће до 2020. године износити укупно 17 милиона барела, односно 65 одсто потрошње. Неки стручњаци процењују да са садашњим односом производње и потрошње у САД, домаће залихе нафте могу да потрају још само 10 година. “Фундаментална неравнотежа између понуде и потражње дефинише енергетску кризу наше нације. (...) *Ова неравнојтежа, уколико дозволимо да се наслади, неизбежно ће погрозити нашу економију, наш животни стандард и нашу безбедност. Али у нашој моћи је да то променимо*” – овим речима завршава се документ Националне групе за развој енергетске политике, познатији као “Чејнијев извештај”,³⁸⁸ објављен у мају 2001. године. У *Извештају* се, такође, наглашава да ће блискоисточни произвођачи нафте “остати централне фигуре светске нафтне безбедности” (само Саудијска Арабија поседује најмање 25 одсто, а могуће је и преко 30 одсто, а Иран, Ирак, Кувајт и Уједињени Арапски Емирати по 8-11 процената светских залиха нафте) и да ће “Персијски залив бити главна мета америчке енергетске политике, али ће ангажовање САД

³⁸⁷ Наведено према: Vidal, Gor, *Rat iz snova*, Beograd: “Сарабна књига”, 2004, стр. 127.

³⁸⁸ Овај високи званичник тадашње америчке администрације био је, такође, и председник радне групе која је 16 месеци касније разрађивала документ о безбедносној стратегији САД. Иначе, пре него што су дошли на тадашње политичке положаје, и Џорџ Буш и Дик Чејни (Cheney) су били дубоко инволвирани у послове са нафтом.

бити глобално,³⁸⁹ с посебним нагласком на већ постојеће, али и нове регионе који ће имати велики утицај на глобални енергетски баланс.”³⁹⁰ О овом последњем се детаљно говори у документу под речитим насловом *Национална безбедносна стратегија САД*, објављеном годину дана касније, као и у сурово искреном извештају о *Пројекту за нови амерички век*, објављеном у септембру 2000. године, у којем је изнет званични нацрт *Стратегије*. Стога је “то (предах и окретање главе од проблема) могуће у рубним крајевима света, попут великог дела Африке, али не и у региону Блиског и Средњег истока, где се повећана динамика сукоба, као и националне и верске противречности преплићу са највећим светским резервама нафте. Европљани могу себи приуштити деловање у оквиру својих могућности и способности, али САД се морају стално ангажовати”, закључује Херфрид Минклер (Minkler).³⁹¹

Оно за шта је у поменутом извештају процењено да је у домену америчке моћи да учини

³⁸⁹ Према мишљењу већине аналитичара и америчка “интервенција” у Авганистану, која је претходила оној у Ираку, имала је неспорну “нафтну” димензију, а неки од њих (Мерџори Кон, на пример) је препознају и међу мотивима за агресију НАТО на СРЈ, као намеру очувања региона сигурним за транс-балкански нафтовод кроз Албанију и Македонију, што се могло постићи једино пацификавањем Космета, односно удовољавањем сецесионистичким аспирацијама његове већинске, не-српске популације. Cf. Kohn, Marjorie, „NATO bombing of Kosovo: Humanitarian Intervention or Crime Against Humanity?” *International Journal for Semiotics of Law*, Vol. 15, no. 1, March 2002, pp 79-106. О томе ће бити више речи у завршном поглављу ове студије.

³⁹⁰ Cf. *Ibid*, стр. 101.

³⁹¹ Cf. Минклер, Херфрид, „О Америчкој империји”, интернет документ без пагинације доступан на www.starisajt.nspm.rs/koment2006/2006_o_americkoj_imperiji.htm, приступљено 3.9.2009.

без, како би Минклер рекао “предаха и окретања главе од проблема”, и учињено је, односно чињено протеклих петнаестак година, а финализовано 2003. године двомесечним ратом којим је оборен режим Садама Хусеина, а Ирак окупиран.³⁹² А и само размишљање о таквој употреби силе, упозоравао је и пре почетка рата Ричард Фолк, представља разметљиво игнорисање основних ограничења која су дата у међународном праву у вези са покретањем рата. “Ратна дипломатија која је усмерена против Ирака истоветна је са чињењем злочина против мира у нирнбершком смислу. Ваља се подсетити чињенице да поражени немачки и јапански лидери нису били кажњени само због вођења агресивног рата, већ и због *конспиративної* планирања агресивног рата.”³⁹³ Тренутни и, разуме се, непотпуни биланс “трошкова” (углавном, дакако, на страни пораженог) је следећи: у потпуности разорена најмногљуднија земља арапског света, број цивилних жртава који никада неће бити са сигурношћу утврђен,³⁹⁴ еко-

³⁹² САД су обезбедиле више од 80 одсто окупационих снага и у те сврхе у првој години окупације ангажовале више од 10, а у наредној и целих 18 одсто свог укупног војног особља. Остале чланице коалиције – све изузев Велике Британије – у Ирак су послале мање од 1 одсто свог војног персонала. Cf. Congressional Research Service and IISS, *The Military Balance* (various years), наведено према: Walt, Stephen, *Taming American Power*, cit. izdanje, p. 35.

³⁹³ Cf. Folk, Ričard, *Veliki teroristički rat*, cit. издање, стр. 210.

³⁹⁴ С друге стране, готово занемарљив број жртава међу америчким и британским војницима, бележио се веома педантно и систематично. Људски живот се, дакле, третира као неспорна вредност само када је реч о животу сопствених грађана. Животи оних, зарад чијих људских права се, наводно, и интервенише, третирају се, и у реторичком и у практичком смислу, као “коллатерална” и мање-више безначајна “штета”. Ако је, доиста, како је тврдио Гиденс (Giddens), савремена либерална

номски дестабилизован цео регион и додатним надахнућем опскрбљене фундаменталистичке и екстремистичке снаге широм исламског света. Да је ово потоње било предвидљиво, сведочи податак да је Национални савет за поверљиве информације већ децембра 2004. године основано упозорио “да ће Ирак и остали евентуални конфликти у будућности олакшати и убрзати регрутовање, налажење терена за обуку, усавршавање техничких вештина и језичких знања нове класе терориста која ће се ‘професионализовати’ и за коју ће политичко насиље постати циљ сам по себи”.³⁹⁵ Спремност врхунских планера да уђу у ризик поспешивања тероризма не указује на то да је њих такав ток ствари обрадовао. “То само показује да спутавање тероризма за њих није имало такав приоритет као неки други циљеви, на пример, успостављање контроле над највећим енергетским ресурсом на свету.”³⁹⁶ У прилог овом увиду сведочи и Гор Видал (Vidal): “Када смо отишли у Авганистан да заузмемо и разоримо ту земљу, наш главнокоман-

држава “држава без непријатеља”, то је, с правом упозорава Григорис Ананиадис, стога што одбија да их као такве призна. Cf. Giddens, Enthoni, *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*, Cambridge: Cambridge Polity Press, 1998, p.70. и Ananiadis, Grigoris, “Karl Šmit na Kosovu ili rat uzet ozbiljno”, у: *Republika*, br. 308-309/2002, стр. 15.

³⁹⁵ Наведено према: Čomski, Noam, *Intervencije*, цит. издање, стр. 135.

³⁹⁶ Cf. *Ibid*, стр. 135. Ако успех Америке у борби против исламског тероризма, како сугерише Пол Пилар, претпоставља његово третирање на начин који неће антагонизовати и тренутне неекстремисте и који ће циљати државе његове спонзоре, а помно чувати добре односе са државама савезницама, од њега су, сматра овај аутор, „САД још увек веома далеко и без јасне намере да ту раздаљину смање.” Cf. Pillar, Paul, R., *Terrorism and U.S. Foreign Policy*, Washington D.C.: Brookings Institution Press, 2001, p. 220.

дујући генерал је био упитан колико ће потрајати док се не пронађе Осама бин Ладен. А генерал је изгледао прилично изненађено и рекао: 'Па, нисмо ми због тога овде!'³⁹⁷ Под, очигледно исправном претпоставком да је стратегија Буша и Чејнија била усмерена само ка нафти, “њихова тактика – разарање војске, уништавање Баат режима, и коначни долазак Американаца, што је поспешило унутрашње миграције – тешко да је могла бити успешнија. Цена свега тога – неколико милијарди долара месечно плус пар стотина америчких жртава³⁹⁸ (њихов број ће се смањивати, а и и наче је упоредив са бројем жртава у саобраћајним несрећама изазваним повлачењем закона по којем возачи моторцикла морају да носе кацигу) – занемарљиви су у поређењу са 30 хиљада милијарди долара у нафтном богатству, које ће обезбедити америчку геополитичку надмоћ и јефтин бензин за гласаче”, запажа Џим Холт (Holt).³⁹⁹ Коначно, моћ је замишљена “као инхерентно асиметрична и она која резултира у способности појединца или групе да стекне и очува користи *од* и примени казну *на* друге – користи која остаје након што се ограничења која јој они успостављају, узму у обзир.”⁴⁰⁰ У случају о којем је реч, ту корист би требало да осигура *Нацрт закона о расподелу зараде од ирачке нафте*, написан у САД за ирачки парламент, а који предвиђа да се целокупан тај посао преда у руке западних нафтних компанија.

³⁹⁷ Cf. Vidal, Gor, *Rat iz snova*, цит. издање, стр. 137.

³⁹⁸ Процена се односи на период до 2007. године.

³⁹⁹ Cf. Holt, Jim, „It’s the Oil”, *London Review of Book*, Vol. 29, no. 20, Oktober 18, 2007, pp. 3-4

⁴⁰⁰ Cf. Blais, A., “Power and Causality”, *Quality and Quantity*, no. 8/1974, pp. 45-63.

Национална нафтна компанија Ирака би требало да задржи контролу над свега 17 од 80 постојећих бушотина, а остале ће – укључујући и оне које тек треба да буду формиране – у наредних 30 година бити под контролом страних корпорација, које неће бити обавезне да своју зараду инвестирају у ирачку привреду. “Те компаније ће моћи да премосте тренутну нестабилност Ирака тако што ће уговоре потписати одмах, док је ирачка влада најслабија, а онда сачекати најмање две година пре него што заиста дођу на терен”, разјашњава Џим Холт.⁴⁰¹ Демаркациона линија између домена допустивих и домена недопустивих међународно-политичких поступака и пракси и овога пута је умерена дубоко у домен недопустивог. А пермисивизам као (квази)вредносно становиште нужно води лицемерју и самозаваравању, “лицемерју код оних који још увек јонекад имају дилеме, и самозаваравању код већине осталих код којих је ујийности умрла.”⁴⁰²

⁴⁰¹ Cf. Holt, Jim, „It’s the Oil”, *London Review of Book*, Vol. 29, no. 20, Oktober 18, 2007, pp. 3-4

⁴⁰² Cf. Бабић, Јован, *Морал и наше време*, цит. издање, стр.10, курзив М.Р. О нафтној димензији америчког инволвирања у токове „арапског пролећа” (синтагма која се у медијском дискурсу етаблирала као ознака за знатним делом и извана индустријалних неформалних покрета у арапском свету усмерене против тамошњих недемократских режима, који су започели крајем 2010. и наставили се током 2011. године), у првом реду његовог либијског и сиријског дела, више у: Радојичић, Мирјана, „Крај Хладног рата, велика сила и геополитика природних ресурса”, *Национални интерес*, no.2/2012, стр.79-99. С друге стране, релативно мала заинтересованост Евро-Америке за исход социјалних немира у Тунису, Египту, Јордану, Јемену, па и доста дуга отворена подршка некима од тамошњих диктаторских режима (Француске тунискоме, а Америке египатскоме), објашњава се занемарљиво малим количинама нафте којима те земље актери „арапског пролећа” располажу. Иначе, судбина

Иначе, број америчких војника жртава терористичких напада широм Ирака које су извели углавном терористи из других исламских земаља, пола године након окончања рата премашио је број страдалих у ратним операцијама. Једна висока званичница тадашње америчке администрације ту чињеницу је тумачила као резултат “ђаволовог савезништва између остатака Садамовог режима и терориста странаца” који, прецизирао је Џорџ Буш, стижу из Ирана и Сирије, држава које су и пре почетка рата против Ирака биле маркиране као следеће мете “антитерористичке” кампање. У Бушовом, геополитички јасно конформираним ставу, као “ђаволови савезници” нису се помињали Турска, Египат, Јордан, Чеченија, или, пак, Албанија, о чијим логорима за обуку Ал-Каиде постоји мноштво врло уверљивих доказа. Страни терористи у Ираку су, заправо, појединци из читавог исламског света које је СИА низ година обучавала и издашно финансирала њихову борбу про-

земаља „трећег света” и у хладноратовском периоду је била предодређена геоекономским мотивима тада једног од два, а данас јединог велеактера међународних односа. Тако, познати амерички војни експерт, Том Џервази (Gervasy), још пре тридесетак година признаје: „Извори сировина имају кључни значај. (...) У било којем делу планете нас не брине толико очување регионалног мира колико онемогућавање приступа изворима сировина.(...) Наша наоружавања добила су фактички нов облик колонијализма, ширења нашег утицаја у потпуном складу са доктрином Никсона-Кисинџера, која предвиђа ‘најам’ других земаља када је то могуће, само зато да бисмо се борили њиховим рукама.” Cf. Gervasy, Tomm, *Arsenal of Democracy II. American Military Power in 1980’s and the Origins of the New Cold War*, New York: Grove Press, 1981, p.72. Уосталом, “за некога се може рећи да има моћ у мери у којој може да утиче да се други понашају у складу са његовим сопственим интенцијама.” Cf. Goldhamer, H. and Shills, E. A., “Types of Power and Status”, *American Journal of Sociology*, no. 4/1939, p. 171.

тив Совјета у окупираном Авганистану. А начин на који их је тадашња влада САД-а третирала као затворенике у војној бази у Гвантанаму, био је још је један у низу неположених испита њене привржености међународним уговорима и конвенцијама на које су њене претходнице, бар формално, саме пристајале. Амерички званичници су, наиме, одбијали да им обезбеде статус ратних заробљеника који уживају заштиту *Женевских конвенција* из 1949. године, које су САД ратификовале шест година доцније, с обзиром на то да, како се тврдило, нису војници признате армије са препознатљивим униформама. То их чини, настављала се аргументација, “наоружаним непријатељима”, а када се нађу у Гвантанаму – “притвореницима”, што је био циничан покушај избегавања једине исправне ознаке – “затвореници”. За тадашњег америчког председника Џорџа Буша они су, већ од тренутка откако су почели да пристижу у затворске јединице, били “убице”, а за секретара одбране Доналда Рамсфелда (Rumsfeld), и више од тога – “једни од најопаснијих, најобученијих опаких убица на кугли земаљској”.⁴⁰³ Но, до септембра 2006. године, када је СИА допремила у злогласно мучилиште 14 “високовредних” затвореника, у њему се, примећује Бронвин Медокс, није налазио нико значајнији од Салима Хамдана, Јеменца који је био бин Ладенов шофер.⁴⁰⁴

Знатно озбиљнија примедба на притварање ове врсте јесте она да оно представља повреду принципа *habeas corpus*, историјски значајног са становишта заштите људских права и темељног за прав-

⁴⁰³ Наведено према: Maddox, Bronwen, *In Defence of Amerika*, цит. издање, р. 123.

⁴⁰⁴ *Cf. Ibid*, р. 123.

ни систем САД, иначе деривираног из *Magna Carte* усвојене давне 1215. године. Према том принципу, држава није овлашћена да особу држи у притвору без подизања оптужнице против ње. Случај Гвантанама прецизно илуструје ризик од којег су аутори њиме желели да заштите појединце – од могућности да их влада држи у притвору неограничено дуго, или превентиве ради, из страха од злочина које би могли да почине, те од прибегавања малтретирању и изнуђивању исказа током истражног поступка. Уз ограничавање слободе штампе и вероисповести, атак на *habeas corpus* је, сматра се, једно од најтежих огрешења о људска права које је ‘рат против терора’ установио. Већ ионако из темеља пољуљану моралну репутацију САД у светској јавности још озбиљније је угрозило прибегавање током поступка испитивања притворених мерама тортуре или, бар, онеме што се у очима остатка света тешко могло од ње диференцирати. Тако је 8. марта 2008. председник Буш ставио *veto* на спречавање СИА-е да користи потапање у воду и друге бруталне технике испитивања окривљеног (укупно 19 њих), спречавање које би, прецизирао је, “могло ограничити моја и права будућих председника САД-а да овласте СИА за прибегавање свим законитим акцијама неопходним да заштите Америку од напада.”⁴⁰⁵

Многи Американци, примећено је, тврде да је њихов одговор на 11. септембар само њихова ствар. Неки *The Times*-ови читаоци, рецимо, сматрају да зато што су тога дана умирали Американци, друге земље немају шта да приговоре њиховом одго-

⁴⁰⁵ President Bush’s message to the House of Representatives, *The New York Times*, March 8, 2008, p. 2.

вору на ту чињеницу.⁴⁰⁶ Први контрааргумент изнешеноме је да сваки шести међу страдалима није био Американац. Други је садржан у чињеници да сами Американци рачунају на помоћ тих 'других' у рату у Авганистану и уопште обрачуну са тероризмом. А трећи и најјачи је да уколико Америка не показује заинтересованост за међународна ограничавања таквог понашања – чак ни за законе и конвенције које је сама усвојила и потписала, какве су и Женевске и Конвенција УН против тортуре – ни други је неће показивати, такође. У недељама након 11. септембра, постало је, подсећа Ричард Фалк, очито да државе које се суочавају са различитим оружаним покретима отпора сматрају да се према њиховом насиљу треба односити са симпатијама, као што је то случај са америчком кампањом против Ал-Каиде, и “да отуда оне заслужују да добију подршку од Америке. Такве државе траже да им се одобри коришћење оних истих сурових метода које је Америка захтевала за себе, то јест да им се дозволи онај исти степен неодговорности и игнорисања правних и моралних ограничења. Преседан од огромне важности за будућу светску политику састоји се у процесу који се отвара позивањем на она средства која су у америчком одговору на 11. септембар артикулисана и операционализована.”⁴⁰⁷

Уз то, такво понашање, сматра Бронвин Медокс, представља изневеравање саме америчке ратно-обичајне традиције, која сеже све до времена Џорџа Вашингтона (Washington). Тако је, подсећа ова ауторка, 1777. године у својој за-

⁴⁰⁶ Више о томе у: Maddox, Bronwen, *In Defence of America*, цит. издање, р. 122-124.

⁴⁰⁷ Cf. Folk, Richard, *Veliki teroristički rat*, цит. издање, стр. 139.

повести која се тичала Британаца заробљених у бици за Принстон, он обавезивао: “Третирајте их хумано и учините да не стекну ниједан разлог да се пожале да следимо брутални пример Британске армије у њеном третирању наше несрећне браће. (...) Обезбедите им све што је неопходно на њиховом повратку кући.”⁴⁰⁸ Семјуел Хантингтон држи да би и за данашњу америчку јавност спољнополитички циљеви требало да рефлектују не “само безбедносне интересе нације и економске интересе главних група унутар ње, већ и политичке вредности и принципе који дефинишу амерички идентитет. (...) Претежни приступ америчких грађана спољној политици Америке није онај који Стивен Декатур дефинише речима: ‘Наша домовина, и када је у праву и када није!’, већ онај који Карл Шурц одређује на следећи начин: ‘Наша домовина, и када је у праву и када није! Када је у праву, да таква остане; када није, да таква постане!’”⁴⁰⁹

Најзад, САД одбијају идеју да извршиоци терористичких напада буду процесуирани пред Међународним кривичним судом, јер се не желе задовољити кажњавањем њихових починилаца само на темељу злочина против човечности, односно за злочине почињене против појединаца. САД исказују снажну жељу да терористе третирају као починиоце злочина против њихове државе па се стога, уместо *међународних кривичних* залажу за оснивање посебних *војних* судова који

⁴⁰⁸ Cf. Maddox, Bronwen, *In Defence of America*, цит. издање, р. 122.

⁴⁰⁹ Cf. Huntington, Samuel, *American Politics: the Promise of Disharmony*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England, 1981, р. 241.

би им судили.⁴¹⁰ Настојања да се и по овом питању очува привилегована позиција САД у светском систему, додатно подривају *per definitionem* универзалистичке претензије њихове, моралистички интониране, спољно-политичке реторике.

2. Ирак и Србија – неки њолиџички елементи њоредивости два случаја

Уколико, истрајавајући на реализацији својих, у геополитичком дискурсу јасно дефинисаних и позитивираних циљева, САД и успеју да у циљаном региону етаблирају и стабилизују неку од политичко-културних вредности којима су оправдавале брутално економско и војно интервенисање у њега (демократске политичке процедуре, парламентарни систем власти...), та чињеница има статус “коллатералне” добити, значајне само у мери у којој, евентуалним инсталирањем кооперативног, “савезничког” режима, доприноси реализацији оних примордијалних – *инџересних* мотива за њихов ангажман у том делу света. То, дакако, не значи да та добит победника не би, начелно узев, могла бити и добит за пораженог, односно да се њихови интереси, бар у једном тренутку, нису преклопили. Но, да ли би поражени да је могао да бира, пристао да плати толику цену (рецимо, у људским животима као највишој, будући ненадокнадивој, жртвованој вредности) за

⁴¹⁰ Више о томе у: Martinez, Lucy, “Prosecuting Terrorists at the International Criminal Court: Possibilities and problems”, *Rutgers Law Journal*, no. 34/2002, p.1 и Drumbl, Mark A., „Victimhood in our Neighborhood: Terrorist Crime, Taliban Guilt, and the Asymmetries of the International Legal Order”, *North Carolina Law Review*, no. 81/2002, p. 99.

нешто што ће се исплатити вероватно тек на дуги рок, то јест не њему лично? Чак и под претпоставком да је одговор на ово питање потврдан, он не би могао да промени ништа битно на аутентичној каквоћи мотива оних који су, наводно, интервенисали зарад добробити пораженог, каквоћи која, извесно је, *није* алтруистичка. Као такву је перципирала и огромна већина ирачког становништва. Тако се, у анкетама које су средином 2006. године заједнички спровели Стејт департамент и Програм ставова о међународној политици, показало да две трећине становника Багдада желе да америчке трупе одмах напусте земљу, док се велика већина преосталих анкетираних грађана изјашњавала за повлачење у року од годину дана или у краћем року. Осамдесет одсто анкетираних сматра да присуство америчких трупа повећава степен насиља, а 60 посто њих мисли да су напади на америчке трупе оправдани. Цифре су знатно веће ако се посматрају само арапски делови Ирака у којима су амерички војници били стационирани.⁴¹¹ Из тих разлога САД су веома дуго оклевале са окончањем окупације Ирака, односно преношењем овлашћења на локалне органе власти које је требало изабрати, а на чему су упорно инсистирали њихови европски савезници.⁴¹² Пси-

⁴¹¹ Cf. Čomski, Noam, *Intervencije*, цит. издање, стр. 164.

⁴¹² „Ако искуство може да послужи као водич, Бушов тим за односе с јавношћу пожелеле да уведе неку врсту формалне демократије у Ирак, под условом да она нема претерано много суштине. Тешко је замислити да би Вашингтон дозволио да се чује прави глас шиитске већине која би највероватније инсистирала на исламском руководству и покушала да успостави ближе односе са Ираном. То је последње што би Бушова екипа хтела. Исто тако, тешко је замислити да би дозволили да се чује прави глас курдске мањине, која би највероватније тражила

холошка (а и свака друга) дистанца ирачког народа од свргнутог режима (у првом реду с обзиром на начин на који је свргнут и цену која је за то морала бити плаћена) била је, према америчкој процени, недовољно велика и снажна да би могла гарантовати избор, према америчким интересима толерантног и на њиховој реализацији кооперирајућег, новог режима.⁴¹³ А такви режими су *a priori* аболирани од оптужби за сва евентуална доцнија огрешења о вредности које актуална супер-сила јавно афирмише као *јегине* мотиве свог ангажовања на њиховом инсталирању, и остају такви све док демонстрирају очекивану и жељену меру кооперативности и “савезништва”. Америчка спољна политика, примећују Ајра Кецнелзон и Марк Кезелман, претрпела је многе измене од Другог светског рата наовамо. Али, њени основни циљеви су остали исти: употребити сву америчку политичку, војну и економску моћ како би се успоставили и осигурали “пријатељски” режими у другим земљама. А да ли је режим пријатељски

неку врсту аутономије у оквиру федералне структуре, а што би се негативно одразило на Турску. (...) Увођење истинског демократског процеса на Блиском истоку дало би резултате који се нипошто не би уклопили у циљ јачања америчке доминације у региону.” *Cf. Ibid*, pp. 29-30. О демократским перспективама овог дела света у светлу досадашњих ефеката „арапског пролећа” упоредити: Танасковић, Дарко, “На Блиском истоку је још све отворено”, интернет документ без пагинације доступан на: <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/haos-i-neizvesnost-arapskog-proleca.html?alphabet=1>, приступљено 1.10.2012. године

⁴¹³ „Да је Америка успела да створи јаку, демократску владу у Ираку у коме би сигурност могла да обезбеди његова властита војска и полиција и да се онда та Америка повукла, шта би ирачку владу могло да заустави у преузимању контроле над властитом нафтом, у ономе што су урадили сви други режими на Блиском истоку?”, пита се Џим Холт. *Cf. Holt, Jim, „It’s the Oil”, London Review of Book*, Vol. 29, no. 20, Oktober 18, 2007, p. 4.

или не, зависи искључиво од тога “да ли америчким корпорацијама омогућава да слободно делују унутар његових граница како би се домогле сировина и обезбедиле себи привредне и инвестиционе шансе. Не треба губити из вида да су готово сви, Америци пријатељски режими у Трећем свету, реакционарни и репресивни: демократске владе често не могу тако лако да омогуће да се националним ресурсима располаже на начин који ће фаворизовати интересе америчких корпорација и америчке владе.”⁴¹⁴

Сличне критеријуме режимског “пријатељства”, америчка спољна политика је демонстрирала и у свом третирању географских простора Западног Балкана. Тако је, подсећа Гордон Бардош (Bardos), један од балканских љубимаца Вашингтона, сада покојни, био припадник нацистичке организације колаборациониста у 1940-им, љубитељ Ајатолаха Хомеинија 1980-их, домаћин Осаме бин Ладена 1990-их. С друге стране, “прове-

⁴¹⁴ *Cf. Kaznelson, Ira & Kesselman, Mark, The Politics of Power*, цит. издање, p.349-350. Да се истоветним мотивима америчка спољна политика руководила и у периоду пре II светског рата, потврђују речи генерала тадашњих њених морнаричких трупа, Смедлија Батлера (Butler), који своју каријеру описује на следећи начин: „Помогао сам да Хондурас 1903.г. постане ’повољан’ за америчке компаније за производњу воћа. Успео сам да заштитим америчке нафтне интересе у Мексику 1914.г. Помогао да Хаити и Куба постану ’пристојна места’, како би момци из *National City Bank* могли да покупе профит. Помогао сам *Wall Street*-у да оробе бар половину централно-америчких република, као што сам и обезбедио да се 1909-1912.г. Никарагва ишчисти и тако заштите интереси банкарске куће *Brown Brothers*; 1916. г. сам отворио пут америчкој индустрији шећера ка Доминиканској Републици. Потрудио сам се да *Standard Oil* нема никаквих проблема док се пробија на тржишту Кине. *Cf. “Anti-Americanism – The View From Abroad”, The Economist*, February 19-20, 2005, p. 24-6.

дите каријеру пишући књиге у којма критикујете комунистички монопол на власт (у време док су комунисти на власти), или преводите де Токвила и *Федералистичке списе* на свој матерњи језик, и Вашингтон ће вас, уколико нисте кооперативни, прозвати реинкарнацијом Слободана Милошевића.⁴¹⁵ А ако у државама нема друге могућности за конституцију ваљане власти, осим да је одобри светска супер-сила, онда више и нема ваљане и поуздане власти, закључује Јован Бабић. Јер, за претпоставити је да ће такво одобрење “да се удели само ако за то постоји адекватан интерес, што онда повлачи да су све друге карактеристике те власти, осим њене подобности, изражене кроз послушност, ирелевантне: иста ствар ће моћи да се одобри или не одобри, или, чак, осуди, на основу одлуке оних који своје интересе могу да представе као сентименте који представљају критеријуме правде”.⁴¹⁶ Искуства грађана Србије са постмилошевићевском, односно ДОС-овском праксом демократије, дају додатну уверљивост

⁴¹⁵ Cf. Bardos, Gordon, „Terror in the Balkans”, *The National Interest*, September 7, 2010, p.19. Некооперативност првог српског постмилошевићевског председника Србије на коју Бардош реферира на овом месту састојала се, знано је, у његовој неспремности на квијетистичко пристајање на нелегалну сецесију дела српске државне територије, проглашене регионом од посебног америчког, између осталог, како ћемо утврдити, и геоекономског интереса, те стога и легитимног утицаја, односно политичкој невољности да да лични и институционални допринос унитаризацији Босне и Херцеговине, из америчке спољно-политичке визуре, како смо већ утврдили, препознате као регион погодан за поравнавање историјских рачуна са муслиманском *свејском* популацијом, на већини осталих тачака глобуса протеклих петнаестак година окротно жртвованом америчким државним, у првом реду енергетским интересима.

⁴¹⁶ Cf. Babić, Jovan, „Strana vojna intervencija: između opravdane pomoći i nezakonitog nasilja”, u: *Filozofski godišnjak*, no. 13/2000, стр. 380.

овом запажању о аутентичном карактеру америчког политичког, економског и војног (“хуманитарног”) интервенисања у геополитички јој значајне делове света. Флагрантно кршење већине знаних принципа демократије, кодификованих и некодификованих закона парламентарног политичког живота, а недуго потом (акција “Сабља”, покренута након убиства тадашњег српског премијера З. Ђинђића) и “вредности над вредностима” америчког спољно-политичког новоговора – људских права, у милошевићевско доба би сасвим сигурно, и појединачно а немоли збирно узето, било довољан разлог за сурову економску и војну одмазду према његовом режиму, односно становништву Србије. У постмилошевићевској, “савезничкој” Србији, односно извањској перцепцији политичких дешавања у њој, све то је, међутим, било повод само за спорадична оглашавања углавном *евројских* институција и форума, односно невладиних организација за заштиту људских права и још малобројније реакције званичника при америчким мисијама у Београду, упућене углавном домаћој – *српској* јавности. Бројним, до тада стеченим разлозима за овакву, “речиту” толеранцију према тадашњем српском политичком естаблишменту, односно неактивирање политичког “штапа”, ако већ не удељивање “шаргарепе” (одустајање од свих, па и рационалних државно-територијалних циљева, пристанак на арбитражу америчких дипломатских представника у готово свим, па и ситним политичко-кадровским питањима у Србији, препуштање привредно-економских токова у земљи правцима које утврђују номинално међународне економске и финансијске

институције под фактичким патронатом САД,⁴¹⁷ сагласност с предлозима за реформу војних снага земље према стандардима наметнутим од стране НАТО...), неколико месеци доцније је придодат још један – јасно исказан пристанак на јавно нетематизовање истинских унутрашњеполитичких разлога за брутално смакнуће првог постмилошевићевског премијера Србије (отпори ултимативно наметнутој, а потом упорно изнуђиваној сарадњи са Хашким трибуналом, у чијем оснивању, финансирању и радном профилисању, претежну улогу, како смо утврдили, имају САД).⁴¹⁸ Но, ни овај потоњи гест политичке “добре воље” тадашњих српских званичника није, ипак, био довољан да предупреди ефекте њиховог најављеног непристајања на, пред сопственим јавним мњењем (или, што је за сваки режим много значајније – бирачким телом) у том тренутку, због америчке улоге у настајању и функционисању МКТБЈ-а, морално неодбрањив акт потписивања билатералног споразума са САД о неизручивању њених грађана тада основаном Међународном кривичном суду.

⁴¹⁷ Индикативне су у том смислу речи тада (не)изабране гувернерке НБС, која је на питање новинара како коментарише крајње спорну, односно мноштвом чињеница оспорену подршку скупштинских посланика њеном постављењу на нову функцију, одговорила: “*Ја имам подршку Међународној монетарној фонду.*” (Ср. *Политика*, 5. септембар 2003, курзив М. Р.)

⁴¹⁸ Дан након што је у Скупштини Србије покренута расправа о изгласавању неповерења тадашњој републичкој влади, један високи званичник америчке администрације је изјавио да једино чега се ова плаши у случају превремених избора у Србији јесте “долазак на власт политичке гарнитуре која би променила већ успостављени курс у сарадњи са Хашким трибуналом и са НАТО-ом.” (Ср. *Политика*, 1. новембар 2003.) То је, другим речима, био, као што ће и доцније бити, кључни критеријум којим се мерила, односно процењивала њена “демократска” и “реформска” оријентација.

А ефекти тог непристајања су били ускраћивање већ обећане америчке финансијске помоћи за реформу тадашњих српско-црногорских оружаних снага. За САД, дакле – још једном је то потврђено – не постоје, *ајсолујни* савезници. Таквима би их учинила само апсолутна, односно безусловна и временски неограничена, а по оног ко је практикује политички самодеструктивна лојалност овој супер-сили, каква је, уосталом, и антитетичка – принципјелистички мотивисана конфронтација с њом.⁴¹⁹

⁴¹⁹ “Божанско и људско право, поштовања вриједна прошлост, крвно сродство, вјерност, част, храброст – све то у доба политике силе јест додуше нешто, али само од себе више нема учинка. Све то стјече дјелотворност једино ако удовољује увјетима моћи”, увиђа Волкман-Шлук. Ср. Volkman-Schluk, Karl Heinz, *Politička filozofija*, цит. издање, стр. 37.

*II. Екскурс: САД и свет̄и након Хладно̄г
ра̄ӣа – нови изазов ан̄тропологијом
о̄птимизму*

“Насиље рађа насиље и рушење куће може да побуди револуцију који ће, као одговор, одвести до сипавања чистијавој једној села. Ко може јаче да удари? Ако крене ова иџра, џокрећу се силе безумља, а морална рефлексива, џокривши лице рукама, џосипићена, бежи из оваквој свет̄и. Понекад се зауставља и осврће, види рушевине, мрпље, џојединачне и масовне гробнице, унишћена заједничка добра, види ојорчење, џуџу, и џоставља џиџања: Ко ће да нас заштити од власитијих џрешака, демона искушења власитије моћи? Ко ће да нас заштити од незнања, неразумевања, неџознавања ствари које са сваком новом генерацијом увек изнова ступају на историјску сцену?”⁴²⁰

Ђерђ Конрад

Распад/разбијање СФР Југославије и америчко-британски ратови у Персијском заливу, засигурно су неки од најкрупнијих међународно-политичких догађаја након краја Хладног рата и пропасти биполарне структуре светске политичке моћи. А свака историјска епоха социјалних и политичких промена тих размера наново поставља пред људску врсту питање сопствених могућности и ограничења, дилему о томе да ли

⁴²⁰ Cf. Konrad, Đerd, “Pad na početak ovog veka”, u: *Nova srpska politička misao*, posebno izdanje, no. 2/1999, стр. 17.

несумњиви техничко-технолошки напредак човечанства нужно бива праћен његовим моралним напредовањем; пружа ли, другим речима, историја икакво веродостојно сведочанство о практичној заснованости оптимистички интониране концепције људске природе, положене у темеље прогресивистичке филозофије историје, или, напротив, упорно додаје на уверљивости реалистичнијим али поузданијим концепцијама човекове суштине, смисла и сврхе његовог земаљског хода кроз време. Аутор најзнаменитије међу овима другима, изражавајући својевремено, у свом чувеном писму Ајнштајну (Einstein), сумње у разложност глобалне наде инвестиране у крупне друштвене промене које су почетком двадесетог века захватиле просторе евроазијског Истока, између осталог, пише: ”Претходно су се (большевици, прим. М. Р.) најбрижљивије наоружали и своје присталице држе на окупу у најмању руку мржњом према свима који им не припадају.”⁴²¹ Не препознају ли се ови ликови с Фројдове (Freud) слике с почетка минувалог века и у данашњим, “брижљиво наоружаним” и самопрокламованим навеститељима и Прометејима “новог доба”, који се од својих претходника из прошлости разликују само по количини и убојитости онога чиме су се наоружали⁴²² и уз чији

⁴²¹ Cf. Frojd, Sigmund, *Budućnost jedne iluzije*, Naprijed: Zagreb, 1986, str. 375.

⁴²² Од пада Римског царства па до успона САД није на светској позорници било велесиле која је располагала са више од половине светске војне моћи, односно у случају агресије на неку другу државу у светском систему могла да рачуна са мање од 60-75 одсто моћи против ње уједињеног „остатка света”. Cf. Rosecranc, Richard, „The European Union: A New Type of International Actor”, u: Zielonka, Jan (ed.) *Paradoxes of European Foreign Policy*, The Hague: Kluwer Law International, 1998, pp.18-19.

злогуки звекет, са кринком глобалних праведника, а са мотивацијом циничних реал-политичких прагматиста, стотинак година доцније крећу у своје мисије “ширења демократије, људских права, слободног тржишта и мултикултурализма”?⁴²³ Џастин Рејмондо (Raimondo) нема никаквих дилема у том погледу: ”Својим стилем и погледима на свет они нису другачији од своје болшевичке браће по духу. (...) На моменте изгледа као да Коминтерна никада није била распуштена, већ да живи у седишту НАТО-а. Реч је о истом горљивом догматизму, истој квазиморалној надмености, и истој арогантној равнодушности према судбини људских бића.”⁴²⁴

Ако је, како су тврдили неки аутори, посредник тек “униполарни моменат” светске историје,⁴²⁵ а не стабилан и изгледан униполарни свет, не траје ли тај “моменат”, ипак, довољно дуго да би његов кључни глобални актер могао да саморефлектује сопствену позицију упорног и бескомпромисног истрајавања на сопственом интересу, које у једном тренутку готово закономерно постаје саморазорно по онога ко га практикује, будући да међу његовим жртвама кумулативно ствара кри-

⁴²³ Ту смесу месијанских елемената карактеристичних за ону другу, поражену, “реал-социјалистичку” доктрину политичке и економске организације друштва, с једне, и победничког система огољених и ничим спутаних интереса, с друге стране, Владимир Цветковић је именовао једним необичним али ефектним нео-логизмом – “реал-либерализам”. Cf. Цветковић, Владимир, “Модернизам и српски традиционализам”, у: *Социолошки преглед*, no. 3-4/ 2000, стр. 147-158.

⁴²⁴ Cf. Raimondo, Justin, „The New Totalitarianism” интернет документ без пагинације доступан на: www.antiwar.com, october 8, 1999, приступљено 1.10.2010.

⁴²⁵ Cf. Krauthammer, Charles, „The Unipolar Moment”, u: *Foreign Affairs*, 70, no. 1./1990-91, pp.7-9.

тичну масу немоћних очајника, спремних да дођу сопствену карику ланцу покренутог насиља; добијајући на тај начин све шире размере и ангажујући све разорнија средства,⁴²⁶ оно постаје претња глобалном опстанку, а тиме и опстанку оних који су га иницирали.⁴²⁷ Сасвим респектабилан је број аутора који су терористичке нападе извршене на Њујорк и Вашингтон 11. септембра 2001. године тумачили управо у том кључу – као реваншистичке акте вишедеценијских жртава америчке спољне политике који су тог дана прибегли само ономе чиме се, како је истицано, Америка рутински служила у остатку света низ деценија уназад. Као резултат бомбардовања и разорних економских санкција, подсећа Мерцори Кон (Kohn), у Ираку је првих неколико година по

⁴²⁶ Истине ради, најразорније међу њима до сада је употребила управо Америка (и једино она!) у свом завршном обрачуна са Јапаном крајем II светског рата (нуклеарна разарања Хирошима и Нагасакија). Стога су њена упозорења да би у рукама блискоисточних и азијских народа, такво исто оружје могло бити употребљено на мање рационалан и мање контролибилан начин, лицемерна и – што је по њен, вредносно интониран пројекат политичке “глобализације” света још погубније – расистичка.

⁴²⁷ Јер, “ако се људска природа није променила, природа оружја и те како јесте. Његова моћ постала је довољно велика за уништење човечанства.” Cf. Žok, Alen “Rat na роћесима modernog sveta”, u: *Evropski diskurs rata*, цит. издање, стр. 84. Чак и конвенционална употреба језика који нуклеарне феномене третира терминима “оружје” и “рат”, исказује, сматра Ханс Моргентау, својеврсну атавистичку неадекватност. Термини какви су ‘оружје’ и ‘рат’, наиме, имплицирају рационалан однос између концепата које означавају и одређених човечких циљева. ‘Оружје’, традиционално узев, је нешто што је у служби неког рационалног циља, а ‘рат’ се води како би се такав циљ постигао; и једно и друго изостаје из нуклеарног односа између две нуклеарне силе. Cf. Morgenthau, Hans, *Politics Among Nations*, цит. издање, р. 442.

њиховом увођењу, сваког дана умирало 4000-5000 деце. У својству госта телевизије CBS замољена да прокоментарише тај податак, Медлин Олбрајт је одговорила: “Сматрамо да је вредело платити толику цену.”⁴²⁸ Очигледно је, закључује Конова, да су и они који су 11. септембра 2001. године извели напад на Америку, такође, сматрали да је око 3 000 недужних људских живота цена коју је вредело платити, односно жртва коју је вредело принети остварењу свог политичког циља. Они који су починили тај ужасни злочин циљали су америчку спољну политику, а не амерички народ, сматра ова ауторка. Оних близу 3 000 тог септембарског дана убијених цивила “можда би се стога могли сматрати ‘коллатералном штетом’ пилота-отмичара и осталих ко-завереника.”⁴²⁹ Утолико, Сједињене Државе не треба да плаши само актуални већ и неки следећи Бин Ладен, односно околности које производе њихову појаву, упозоравао је Пол Пилар.⁴³⁰ Уосталом, терористички акти почињени од стране државе су, збирно узев, “произвели хиљаду пута више жртава и проузроковали

⁴²⁸ Наведено према: Cohn, Marjorie, “Human Rights and Global Wrongs” u: *Filozofski godišnjak*, no. 14/2001, p. 132..

⁴²⁹ Cf. Cohn, Marjorie, “Human Rights and Global Wrongs” u: *Filozofski godišnjak*, no. 14/2001, p. 132.

⁴³⁰ Cf. Pillar, Paul, R., *Terrorism and U.S. Foreign Policy*, цит. издање, р. 222. То сазнање је, треба имати на уму, уграђено и у резолуцију УН од 2. новембра 1972. године у којој се закључује: “Мере за спречавање међународног тероризма изискују проучавање узрока тероризма и насилних акција, који леже у беди, разочарању, незадовољству и очајању.” Cf. Kegli, Čarls i Vitkof, Judžin, *Svetska politika: trend i transformacija*, Beograd: CSES i Diplomatska akademija, 2006, стр. 633. Више о узроцима тероризма као таквог у: Lutz, James, M., and Lutz, Brenda, J., *Global Terrorism* (poglavlje „Causses of Terrorism”, pp. 16-19) London: Routledge, 2004.

хиљаду пута више беде него ли сва дела индивидуалног тероризма заједно”, уочава Валтер Лакер (Laqueur).⁴³¹ И појединачно узев, неке од њих су почињеним актима државног терора (рецимо САД и Велика Британија већ поменути бомбардовањем Дрездена, Београда, Ђенове... крајем II Светског рата) превазишле укупне деструктивне учинке свих дела потоњег међународног не-државног тероризма. У том смислу, ма колико напредовали у организационом, техничком и оружаном погледу, починиоци ових других ће тешко моћи да достигну, а немоли надмаше, терористичко-разарачке “рекорде” држава као јединица међународно-политичког активизма. А на њихове мотиве додатно светло бацају подаци универзитета Сент Ендрјус да су се рекордна 484 међународна терористичка инцидента догодила у 1991, години првог Заливског рата, да би наредне године њихов број пао на 343, а у 1995. години на 278. Једну трећину свих њих представљали су напади на америчке интересе, односно америчку државну имовину или америчке грађане. Тај удео се повећавао од 31 процента 1980-их до 37 одсто деценију доцније.⁴³²

⁴³¹ Cf. Laqueur, Walter, *The Age of Terrorism*, Boston: Little, Brown & Co., 1987, p. 146. Аутор, истина, на овом месту има на уму терористичке учинке “полицијских држава и тиранских власти”, што значи да би узимање у обзир и истих таквих аката које су починиле демократске државе, и то не само у рату, уочену несразмеру учинило још већом. О томе више у: Glover, Jonathan, “State Terrorism”, у: Frey, R.G., and Morris, C.W. (eds.), *Violence, Terrorism, and Justice*, Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

⁴³² Cf. Pillar, Paul, R., *Terrorism and U.S. Foreign Policy*, цит. издање, р. 57. Кључни проблем с којим се Запад суочава, упозоравао је и Семјуел Хантингтон, није исламски фундаментализам, већ ислам – “једна другачија цивилизација чији припадници су убеђени у *супериорности* своје културе и опседнути (ја додајем: с разлогом, М.Р.) мишљу о *инфериорности* своје

А Западно-медијска експлоатација многих од тих аката и њихових починилаца, њихова телевизијска театрализација, израсла из онога што је Морен идентификовао као функционалну склоности Западних масовних општила да насиље и агresiју преобрате у представу, још је једна у низу потврда америчког и “савезничког” лицемерства у “анти-терористичкој кампањи”. Тако је, примера ради, у данима након трагичне смрти британске принцезе Дајане, лондонски *The Times* у два наврата опширно извештавао о томе како је Лејла Халед (Khaled), палестинска терористкиња која је стекла “светску славу” учешћем у отмици авиона компаније TWA 1969. године, те у отмици једне Ел Алове летелице годину дана доцније, била дирнута принцезином смрћу и тим поводом написала песму, коју је послала принцезиним синовима. “Ако се изузме чињеница да нису могле постојати две особе које се међусобно више разликују од бивше терористкиње и жене која је свој живот посветила олакшању патњи невиних и немоћних, податак да Халедова и њена размишљања могу да буду вредни новинског записа, сведочи о магнетској привлачности терориста и тероризма за медије чак и у невероватним (и апсурдним) околностима”, запажа Брус Хофман (Hofmann).⁴³³

1. Америка у очима светској јавној мњења

Америчка спољно-политичка ароганција, њена приврженост насиљу и огрезлост у лицемер-

моћи” Cf. Huntington, Samuel, P., *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York: Simon, and Schuster, 1996, p. 20, kurziv M. R.

⁴³³ Cf. Hofman, Brus, *Terorizam iznutra*, цит. издање, стр.137.

ству, стекли су свој неизбежан еквивалент у јавном мњењу већег дела савременог света. Тако су, према резултатима истраживања из јуна 2007. године чак и у Европи, америчком традиционалном и “природном” савезнику, анти-америчка ставовишта од 2002. године наовамо у значајном порасту. Уз константно низак рејтинг САД у муслиманским земљама Средњег истока и Азије, поменута истраживања су утврдила да само 30 одсто Немаца има позитивно мишљење о Америци, а у Великој Британији која у том погледу води, недавних 51 одсто се знатном брзином помера надоле. Џастин Веб (Webb), један од дугогодишњих *BBC*-јевих извештача из Вашингтона, сведочи да је све чешће у позицији да се бори против “лежерног антиамериканизма” својих колега. “У тону са којим говоримо о Америци препознајем презир и поругу”, пише он. “Притом немам у виду само Џорџа Буша, мада он свакако јесте део проблема. Говорим о много ширем осећању да Америци и њеним званичницима не треба давати никакву моралну тежину у нашим програмима.”⁴³⁴ У Француској, пак, 60 одсто испитаних не воли Америку, већина њих у Шпанији, такође. Најнижи углед Америка има међу становницима Турске, једног од својих најзначајнијих савезника, који се у мери од 81 одсто “гнушају Америке”, а само 9 одсто њих је подржавају.⁴³⁵ Поређења ради, позитивно мишљење о САД у 1999. години у Великој Британији је имало 83 одсто испитаних, у Немачкој 78 одсто њих, исто

⁴³⁴ Cf. “From Seesaw to Wagon Wheel: Safeguarding Impartiality in the 21st Century”, report by the BBC Trust, June 2007, наведено према: Maddox, Bronwen, *In Defence of Amerika*, цит. издање, р. 20.

⁴³⁵ Cf. Maddox, Bronwen, *In Defence of Amerika*, цит. издање, р. 17.

колико и у Индонезији. Резервоар добре воље према Америци се, примећује Кишоре Махбубани, у потоњих десетак година константно празни, у корист резервоара зловоље, па, у многим деловима света и отворене мржње.⁴³⁶ То је разјашњава Стивен Волт, само једним и мањим делом због онога што Америка јесте (најмоћнија сила света), а другим и много већим због онога што је чинила и што и данас чини широм света. “Када највиши амерички званичници изјављују да ће Сједињене Државе чинити по свету све што им се прохте – чак и ако се остатак света томе противи – они заправо том остатку света кажу: ‘Ваше мишљење не сматрамо вредним разматрања’. Ако Сједињене Државе константно поступају на тај начин, њени грађани не би требало да буду изненађени чињеницом да их други мрзе или да се радују кад им се деси нешто рђаво. Нити ако њени противници прибегну освети, кад год и где год узмогну.”⁴³⁷ Другим речима и варирајући Аристотелове увиде евоциране у уводним деловима ове студије, будући да није ни звер ни бог, којима ништа није потребно, односно који су сами себи довољни, Америка у међународним односима с времена на време, а одскора све чешће плаћа, и нужно ће и у будућности плаћати, цену свог непристајања на усклађивање својих интереса са захтевима битисања у глобалној заједници живота, чији је само један од многобројних чланова. Јер, “свет нас процењује према нашим делима, пре него према нашим речима и сматра нас одговорним за поступке наших власти. Тако је једино и правично: ми Американци смо проповедници и

⁴³⁶ Cf. Mahbubani, Kishore, *Beyond the Age of Innocence...*, цит. издање, р. ix.

⁴³⁷ Cf. Walt, Stephen, *Taming American Power*, цит. издање, р. 98.

промотери демократије. Ако Америка не жели да чује, не жели да се консултује, не жели да игра према правилима, ни не покушава да види свет ичијим другим до сопственим очима, можемо ли још увек бити сигурни да је америчка моћ сила која води добру”, пита се Ен Мери Слотер (Slaughter).⁴³⁸ Тај, како га Алан Волф (Wolf) дефинише, конфликт између величине и доброте (“*the greatness and the goodness*”) био је карактеристичан за сваколику новију америчку политичку историју. Па и више од тога, “он је, пре него онај између либерализма и конзервативизма, или између Демократске и Републиканске странке, фундаментални конфликт америчке политике. Било би изврсно када бисмо могли бити у исто време и велики и добри, али то се у стварности никада није десило”, закључује Волф.⁴³⁹ Штавише, додајем ја, само ово друго (“доброта”) би могло бити веродостојно сведочанство оног првог (“величине”). Наиме и код нација, као и код појединаца, ратоборност је знак слабости и неповерења у себе, а не снаге и самоуверености. “Има нечег што је вредно поштовања код мале нације када се она пркосно одупире великој земљи. Такво понашање

⁴³⁸ Cf. Slaughter, Ann Marie, *International Herald Tribune*, May 2, 2004, p.8, наведено према: Mahbubani, Kishore, *Beyond the Age of Innocence...*, цит. издање, р.хх. Упоредити и полемичку студију исте ауторке „Wilsonianism in the Twenty-First Century”, in: Ikenberry, John, G.(ed.) *The Crisis of American Foreign Policy-Wilsonianism in the Twenty-First Century*, Princeton: Princeton University Press, 2009, pp. 89-117. .

⁴³⁹ Cf. Wolf, Alan, *Return to Greatness: How Amerika Lost its Sense of Purpose and What it Needs to do to Recover it*, Princeton: Princeton University Press, 2005, p.18. Упоредити и: Гаджиев, К.С. „Критика идеологије и философије национал-американизма”, у: Филозофские основания теорий международных отношений, Москва: Академия наук СССР-Институт научной и информации по общественным наукам, 1987, стр.14.

даје малој нацији ореол снаге и достојанства, који она иначе не поседује. Када се велика нација понаша на исти начин, то делује гротескно. (...) Истински знак величине није осиноност, већ великодушност”, закључује Вилијам Фулбрајт (Fulbright).⁴⁴⁰ Уместо рефлектовања те чињенице, опомињао је још седамдесетих година XX века Данијел Бурстин (Boorstin), “ми смо се заљубили у сопствени лик, који смо сами саздали и стога, када трагамо по свету за сликом величине или искуства, ми, уместо да погледамо кроз прозор, гледамо у огледало и, разуме се, видимо у њему саме себе.”⁴⁴¹

Утолико би и гласном упозорењу неких аутора⁴⁴² да би при разматрању ових феномена требало јасно разликовати унутрашњеполитички, недвосмислено либерално-демократски профилан аспект америчке политике, од њеног, битно другачијег, спољнополитичких аспекта, вредело

⁴⁴⁰ Cf. Фулбрајт, Вилијам, *Аројанција моћи*, Београд: “Филип Вишњић”, 2005, стр.198. Чак и под – овим истраживањем смо то настојали да потврдимо – тешко доказивом претпоставком да су вредности, односно њихово етаблирање у остатку света, а не интереси, мотивациона основа америчке спољне политике у потоњих двадесетак година, главни доказ њихове супериорности лежао би, сматра Далајл Бернс (Burns), у томе што би их као такве признавали и они који америчкој цивилизацији не припадају. „Тај доказ је њој иностии уништен ако се ујојребљава сила да би се групи принудили да усвоје науу цивилизацију. Можда су они слепи за наше лепе особине али тешко да ћемо их оспособити да прогледају везујући њихове очи; мада, наравно, они тако могу бити принуђени да изјаве да виде, само да би зауставили даље ‘просвећивање’ те врсте.”(курзив М. Р.) Cf. Бернс, Далајл, *Политички геали*. Београд: Геца Кон, 1937, стр. 246.

⁴⁴¹ Cf. Boorstin, Daniel, *The Image or What Happened to the American Dream*, New York: Atheneum, 1962, p. 117.

⁴⁴² Упоредити, рецимо: Stupar, Milorad, “Svetski poredak, globalizacija i pitanje suvereniteta”, u: *Filozofija i društvo*, Vol. XXI, 2002, стр. 273-294.

додати још једно које у извесном, важном смислу ограничава домашај оног првог – за огроман, ванамерички “остатак човечанства” који је перманентни потенцијални објекат/жртва америчког антилибералног и антидемократског, сопственим интересима усмераваног спољнополитичког ауторитаризма и хегемонизма, то упозорење је од врло малог вантеоријског, односно *ипрактичког* значаја. САД, бесумње, имају једну велику унутрашње-политичку традицију, “можда најмање лошу која уопште постоји у савремености. Ту имамо пуно да учимо. Али идеја о демократској правној држави била је од почетка готово искључиво унутрашњеполитички оријентисана. Према вани важио је ’Дивљи Запад’, властити интереси, а не људска права.”⁴⁴³ Контрадикцију на коју реферира ово запажање најпрегнантније је дефинисао Семјуел Хантингтон као контрадикцију између увећања слободе код куће *обуздавањем* моћи америчке државе и увећања “слободе” ван ње *ширењем* њене моћи.⁴⁴⁴ Ако је тачно Бизмарково (Bismarck)

⁴⁴³ Cf. Tugenhat, Ernst, „Zalivski rat, Njemačka i Izrael”, u: *Evropski diskurs rata*, cit. издање, стр. 391.

⁴⁴⁴ Cf. Huntington, Samuel, *American Politics...*, cit. издање, стр. 25, курзив М.Р. И хладноратовска спољна политика САД, много више него непријатељством према СССР-у, била је, тврде Џојс и Габријел Колко, обележена настојањима на светској доминацији Америке. Cf. Kolko, Joys and Kolko, Gabriel, *The Limits of Power: The World and United States Foreign Policy, 1945-195*, New York: Harper&Row, 1972, p. 53. Осврћући се непристрасно на период Хладног рата, историчари ће, сагласна је и Елисон Греем, бити принуђени да закључе да основна карактеристика међународног живота од 1945. до 1970. године није била експанзија Совјетског Савеза или комунистичке Кине, већ глобална експанзија америчког утицаја: војног, економског, политичког, културног. Cf. Allison, Graham, „Cool It: The Foreign Policy of Young America”, in: *Foreign Policy*, no. 1 (Winter 1970-71), p.144-5.

запажање да све велике силе “путују реком времена коју не могу ни створити ни усмерити, али кроз коју могу кормиларити са мање или више вештине и искуства”,⁴⁴⁵ Сједињене Америчке Државе, очигледно је, њоме кормиларе са све више драгоценог искуства и све мање још драгоцене вештине.⁴⁴⁶

Спасавати човечанство америчког хегемонијалног унилатерализма у међународним односима значи, дакле, спасавати и Америку себе саме, и *vice versa*. Јер, моћ као таква јесте тенденција према још већој моћи, и стога је она у самој себи неограничена. “Мјера, граница и циљ не налазе се у њој самој, него јој се морају поставити извана”, опомиње Волкман-Шлук.⁴⁴⁷ “Довољно сам циничан – писао је крајем деведесетих Питер Хер (Hare) – да поверујем да ће се то догодити само ако Европа (ја додајем и “остатак света”, М.Р.) довољно инвестира у сопствену војну моћ и на тај начин успостави контратежу америчкој. (...) На жалост, на садашњем стадијуму развоја светске цивилизације још увек нема животне алтернативе старовременском ’балансу (војних) снага’. Баланс економске моћи је неопходан, али не и довољан.

⁴⁴⁵ Cf. Pflantze, O., *Bismarck and the Development of Germany. The Period of Unification 1815-1871*, Princeton, N.Y. 1963, наведено према: Kenedi, Pol, *Uspon i pad velikih sila*, Podgorica: CID, 1999, str. 597.

⁴⁴⁶ О ефектима које тај изостанак вештине у „борби против тероризма” производи и на унутрашњеполитичком плану, на плану онога што Хантингтон дефинише као увећање слободе код куће обуздавањем моћи америчке државе, упоредити: Braml, J., “Vom Rechtsstaat zum Sicherheitsstaat? Die Einschränkung persönlicher Freiheitsrechte durch die Bush Administration”, *Aus Politik und Zeitgeschichte*, Bd. 45/2004, S. 6-15.

⁴⁴⁷ Cf. Volkman-Schluk, *Politička filozofija*, cit. издање, стр. 43.

Баланс војне моћи је нужан, такође.⁴⁴⁸ Можда није неопходно бити циник да би се доспело до оваквог закључка. Довољно је бити антрополошки реалиста. Одвраћање, наиме, добро функционише “само са једнаким оружјем. Идеално, било би потребно да сваки противник располаже са истим оружјем како би прихватио да се одрекне да се њиме послужи. Дакле, једино ширење (атомског) оружја може осигурати игру дјелотворног свјетског одвраћања и бесконачно одлагање рата. (...) Такође, ту треба рачунати са повољним перверзним учинцима ширења нуклеарног оружја. Треба ескалирати у виртуалном под пријетњом попуштања у реалном. То је парадокс одвраћања. То је као са информацијом, културом или другим материјалним и духовним добрима: једино их изобиље чини индиферентним и неутралише њихове перверзне учинке.”⁴⁴⁹

Било како било, демонополизација глобалне моћи, њено полицентрализујуће реструктурирање⁴⁵⁰ из ове епохалне перспективе се испоставља

⁴⁴⁸ Cf. Hare, Peter, “The American Mind”, интернет документ без пагинације доступан на: www.sac.org.yu:7080/sac/tribina/Pre-davanja/trib002/tekst, приступљено 8.6. 2007.

⁴⁴⁹ Cf. Bodrijar, Žan, „Rat u zalivu se nije dogodio”, u: *Evropski diskurs rata*, цит. издање, стр. 469.

⁴⁵⁰ Овде је, нагласимо то, реч само о војној и још увек великим делом политичкој моћи кључног актера данашње међународне политике. Оно, према Херовом мишљењу, такође неопходно, балансирање глобалне *економске* моћи је углавном већ остварено снажним економским успоном Кине, Индије, Русије и Бразила („BRIC“). У земљама из ове скупине тренутно се обавља 13 одсто глобалне трговине, а у њих улази 16 одсто укупних страних директних инвестиција. Оне су једине земље у развоју у којима је БНД већи од 1000 милијарди долара. Земље BRIC-а држе и две петине глобалних девизних резерви. Кина је други највећи светски кредитор (после Јапана), а њена економија је по свим релевантним параметрима другопласирана

као једини, иако – хладноратовско искуство томе подучава – не и сасвим поуздан, па ни лако достижан гарант стабилности и мира у свету, укључив и оне његове делове који ће се заговораним променама најинтензивније опирати, будући да њима на кратки рок у политичком смислу највише губе. Покушаји неких америчких политиколога (рецимо, већ поменутог Џозефа Наја) да дешифрирају могуће правце редифинисања америчке моћи (од “тврде” ка “мекој”) потврђују, наиме, да је моћ и даље преовлађујућа тема прекоокеанске политикологије,⁴⁵¹ интензивно ангазоване на изналажењу нових начина њеног очувања и стабилизовања ако не искључиво, онда бар у америчком као и даље *најмоћнијем* пару глобално-политичких “руку”. Охрабрујуће је сазнање да таква настојања већ петнаестак година уназад не подржава америчка јавност. Тако је, према истраживању јавног мњења спроведеном још 1996. године, само мала мањина (13 одсто) Американаца била склона становишту да “као једина преостала суперсила, Америка треба да настави да буде доминантни светски лидер у решавању

у свету (иза САД). Када је реч о Европи, и она је, предочава Џозеф Нај (Nye), у економском смислу „већ добро постављена за уравнотежење Сједињених Држава на транснационалној шховској плочи.” Cf. Nye, Joseph, *The Paradox of American Power*, Oxford: Oxford University Press, 2002, p. 209.

⁴⁵¹ Упоредити: Nye, Joseph, *The Future of Power*, New York: Public Affairs, 2011. И Џоел Розентал признаје: “Прва лекција којој подучавам студенте међународних односа је разумавање моћи. Људски односи се неизбежно тичу нагнућа ка моћи и то је начин на који народи и државе интерагују. Покушај да се негира та чињеница представља фундаменталну грешку, која нужно води у катастрофу.” Cf. Rosenthal, Joel, H. “From Andrew Carnegie to Hans Morgenthau...”, интернет документ без пагинације доступан на <http://www.carnegiecouncil.org/resources/publications/inprint/4385.html>, приступљено 1.6.2010.

међународних проблема”. Велика већина (74 одсто) је преферирала став да Америка “треба заједно са другим земљама да дâ свој равноправан удео у напору да се разреши међународни проблеми.”⁴⁵² Очигледно је да оно Шурцово: “Наша домовина, и када је у праву и када није! Када је у праву, да таква остане; када није, да таква постане”, као став према америчкој спољној политици већ поодавно дели већи део америчке јавности и засада не знатнији део њених, још увек енормном државном моћи пасивизираних, политичких и интелектуалних елита.⁴⁵³

⁴⁵² Cf. „An Emerging Consensus – A Study of American Public Attitudes on America’s Role in the World”, College Park: Center for International and Security Studies, July 1996, наведено према: Walt, Stephen, *Taming American Power*, цит. издање, р. 122.

⁴⁵³ То сазнање је у основи интензивираних настојања осталих „великих играча” на сцени међународне политике на мултиполарности као једином исправном моделу неопходне реконфигурације данашњих међународних односа. „Ми (Европа и Кина) градим нове односе и јасно је да су томе обе стране једнако посвећене. Обе желе мултиполарни свет у којем ћемо имати више активних протагониста. То је приоритет Кине и то је у интересу Европе”, обзнањује већ 2004. године председник Европске комисије, Романо Проди. Наведено према: Murphy, David, „Best Friends”, *Far Eastern Economic Review*, 16, no. 18 (May 6, 2004), р. 30. А годину дана раније Владимир Путин поручује: “Ми у Русији, као и француски председник Жак Ширак, верујемо да међународна безбедносна архитектура будућности мора бити заснована на мултиполарном свету. То је кључна ствар око које смо се сложили. Апсолутно сам убеђен да свет може бити предвидљив и стабилан само ако је мултиполаран.” Наведено према: Walt, Stephen, *Taming American Power*, цит. издање, р. 111.

ТРЕЋИ ДЕО

Србија и Европска унија: етика једног међународно-политичког односа

*I. Евројска унија у заврници
ex-југословенској случаја – аутономни
актер или “ијројански коњ” америчких
интереса на Западном Балкану?*

“Дијагноза овој односа (Србије и Евројске Уније, М.Р.) говори пре свега о једном парадоксу: Србија тежи сложеном и далекосежном односу са ЕУ у ситуацији у којој Унија игра значајну и све више кључну улогу у повреди виталних државних интереса Србије.”⁴⁵⁴

Слободан Самарџић

Смену два столећа и два миленијума на просторима Западног Балкана обележиле су значајне промене на месту кључног ван-регионалног актера његове политичке и социјалне динамике, и још значајније у садржају реторике којом је та динамика била праћена. Наиме, неочекивано брзо истрпивши своје скромне експланаторне, тек нешто знатније социјално-мобилизаторске и импресивне идеолошко-пропагандне потенцијале, појам глобализације је у освит новог века и новог миленијума, на просторима некадашње Југославије, али и свеколике Југоисточне Европе, своје место углавном уступио појму, или, прецизније говорећи – програмској платформи “европских интеграција”. Речени концепт, односно платформа требало би, реторички узев, да рефлектују и на трауматичном искуству

⁴⁵⁴ Cf. Samardžić, Slobodan, „Problem Kosova i Metohije iz ugla evropskih integracija”, u: Samardžić, Slobodan (prir.), *Srbija u procesu pridruživanja Evropskoj uniji*, Beograd: Službeni glasnik, 2009, стр. 234.

америчког међународно-политичког унилатерализма сазрелу свест европског дела савременог света о неопходности свог што чвршћег политичког, економског и културног интегрисања на принципима заједничких вредности,⁴⁵⁵ добре воље и искрених настојања свих његових “у различитости уједињених” (“*In varietate concordia*”-“*United in Diversity*”) државно-територијалних делова. Препреке са којима се Република Србија као државни остатак некадашње СФР Југославије суочава у, већини прокламованих принципа углавном сасвим дивергентним процесима свог придруживања политички, економски и културно интегришућим структурама Европске Уније су бројне, разноврсне и у значајној мери јединствене. Та њихова суштинска својства формирана су на чињеници да је српски народ (као апсолутно-већински етнички елемент мултиетничког српског друштва) у протеклих петнаестак година био, а тенденцијски узев, би могао бити и у блиској будућности (“отворени” дефинитивни статуси Републике Српске, Војводине, Сандака...) објекат/жртва темељних и свеобухватних *дезинтеграција*, подржаваних, финализованих и међународно-правно санкционисаних управо од стране евро-атлантског дела савременог света, односно европског Запада и САД. Недовршеност тих епохалних процеса чини од територија на којима он данас већим делом живи, један, у геополитичком смислу узев, слободно лебдећи етнички простор, који и на крају прве деценије XXI века још увек тражи,

⁴⁵⁵ Те вредности, као основа европског идентитета, се у евроафирматорском и евроапологетском духу препознају у миру, космополитизму и либерализму. Cf. Rakić, Vojin, “Moral Foundations of Europe in Upcoming World Order”, u: *Srpska politička misao*, Vol. 29, no. 3/2010, p. 61.

односно *очекује* своју државну форму у којој би се стабилизовао.

Из тих и многих других, из њих изведених разлога, пројекат “придруживања Србије Европској Унији” чак и на нивоу свог реторичког, “идеал-лошког” самоприказа и независно од нарастајућих изгледа за објективан крах овог грандиозног интеграционистичког подухвата, све се јасније испоставља не само као сувише апстрактан, већ и животно, односно искуствено недовољно уверљив одговор на све, или, бар, оне најкрупније колективно-егзистенцијалне дилеме пред којима се држава Србија нашла на почетку новог миленијума. Штавише, уместо њиховог решавања *редоследом њириоритетна*, српски народ се нашао пред императивом њиховог симултаног решавања (“И Косово и Европа”), што визију његове будућности чини додатно непрегледном, њену привлачност становништву значајно редукованом,⁴⁵⁶ а све досад понуђене стратегије друштвеног развоја – недовољно делотворним. Уз то, њихова симултана позиционираност на “агенди захтеваног”, омогућава спољним политичким актерима српске садашњости перманентно манипулисање њима на начин условљавања решавања једног (“европска интеграција Србије”) (не)решавањем другог (квијетистичко пристајање на *de facto* већ извршено ампутирање Косова и Метохије од остатка српског државног организма,⁴⁵⁷ распад/разбијање

⁴⁵⁶ Поддршка грађана Србије њеном уласку у ЕУ са 64,89 посто, колика је била априла 2008. године, до јануара 2012. је опала на 42,4 процената. Cf. http://www.danas.rs/danasrs/politika/narednjacka_koalicija_ubedljivo_najjaca.56.html?news_id=213031

⁴⁵⁷ Cf. Ханес, Свобода, „Србија ће морати да призна независност Косова пре уласка у ЕУ”, <http://www.nspm.rs/hronika/hanes->

државне заједнице с Црном Гором,⁴⁵⁸ поништавање знатног дела државних атрибута Републике Српске њеним утапањем у државно тело унитарно конципиране БиХ,⁴⁵⁹...), односно његово “решавање” на начин који ће угрозити и минимално димензиониран српски државно-територијални интерес. Тако би последња (“евроинтеграционистичка”) фаза распада/разбијања II Југославије међу етничким Србима са јаким разлогом могла да се перципира као финални акт његовог потпуног осујећења – од СФРЈ која је државно интегрисала највећи део српских етничких простора, преко “уже Србије”, то јест “Србије без покрајина” до тенденцијски узев, “предкумановске Србије”, односно “београдског пашалука”.⁴⁶⁰

svoboda-srbija-ce-morati-da-prizna-nezavisnost-kosova-pre-ulaska-u-eu.html

⁴⁵⁸ Резултате црногорског референдума, спроведеног под покровитељством Европске Уније, који је окончан одбијањем више стотина темељно документованих приговора на регуларност гласачког процеса а њиме ова некадашња чланица Државне заједнице Србија и Црна Гора стекла статус „независне државе с пуним међународно-правним субјективитетом”, тадашња висока званичница Уније, Урсула Пласник (Plasnik), је поздравила као „најимпресивније постигнуће њене спољне политике у последњих неколико година.” (Cf. *Политика*, 1. јуни 2006.) И САД су сматра Тед Карпентер (Carpenter), обрадоване резултатима црногорског референдума, мада то неће јавно рећи. „Још од почетка деведесетих Америка подржава све што смањује моћ и утицај Србије у региону, а то је ефекат црногорског референдума.” (Cf. *Политика*, 4. јуни 2006.)

⁴⁵⁹ Тако је, почетком априла 2011. године, висока представница ЕУ Кетрин Ештон (Achtton) потписала одлуку којом се Унија овлашћује „да санкционише сва правна и физичка лица која поткопавају суверенитет и територијални интегритет Босне и Херцеговине.” Cf. <http://www.nspm.rs/hronika/kettrin-eston-potpisala-odluku-o-kaznama-za-grusenjeq-bih-i-dejtonskog-sporazuma.html>.

⁴⁶⁰ Да би та перцепција била сасвим исправна, потврђују имплицитно и не без тријумфализма и неки инострани аутори.

И у претходним фазама дисолуције друге по реду државне заједнице Јужних Словена, Европа је јасно демонстрирала свој непринципијелан, односно морално некоректан приступ једном од најкрупнијих међународно-политичких проблема с којима се стари континент суочио у постхладноратовском раздобљу. Тако је, на свом првом ванредном састанку Комитета високих функционера, одржаном у Прагу јула 1991. године, КЕБС, чије две трећине чланица чине европске државе, “поздравио поновно успостављање уставног поретка Југославије” наименовањем председника на челу колективног председништва и тиме озбиљно нарушио принцип немешања у унутрашње ствари једне суверене државе.⁴⁶¹ То је учињено са образложењем да је дошло до узурпације власти од стране две републике у Председништву СФРЈ, што је у супотности са постојећим уставним поретком Југославије, као и Париском повељом КЕБС-а, усвојеном новембра 1990. године. Било је, међутим, управо обрнуто: “наметањем хрватског представника Стјепана Месића за председника СФРЈ, иако се он јавно залагао за разбијање земље на чије

Упоредити, рецимо: Vetschera, Heinz, “Cooperative Security – The Concept and its Application in South Eastern Europe”, u: Feldberbauer, Ernst, Jurekovic, Predrag, Labarre, Frederic (eds.), *Approaching or Avoiding Cooperative Security?: The Western Balkans in the Aftermath of the Kosovo Settlement Proposal of the Riga Summit*, Vienna: National Defence Academy, 2007, p. 52 et passim. Видети и: Radojčić, Mirjana, “Srbija u procesima evroatlantskih integracija – između traumatičnog iskustva i real-političke nužnosti”, u: *Filozofija i društvo*, no. 2/2006, str. 135-148.

⁴⁶¹ О томе више у: Конохова, И.А., “Принцип суверенитета в международном и конституционном праве” у: *Международные правовые стандарты в конституционном праве*, Москва: ИНИОН РАН и Российская академия правосудия, 2007, с. 9-39.

чело је требало да дође, било је противуставно по самој логици ствари, а и разбијање вишенационалне државе без опште сагласности унутар ње је у супротности са Париским Повељом”, разјашњава Зоран Лутовац.⁴⁶² Иначе, на Московском састанку КЕБС-а о “људској димензији”, односно у документу који је на њему усвојен, изражена је неопходност поштовања једнакости народа и њиховог права на самоопредељење, сходно повељи УН и одговарајућим нормама међународног права, укључујући и оне које се односе на територијални интегритет држава, управо у тренутку у којем се пред очима међународне јавности распарчавала једна од земаља оснивача УН и учесница КЕБС-а – СФР Југославија. Притом се – о томе је у овој раду већ било речи – распад није заснивао на праву народа на самоопредељење, него су то право присвојиле територијално-административне јединице (републике) бивше Југославије. У случају БиХ, те “Југославије у малом”, и КЕБС и ЕЗ (доцнија Европска Унија), па и целокупна међународна заједница поступали су, како смо утврдили, сасвим супротно – подржавао се њен територијални интегритет и онда када је било јасно да су Срби као један од три њена конститутивна народа, одлучно против наметнутог политичког решења за Босну, па и када су Хрвати одустали од тактичке прелазне фазе заједничког наступа с Муслиманима, односно када су са њима заратили. Од истог става се није одустајало ни онда када је и муслиманска страна, бар привремено, одустала од “унитарне грађанске БиХ”, односно када су Муслимани почели између себе да ратују.

⁴⁶² Cf. Лутовац, Зоран, КЕБС и права национални мањина са посебним освртом на СРЈ (необјављена магистарска теза) Београд: ФПН, 1994, стр. 77.

1. Евројска унија, косметско иштане и амерички национални интерес

Утолико је улога Европске Уније у завршној, косовско-метохијској фази спољно-политичког интервенисања у геополитичко редизајнирање постхладноратовског Западног Балкана, представљала само нову етапу у вишегодишњем недоследном односу највећег дела њених чланица према српском државно-територијалном питању. Тако је, у Свеобухватном плану за решење статуса Косова (познатом као “План Мартија Ахтисарија”, март 2007) предвиђена као међународна инстанца која ће надгледати независност Косова (анекси IX и X) и том функцијом надзора заменити управљачку улогу УН, сама Унија активно стала уз идеју о независности Косова. А колико је овај ’план’ произишао из преговора говори чињеница да од преко пет стотина амандмана делегације Србије на првобитно предложени текст, Ахтисаријев тим, у којем су седели и представници и експерти из ЕУ, није усвојио *нишпи јеган*. Без обзира на то што је Србија одбацила овај документ, “он је био предат ГС УН као ’предлог решења статуса’, а ЕУ је и пре његовог стављања пред Савет безбедности УН кренула не само са политичким деловањем у правцу његовог ширег прихватања, него и са припремама своје улоге у ’надгледаној независности Косова’”, предочава Слободан Самарџић.⁴⁶³ Непосредно по уручењу нацрта документа странкама (почетак фебруара 2007. године) око којег је требало повести преговоре, Савет министара ЕУ је у својим Закључцима

⁴⁶³ Cf. Samardžić, Slobodan, „Problem Kosova i Metohije iz ugla evropskih integracija”, у: Samardžić, Slobodan (прит.), *Srbija u procesu pridruživanja Evropskoj Uniji ...*, цит издање, стр. 224.

“изразио пуну подршку Специјалном изасланику ГС УН и његовим напорима у вођењу политичког процеса за одређивање будућег статуса Косова”. Дан након предаје коначне верзије документа ГС УН, Савет министара је усвојио нову заједничку акцију “којом се проширује мандат тима ЕУ за допринос припремама за оснивање могуће међународне цивилне мисије на Косову, укључујући и компоненту специјалног представника ЕУ”. У континуитету своје политике свршених чињеница, Савет министара ЕУ у својим закључцима од 18. јуна 2007. године настоји да заокружи стратегију сецесије Косова на међународној сцени. У њима Савет не само да понавља своју подршку Плану Мартија Ахтисарија, већ и даје параметре међународне легализације сецесије. Тада се први пут у званичним документима ЕУ Косово проглашава случајем *sui generis*. У складу с тим, предлаже се усвајање нове резолуције СБ УН којом би овај орган УН прихватио Ахтисаријев план и тиме заменио постојећу Резолуцију 1244. Најзад, истиче се одлучујућа улога ЕУ у примени “решења статуса”. Очекујући коначно решење овог питања пред Саветом безбедности УН најкасније до краја јула 2007. године, “Унија је донела још једну заједничку акцију којом је намеравала да учини и последњи корак пре очекиваног завршетка процеса. У том документу Савет министара ЕУ је, између осталог, претходну заједничку акцију од 27. марта ‘изменио и проширио’ у правцу деловања са косовским властима, UNMIK-ом и другим кључним међународним партнерима у правцу преношења власти од UNMIK-а и припрема за примену решења статуса”⁴⁶⁴.

⁴⁶⁴ Cf. *Ibid.*, стр. 225.

Свој став о *sui generis* карактеру косметског случаја, ЕУ је, политички-пропагандно узев, темељила на два аргумента, слична онима којима је образлагана и агресија НАТО-а на СРЈ. Први од њих каже да је грубим и вишегодишњим кршењем људских права косметских Албанаца, које је кулминирало покушајем геноцида над њима учињеним током “хуманитарне интервенције” НАТО-а у пролеће 1999. године, Србија изгубила право на управљање овом својом некадашњом покрајином. Да је тај аргумент доиста такав каквим се представља он би, као што смо већ утврдили, снагом своје универзалне применљивости обавезивао међународну заједницу да свуда где је у унутрашњим сукобима страдало више од неколико хиљада људи, на истоветан начин интервенише и суспендује суверенитет. Међутим, промотери нових начеле, не захтевају државно-територијално прекрајање Руанде након геноцида који су Хути извршили над припадницима Тутса (погинуло је око 800 000 људи), односно трајно раздвајање непомирљивих припадника ова два ентитета, нити су такву казну предвидели за Ирак (након његове репресије над Курдима), па ни за низ других држава у свету потресаних краћим или дужим унутрашњим сукобима са израженим елементима сецесионизма. Ако оставимо по страни питање стварних размера насиља којем су федералне власти СРЈ прибегавале у третирању албанског сецесионизма на Космету и прихватимо да су оне биле легитиман основ суспензије суверенитета Србије над њим, морали бисмо исти критеријум оправданости претензија на управљање територијом применити и на већ помињано понашање *албанских* политичких актера на Космету по окончању агресије

НАТО-а. У том случају насиље – убиства, погроми (етничко чишћење), дискриминација, пљачка/узурпација имовине, уништавање културних споменика – које су последњих десетак година вршили косметски Албанци у присуству међународне власти, значило би да су они изгубили историјско и морално право на властиту државу. “Масовним кршењем људских права неалбанаца, Албанци су поништили веродостојност моралног аргумента. Дакле, консеквентно усвајање моралне аргументације поништава не само право Србије на територију Косова, већ и право Албанаца на независну државу.”⁴⁶⁵ Њено неконсеквентно усвајање какво је у овом случају на делу, детектује, међутим аутентичну каквоћу “аргумента” којем су спољни покровитељи косметске независности у њеној финалној фази прибегли. А тај аргумент, “аргумент” огољене праксе, да не кажемо огољене силе (да је Косово случај *sui generis*) могла је да обори само нека друга гола пракса, она која би *ипрактично* показала да Косово није случај *sui generis*, већ обрнуто, класичан случај нелегалне сецесије. На ту врсту ‘аргумента’ није требало дуго чекати. Неколико месеци након једностраног проглашења независности Косова, исту ствар учиниле су две покрајине у Грузији, Абхазија и јужна Осетија. (ОвOME треба додати појачано позивање на ‘преседан Косово’ од момента једностраног проглашења независности међу присталицама и активистима сепаратистичких покрета у Баскији и Нагорно Карабаху. Посебно је захтев за референдумом о независности Баскије, упућен од стране регионалне

⁴⁶⁵ Cf. Nakarada, Radmila, *Raspad Jugoslavije...* цит. издање, стр. 126.

владе Баскије централним органима Шпаније, инспирисан косовским преседаном.”), указује Слободан Самарџић.⁴⁶⁶ Прокламација о јединствености косметског случаја тако се показала као још једна, по много чему и значајнија од претходних, објава смрти постојећем међународном правном поретку, јер се управо на тлу Европе промовисао принцип ‘јединствености’, чиме су се на радикалан начин отварила врата логици произвољности. Ко ће све и на основу којих критеријума да проглашава ‘посебности’ које се изузимају из постојећих правних норми? Шта ће да се догоди ако се мишљења главних глобалних актера разликују у процени да ли је неки случај ‘посебан’? Ко ће да арбитража? “Шта ако се упркос проглашеној ‘јединствености’ последице отму контроли и покрене нови круг тензија, сецесија, насиља? Ко ће да сноси историјску одговорност за непромишљене последице? Питања су бројна, али и аргументи којима се може оспо-

⁴⁶⁶ Cf. Samardžić, Slobodan, „Problem Kosova i Metohije iz ugla evropskih integracija”, u: Samardžić, Slobodan (prir.), *Srbija u procesu pridruživanja Evropskoj Uniji*, цит. издање, стр.196. У време заштравања односа Грузије и њених покрајина, Абхазије и Јужне Осетије, Савет министара ЕУ донео је 27. маја закључке у којима, између осталог, каже: “Савет поново потврђује своју пуну посвећеност принципу суверенитета, независности и територијалног интегритета Грузије у њеним међународно признатим границама, потврђеним у резолуцији СБ УН 1808 од 15. априла 2008. године”. Да недоследности могу да добију и карикатуралније размере, потврђује чињеница да „у истом тренутку када ЕУ признањем већине њених чланица независног Косова задаје снажан ударац владавини права, кршећи Повељу УН, Резолуцију 124, начела ОЕБС-а, па и начела властите арбитражне комисије (тзв. Бадинтерове комисије), две њене чланице блокирају приближавање Србије ЕУ, позивајући је да поштује владавину права и да сарађује са Хагом.” Cf. Накарада, Радмила, „Европски одговор за европски проблем”, у: *Нова српска политичка мисао*, Vol. XVI (2008), no. 1-2, стр. 13.

рити непромишљеност залагања за јединственост косовског случаја, тачније тврдњи да су се стекле јединствене околности на основу којих се српској држави може трајно одузети суверенитет над делом њене територије.⁴⁶⁷

Други аргумент којим се правдала суспензија суверенитета државе Србије над њеним најјужнијим делом је да ће доћи до (неконтролисаног) насиља и нестабилности региона уколико се статус Косова убрзано не реши сагласно албанским захтевима.⁴⁶⁸ Он је двоструко неуверљив. САД, НАТО и ЕУ располажу свим инструментима којима могу да предупредe насиље на косовском тлу – од дипломатских притисака, економских санкција, политичке изолације до војне интервенције и међународног суда, дакле цео инструментаријум који су већ употребиле против Србије. За почетак би, предлагано је, било довољно да ефикасно зауставе доток оружја и распусте војне кампове за обуку паравојних група, што је у њиховој моћи. Међутим, уместо одлучног става да је насиље недопустиво, а уколико се примени да ће наићи на оштар одговор САД и НАТО – најмоћније војске света, албанска претња насиљем се не само толерише већ и корис-

⁴⁶⁷ Cf. Nakarada, Radmila, *Raspad Jugoslavije...* цит издање, стр. 130.

⁴⁶⁸ И дословно: “Уколико, међутим, међународна заједница не би успела да пронађе решење, постоји ризик да би албанска страна у сваком тренутку могла поново да изазове оружани сукоб који би привукао међународну пажњу. Чињеница да за Косово није ништа учињено све док се борба против Милошевића водила мирним средствима, те да су тек ратна дејства узроковала промене и побољшање, јесте лекција коју су научили косовски Албанци, али је ЕУ и међународна државна заједница још нису сасвим разумеле”, упозорава координатор Пакта стабилности за Југоисточну Европу Ерхард Бусек (Busek). Cf. Busek, Erhard, *Otvorena knjiga ka Istoku*, Beograd: Clio, 2007, стр. 90.

ти као додатни притисак, рачунајући да су Срби, изнурени и пацификовани, неспособни за значајнији отпор. САД и ЕУ “које стално упозоравају на опасност од насиља уколико се буде одуговлачило с признавањем ’неминовног’ (Р. Холбрук) делују као заступници уцене – неприхватљиву уцену дижу на ниво озбиљног аргумента и дају легитимитет насиљу као инструменту стварања нових држава на територији постојећих.”⁴⁶⁹

⁴⁶⁹ Cf. Nakarada, *Raspad Jugoslavije...* цит издање, стр. 127. Иначе, тзв. Ослободилачку војску Косова, оружану формацију албанских сепаратистичких побуњеника, сам Савет безбедности је 1998. године, својим резолуцијама 1160, 1199 и 1203 прогласио терористичком организацијом, а Федерација америчких научника, којој је поверен задатак проучавања тероризма, сврстала ју је међу 113 најопаснијих терористичких организација у свету. Улога Ослободилачке војске Косова као терористичке организације обимно је документована у Конгресним транскриптима, иако је многи ’прогресивни’ гласови из Европе и САД и даље подржавају као ослободилачки покрет. Тако, према Франку Цилуфиу (Ciluffio), из Програма за праћење глобалног организованог криминала, односно његовом сведочењу презентованом на Правном комитету Представничког дома: “Оно што је помно скривано од јавности јесте чињеница да део својих фондова ОВК пуни новцем добијеним од продаје наркотика. Албанија и Косово леже у самом средишту ’Балканског пута’ који повезује ’Златни полумесец’ Авганистана и Пакистана са европским тржиштима дроге. Овим путем се годишње промеће хероин у вредности од око 400 милиона \$, што чини око 80 одсто његове количине намењене Европи.” Интерполово одељење за праћење организованог криминала потврђује и везу ОВК и Ал Каиде: “Амерички Стејт департамент региструје ОВК као терористичку организацију, указујући да она своје операције финансира новцем са међународног тржишта дроге и добровољним прилозима исламских земаља и појединаца из исламског света, међу њима и самог Осаме бин Ладена. Још једну везу ОВК са бин Ладеном представља податак да је брат вође египатског крила организације Цихад, који је истовремено и бин Ладенов војни командант, предводио елитне јединице ОВК током косовског конфликта.” Cf. Chossudovsky, Michel, *The Globalization of Poverty and the New World Order* Pincourt: Center for Research on Globalization, 2003, p. 273. *et passim*.

Признање независности Косова је, закључује Радмила Накарада, само наставак започете спирале насиља другим средствима, “дефинитивни исказ о суштинској сврси НАТО бомбардовања (насилна декомпозиција једне суверене европске државе), као и о домашају устоличавања ’ужасвајуће произвољности’⁴⁷⁰ У нормативном смислу, то је коначна победа моноетницизма над мултиетницизмом, “као живи доказ да није вредно трудити се око сложених унутардржавних аранжмана уставног мултиетницизма (као у Босни и Херцеговини) или посебне мањинске заштите (као у Македонији, Србији и Црној Гори)”,⁴⁷¹ већ је много упутније радити на стварању етнички хомогених државних творевина као једином поузданом гаранту њихове стабилности и трајности.

А својеврсна иронија улоге Европске Уније у овом процесу састојала се у томе да она, као проглашени ауторитет за обе сукобљене стране, преузме одговорност за довршење америчке политике пуне подршке само једној, албанској страни. Стога епилог овог сукоба, а то је једнострано проглашење и потоње признање независности Косова “није ни међународни, у смислу решења иза којег би стајале УН, ни европски у смислу неког софистицираног решења аутономије са међународним и европским гаранцијама. Епилог тог сукоба је пре свега *амерички*, а то значи отцепљење дела територије једне суверене земље,

⁴⁷⁰ Cf. Накарада, Радмила, „Европски одговор за европски проблем”, у: *Нова српска политичка мисао*, Вол. XVI (2008), по. 1-2, стр. 9.

⁴⁷¹ Cf. Samardžić, Slobodan, „Problem Kosova i Metohije iz ugla evropskih integracija”, у: Samardžić, Slobodan (прит.), *Srbija u procesu pridruživanja Evropskoj Uniji*, стр. 218.

њене покрајине која је проглашена за простор од посебног америчког националног интереса и стога легитимног утицаја.⁴⁷² Европска Унија је само искоришћена као добар медијум прекоокеанских настојања да се циљ сецесије Косова обави, у међународно-политичком смислу, што “безболније”. Притом се имало у виду безрезервно постпетоктобарско опредељење Србије за “европску будућност”. У тој операцији САД су препустиле Европској Унији неугодан задатак амортизовања отпора Србије с обзиром на већ започети процес “стабилизације и придруживања”, односно њену претпостављену спремност да зарад што бржег и ефикаснијег његовог окончања без много дилема пристане на одрицање од дела своје државне територије. А од почетка 2010. године високи званичници ЕУ у контактима са својим српским “пријатељима” нескривено стављају до знања да Србија не може рачунати на напредовање у процесима приступања европској породици народа уколико не уважи “политичку реалност” на Космету и не успостави добросуседске односе са “државом” коју још увек готово две трећине чланица ОУН сматрају делом њене територије.⁴⁷³

⁴⁷² Cf. *Ibid*, стр. 219, курзив М. Р. “Историјски српско, етнички албанско, економски европска периферија.(...) Ипак, геополитички, Косово је америчко.” Cf. Hofbauer, Hannes, „Kosovo is Amerikan”, *Strategic Culture Foundation*, електронско издање, 24.8.2010.

⁴⁷³ То је само један од модалитета геополитичке трговине, односно трговине простором која се нуди држави Србији од почетка деведесетих година протеклог века наовамо. Ево непотпуног списка преосталих: простор за време; простор за мир; простор за „имиц“; простор за демократију; простор за новац и економски развој; простор за стабилност Србије и Балкана; простор за јасно утврђене границе... Више о томе у: Степић, Миломир, „Територијално и геополитичко у срп-

2. Геоэкономија косметској случаја

На Космету је, како смо већ утврдили, “стављено на карту много тога” (З. Бжежински) због чега је било нужно суспендовати суверенитет Србије над њим, између осталог и могућност контроле природних ресурса по којима “Косово нема себи равнот на Балкану, а можда и у читавој Европи” (Ј. Пономарјова). Осврћући се на геоекономију косовске кризе, Пономарјова истиче да су налазишта олова и цинка у Покрајини средином осамдесетих година протеклог века износила 52,2 одсто укупних југословенских ресурса, никла 50 одсто, магнезита 35 одсто, лигнита (мрког угља) 53 одсто, бизмута 100 одсто. На Косову се производило 14,8 одсто укупне југословенске производње сумпорне киселине, 59,9 одсто сребра, 30 одсто цинка, 63,1 одсто прочишћеног олова. Према подацима Светске банке, вредност минералних ресурса Косова до почетка светске кризе износила је 19 милијарди долара. Стручњаци цивилне мисије УН на Косову процењују да само резерве лигнита, највеће у Европи, износе 8,3 милијарди тона, док српски стручњаци сматрају да оне износе 14 милијарди тона, што омогућава експлоатацију у наредних 150-200 година.⁴⁷⁴ Резерве калаја и цинка процењују се на 42,2 милиона тона (што је трипут

ском националном интересу”, у: *Национални интерес*, по. 1/2005, стр. 29-56.

⁴⁷⁴ Ако се топлота сагоревања лигнита (42 гигацула по тони) упореди са топлотом која се ослобађа сагоревањем нафте (8 гигацула по тони), калкулишући са ценом од 180 до 200 долара по тони исте, његова укупна процењена тржишна вредност достиже цифру од преко 400 милијарди долара. Та вредност је још већа ако се рачуна у односу на вредност електричне енергије коју је могуће произвести из косметског лигнита.

више него у Србији), никла и кобалта на 13, боксита на 1,7, магнезита на 5,4 милиона тона.⁴⁷⁵

Косово, посећа Пономарјова, не обилује само ресурсима, већ и индустријском базом за њихову прераду. Тако привредни комбинат “Трепча” представља најважнији индустријски објекат у Покрајини. У његовом саставу налази се 14 рудника и 8 фабрика, укључујући и електролизу цинка, фабрику акумулатора (батерија), фабрику за производњу сумпорне киселине, вештачких ђубрива...⁴⁷⁶ Од индустријских објеката помена су вредни и рударско-хемијски комбинат “Косово” у Обилићу, који располаже ресурсима лигнита од преко 10 милијарди тона, објектима за обогаћивање угља, гасификацију и производњу азота; термоелектрана “Косово А” снаге 790 MW и “Косово Б” снаге 680 MW; топионица и рафинерија за производњу фероникла у Глоговцу. Прерађивачка индустрија има своја велика предузећа и у Приштини, Пећи, Косовској Митровици, Призрену, Гњилану, Косовској Каменици и Урошевцу.

Дешавања на Косову могу се сагледати и кроз призму енергетске политике. Средином 2001. го-

⁴⁷⁵ Cf. Пономарјова, Јелена, „Квазидржавост као инструмент хегемоније: случај Косово”, у: *Нова српска јолићичка мисао*, Vol. XVI (2008), no. 1-2, стр. 113.

⁴⁷⁶ Мерцори Кон подсећа да је новембра 1999. године, Међународна кризна група поздравила директиву Бернара Кушнера (Kouchner), шефа мировних снага Уједињених нација на Космету, да UNMIK преузме управу над свом покретном и непокретном имовином која је регистрована на име СРЈ или Републике Србије, и било којег од њихових органа, а која се налази на територији Косова, испостављајући косовским миротворцима и додатни захтев – да UNMIK или KFOR на брз и енергичан начин преузму управу над *комплексом рудника Трепча*. Cf. Kon, Merdžori, „Ne-humanitarna оружана интервенција Sjedinjenih država i NATO-a kao prekršaj međunarodnog prava”, у: *Filozofski godišnjak*, no. 13/2000, стр. 330-331, курзив М.Р.

дине, одмах након изручења Слободана Милошевића Хашком трибуналу, почела је изградња трансбалканског нафтовода дужине 92 километара, пројектованог да нафту из Бакуа спроведе до луке Супса на обали Црног мора, одакле би се танкерима превозила до бугарске луке Бургас, а потом преко Македоније и Косова до јадранске луке Влора у Албанији. Нафтовод, примећује Јелена Пономарјова, гради АМБО – албанско-македонско-бугарска компанија, која је у власништву Американаца. “Овим нафтоводом је планирано да се транспортује 750 хиљада барела нафте дневно. Са АМБО-ом сарађују 'Texaco', 'Chevron', 'Exxon', 'Mobil', 'BP', 'Atoco', 'Agip' и 'Total Elf'”⁴⁷⁷

Одмах након самопроглашења косметске независности, међународни конзорцијум који чине фирме из Италије, САД, Велике Британије и Албаније, објавио је финализацију пројекта цевовода Јадран-Македонија-Бугарска (Влора-Скопље-Бургас). Ова маршрута је пројектована тако да готово половина цевовода пролази преко албанских територија, углавном преко Косова. Није тешко погодити, закључује Владимир Овчински, “да је овај пројекат предвиђен ради конкуренције нафтоводу Бургас-Александрополис, према којем је предвиђена испорука руске и каспијске нафте Средоземном мору мимоилазећи Турску. Конкуренти журе да што пре изграде 'трансбалкански' нафтовод и тако принуде Русију да транспортује своју нафту преко мање повољне маршруте.”⁴⁷⁸

⁴⁷⁷ Cf. Пономарјова, Јелена, „Квазидржавост као инструмент хегемоније: случај Косово”, у: *Нова српска политичка мисао*, Vol. XVI (2008), no. 1-2, стр. 117.

⁴⁷⁸ Cf. Овчински, Владимир, „'Независност' Косова у огледалу политике у сенци”, наведено према: Пономарјова, Јелена, *Ibid*, стр. 117.

Иначе, 80 одсто вредности нафте чине трошкови њеног транспорта.

Енергетска компонента косовског питања, упозорава Јелена Пономарјова, у непосредној је вези са војно-обавештајном. Тако је, подсећа ова ауторка, нафтна компанија *Halliburton* изградила на Косову Бондстил – највећу америчку војну базу од вијетнамског рата наовамо. За непуне три године, Бондстил је из шаторског кампа који је био размештен на 400 хектара недалеко од македонске границе, израстао у аутономну базу опремљену према последњој речи технике у којој је стационирано више од 7 000 војника, односно три четвртине укупне америчке солдатеске пристигле на Косово.

Бондстил има развијену путну мрежу дужине 25 километара, више од 300 објеката опасаних бодљикавом жицом дужине 48 километара и 11 кула осматрачница. База располаже стамбеним објектима, продавницама, теретаном која ради нон-стоп, црквом, библиотеком, најсавременијом болницом у Европи. Ту је, такође, стационирано и 55 хеликоптера “црни соко и “апач”. Претпоставља се да ће у скорој будућности Бондстил заменити америчку војну базу стационирану у италијанском граду Авијану. “На Косову је размештено готово 16 хиљада НАТО војника, којима ће се ускоро придружити још хиљаду британских војника. Управо ће они, а не косовска војска обезбеђивати спољну и унутрашњу 'безбедност' покрајине, тачније, контролисати индустрију ресурса, индустрије енергената, енергетске транспортне маршруте и трговну наркотицима.”⁴⁷⁹

⁴⁷⁹ Cf. Пономарјова, Јелена, *Ibid*, стр. 118. На изјаву америчког

Уз све наведено, стварањем једне нове, слабе, економски неодрживе, криминализоване и етнички чисте државе на српској територији, Србија се, као потенцијално “реметилачки” регионални фактор, након свега што је прошла у протеклих петнаестак година, и додатно пацификује, а њеним егземпларним кажњавањем делује се дисциплинујуће на све остале могуће “изгредничке” државе у региону и изван њега. А на том хумусу израсло осећање големе националне понижености и енормне политичке оштећености које овладава припадницима српског етноса,⁴⁸⁰ могло би се успоставити као чврст темељ његових реваншистичких амбиција, сигурна залога неког новог “поравнавања историјских рачуна” на подручју политички одвајкада трусног Западног Балкана.

амбасадора у Приштини Кристофера Дела (Dell), дату крајем марта 2011. године, да би због економисања америчким војним издацима Бондстил ускоро могао бити затворен, командант KFOR-а Ерхард Билер (Büler) је хитро реаговао разјашњењем да је амбасадор заправо рекао „да је Бондстил дизајниран како би служио војницима KFOR-а, а не за друге сврхе”. Cf. http://www.mondo.rs/s201902/Info/Srbija/Nema_potvrde_o_ukidanju_Bondstila.html

⁴⁸⁰ Као таквог га потврђују и подаци да је подршка гласачког тела водећој странци „еврореформске”, „прозападне” коалиције у српском парламенту са 35,9 посто (мај 2008), до краја марта 2011. године. пала на 24,3 процента. А резултати републичких избора одржаних у мају 2012. потврдили су наставак уоченог тренда. http://www.danas.rs/danasrs/politika/naprednjacka_koalicija_ubedljivo_najjaca.56.html?news_id=213031 приступљено 20.4.2012.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

За морал у међународној полицији – “Глас ваијућеї у иустиињи”

“Једне године, мислим да је то била 1990-а, Џоел, Бил и ја смо боравили у Лондону, на сасианку Удружења за међународне студије. Требало је да учесћујемо у дискусији о еици војних интервенција. Сиајали смо ирег лифтиом када нас је неко уишпао: ‘Где сте кренули?’ На скуї о еици међународних односа’, одговорио сам. Човек ће на то: ‘Па, биће то краиак, веома краиак панел.’”⁴⁸¹

Мајкл Смит

Крах једног од два конкурентска модела економског и политичког уређења друштва који су се током већег дела минулог столећа на глобално-политичкој позорници борили за превласт, далекосежношћу својих бројних последица реперкутовао се, у мањој или већој мери, на све делове Земљине кугле. Географски простор југоисточне Европе, односно Западног Балкана, један је од оних на које се речени догађај рефлектовао на најдрастичнији

⁴⁸¹ Cf. Rosenthal, Joel, H. and others, “America and the World: Ethical Dimensions of Power”, интернет документ без пагинације доступан на: <http://www.carnegiecouncil.org/resources/transcripts/5133.html>, приступљено 11.12.2009.

могућни начин – централна држава региона, мултинационална, мултикултурална и мултиконфесионална СФР Југославија, та европска “Америка у малом”, недуго по његовом окончању нестала је као државни ентитет с политичке мапе света. Чињеница да је друга по реду државна заједница јужнословенских народа као међународно-правни субјекат разграђивана кроз низ сурових и вишегодишњих међуетничких ратова додала је на трагичком значају тих епохалних догађаја. А спољно-политичку димензију њене разградње учинила је енормно значајном чињеница да се иста одвијала у историјским околностима које је на нивоу званичне реторике преосталих велеактера међународне политике обележило потпуно редефинисање, чинило се, трајно утврђених и стабилизваних односа и “стања ствари” у овој области политичког активизма, у првом реду историјски традираног односа интереса и морала у њој – од узајамно искључујућег исти је, декларативно узев, еволуирао до међусобно се преклапајућег односа. Прецизније говорећи, интерес, а са њим и моћ, доминација, рат, постали су, како се тврдило, категорије једног дефинитивно напуштеног модела одношења међу народима и државама, заувек похрањеног у старинарници историје, чије место је заузео један нови, заснован на афирмацији мира и кооперације међу народима, планетарном солидаризму и хуманизму, односно, визији света као места за живот достојан човека новог века и новог миленијума.

Тако су се пре двадесетак година истраживачи међународне политике и међународних односа нашли и на прагу могућности нужне и темељите ревизије до тада стечених дисциплинарних знања, насталих као чврст седимент вековног ис-

торијског искуства одношења међу државама као основним јединицама међународно-политичког активизма. Да ли се наговештена ревизија испоставила уистину неопходном, односно да ли је, и ако јесте у којој мери, један међународно-политички новогovor следила једна иноворана пракса одношења међу народима и државама, нимало налик оној о каквој сведочи сваколика писана међународно-политичка историја света? Одговору на претходно питање покушала сам у овом раду да се приближим истражујући међународно-етичке аспекте неколико најмаркантнијих међународно-политичких – пре свега америчких и западно-европских – интервенција у *ex*-југословенску кризу (увођење економских санкција Србији и Црној Гори, “хуманитарна интервенција” НАТО-а на СРЈ, оснивање и рад МКТБЈ-а, слање и деловање мировних мисија на пост-ратна подручја *ex*-Југославије...) Сумирајући резултате спроведеног истраживања, истичем следеће – одлучна да се третирајући југословенску кризу:

а) конформира ставовима и интересима уједињене Немачке као економски најмоћнијег и стога најзначајнијег европског партнера;

б) поврати поверење међу исламским светом, снажно пољуљано вишедеценијским непринципијелним ставом према палестинском питању и бруталним ратовима (“крв за нафту”) против Ирака;

в) државно фрагментизује, економски ослаби и морално деградира непокорни и самосвесни српски (“мали Руси”), а територијално консолидује, материјално оснажи и морално промовише у том делу света једини безусловно лојални – албански фактор; у крајњем

г) издејствује стварање више малих и немоћних, међусобно на дужи рок конфронтираних, “клијентелских” држава и једног, у међународно-политичком смислу, задуго неутрализованог региона

САД, као “држава-језгро” Западног, у југословенску кризу дубоко инволвираног света, су јасно обзнаиле да им циљ није био подршка државном опстанку свог европског “alter-ega”, односно истинска афирмација *вредности* заложених у тај евентуални чин; посреди је био политички менаџмент *ex-југословенском* кризом на начин који је, мимо свих међународно-правних норми и стандарда, и с ону страну међународно-моралне реторике којом је пред домаћом и светском јавношћу био легитимизован, требало да обезбеди заштиту и унапређење бројних америчких државних и националних *интереса* у том делу света, без обзира на цену коју ће за то платити сви *ex-југословенски* народи (у првом реду српски), или бар они које су САД у појединим фазама дугогодишњег крвавог распада/разбијања СФРЈ, перципирале и третирали као своје савезнике и штићенике (Хрвати, Бошњаци, Македонци, Албанци). Сви инструменти међународне политике који су још увек јединој војној и политичкој велесили света стајали на располагању (дипломатија, економска и војна моћ, мас-медијски дисеминирана спољнополитичка пропаганда, локални “трећи сектор”...) ⁴⁸² били су упрегнути у тај вишегодишњи кризни менаџмент. А америчка стара и за ову прилику формирана државна савезништва у свим његовим фазама ин-

⁴⁸² Упоредити садржинско одређење појма међународне политике из уводног дела ове студије.

тензивно су експлоатисана у сврхе што ефектније политичке, економске и идеолошке капитализације његових учинака.

Ова америчка спољно-политичка технологија, на југословенском, али и другим, њему упоредним случајевима (рецимо, блискоисточног Ирака) демонстрирана сасвим јасно и недвосмислено, испоставила се нимало самерљивом њеним прокламованим међународно-етичким мотивима и у потпуности компромитујућом по њен свеколики пројекат наводне темељне редефиниције/реконструкције традиционалног модела међународно-политичког активизма. Ово друго је, прецизније узев, било у функцији реторичке камуфлаже оног првог – трајних и непроменљивих, интересних мотива америчке спољне политике, као таквих препознатљивих у свеколикој новијој спољнополитичкој историји ове *mega* државе. Интереси “малих” у оквирима *новог/старог* потхладноратовског светског поретка, испоставило се, могу рачунати на реализацију само ако и док конвергирају интересима кључног актера данашње међународне политике и *vice versa* – успоставе ли однос дивергенције и/или сукобљавања с њима, остају без изгледа за сатисфакцију, а они чије потребе, тежње, склоности и настојања ⁴⁸³ би требало да артикулишу, без шанси да их као такве уопште и испоставе међународној заједници. А ако, истрајавајући на реализацији тих аутентичних мотива за, углавном насилничко своје присуство на просторима на којима ти “мали” обитавају, САД и успеју да на њима установе и стабилизују неку

⁴⁸³ Упоредити садржинско одређење појма међународне политике из уводног дела ове студије.

од политичко-културних вредности којима су оправдавале брутално економско и војно интервенисање у њих, та чињеница стиче статус “коллатералне” добити, значајне само *ако* и *у мери* у којој доприноси реализацији оних примордијалних – *интересних* мотива за њихов ангажман у том делу планете. Она “*илеменија конфузија* међународне политике и морала” за коју се залаже Романо Проди (Prodi),⁴⁸⁴ још увек – *ex-југословенски* случај о томе застрашујуће сведочи – узмиче пред *сировом јасноћом* међународне политике без морала, ситуиране дубоко у домен традиционалних, интересних покретача њених кључних државних протагониста. И тако ће, могло би се из антрополошке визуре посматрано закључити, бити све док се односи међу државама конституишу на принципима моноцентризма, односно *аисолућне* војне и политичке моћи једног њиховог актера, моћи која, као и свака друга – тежи да квари, али, како би рекао лорд Актон, и много више од тога – тежи да квари апсолутно (“*tends to corrupt absolutely*”).⁴⁸⁵

Када је реч о другој, “евроинтегрисничкој” фази распада/разбијања друге Југославије, односно од 2006. године наовамо – Републике Србије, она, упркос својој званичној реторици и европском лику њеног кључног јавног актера, протиче у знаку даљег,

⁴⁸⁴ Cf. Проди, Романо, Излагање на скупу “Морал и политика”, одржаном у Бечу, децембра 2002, према: *Danas*, 14-15.12. 2002, курзив М.Р. Упоредити такође и: Miller, Lyn, *Global Order...*, цит. издање, посебно поглавље „Politics: Power and Normative Orientations”, pp. 76-7.

⁴⁸⁵ Проблем са америчком моћи, сагласан је и Тимоти Гартон Еш (Ash), “није у томе што је америчка, већ у томе што је напросто – моћ. И за самог анђела би било опасно уколико би био у поседу толико велике моћи.” Cf. Garton, Ash, Timothy, „The Peril of Too Much Power”, *The New York Times*, April 9, 2002, p. 25.

геополитичким интересима актуалног *йрекоокеанској* потентата глобалне моћи саображеног, државног фрагментизовања српских етничких простора, које се легитимише вредносном реториком несмањеног интензитета и унеколико измењеног сета носећих лексема (плаћање *цене* за колективну злочиначку прошлост, коначна *йацификација* и *сйабилитација* региона, односно његова бржа *инйеирација* у европске структуре...). Тако би се у српском делу становништва Србије овај најновији понуђени му вид наднационалне интеграције, сличан онима каквих је кроз новију политичку историју региона било неколико, могао препознати као завршни чин осујећења и скромно пројектованог његовог државно-територијалног интереса. Економска исцрпљеност, војна ослабљеност и политичка дезоријентисаност српског народа и остатка његове државе, у тим процесима бивају искоришћени као снажан основ уцене њених елита на добровољан пристанак на, све је извесније, поразне њихове исходе; пример Србије, уз још драстичнији ирачки, у односима савременог глобалног хегемона према “остатку света” бива, пак, експлоатисан као живи и убедљиви доказ политичке узалудности конфронтирања његовим интересима, у којој год тачки Земнога шара исти препознали своје одредиште. А колективна перцепција политичког салда “нашег” двадесетог века као раздобља потуног националног и државног слома, каква се шири међу етничким Србима, успоставља се, рекло би се, као поуздан гарант обнављања међунационалних сукоба у скорој или даљој будућности, новог, регионална повесница подучава – готово закономерно *рајној* – “исправљања” једне големе, у протеклих петнаестак година почињене, међународно-политичке неправде.

Морал и међународна политика – *ex*-југословенски случај то и у својој завршници (?) потврђује – и даље граде однос темељног и безнадежног разилажења, невидљивог само на нивоу њене јавне, медијски снажно подржане реторике. Другим речима, Кантово становиште изречено својевремено у додатку Нацрта за *Вечни мир* да политика не може учинити ниједан корак пре него што се поклати моралу, још увек је, када је реч о међународној политици, оно што је одувек и било – глас *вајцјућеї у ѿусїињи*.

Најомена

Ова монографија је настала као резултат рада на пројекту Института за филозофију и друштвену теорију у Београду (евиденциони бр. 43007), који финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије, у оквиру програма Интегрисаних и интердисциплинарних истраживања за период 2011-2014. године. Неколико њених поглавља је, уз мање или веће модификације, претходно објављено, углавном у периодичним публикацијама београдског Института за политичке студије (*Национални интерес*, *Српска политичка мисао*, *Политичка ревија*) и Института за филозофију и друштвену теорију у Београду (*Filozofija i društvo*).

Ауторка

Литература

- Абашидзе, А.Х. & Урсин, Д.А. (2000) *Неправильные организации. Международные ассектии*, Москва: РАН
- Allison, Graham (1970-1971) "Cool It: The Foreign Policy of Young America", *Foreign Policy*, no. 1 (Winter 1970-71), p. 144-145.
- Amstuc, Mark (2008) *Međunarodna etika*, Beograd: Službeni glasnik.
- Aristotel (1982) *Nikomahova etika*, Zagreb: SN Liber
- Аврамов, Смилѡа (2005) *Алтернативни модел свейске заједнице – Цивилно друштво и невладин сектор*, Београд: Нова Европа.
- Бабић, Јован (1998) *Морал и наше време*, Београд: Просвета.
- Babić, Jovan (2000) "Strana vojna intervencija: između opravdane pomoći i nezakonitog nasilja", *Filozofski godišnjak*, br. 13, str. 356-381.
- Babić, Jovan, (1998) "Sankcije – jedna etička analiza", u: Prokopjević, Miroslav i Teokarević, Jovan, *Ekonomске санкције UN: упоредна анализа и случај Југославије*, Beograd: IES, str. 191-202.
- Bacevich, Andrew, J. (2005) *The New American Militarism: How Americans Are Seduced by War*, Oxford: Oxford University Press.
- Bardos, Gordon (2010) "Terror in the Balkans", *The National Interest*, September 7, <http://nationalinterest.org/commentary/terror-the-balkans-4037>

- Bassiouni, Sherif (1997) "From Versaille to Ruanda in Seventy-Five Years: The Need to Establish a Permanent International Criminal Court", *Harvard Human Rights Journal*, Vol. X, Spring, pp.11-62
- Baudrillard, Jean (1988) *America*, London & New York: Verso.
- Belsey, A. & Chadwick, R. (eds.) (1995) *Ethical Issues in Journalism and the Media*, London: Routledge.
- Bennet, Cristofer (2000) "Balkan brektought", *NATO Review*, Vol. 48, Summer/Autumn, www.nato.int/docu/rev-pdf/eng/0002_en.pdf
- Бернс, Далајл (1937) *Политички идеали*, Београд: Геца Кон.
- Best, Geoffrey (2002) *War & Law since 1945*, Oxford: Clarendon Press.
- Betke Elštajn, Džin (1995) "Razmišljanja o ratu i političkom diskursu: realizam, pravedni rat i feminizam u nuklearnom dobu", u: *Evropski diskurs rata*, Beograd: Beogradski krug, str. 547-552.
- Blais, A. (1974) "Power and Causality", *Quality and Quantity*, no. 8, pp. 45-63.
- Bledsoe, L.Robert. & Borzek. A. Boleslaw (1987) *The International Law Dictionary*, London: Oxford University Press.
- Bodrijar, Žan (1995) "Rat u zalivu se nije dogodio", u: *Evropski diskurs rata*, Beograd: Beogradski krug, str. 463-481.
- Boorstin, Daniel (1962) *The Image: or What Happened to the American Dream*, New York: Atheneum.
- Braml, Joseph, "Vom Rechtsstaat zum Sicherheitsstaat? Die Einschränkung persönlicher Freiheitsrechte durch die Bush Administration", *Aus Politik und Zeitgeschichte*, Bd. 45/2004, s. 6-15.

- Brdar, Milan (2000) "Humanitarna intervencija i teza o (de)nacifikaciji kao funkcionalni simulakrum", *Filozofski godišnjak*, br. 13, str. 305-324.
- Брдар, Милан (2009) "Логика Западних медија као логика моћи: од студије случаја српске кривице до парадигме константног непријатеља", у: *Комуникација, медији, култура*, годишњак Факултета за културу и медије Мегатренд универзитета, стр. 153-179.
- Bronwen, Maddox, (2008) *In Defence of America*, New York: Duckworth publishers.
- Brown, Chris (2003) "Self-Defence in an Imperfect World", *Ethics and International Affairs*, Vol. 17, no. 1 Spring, pp, 2-8.
- Bruk, Peter (1995) "Huškaško novinarstvo" u: Ivanović, Života (ur.) *Srbija mora umreti*, Beograd: Filip Višnjić", str. 14-23.
- Brzezinski, Zbigneu (1999) "Na Kosovu je stavljeno na kartu mnogo toga", *Nova srpska politička misao*, posebno izdanje br. 2, str. 48-51.
- Brzezinski, Zbigneu, K. (1997) *The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives*, New York: Basic Books.
- Buchanan, Alen (1991) *Secession: The Morality of Political Divorce from Sumter to Lithuania and Quebec*, Boulder, Colorado: Westview.
- Булајић, Милан, "Незаконитост и неоснованост санкција Савјета Безбједности УН против СР Југославије и систем савремених међународних односа", у *Санкције: узроци, легијимитет, лејалијетет и њослегице*, Београд: САНУ стр. 51-65.
- Busek, Erhard (2007) *Otvorena kapija ka Istoku*, Beograd: Clio.

- Casey, Lee, A. (2002) "The Case against the International Criminal Court", *Fordham International Law Journal*, no. 25, pp. 840-872.
- Cassese, Antonio (2001) *International Law*, Oxford: Oxford University Press.
- Chandler, David (2006) *Empire in Denial: The Politics of State Building*, London: Pluto Press
- Chomski, Noam (1974) *Peace in the Middle East. Reflections on Justice and Nationhood*, New York: Pantheon Books.
- Chomsky, Noam (1989) *Necessary Illusions: Thought Control in Democratic Societies*, Oxford: Oxford University Press.
- Chomsky, Noam (1991) *Deterring Democracy*, London: Verso.
- Chomsky, Noam (1992) *What Uncle Sam Really Wants*, Berkeley: Odonian Press, 1992
- Chomsky, Noam (2004) *Hegemony or Survival: America's Quest for Global Dominance*, London: Penguin Books.
- Chossudovsky, Michel (2003) *The Globalization of Poverty and the New World Order*, Pincourt: Center for Research on Globalization.
- Clark, Ramsey and others (1992) *War Crimes: A Report on United States War Crimes Against Iraq*, Washington, D.C.: Maisonneuve Press.
- Clausevic, Carl Fon (1968) *On War*, London: Verso.
- Cohn, Marjorie (2001) "Human Rights and Global Wrongs" *Filozofski godišnjak*, br. 14/2001, p. 120-151
- Cordesman, Anthony H. (1999) *The Lessons and Non-Lessons of the NATO AIR and Missile Campaign in Kosovo*, Washington, DC: Center for Strategic and International Studies.

- Coatham, Perry, C. (1976) *Politics, Americanism and Christianity*, Grand Rapids: Baker Book House.
- Cronin, Bruce (2003) *Institutions for the Common Good: International Protections Regimes in International Society*, Cambridge: Cambridge University Press
- Цветковић, Владимир (2000) "Модернизам и српски традиционализам", *Социолошки преглед*, 3-4, стр. 147-158.
- Чавошки, Коста (1999) *Ог слова до духа Дејџона*, Српско Сарајево: Српско ослобођење.
- Ћемпијел, Ernst-Oto (2000) "Међузависност и интервенција", *Filozofski godišnjak*, br. 13, str. 245-247.
- Чивиков, Жерминал (2009) *Сребреница. Крунски сведок*, Београд: Албатрос Плус.
- Чобелић, Никола (1994) "Ванредни услови привређивања захтевају ванредне економско-политичке мере", у: *Привреда Југославије у условима блокаде*, Београд, Српска академија наука и уметности, стр. 15-25.
- Ћомски, Noam (2000) *Novi militaristički humanizam: lekcije sa Kosova*, Beograd: Plato.
- Ћомски, Noam (2007) *Imperijalne ambicije*, Novi Sad: Rubikon.
- Ћомски, Noam (2008) *Intervencije*, Novi Sad: Rubikon.
- Ћурак, Nerzuk (ur.) *Srebrenica: sjećanje za budućnost*, Sarajevo: Fondacija "Heinrich Bell", regionalni ured u Sarajevu
- De Cosse, David (ed.) (1992) *But Was It Just? Reflections on the Morality of the Persian Gulf War*, New York: Doubleday.
- De Monbrijal, Tjeri (2006) *Delanje i sistem sveta*, Beograd: Clio.
- Degler, Carl (1991). "Multiculturalism as a Challenge", in:

- New Perspectives Quarterly*, New York: The Center of Democratic Institutions.
- Derida, Žak (2007) *Odmetničke države*, Beograd: Beogradski krug.
- Diamond, Larry (1994) "Toward Democratic Consolidation", *Journal of Democracy*, Vol. 5, no. 3, pp. 4-17.
- Downes, Alexander, B. (2008) *Targeting Civilians in War*, Ithaca, N.Y: Cornell University Press.
- Drucker, Peter F. (1993) *Post-Capitalist Society*, Oxford: Butterworth-Heinmann
- Druga Srbija – 10 godina posle : 1992-2002* (2002) priredio Aljoša Mimica, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Drumbl, Mark A. (2002) "Victimhood in our Neighborhood: Terrorist Crime, Taliban Guilt, and the Asymmetries of the International Legal Order", *North Carolina Law Review*, 81, p. 1-14.
- Džonston, Dajana (2001) "NATO i novi svetski poredak: ideali i lični interes", u: *Degradirana moć: mediji i Kosovska kriza*, Beograd: Plato, str. 19-39.
- Džonston, Dajana (2005) *Suludi krstaši*, Beograd: Atelje M.
- Ekerman, Set i Norekas, Džim (2001) "Prema scenariju Vašingtona: američki mediji i Kosovo", u: *Degradirana moć: mediji i kosovska kriza*, Beograd: Plato, str. 157 -179.
- Enciklopedija jugoslovenskog leksikografskog zavoda* (1967) Zagreb: Jugoslovenski leksikografski zavod.
- Enciklopedija političke kulture* (1993) Beograd: Savremena administracija.
- Eriksson, Par (1999) *Civil-Military Coordination in Peace Support Operations – An Impossible Necessity*, Swedish National Defence Research Establishment.

- Ernst Tugenhat (1995) "Zalivski rat, Njemačka i Izrael", u: *Evropski diskurs rata*, Beograd: Beogradski krug, str. 391-404.
- Europe Seeks Unity on New Bush Term" (2004), *New York Times*, November 6, p. A8.
- Exterminism and Cold War* (1981) New Left Review London: Verso.
- Feldberbauer, Ernst, Jurekovic, Predrag, Labarre, Frederic (eds.) (2007) *Approaching or Avoiding Cooperative Security?: The Western Balkans in the Aftermath of the Kosovo Settlement Proposal of the Riga Summit*, Vienna: National Defence Academy.
- Frey, R.G., and Morris, C.W. (eds.1991) *Violence, Terrorism, and Justice*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Folk Ričard (2003) *Veliki teroristički rat*, Beograd: IP "Filip Višnjić".
- Fridman, Tomas (1999) "A Manifesto For a Fast World", *New York Times Magazine*, March 28.
- Frojd, Sigmund (1986) *Budućnost jedne iluzije*, Naprijed: Zagreb.
- Fukuyama, Francis (1992) *The End of History and the Last Man*, New York: Free Press
- Fulbrajt, Vilijam (2005) *Arogancija moći*, Beograd: "Filip Višnjić".
- Гаджиев, К.С., (1987) "Критика идеологии и философии национал-американизма", u: *Философские основания теорий международных отношений*, Москва: Академия наук СССР-Институт научной информации по общественным наукам.
- Garton, Ash, Timothy (2002) "The Peril of Too Much Power", *The New York Times*, April 9, p. 25.

- Gerbner, G. and others (1990) "Charting the Mainstream: Television's Contributions to Political Orientations", u: *Media Power in Politics*, Washington: Congressional Quarterly Press.
- Gervasy, Tomm (1981) *Arsenal of Democracy II. American Military Power in 1980's and the Origins of the New Cold War*, New York: Grove Press
- Gewirth, Alan (1978) *Reason and Morality*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Giddens, Enthoni (1998) *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*, Cambridge: Cambridge Polity Press.
- Goldblat, Josef (ed.), *Non-proliferation: The Way and the Wherefore* (1985) London and Philadelphia: Taylor & Francis.
- Goldhamer, H. and Shills, E. A., (1939) "Types of Power and Status", *American Journal of Sociology*, no. 45, p. 171-182.
- Graber, Doris, (ed.) (1990) *Media Power in Politics*, Washington: Congressional Quarterly Press
- Gray, Chris Hables (1997) *Post Modern War*, London: Routledge.
- Gray, Christine (2000) *The Use of Force and the International Legal Order*, Oxford: Oxford University Press.
- Gredelj, Stjepan (2001) "Rat, zločini, krivica, sankcije", u: Ivana Spasić, Milan Subotić (priređivači), *R/evolucija i poredak: o dinamičnom promenu u Srbiji*, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju str. 241-263.
- Grey, Glen John (1970) *The Warriors: Reflections on Man in Battle*, New York: Harper Colophon.
- Haas, Richard, N. (1999) *Intervention: The Use of American Military Force in the Post-Cold War World*, Washington: Brookings Institution Press.

- Habermas, Jirgen (1969) *Javno mnjenje*, Beograd: Kultura.
- Habermas, Jürgen (1999) "Bestialität und Humanität: Eine Krieg an der Grenze zwischen Recht und Moral", *Die Zeit*, 18 (April 29), p.1-7.
- Hartman, Ralf (1999) *Časni mešetari*, Novi Sad: Prometej.
- Hauard, Majkl (1995) "Temperamenta Belli: Da li se rat može kontrolisati?", u: *Evropski diskurs rata*, Beograd: Beogradski krug, str. 258-271.
- Hejden, Robert, M. (2000) "Pristrasna 'pravda': Ljudski pravizam i Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju", *Filozofski godišnjak*, br. 13, str. 285-304
- Helvétius, Claude-Adrien (1978) *O duhu*, Zagreb: Naprijed.
- Hemond, Filip (2001) "Rat trećeg puta: novi laburisti, britanski mediji i Kosovo", u: *Degradirana moć: mediji i kosovska kriza*, Beograd: Plato, str. 209-10.
- Hjum, Mik (2001) "Nacifikovanje Srba, od Bosne do Kosova", u: *Degradirana moć: mediji i kosovska kriza*, Beograd: Plato, str.116-130.
- Hofbauer, Hanes (2001) *Balkanski rat: Razaranje Jugoslavije 1991-1999*, Beograd: IP "Filip Višnjić".
- Hofbauer, Hannes, "Kosovo is American", *Strategic Culture Foundation*, elektronsko izdanje, 24.8.2010.
- Hoffman, Stenley (1981) *Duties Beyond Borders: On the Limits and Possibilities of Ethical International Politics*, Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press.
- Хофман, Брус (2000) *Тероризам изнујира*, Београд: Народна књига.
- Холбах, Паул (1950) *Систем њиропге*, Београд: Култура.
- Holt, Jim (2007) "It's the Oil", *London Review of Books*, Vol. 29, no. 20, Oktober 1, pp. 3-4

- Howard, Michael, Andreopoulos, George J., and Shulman, Mark R. (eds.) (1994) *Constraints on Warfare in Western World: The Laws of War*, New Haven and London: Yale University Press.
- Hufbauer, G.C., and others (eds.-1990) *Economic Sanctions Reconsidered: Supplemental Case Histories*, Washington: Institut of International Economics,
- Hufbauer, G.C., Schott, J.J., Eliot, K.A. (1983), *Economic Sanctions in Support of Foreign Policy Goals*, Washington, D.C.: Institute for International Economics.
- Huntington, Samuel (1981) *American Politics: the Promise of Disharmony*, Cambridge, Massachusetts and London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Huntington, Samuel (1997) "After Twenty Years: The Future of the Third Wave", *Journal of Democracy*, Vol. 8, no. 4. (October), pp.3-12.
- Huntington, Samuel, P. (1996) *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York: Simon and Schuster.
- Ikenberry, John, G. (ed.) (2009) *The Crisis of American Foreign Policy-Wilsonianism in the Twenty-First Century* Princeton: Princeton University Press.
- Ivanović, Života (prir.-1995) *Srbija mora umreti*, Beograd: "Filip Višnjić".
- Iveković, Ivan, "SAD, Irak i geopolitika nafte", *Republika*, br. 308-309/2003, str. 27-38.
- Izveštaji o stanju ljudskih prava u Srbiji (2001-2009)*, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Jo, D. J. & Gartzke, E. (2007) "Determinations of Nuclear Weapons Proliferation", *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 51, no. 1, pp. 167-194.
- Joffe, Josef (2006) *Überpower: The Imperial Temptation of America*, New York-London: W.W. Norton & Company.

- Johnstone, Diana (2002) *Fool's Crusade*, London: Pluto Press.
- Jokic, Aleksandar (2004) "Genocidalism", *The Journal of Ethics*, no. 8, pp. 251-297.
- Joy, Gordon (1999) "Reply to George A. Lopez's 'More Ethical than Not'", *Ethics and International Affairs*, Vol. 13, no. 1 pp. 149-150.
- Jürgensmeyer, Mark (2001) *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence*, Berkeley CA: University of California Press.
- Kahn, Paul W., "War and Sacrifice in Kosovo", *Report from the Institute for Philosophy and Public Policy*, Proleće/leto 1999, p. 4-8.
- Кањух, Владимир (1994) "Деловање санкција на здравље становништва", у: *Санкције: узроци, лејџимџејџи, лејџимџејџи и њослегице*, 1994, Београд: САНУ, стр. 157-171.
- Kant, Imanuel (1981) *Zasnivanje metafizike morala*, Beograd: BIGZ.
- Kasirer, Ernest (1972) *Mit o državi*, Beograd: Nolit.
- Katznelson, Ira & Kesselman, Mark (1987) *The Politics of Power*, New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Kegli, Čarls i Vitkof, Judžin (2006) *Svetska politika: trend i transformacija*, Beograd: CSES i Diplomatska akademija.
- Kenedi, Pol (1999) *Uspion i pad velikih sila*, Podgorica: CID.
- Kennan, George (1966) *Realities of American Foreign Policy*, New York: Norton.
- Kennan, George (1985/86) "Morality and Foreign Policy", *Foreign Affairs*, no. 64. (Winter), pp. 205-218.
- Kerr, W.A. & Gaisford, J.B. (1994) *A Note on Increasing*

- the Effectiveness of Sanctions*, Journal of World Trade, Vol. 28, no. 6, p. 162-174.
- Kin, Džon (1995) *Mediji i demokratija*, Beograd: IP "Filip Višnjić".
- Kissinger, Henry (1994) *Diplomacy*, New York: Simon-Schuster.
- Klumsmeier, Douglas & Suhrke, Astri (2002) Comprehending "Evil": Challenges for Law and Policy", in *Ethics and International Affairs*, Vol. 16, no. 1, pp. 27-42.
- Knorr, Klaus and Rosenau, James, N., (eds.) (1970) *Contending Approaches to International Politics*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Köchler, Hans (1995) "The United Nations Sanctions Policy and International Law," in: Hans Köchler, *Democracy and the International Rule of Law. Propositions for an Alternative World Order*, Vienna and New York: Springer, pp. 117-154.
- Köchler, Hans (1995) "The Principles of International Law and Human Rights", in: Köchler, Hans, *Democracy and the International Rule of Law. Propositions for an Alternative World Order*, Vienna and New York: Springer.
- Köchler, Hans (2001) Humanitarian Intervention in the Context of Modern Power Politics: Is the Revival of the Doctrine of the "Just War" Compatible with the International Rule of Law, Vienna: IPO.
- Kohn, Marjorie (2002) "NATO bombing of Kosovo: Humanitarian Intervention or Crime Against Humanity?", *International Journal for Semiotics of Law*, Vol.15, no. 1 (March), pp. 79-106.
- Kolko, Joyse and Kolko, Gabriel (1972) *The Limits of Power: The World and United States Foreign Policy, 1945-1954*, New York: Harper&Row.
- Kon, Merdžori (2000) "Ne-humanitarna oružana intervencija Sjedinjenih Država i NATO-a kao prekršaj

- međunarodnog prava", *Filozofski godišnjak*, br. 13, str. 325-342.
- Конјухова, И.А. (2007) "Принцип государственного суверенитета в международном и конституционном праве"и: *Международные правовые стандарты в конституционном праве*, Москва: ИНИОН РАН и Российская академия правосудия, str.9-39.
- Konrad, Đerđ (1999) "Pad na početak ovog veka", *Nova srpska politička misao*, posebno izdanje, br. 2, str. 17-22.
- Kotzsch, Lothar (1956) *The Concept of War in Contemporary History and International Law*, Genève: Études d'Histoire Économique, Politique et Sociale.
- Krauthammer, Charles (1986) "Morality and the Regan Doctrine", *New Republik*, 8. september, p. 21.
- Krauthammer, Charles (1990/91) "The Unipolar Moment", *Foreign Affairs*, 70, no. 1, pp. 23-33.
- Krauthammer, Charles (2001) "The New Unilateralism", *Washington Post*, 8. jun, p. A29.
- Kymlicka, Will (1990) *Contemporary Political Philosophy*, London: Clarendon Press.
- Laqueur, Walter (1987) *The Age of Terrorism*. Boston: Little, Brown & Co.
- Lichtenberg, Judith (1994) "War, Innocence and the Doctrine of Double Effect", *Philosophical Studies*, Vol.74. no. 3, pp.347-368.
- Липсет, Сејмур, Мартин (1958) *Политички човек*, Београд: Рад
- Lopez, George A. & Cortright, David (1995) "Economic Sanctions in Contemporary Global Relations", in: Lopez, George A. & Cortright, David (eds.) *Economic Sanctions: Panacea or Peacebuilding in a Post-Cold War World*, Boulder: Westview Press.

- Lorimer, Rolen (1998) *Masovne komunikacije*, Beograd: Clio.
- Lutovac, Zoran (1994) KEBS i prava nacionalni manjina sa posebnim osvrtom na SRJ (neobjavljena magistarska teza) Beograd: FPN
- Luttwak, Edward, N. (1995) "Towards Post-Heroic Warfare", *Foreign Affairs*, 74, 3 (may/juni), pp. 109-122.
- Lutz, James, M. and Lutz, Brenda, J. (2004) *Global Terrorism*, London: Routledge.
- Mackinlay, John (1996) *A Guide to Peace Support Operation*, Providence: Institut for International Studies.
- Мацура, Милош (1994) "Демографске импликације сецесије и економске блокаде", у: *Санкције: узроци, лејијимийеј, лејалијеј и њослегице*, Београд: САНУ, стр. 56-68.
- Maddox, Bronwen (2008) *In Defence of America*, London: Duckworth Overlook.
- Mahbubani, Kishore (2005) *Beyond the Age of Innocence: Rebuilding Trust Between America and the World*, New York: Perseus Books Group (Public Affairs).
- Majler, Norman (1999) "Nacionalna sramota i psihološki genocid", *Nova srpska politička misao*, posebno izdanje, br.2, str. 44-48.
- Marphy, Sean D. (2002) "Contemporary Practice of the United States Relating to International Law", *The American Journal of International Law*, no. 96
- Martinez, Lucy (2002) "Prosecuting Terrorists at the International Criminal Court: Possibilities and problems", *Rutgers Law Journal*, 34, pp.1-62
- McMahan, Jeff & Kim, Robert (1993) "The Just War and the Gulf War", *Canadian Journal of Philosophy*, Vol 23. no. 4 (December), p. 536-548.

- Medvedev, Sergej (1999) "Kosovo-evropski fin-de-siecle", *Nova srpska politička misao*, posebno izdanje, br. 2, str. 112-113.
- Megle, George (2000) "Da li je ovaj rat dobar? Etički komentar", *Filozofski godišnjak*, br. 13, str. 196-209.
- Mendez, Juan (2001) "National Reconciliation, Transnational Justice and the International Criminal Court", *Ethics and International Affairs*, Vol XV. no. 1, pp. 25-44.
- Meyer, Howard, N. (2002) *The World Court in Action: Judging Among the Nations*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Михаиловић, Коста (1994) "Санкције – казна за учињено дело или средство политичког притиска" у: *Санкције: узроци, лејијимийеј, лејалијеј и њослегице*, Београд: САНУ, стр. 9-15.
- Mihajlov, Mihailo (1980) "Prospects for the Post-Tito Era", *New America*, no. 17 (January), p. 7
- Милисављевић, Бојан (2007) Нове мировне мисије Организације уједињених нација, Београд: Службени гласник.
- Miller, Lynn, H. (1998) *Global Order: Values and Power in International Politics*, Boulder: Westview Press.
- Милојевић, Момир (1994) "Међународне санкције", у: *Санкције: узроци, лејијимийеј, лејалијеј и њослегице*, Београд: САНУ, стр. 15-39.
- Miršajmer, Džon (2009) *Tragedija politike velikih sila*, Beograd: Udruženje za studije SAD u Beogradu.
- Moren, Edgar (1979) *Duh vremena*, Beograd: BIGZ.
- Morgenthau, Hans, J. (1985) *Politics Among Nations*, New York: McGraw-Hill, Inc.
- Morris, Nicholas (2002). *Decency in an Indecent World*, New-York, London: Harper Collins

- Murphy, David (2004) "Best Friends", *Far Eastern Economic Review*, 167, no. 18 (May 6), p. 30-32.
- Нај, Џозеф, С. (2006) *Како разумевају међународне сукобе*, Београд: Стубови културе.
- Накарада, Радмила (2008) "Европски одговор за европски проблем", *Нова српска политичка мисао*, Vol. XVI (2008), бр. 1-2, стр. 7-17.
- Nakarada, Radmila (2008) *Raspad Jugoslavije: problemi tumačenja, suočavanja i tranzicije*, Beograd: Službeni glasnik.
- Nakarada, Radmila (prir.) (1995) *Evropa i raspad Jugoslavije*, Beograd: Institut za evropske studije.
- Nakarada, Radmila i Račić, Obrad (1998) *Raspad Jugoslavije – Izazov evropskoj bezbednosti*, Beograd: Institut za evropske studije.
- Nakarada, Radmila (1998) "Sankcije – između vladavine prava i dominacije", u: *Ekonomске санкције UN: uporedna analiza i slučaj Jugoslavije*, Beograd : IES, str. 97-106.
- NATO Handbook*, (2001) NATO Office of Information and Press.
- Nicholas, G. H. (1967) *The United Nation as a Political Institution*, Oxford: Oxford University Press.
- Nill, David A. (1999) "National Sovereignty: Must it be Sacrificed to the International Criminal Court?", *Brigham Young University Journal of Public Law*, no. 14.
- Non-proliferation: The Way and the Wherefore* (1985) Goldblat, Josef (ed.), London and Philadelphia: Taylor & Francis.
- Nye, Joseph (2002) *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go it Alone*, Oxford: Oxford University Press.

- Nye, Joseph (2011) *The Future of Power*, New York: Public Affairs.
- Oberg, Jan, (1999) "Zašto Srbi nisu mogli da potpišu sporazum o Kosovu", u: *Nova srpska politička misao*, specijalno izdanje no. 2/1999, str. 11-16.
- Obrenović, Zoran (1992) *Srbija i novi poredak*, Niš, Gradina.
- Parenti, Michael (1995) *Against Empire*, San Francisco: City Lights Publishers.
- Pašić, Najdan (1983) *Interesi i politički proces*, Beograd: Komunist.
- Pavićević, Vuko (1974) *Osnovi etike*, Beograd, BIGZ.
- Pavković, Aleksandar (2001) "Against a General Right to Secession: an Argument from Equal Rights", *Filozofski godišnjak*, br. 14/200, p. 179-202.
- Peak, Steve, "Britain's Military Adventures", *Pacifist*, Vol. 20, no. 10.
- Pečujlić, Miroslav i Nakarada, Radmila (1995) "Slom Jugoslavije i konstituisanje novog svetskog poretka", u: Nakarada, Radmila (ed.) *Evropa i raspad Jugoslavije*, Beograd: Institut za evropske studije, str. 41-60.
- Pečujlić, Miroslav (1998) "Dva lika sankcija", u: Prokopijević, Miroslav i Teokarević, Jovan, *Ekonomске санкције UN: uporedna analiza i slučaj Jugoslavije*, Beograd: IES, str. 164-168.
- Pescin, Victor (2008) *International Justice in Rwanda and the Balkans: Virtual Trials and the Struggle for State Cooperation*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Петровић Пироћанац, Зоран (1999) *Изборсајти српски вирус – мала енциклопедија расизма и шовинизма на крају миленијума*, Београд: Југоисток.
- Petrović, Branka i Paunović, Žarko (1994) *Nevladine organizacije u SR Jugoslaviji*, Subotica: Otvoreni univerzitet i Evropski građanski centar za rešavanja konflikata

- Pillar, Paul, R. (2001) *Terrorism and U.S. Foreign Policy*, Washington D.C.: Brookings Institution Press.
- Pinter, Harold (2001) "Predgovor" za: Hemond, Filip i Herman, Edvard, *Degradirana moć: mediji i Kosovska kriza*, Beograd: Plato, str. 5-10.
- Pipes, Richard (1984) *Survival is not enough: Soviet Reality and America's future*, New York: Simon and Schuster.
- Politička enciklopedija* (1975) Beograd: Savremena administracija.
- Пономарјова, Јелена (2008) "Квазидржавост као инструмент хегемоније: случај Косово", *Нова српска њолијичка мисао*, Vol. XVI, бр. 1-2, стр. 105-120.
- Повеља Уједињених нација*, Београд: Службени лист ДФЈ, Бр. 69/4, репринт: Информациони центар УН у Београду, 1984.
- Quinn, Warren (1989) "Actions, Intensions and Consequences: The Doctrine of the Double Effect", *Philosophy and Public Affairs*, Vol. XI, pp. 334-351.
- Radojčić, Mirjana (1998) "Mediji, etika, politika – hod ka globalnom selu ili ususret apokalipsi", *Filozofija i društvo*, Vol. XIV, str. 63-85.
- Radojčić, Mirjana (2003) "Pax Americana – poredak vrednosti ili haos interesa", *Filozofija društvo*, Vol. XXII-XXIII, str. 133-148.
- Radojčić, Mirjana (2006) "Srbija u procesima evroatlantskih integracija – između traumatičnog iskustva i real-političke nužnosti", u: *Filozofija i društvo*, no. 1, str. 135-148.
- Radojčić, Mirjana (2009) *Istorija u krivom ogledalu: nevladine organizacije u Srbiji i politika interpretiranja skorije južnoslovenske prošlosti*, Beograd: Institut za političke studije.

- Радојичић, Мирјана (2012) "Крај Хладног рата, велика сила и геополитика природних ресурса", *Национални интерес*, no. 2, стр. 79-99.
- Rakić, Vojin (2010) "Moral Foundations of Europe in Upcoming World Order", *Српска њолијичка мисао*, Vol. 29, no. 3, стр. 53-64.
- Risen, James (2002) "Iraq-Terror Acts by Baghdad Have Waned, U.S. Aides Say", *New York Times*, February 6, A 10.
- Robinson William, I. (2003) *Transnational Conflicts: Central America, Social Change and Globalization*, London, New York: Verso.
- Roger, Philippe (2005) *The American Enemy: The History of French Anty-Americanism*, Chicago: University of Chicago Press.
- Roper, Burns W. (1981) "Trends in Attitudes toward Television and Other Media: A Twenty-Two Year Review." Report for the Television Information Office, New York, April 198, u: *Media Power in Politics*, Washington: Congressional Quarterly Press, 1990, p. 302.
- Rorti, Ričard (1999) "Korak u dobrom pravcu" *Nova srpska politička misao*, posebno izdanje br. 2, str. 34-36.
- Rosecranc, Richard, (1998) "The European Union: A New Type of International Actor", u: Zielonka, Jan (ed.) *Paradoxes of European Foreign Policy*, The Hague: Kluwer Law International, p. 15-25.
- Rosen, Jay & Michnik, Adam (1997) "The Media and Democracy: A Dialogue" *Journal of Democracy*, Vol 8, no. 4 (October), pp. 83-93.
- Russell, Bertrand (1963) *Politica Ideals*, London: George Allen & Unwin Ltd.
- Samardžić, Slobodan (2009) "Problem Kosova i Metohije iz ugla evropskih integracija", u: Samardžić, Slobodan (prir.), *Srbija u procesu pridruživanja Evropskoj Uniji*, Beograd: Službeni glasnik., str. 193-238.

- Савић, Миле (2009) “‘Хуманитарна интервенција’ – анатомија једне обмане”, www.nspm.rs/savremeni-svet/humanitarna-intervencija-anatomija-jedne-obmane.html
- Schaff, Philip (1962) *America: A Scetch of its Political, Social and Religious Character*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Schelling, Thomas C. (1996) *Arms and Influence*, Yale University Press, New Haven and London,
- Scott, Glover (1999) “Anti-Serb Crime Paterns Point to 'Ethnic Cleansing'”, *Los Angeles Times*, August 15.
- Sekelj, Laslo (1998) “Učinak sankcija Saveta bezbednosti”, u: Prokopijević, Miroslav & Teokarević, Jovan, *Ekonomске санкције UN: uporedna analiza i slučaj Jugoslavije*, Beograd: Institut za evropske studije, str. 153-163.
- Sellers Kirsten (1999) “The tirrorany of human rights”, *The Spectator*, August 28, pp.13-17.
- Seymour, Martin Lipset (1970) “The Banality of Revolt”, *Saturday Review*, no. 53, July 1, p. 26.
- Seymour-Üre, Colin (1974) *The Political Impact of Mass media*, Beverly Hills, California: Sage Publications.
- Shelton, David (1994) “The Participation of NGO in International Judicial Proceedings”, *American Journal of International Law*, Vol. 88, no. 4, pp. 611-642.
- Slim, Hugo (2008) *Killing Civilians: Method, Madness and Morality in War*, New York: Columbia University Press.
- Sob, P. (1988) “The Dynamics of International Criminal Tribunals”, *Nordic Journal of International Law*, Vol. 67, no. 2, pp. 139-163.
- Sobran, Joseph (1997) “The (New) Ugly American”, u: *America's Intervention in The Balkans*, London: The Lord Byron Foundation for Balkan Studies, p. 98-100.

- Sociološki rečnik*, (2007) Beograd: Zavod za udžbenike.
- Stainberg, Stephen (1981) *The Ethnic Myth: Race, Ethnicity and Class in America*, New York: Atheneum.
- Степић, Миломир (2005) “Територијално и геополитичко у српском националном интересу”, *Национални интерес*, бр. 1, стр. 29-56.
- Stojanović, Svetozar (2000) *Na srpskom delu Titonika*, Beograd: IP "FilipVišnjić" & CSI.
- Stupar, Milorad (2002) “Svetski poredak, globalizacija i pitanje suvereniteta”, *Filozofija i društvo*, Vol. XXI, str. 273-294.
- Šmit, Karl (1995) “Teorija partizana: uzgredna napomena o pojmu političkog”, u: *Evropski diskurs rata*, Beograd: Beogradski krug.
- Tabb, William, K. (2001) *Progressive Globalism-The Amoral Elephant: Globalization and the Struggle for Social Justice in the Twenty-First Century*, New York: Montly Review Press.
- Tadić, Ljubomir (1996) *Nauka o politici*, Beograd: BIGZ.
- Танасковић, Дарко, “На Блиском истоку је још све отворено”, <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/haos-i-neizvesnost-arapskog-proleca.html?alphabet=l>
- The Economist*, “Anti-Americanism – The View From Abroad”, February 19-20, 200, pp. 24-6.
- The Economist*, “Working Out the World”, March 3, 2000, pp. 5-12.
- The Social Science Encyclopedia*, (ed. Adam Cuper and Jessica Cuper -1985) London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul.
- Todorov, Cvetan (1999) “Cilj i sredstva”, *Nova srpska politička misao*, posebno izdanje, br. 2/1999, str. 85-87.

- Томас, Џ, К. Раџа (1994) “Балкански сукоб и међународна реакција: америчке и српске опције”, *Српска политичка мисао*, Vol. 1, бр. 1-4, стр. 147-166.
- Tuveson, Ernest, Lee (1968) *Redeemir Nation: The Idea of America's Millenial Role*, Chicago: The University of Chicago Press
- UN Peacekeeping Training Assistance Teams: Advisor's Guidebook (1996) New York: United Nations Department of Peacekeeping Operations.
- Vajl, Erik (1982) *Politička filozofija*, Beograd: Nolit.
- Vasović, Mirjana (1998) “Opravdanost sankcija”, u: Prokopijević, Miroslav i Teokarević, Jovan, *Ekonomске sankcije UN: uporedna analiza i slučaj Jugoslavije*, Beograd: IES, str. 141-152.
- Vidal, Gor (2004) *Rat iz snova*, Beograd: “Čarobna knjiga”.
- Вирилио, Пол (2000) *Информатичка бомба*, Нови Сад: Светови.
- Volkman-Schluk, Karl Heinz (1977) *Politička filozofija*, Zagreb: Naprijed.
- Volzer, Majkl (1998) “Politika izbavljenja”, *Theoria*, бр. 1, стр. 92-3.
- Vratuša Žunjić, Vera (2001) “Tumačenja globalizacije i interesi društvenih aktera”, u: *Globalizacija i tranzicija*, IDN, Beograd, str. 41-50.
- Вуковић, Слободан (2009) *Етика Западних медија – антисрпска пропаганда деведесетих година XX века*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Walt, Stephen, *Taming American Power* (2005) New York and London: W.W. Norton and co.
- White, Gordon (1994) “Civil Society, Democratization and Development: Clearing the Analytical Ground”, *Democratization*, Vol. 1, no. 3

- Whomley, John (2002) “Bush's Axis of Enemies”, *The Humanist*, Vol. 62, no. 4, pp. 4-8.
- Wind, Marlene (2009) “Challenging Sovereignty? The USA and the establishment of the International Criminal Court”, *Ethics and Global Politics*, Vol. 2, no. 2, pp. 83-10,
- Wolf, Alan (2005) *Return to Greatness: How Amerika Lost its Sense of Purpose and What it Needs to do to Recover it*, Princeton: Princeton University Press.
- Wolfowitz, Paul (2000) “Remembering the Future”, *The National Interest*, 59 (Spring), p. 41, pp. 8-9.
- Зарић, Мирослав (2007) *Милошевић, године суђења*, Београд: Књижевна омладина Србије.
- Zwanenburg, Marten (1999) “The Statute for an International Criminal Court and the United States – Peacekeepers Under Fire”, in: *European Journal of International Law*, no. 1. pp. 124-143.
- Žaket, Dejl (2007) *Novinarska etika – moralna odgovornost u medijima*, Beograd: Službeni glasnik.
- Žoks, Alen (1995) “Rat na počecima modernog sveta”, u: *Evropski diskurs rata*, Beograd: Beogradski krug.

ИНТЕРНЕТ САЈТОВИ

www.foreignrelations.org
<http://www.carnegiecouncil.org>
<http://www.gmin.edu>
<http://www.wcl.american.edu>
<http://www.icty.org>
www.nspm.rs
<http://www.spiked-online.com>
www.helsinki.org.rs
www.pescanik.net
www.nedimsejdinovic.com
www.geocities.com
<http://www.kent.ac.uk>
www.humanrightsschools.org
<http://www.b92.net>
www.princeton.edu
<http://www.usip.org>
<http://www.speaktruth.org>
www.tanjug.co.yu
www.voanews.com
www.slobodnaevropa.org
www.nato.int
www.antiwar.com
www.sac.org.rs

ОСТАЛИ ИЗВОРИ

Политика
Danas
Vreme
НИН
Dnevnik
Ekonomist
Republika
Helsinška povelja
BHDani
Побјега
Jutarnji list
Hrvatska riječ

Садржај

<i>Реч унаи́ред</i>	<i>7</i>
<i>Увод</i>	<i>11</i>
<i>1. Појам инт́ереса</i>	<i>24</i>
<i>2. Појам морала</i>	<i>27</i>
<i>3. Појам међународне п́оли́тике</i>	<i>29</i>
<i>4. Инт́ереси и морал у међународној п́оли́тици – кра́тка ист́орија односа</i>	<i>32</i>
<i>5. Инт́ереси и морал у међународној п́оли́тици п́о окончању Хладно́й ра́тиа – случај распа́да развијања СФР Ју́гославије</i>	<i>36</i>
 <i>Први део – Ех-ју́гословенски случај у међународно-е́тичкој п́ерсп́ект́иви</i>	
<i>I. Санкци́је ОУН п́роти́в СРЈ – морални асп́ект́и једно́г облика дип́ломати́је п́ринуде</i>	<i>39</i>
<i>1. Блокада у о́легалу ст́аип́ист́ике</i>	<i>47</i>
<i>2. Санкци́је – инст́румент́и одмазде или васп́оставања́ нарушено́г мира?</i>	<i>52</i>
<i>II. А́дресија НАТО-а на СРЈ – “ра́ти на п́раници п́рава и морала”?</i>	<i>61</i>
<i>1. Принци́п п́ош́и́еде цивилно́г ст́ановниш́тва и п́еорија двост́руко́г учинка</i>	<i>67</i>
<i>2. Угро́женост́ људских п́рава или п́реп́ензија на конт́ролу п́ери́п́орије као основа сукоба?</i>	<i>72</i>
<i>3. САД и п́оли́тичка п́ехноло́гија п́роизвођења а́ресора</i>	<i>87</i>

III. Међународни кривични трибунал за бившу Југославију – између кажњивости и исплаћивости рајној злочина 92

1. *Случај ошћуженој Слободана Милошевића . 103*
2. *Случај ошћуженој Радислава Крсћића . . 105*
3. *Случај сведока Дражена Ердемовића . . . 109*
4. *Случај ошћужене Биљане Плавшић 112*
5. *Случај ошћуженој Веселина Шљиванчанина 116*
6. *Случај ошћуженој Насера Орића 118*
7. *Случај ошћуженој Рамуша Харадинаја . . . 119*

IV. Мировне мисије ОУН на просјорима ех – Југославије – између слова и духа међународних мировних сјоразума 123

1. *Мировне мисије ОУН и сјајус америчкој особља у њима 128*
2. *Мировна мисија ОУН у Босни и Херцеговини – у служби имплементације или ревизије мировној сјоразума? 132*

V. Сјорно-политичка пројаанда ех-југословенској случаја и медији масовних комуникација као њени дисеминатори – од посредника у ошћењу до фактора исхода рајнова 153

1. *Сложена ех-југословенска криза и зајадно-медијске сјрашеје њеној јоредностављења 159*
2. *Зајадно-медијско шреширање ех-југословенској случаја као “хушкашко новинарсјиво најоре врсе” (В. Пиркер) . 168*

VI. Невладине организације у Србији као недржавни актери међународних односа и политика иншерпретирања скорије јужнословенске прошлости 177

Друи гео – Једно компаративно историјско искуство с размеђа миленијума

I. САД, Ирак и геополитика нафте 221

1. *САД – “шацијент на нафтној дијализи”. . . 226*
2. *Ирак и Србија – неки политички елементи ујоредивости два случаја 240*

II. Екскурс: САД и свеи након Хладној раја – нови изазов антропоолошком ошћимизму 248

1. *САД у очима свејској јавној мњења 255*

Треи гео – Евројска Унија и Србија: етика једној међународно-политичкој односа

I. Евројска Унија у завршници ех-југословенској случаја: аутономни актер или “шројански коњ” америчких интереса на Зајадном Балкану? 267

1. *ЕУ, косметско шшање и амерички национални интерес 273*
2. *Геоекономија косметској случаја 282*

Закључна размашрања 287

Најомена 297

Литература 299

Мирјана Рагојичић
ИНТЕРЕСИ И МОРАЛ
У МЕЂУНАРОДНОЈ ПОЛИТИЦИ:
СЛУЧАЈ РАСПАДА/РАЗБИЈАЊА
СФР ЈУГОСЛАВИЈЕ

Уредник
Јован Јањић

Рецензенти
Проф. др Радмила Накарада
Проф. др Миле Савић

Графички уредник
Слободан Тасић

Издавач
ИП “Просвета” а.д. Београд,
у реструктурирању
Кнеза Михаила 12, Београд

За издавача
Јован Јањић, директор

Штампа
Невен д.о.о, Београд

Тираж
500

2013.

ISBN 978-86-07-02010-2

Пријатељ издања

Београд, Љубе Давидовића 55

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327:172](497.1)*1989/...“
327:172](497.11)*1989/...“

РАДОЈИЧИЋ, Мирјана, 1962-

Интереси и морал у међународној политици :
случај распада/разбијања СФР Југославије
Мирјана Радојичић. - Београд : Просвета, 2013
(Београд : Невен). - 330 стр. ; 20 cm

Тираж 500. - Напомене и библиографске
референце уз текст. - Библиографија : стр.
299-321.

ISBN 978-86-07-02010-2

а) Међународни односи - Етички аспект -
Југославија - 1989- б) Међународни односи -
Етички аспект - Србија - 1989- с)
Југославија - Распад - Међународна заједница
COBISS.SR-ID 197469196